

مەجبۇرىي مائارىپ دەرسلىكى

تىل - ئەدەبىيات

(سەنئەت نۇسخا)

5 - يىللىق 2 - قىسىم

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى

主 编:	阿扎提·苏里坦	ئازات سۇلتان	باش تۈزگۈچى:
副 主 编:	马德元	ما دەيۈەن	مۇئاۋىن باش تۈزگۈچى:
责任编辑:	乌斯曼·斯马义	ئوسمان ئىسمايىل تارىم	مەسئۇل تۈزگۈچى:
编 写:	玛依拜达尔·马合木提	ماھىبەدەر ماخمۇت	تۈزگۈچىلەر:
	帕尔哈提·伊力亚斯	پەرھات ئىلياس	
	热米拉·吐尔逊	رامىلە تۇرسۇن	
	阿依古丽·吐尔逊	ئاىگۈل تۇرسۇن	
编 辑:	西尔艾力·马木提	شىرئەلى ماموت	مۇھەررىرى:
责任编辑:	帕尔哈提·伊力亚斯	پەرھات ئىلياس	مەسئۇل مۇھەررىرى:
责任校对:	克尤木·吐尔逊	قەييۇم تۇرسۇن	مەسئۇل كوررېكتورى:
封面版式设计:	阿不都热合曼·阿不力孜	ئابدۇراخمان ئابلىز	مۇقاۋا، بەت لايىھەلىگۈچى:
美术编辑:			گۈزەل سەنئەت مۇھەررىرى:

九年义务教育课程标准教科书(试用)

语 文

五年级 下册

经新疆维吾尔自治区中小学教材审定委员会2015年审查通过
(维吾尔文)

*

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى

<http://www.xjjycbs.com>

شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقاتتى

مايتاغ تىيەنلىرىن باسما چەكلىك شىركىتى باستى

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى كومپيۇتېر مەركىزى تىزدى

*

فورماتى: 787 × 1092، 1/16؛ باسما تاۋنىقى: 13

2015 - يىلى 12 - ئاي 1 - نەشرى

2015 - يىلى 12 - ئاي 1 - بېسىلىشى

ISBN 978 - 7 - 5370 - 9798 - 7

باھاسى: 13.24 يۈەن

نەشر ھوقۇقى بىزدە، باشقىلارنىڭ كۆپەيتىپ بېسىشىغا بولمايدۇ.
بېسىش - تۈپلەش سۈپىتىدە مەسىلە كۆرۈلسە ئالماشتۇرۇپ بېرىلىدۇ.
ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 187 - نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830049؛ تېلېفون: 2870654، 2863761 (0991)

كېرىش سۆز

بۇ بىر يۈرۈش «تىل - ئەدەبىيات» دەرسلىكى مەملىكىتىمىزنىڭ «پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈم - دىكى مەجبۇرىي مائارىپ تىل - ئەدەبىيات دەرس ئۆلچىمى (تەجرىبە نۇسخا)» گە ئاساسەن تۈزۈلدى؛ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىدىن ئۆتتى.

بۇ بىر يۈرۈش دەرسلىكنىڭ يېتەكچى ئىدىيەسى زامانىۋى مەدەنىيەتنى يېتەكچى قىلىپ، سوتسىيالىستىك يادرولۇق قىممەت قارىشىنى تىل - ئەدەبىيات مائارىپىغا سىڭدۈرۈش، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئاساسىي ئېقىم مەدەنىيىتى ۋە شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئېسىل ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى گەۋدىلەندۈرۈش، «ۋەتەننى سۆيۈش، شىنجاڭنى سۆيۈش، ئىتتىپاقلىشىپ تۆھپە قوشۇش، ئۆزئارا ياردەملىشىش، يول ئېچىپ ئىلگىرىلەش» تەك شىنجاڭ روھىنى ئەۋج ئالدۇرۇش، تىل - ئەدەبىياتنى ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىلىش ئىقتىدارى ۋە تۇرمۇش ئالاھىدىلىكىگە ماسلاشتۇرۇش، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىپادىلەش ئىقتىدارى ۋە تەپەككۈر ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش، مەدەنىيەت سەۋىيەسى ۋە ئېسى-تېتىك ھەۋىسىنى تەدرىجىي ئۆستۈرۈش، ساغلام ئىندىۋىدۇئاللىقنى راۋاجلاندۇرۇش، سوتسىيالىستىك ئەخلاق - پەزىلىتىنى يېتىلدۈرۈشتىن ئىبارەت.

نۆۋەتتىكى دەۋر تەرەققىياتى كىشىلەردىن دۇنياۋى نەزەرگە، ئېچىۋېتىلگەن روھقا، ئىجادىي تەپەككۈرگە ئىگە بولۇشنى، كىشىلەرنىڭ تىل - يېزىقتىن پايدىلىنىش قابىلىيىتى ۋە مەدەنىيەت قوبۇل قىلىش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈشنى تەلەپ قىلماقتا. بۇ ھال تىل - ئەدەبىيات مائارىپىنىڭ مەزمۇنىغا يېڭى تەلەپلەرنى قويماقتا. تىل - ئەدەبىيات دەرسى جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئېسىل مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى گۈللەندۈرۈش، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۇيۇشۇشچانلىق ۋە ئىجادچانلىق روھىنى ئۇرغۇتۇش جەھەتلەردە ئالاھىدە ئەۋزەللىككە ئىگە. شۇڭلاشقا مەجبۇرىي مائارىپ باسقۇچىدىكى تىل - ئەدەبىيات دەرسى، جۈملىدىن باشلانغۇچ مائارىپى باسقۇچىدىكى تىل - ئەدەبىيات دەرسى ئوقۇغۇچىلارنى ئانا تىل - يېزىقتىن پايدىلىنىپ ئالاقە قىلىشنى دەسلەپكى قەدەمدە ئۆگىتىۋېلىشقا، ئۆز مىللىتىنىڭ تىل - ئەدەبىياتىنى قىزغىن سۆيۈش ھېسسىياتىنى يېتىلدۈرۈش بىلەن بىللە، جۇڭخۇا مىللەتلىرى ۋە چەت ئەلنىڭ ئېسىل ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىپ، مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۈزۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈشكە يېتەكلىشى كېرەك. شۇڭا، مەزكۇر دەرسلىكنى

تۈزۈشتە بۇ نۇقتىغىمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلدى.

بۇ بىر يۈرۈش دەرسلىك ھەربىر يىللىققا ئىككى قىسىمدىن جەمئىي 12 قىسىم قىلىپ لايىھەلەندى. دەرسلىككە ماسلاشتۇرۇلۇپ يەنە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئوقۇتۇش قوللانمىسى، ماس قەدەملىك مەشىق، ماس قەدەملىك تەھلىل ۋە باھالاش ھەم يۈرۈشلۈك ئوپتىك دىسكا ئىشلەندى.

سەۋىيەمىز چەكلىك بولغانلىقتىن، بۇ بىر يۈرۈش دەرسلىكتە يەنە بىر مۇنچە مەسىلىلەر ساقلانغان بولۇشى مۇمكىن. كېيىنكى نەشرىدە تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈش ئۈچۈن، كەڭ ئوقۇغۇچى، ئوقۇتقۇچىلار ۋە ئوقۇتۇش تەتقىقات خادىملىرىنىڭ ئوقۇتۇش ئەمەلىيىتى ۋە تەتقىق قىلىش جەريانىدا بايقىغان مەسىلىلەرنى نەشرىياتىمىزغا ۋاقتىدا ئىنكاس قىلىپ، قىممەتلىك تەكلىپ - پىكىرلەرنى بېرىشىنى سورايمىز.

— نەشرىياتىن

بىرىنچى بۆلەك

جەلىكار ماكان

1. توغراق 2
 2.* تاڭبالى يايلىقى 6
 3. يىپەك يولى 9
 4.△ كۈنەس يايلىقىدىكى يىلقلار 14
 ئۇيغۇر تىلى بىلىملىرى: بايان جۈملە 17
 مەشىق باغچىسى 19

ئىككىنچى بۆلەك

بالىلىقتىكى ئۈنۈملۈك كەچمىشلەر

5. ئوقۇپ تۈگەتكۈسىز زور كىتاب 25
 6.* بالىلىقتىكى بايقاش 28
 7. ئوغۇل بالا 32
 8.△ بوۋامنىڭ كۆكتاتلىقى 35
 ئۇيغۇر تىلى بىلىملىرى: سوئال جۈملە 38
 مەشىق باغچىسى 40

ئۈچىنچى بۆلەك

تىل سەنئىتى

9. سۆز ئويۇنلىرى 45
 10.* تېلېفون بېرىش 50
 11. يېرىم شام 54
 12.△ يەنەننىڭ چۈ بەگلىكىگە ئەلچىلىككە بېرىشى 58
 ئۇيغۇر تىلى بىلىملىرى: بۇيرۇق جۈملە 61
 مەشىق باغچىسى 63

تۆتىنچى بۆلەك

تەسىرلىك ھېكايىلەر

13. ئانا مېھرى 68
 14*. ئارزۇنىڭ كۈچ - قۇدرىتى 73
 15. كۆۋرۈك 77
 16△. خەير - خوش، قەدىردانلار 80
 ئۇيغۇر تىلى بىلىملىرى: ئۈندەش جۈملە 83
 مەشىق باغچىسى 85

بەشىنچى بۆلەك

كىلاسسىك ئەسەرلەر

17. ئىككى ھېكايەت 89
 18*. باۋگۇڭنىڭ ئېشەكنى سوتلىشى 93
 19. پاخاللىق كېمىدە يا ئوقى يىغىش 96
 20△. جىڭياڭ داۋىنىمدا يولۋاس ئولتۇرۇش 101
 ئۇيغۇر تىلى بىلىملىرى: ئاددىي جۈملە 107
 مەشىق باغچىسى 109

ئالتىنچى بۆلەك

113. ئونئۇپرسال ئۆگىنىش: ئۈچۈر دۇنياسىغا سەپەر 113

يەتتىنچى بۆلەك

جانلىق پېرسوناژلار ئوبرازى

21. پېرسوناژلار تەشۋىرى 134
 22*. موزدوز قىز 137
 23. پۇلنىڭ سېھرىي كۈچى 140
 24△. ئاقلامچى 144
 ئۇيغۇر تىلى بىلىملىرى: قوشما جۈملە 147
 مەشىق باغچىسى 149

سەككىزىنچى بۆلەك

دۇنياغا ساياھات

- 155 ..... باشقىلارنىڭ ھۇزۇرلىنىشى ئۈچۈن گۈل بېقىش
- 158 ..... 26* پىللار بىلەن ئۇسسۇل ئويناش
- 161 ..... 27. ۋېنتسىيەدىكى قېيىقلار
- 165 ..... 28△ گوللاندىيە تەسىراتلىرى
- 167 ..... مەشىق باغچىسى

ئوقۇش باغچىسى

- 171 ..... 1. سۇۋادان
- 174 ..... 2. ئارزۇيۇم
- 176 ..... 3. ئىككى ھېكايە
- 178 ..... 4. ئابدە
- 181 ..... 5. قىلىچ باتۇر
- 184 ..... 6. كومپيۇتېر ۋە كۆپ خىل ۋاستە
- 186 ..... 7. بىزنىڭ نوچى
- 190 ..... 8. ۋەتەن سۆيگۈسى
- 192 ..... سۆزلەرگە ئىزاھات

بىرىنچى بۆلەك

جەلىكار ماكان

قارلىق تاغلار، بوستانلىقلار، قۇملۇقلار، توغراقزارلار ۋە يايلاقلار ئانا يۇرتىمىز شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ يار - قىن كارتىنىلىرى. شىنجاڭ ۋە ئىسسىقئۆيىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان. بۇ خاسىيەتلىك زېمىن قەدىمكى زاماندا شەرق بىلەن غەربنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىدا كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىدى. - ئىسسىقئۆيىنىڭ «يىپەك يولى» نىڭ تۈگۈنى بولۇپ، «يىپەك يولى» چاڭئۇندىن باشلىنىپ، شىنجاڭغا كەلگەندە ئۈچكە بۆلۈنۈپ، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. نۆۋەتتە دۆلەت - مىز تەشەببۇس قىلغان «بىر بەلباغ، بىر يول» ئىستراتېگىيەسىدە - نىڭ يولغا قويۇلۇشى يېڭى دەۋردىكى «يىپەك يولى» نى بارلىققا كەلتۈرۈش ئالدىدا تۇرماقتا. بۇنىڭ نەتىجىسىدە يۇرتىمىز شىنجاڭ پات يېقىندا يەنە بىر قېتىم شەرق بىلەن غەربنى تۇتاش - تۈرىدىغان يادرولۇق رايونغا ئايلانغۇسى.

بىز بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەرنى ئۆگىنىش ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ گۈزەل مەنزىرىلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقىمىز، شۇنداقلا 2000 يىل بۇرۇنقى شىنجاڭنى كېسىپ ئۆتۈپ، مەملىكەت - تىمىز بىلەن ئارساڭ دۆلىتىنى تۇتاشتۇرغان «يىپەك يولى» نىڭ خاسىيەتلىرىنى بىلىۋالالايمىز.

توغراق

1

بۇ يىل ماي بايرىملىق دەم ئېلىشتا، ئائىلىمىزدىكى تۆتەيلەن چەرچەندىكى ئۇرۇق - تۇغقانلارنى يوقلاپ كېلىش ئۈچۈن 1 - ماي ئەتىگەندە كورلىدىن يولغا چىقىمىز. بىز ياپېشىل لوپنۇر يېزىلىرىدىن ئۆتۈپ قاقاس چۆلدە ئالاھزەل ئىككى سائەت ماڭغاندىن كېيىن ئاپتو - بۇس غۇزمەك - غۇزمەك توغراقلىققا كىردى.

كۆز ئالدىمىزدا بىر ئۇچى ئۇپۇققا تۇتاشقان ياپېشىل توغراقلىق يېپىلىپ ياتاتتى. توغراقلار ئارىسىدىن زەن قويۇپ قارىغاندا، توغراقلىقنىڭ ئۇ تەرىپىدە گويىا قېتىپ قالغان دېڭىز دولقۇنلىرىدەك چەكسىز قۇم بارخانلىرى كۆزگە چېلىقاتتى. بىز ئادەمنى غېرىبىسىنىدۇرىدىغان زېرىكىشلىك قاقاسلىقتىن چىقىپ، يېشىللىققا ئۇلاشقا چىقىمىز، ئۇزاقتىن بۇيان كۆرۈشنى ئارزۇلاپ كەلگەن قىممەتلىك نەرسىمىزنى كۆرۈۋاتقاندا، توغراقلارغا ھاياجان بىلەن تويماي قارايتتۇق. توغراق قوۋزاقلىرى خۇددى قاغىرىغان سېغىزلار دەك چاڭ - چاڭ يېرىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ كۆككە بوي تارتقان شاخلىرى، غۇچىدە يوپۇرماقلىرى يېشىل مەشەلدەك گۈزەل ھەم ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى. ئىلگىرى مەن بۇ توغراقلىقتىن كۆزدە ئۆتكەندىم. كۆزنىڭ دەسلەپىدە توغراق يوپۇرماقلىرى بارا - بارا قىزغۇچ تۈس ئېلىپ، كۈن نۇرىدا مىس تەڭگىلەر دەك پارقراپ، كۆزنى قاماشتۇراتتى. كەچ كۆزدە بولسا، بارا - بارا سارغىيىپ، ھەل بېرىلگەندەك ساپىرىق يالتىراپ ئاجايىپ جىللىك كۆرۈنەتتى. شامالدا يەرگە تۆكۈلۈشلىرى بولسا، سېخىنىڭ ئېتىكىدىن تۈرۈكلىغان ئالتۇن تىللار دەك جۇلالىنىپ كۆزنىڭ يېغىنى يەيتتى...

— قاراڭ، دادا، ئاۋۇ توغراققا، — دېدى قىزىم، — ئۆزى قۇرۇپ قاپتۇ. يېنىدىكى غۇلاچ يەتمەيدىغان ئاۋۇ توغراق سۇنۇپ كېتىپتۇ. لېكىن يېنىدىن يېڭى قىرچىنلار كۆكلەپ چىقىپتۇ.

قىزىم كۆرسەتكەن تەرەپكە قارىسام، قوۋزاقلىرى سويۇلۇپ، قۇرۇپ قاقشال بولغان قېرى توغراق دۆڭدە يانپاشلاپ يېتىپتۇ. توغراقنىڭ يىلتىزى ئەتراپىدىن ھاياتلىقنىڭ ئەڭ يارقىن نامايەندىسى سۈپىتىدە ئۆسۈپ چىققان قىرچىنلار

بولسا مەيىن چۆل شامىلىدا بىلەر - بىلمەس تەۋرىنىپ تۇرۇپتۇ. شۇ ئەسنادا قىزىم يەنە سوراپ قالدى:

— توغراق دېگەن ئاجايىپ خاسىيەتلىك دەرەخ ئىكەن - ھە، دادا؟
 — شۇنداق، — دېدىم قىزىمغا چۈشەندۈرۈپ، قارىغاندا قىزىم توغراقنى مە-
 ھەللىمىزدىكى باشقا دەرەخلەر بىلەن سېلىشتۇرۇۋاتقاندا قىلاتتى، — خەلق-
 مىز ئارىسىدا «توغراق تىك تۇرۇپ مىڭ يىل، يىقىلىپ مىڭ يىل، توپىغا كۆمۈ-
 لۇپ مىڭ يىل ياشايدۇ» دېگەن گەپ بار. شۇڭا پېشقەدەملەر بىلەن خوشلاشقاندا:
 «توغراق يېشىدا ياشاڭ» دەيمىز... توغراقتىن «توغرىغۇ» دەپ ئاتىلىدىغان، توپا
 رەڭ، قېتىشىمغا ئوخشايدىغان بىر نەرسە چىقىدۇ. كىچىك چېغىمىزدا ئاپام ئۇنى
 سودا ئورنىدا ئاش - تاماققا ئىشلىتەتتى. سودا پەيدا بولغاندىن كېيىن توغرىغۇ
 ئىشلىتىلمەيدىغان بولدى. توغراقتىن يەنە بىر خىل سۇ چىقىدۇ، تېۋىپلارنىڭ
 ئېيتىشىچە، ئۇ نۇرغۇن كېسەلگە شىپا بولىدىكەن...

— بىر كىم سۇغارمىسىمۇ ئۆسۈۋېرەمدۇ، دادا، بۇ توغراقلار؟ — قىزىم يەنە
 سوراشنى داۋاملاشتۇردى. ئۇنىڭ نەزىرى يىراقلاردىكى دۆڭلۈكلەردە، يەنە كې-
 لىپ يېنىدا ھېچقانداق سۇ دىدارى كۆرۈنمەيدىغان جايلاردا مەغرۇر كۆكلەپ
 تۇرغان توغراقلاردا ئىدى.

— شۇنداق، قىزىم، سۇغارمىغان تەقدىردىمۇ ئۆسۈۋېرىدۇ، ئەمما يەر ئاستى
 سۈيى يېتەرلىك بولمىسا بولمايدۇ. 2000 - يىلى 5 - ئايدىن 2001 - يىلى 11 -

ئايغىچە باغراش كۆلىدىن تارىم دەرياسىغا ئۈچ قېتىم سۇ قويۇپ بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن تېتىما كۆلى سۇغا قاندى. تارىم دەرياسىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى 1000 مېتىردىن 1600 مېتىرغىچە كەڭلىكتە يەر ئاستى سۈيى ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى. ئۇزۇنلۇقى 800 كىلومېتىر، كەڭلىكى 80 كىلومېتىر كېلىدىغان تارىم يېشىل كارىدورى يېڭىباشتىن شەكىللىنىشكە، قۇرۇپ كەتكەن تارىم بويىلىرىنى يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر قاپلاشقا باشلىدى. نۇرغۇن يېڭى قىرچىنلار ئۆسۈپ چىقتى. توغراقلارنىڭ يوپۇرماق تاشلاش ۋاقتىمۇ 20 كۈن ئارقىغا سۈرۈلدى. قۇرۇپ كەتكەن، ئەمما تۈۋىدىن قىرچىنلار غۇچچىدە كۆكلەپ چىققان ھېلىقى يوغان توغراق كۆز ئالدىمىدىن نېرى كەتمىدى. ئۇنىڭ گەۋدىسى يىللار مابەينىدە ھالىدىن كېتىپ يىقىلغانىدى. لېكىن قەيسەر يىلتىزلىرى ھاياتنىڭ ئۈزۈلمەس مەنبەسى سۈپىتىدە يېڭىدىن - يېڭى قىرچىنلارنى بىخلىتىۋاتاتتى. يەر شارىنىڭ تىپىك قۇرغاق بۇ ئىقلىمدا ئەسىرلەردىن بېرى دەھشەتلىك قۇم - بوران ۋە قۇر - غاقچىلىق ئىچىدە مەغرۇرانە ياشاپ كېلىۋاتقان توغراقلاردا چاقىنغان چىدام ۋە غۇرۇر ئۆلمەس بىر روھنى ئەسكە سالاتتى. مەن قىزلىرىمغا قارىدىم، ئۇلار نېمەلەرنىدۇر ئويلاۋاتقاندەك قىلاتتى.

1. تېكىستنى ھېسسىياتلىق ئوقۇپ، 5 - ئابزاسنى يادلىۋېلىڭلار.
2. تېكىستنى ئىچىڭلاردا ئوقۇپ، تۆۋەندىكى سوئاللار بويىچە مۇزاكىرە قىلىپ بېقىڭلار:
  - (1) دادىنىڭ تونۇشتۇرۇش سۆزلىرىدىن توغراقنىڭ قانداق ئالاھىدىلىكلىرىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ؟ تېكىستتىكى قايسى جۈملەلەردىن دادىنىڭ توغراققا بولغان مۇھەببىتىنى ھېس قىلىشقا بولىدۇ؟
  - (2) تېكىستنىڭ ئىپادىلەش جەھەتتە قانداق ئالاھىدىلىكى بار؟
  - (3) تېكىستتە مەنىسى چوڭقۇر بەزى جۈملەلەر بار. مەسىلەن، «توغراق تىك تۇرۇپ مىڭ يىل، يىقىلىپ مىڭ يىل، توپىغا كۆمۈلۈپ مىڭ يىل ياشايدۇ»... تېكىستتىن بۇنداق جۈملەلەرنى تېپىپ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭلار ھەم كۆچۈرۈۋېلىڭلار.
  - (3) يۇرتۇڭلاردا ئۆسىدىغان بىرەر دەرەخ (ئۆسۈملۈك)نىڭ ئالاھىدىلىكىنى بىرنەچچە جۈملە ئارقىلىق يېزىپ بېقىڭلار. يازغاندا «... نە...، ...، نە...» جۈملە شەكلىنى قوللانساڭلار بولىدۇ.

ماتېرىيال خالتىسى

تارىم دەرياسى تەڭرىتاغ تىزمىسىدىن باشلىنىدىغان ئاقسۇ دەرياسى، قاراقۇرۇم تېغىدىن باشلىنىدىغان يەكەن دەرياسى ۋە خوتەن دەرياسىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھا- سىل بولغان. ئاخىرىدا تېتىما كۆلىگە قۇيۇلىدۇ. ئۇ ئېلىمىزدىكى ئەڭ ئۇزۇن ئىچكى قۇرۇقلۇق دەرياسى. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2137 كىلومېتىر. ئۇ تارىم ئويمانلىقىنىڭ شىمالىدا. تارىم دەرياسى تارىختا جەنۇبتىن شىمالغا بىر قانچە قېتىم ئېقىن ئۆزگەرت- كەن. ئاخىرقى قېتىملىقى 1921 - يىلى بولۇپ، غول ئېقىنى كۆنچى دەرياسى ئارقى- لىق لوپنۇر كۆلىگە قۇيۇلىدىغان بولغان. 1952 - يىلى لوپنۇر ناھىيەسى ئەتراپىغا دامبا ياسىلىپ كۆنچى دەرياسىدىن بۆلۈۋېتىلگەندىن كېيىن تارىم دەرياسى تىكەنلىك قەدىمىي ئېقىنىنى بويلاپ تېتىما كۆلىگە قۇيۇلىدىغان بولغان.

ئوقۇپ باقاي

يۇلغۇنلۇق جەزىرە

يېشىل يۇلغۇنلارنىڭ چېچىكى ھال رەڭ،
بىر پارچە سايىنى تۇتۇپتۇ يېتىپ.
كىگىز ئۆي ئاقىرىپ تۇرار ئۇزاققا،
كېلىنچەك ئوت پۈۋلەر چاي قاينىتىپ.
يان - يېقىدا چىمبۇلاقنىڭ سۈيى،
قومۇشلۇق ئارا كېتىدۇ سىرغىپ.
يۈزلەپ تۆگىنىڭ تەشنىلىقىغا،
دال بولۇپ قالىدۇ بىر يەردىن چىقىپ.

— بۇغدا ئابدۇللا

يۇقىرىدىكى تېكىستتىن توغراقلاردىكى چىدام، غۇرۇر ۋە ئۆلمەس روھنى كۆرۈپ يەتتۇق. تۆۋەندە بىر ئۆسمۈرنىڭ ساياھەت خاتىرىسى ئارقىلىق گۈزەل تاڭبالى يايلىقى بىلەن تونۇشۇپ چىقىمىز. ئەسەردىن يايلاق مەنزىرىسى سۈرەت-لەنگەن تەسۋىرىي جۈملىلەرنى تېپىپ چىقىپ بەدىئىي زوق ئالايلى.

تاڭبالى يايلىقى

2*

نىلقا ناھىيەسىدىن يولغا چىققان قاراكوڭ «سانتانا» قاش دەرياسىنىڭ ئېقىدە - نىغا قارشى ئۇچقاندەك چاپماقتا. ھاۋا شېشىدەك سۈزۈك. يىراقتىن گىرىمىسەن كۆرۈنگەن قارلىق چوققىلار، ئۇلارنىڭ ئاستىدا قارىيىپ كۆرۈنگەن قارىغايزار - لىقلار، تۆۋىنىدە سوزۇلۇپ ياتقان ئېدىرلارغا تەلپۈنۈپ كۆز تىكمەكتىمەن. بىز «ئايۇۋ ساي» دەپ ئاتىلىدىغان سايىنىڭ ئېغىزىدىن ئۆتۈپ تۆپىلىككە چىققاندا، ئارقا رەتتە ئولتۇرغان كىشى پىكاپنى توختىتىشنى ئېيتتى. مەنمۇ پىكاپتىن چۈشۈپ، نېرىدىكى بىر دۆڭگە چىقتىم. يۈزۈمگە يەڭگىلىگەن ئۇرۇل - خان تاغ شامىلى، يايلاقنىڭ گۈل - گىياھلىرىدىن كېلىۋاتقان خۇش ھىدلار مېنى تەسۋىرلىگۈسىز لەززەتكە چۆمدۈردى. ئەنە، ئاستىمدا تەڭرىتېغىنىڭ ئا - رىسىدىن خۇددى كۈمۈش لېنتىدەك تولغىنىپ ئاققان قاش دەرياسى، ئۇنىڭ جەنۇب تەرىپى بىپايان يېشىل يايلاق. يايلاقتىكى كىگىز ئۆيلەر خۇددى چەكسىز كەتكەن تىنىق كۆلگە قونغان ئاق قۇلاردەك چېچىلغانىدى. ئورمانلىرى قويۇق، چۆپلىرى بولۇق، خۇش پۇراق گۈللىرى بەرق ئۇرۇپ ئېچىلغان، بۇلاقلىرى مۆلدۈرلەپ تۇرغان بۇ كەڭ زېمىن داڭلىق تاڭبالى يايلىقى ئىدى. تەڭرىتېغىدە - نىڭ قارلىق چوققىلىرى بۇ يايلاقنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى بىلەن بىرلىشىپ، ئاجايىپ سېھرىي گۈزەللىكىنى نامايان قىلماقتا ئىدى.

بىز قاش دەرياسىدىكى كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ، يايلاق ئارىلاپ مۇقان ئاكىلارنىڭ ئاۋۇلىغا ماڭدۇق.

شوپۇرنىڭ «ئەنە كەلدۇق» دېگىنىنى ئاڭلاپ، ئالدىمغا قارىدىم. يىراقتا بىر

بۇ تېكىستنىڭ ئاپتورى ئابدۇۋەلى مۇقىيىت.

تاڭبالى يايلىقى - نىلقا ناھىيەسىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى بىر يايلاق.

جۈپ ئايلاق كىگىز ئۆي، ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئويىناپ يۈرگەن بالىلار، يىلقىچىنىڭ تۈۋرۈككە باغلاقلىق تۇرغان ئېتى، يەر ئوچاقنىڭ بېشىدا تۈتۈن بىلەن ھەپىلدە- شىۋاتقان قىزىل ياغلىقلىق ئايال (ئۇ سېرىكنىڭ ئاپىسى سارە ھەدە ئىدى)... بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاجايىپ گۈزەل ماي بوياق رەسىمگىلا ئوخشايتتى.

پىكاپنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئىككى ئىت قاۋىغىنىچە كىرىپتىن ئايرىلغان ئوقتەك بىز تەرەپكە ئېتىلىپ كەلدى. سېرىك ئۆيدىن چىقىپ ئىتلارنى چاقىدە- رىۋالدى. سارە ھەدە ياغلىقنى تۈزەشتۈرۈپ ئالدىغا چىقتى. پىكاپتا قالغانلار تۇتقىنىمىزغا ئۈنماي: «بىز ئالدىرايتتۇق» دەپ يۈرۈپ كېتىشتى. «بۆرە با- سار» بىلەن «مويناق» مېنى تونۇۋالدىمۇ - قانداق، قۇيرۇق شىپاڭشىتىشقا باشلىدى.

بىز ھال - ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن ئۆيگە كىردۇق. مۇقان ئاكا كۈندە- گەيگە چۆپ چاپقىلى كەتكەچكە، ئۆي ئىشلىرى سېرىككە قاپتۇ. سېرىك مې- نىڭدىن بىر ياشلا چوڭ بولسىمۇ، پىشقان، سالماق يىگىتكە ئوخشاپ قاپتۇ. قارىغاندا، مەسئۇلىيەت قانچە بالدۇر يۈكلەنسە، ئادەمۇ شۇنچە بالدۇر پىشىدە- غان ئوخشايدۇ.

ساماۋەرنىڭ شىڭىلدىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ، تەملىك چاي ئىچىش نېمىدېگەن ھۇزۇر - ھە!

يايلاقتىكى كۈنلىرىم ئىنتايىن تېز ئۆتمەكتە. بۈگۈن كۈن قىزىغاندا، سېرىك ئىككىمىز قاش دەرياسى بويىغا ئاتلىق يول ئالدۇق. ئىككى ئات پۇشقۇرۇپ، بىر - بىرىدىن يول تالاشقاندەك تىزگىن سىيرىپ ماڭماقتا. بىز دەريا بويىغا يېتىپ بېرىپ، ئاتلارنى چۈشەپ چۆپكە قويۇپ بېرىپ، ئات كۆرىپسىنى سېلىپ ئولتۇردۇق. ئاق ياللىق دولقۇنلىرى بىر - بىرىنى قوغلاۋاتقان قاش دەرياسى تىنىمسىز ئاقماقتا. ئۇ مۇشۇنداق ئېقىشى بىلەن ئىلى دەرياسىغا قوشۇلۇپ، كېيىن بالقاش كۆلىگە قۇيۇلىدۇ. ئۇنىڭ شارقىرىغان ئاۋازى بۇ ماكاننىڭ مەڭگۈ ئۈزۈلمەس سىمفونىيەسىگە ئوخشايتتى. مۇنداقلا ئاڭلىغان ئادەمگە بىر خىلدا شارقىرىغاندەك ئاڭلانغىنى بىلەن، زەن قويۇپ تىڭشىسىڭىز، ئۇنىڭدىكى خىلمۇخىل ئاۋازلارنى پەرق ئېتەلەيسىز. ئىككى قىرغىقىدىكى قارىغاي، قاراتال، چىتەن، دولانا، قېيىن دەرەخلىرى گىرەلىشىپ، قاراڭغۇ ئورماننى ھاسىل قىلغانىدى... بۇ گۈزەل مەنزىرە تاڭبالى يايلىقىغا ھۆسن قوشۇپ، ئۇنى تېخىمۇ جازىمدار قىلىۋەتكەندى.

بۇ يەرگە كەلگەندىن بۇيان، يايلاقنىڭ كېچىسىگە دىققەت قىلىپ قالدۇم. يايلاقنىڭ ئايسىز تۈنلىرى بەكمۇ قاراڭغۇ بولىدىكەن. كۈندۈزى ئاجايىپ گۈزەل كۆرۈنىدىغان تاغلار كېچىدە يانپاشلاپ ياتقان غايەت زور مەخلۇققا ئوخشاپ قالىدىكەن. ئەمما، يايلاقنىڭ تۈن ئاسمىنى تولىمۇ ئۆزگىچە ئىكەن، ئۇنىڭ باغرىنى بېزەپ تۇرغان سانسىز يۇلتۇزلار شۇنچە يېقىن، شۇنچە ئېنىق بولۇپ، ئادەم گويىا ئالەم كېمىسىگە ئولتۇرۇپ كائىناتقا سەپەر قىلىۋاتقاندەك تۇيغۇغا كېلىدىكەن.

يايلاقتىكى كۈنلىرىمنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى تۇيمايلا قالدۇم. ئو-قۇش باشلىنىشقا ئاز قالدى، ئەتە قايتىمىسام بولمايتتى. «شۇنداق قىلىپ ئەتە كېتىمەنمۇ؟» دېدىم ئۆز - ئۆزۈمگە تاڭبالىدىن ئايرىلىشقا كۆزۈم قىيمىغان ھالدا. بىر چاغدا ئۇيقۇغا كېتىپتىمەن ھەم كېچىچە شۇ گۈزەل تاڭبالى يايلىقىنى چۈشەپ چىقىپتىمەن!

كۆركەم، ھەيۋەتلىك «يىپەك يولى» ھەيكىلى شىئەن شەھىرىدىكى يۈشياڭ قوۋۇقىنىڭ سىرتىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرماقتا. ئۇنىڭدىكى يىپەك يولىدا كېتىۋاتقان تۆڭگىلەر، قاڭشارلىق، ئورا كۆز مەغرۇر غەربىي يۇرت سودىگەرلىرى خۇددى ھاياتتەكلا كۆرۈنىدۇ. ئەينى مەزگىلدە سودىگەرلەر شەرقتىكى بۇ مەركىزىي شەھەردە نەزەر دائىرىسىنى ئېچىپ، بۇ يەردىن ئالغانلىرىنى تۆڭگىلىرىگە ئارتىپ يۇرتلىرىغا قايتىشاتتى. بۇ ھەيكەلگە قارىغىنىمىزدا، ئەينى يىللاردىكى يىپەك يولىدا كارۋانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەي ئۆتۈشۈپ تۇرغان كۆرۈنۈشىنى كۆرگەندەك، قۇملۇقتىن كېلىۋاتقان كولدۇرما ساداسىنى ئاڭلىغاندەكلا بولىمىز...

مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 115 - يىلى ھاۋا ئوچۇق ھەم سالقىن بىر ئەتىگىنى.

ئىران ئېگىزلىكىنىڭ شىمالىي قىسمىدا، ھەربىي كىيىم كىيگەن بىر سەركەردە ئارساك چېگراسىدا ساقلاپ تۇراتتى. سەركەردە ئېگىز ئارغىماققا مەنئۇالغان بولۇپ، ئارقىسىدا نۇرغۇن لەشكەر بار ئىدى. بۇ كاتتا قوشۇن ئارساك پادىشاھىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن، يىراقتىن كېلىدىغان دوستلۇق ئەلچىسىنى كۈتمەكتە ئىدى.

شەرق تەرەپتىن كولدۇرمىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى، لەشكەرلەر ئاۋاز كېلىۋاتقان تەرەپكە قاراشتى. يىراقتا بىر كارۋان كۆرۈندى، كارۋان ئالدىدا بىر رەڭدار تۇغ لەپىلدەپ تۇراتتى.

— كەلدى! كەلدى! — دەپ تەنتەنە قىلىشتى ئارساك لەشكەرلىرى.

— سەپ تۈزۈپ قارشى ئېلىڭلار! — دەپ بۇيرۇق بەردى سەركەردە.

چەۋەندازلار شۇئان ئوڭ - سول ئىككى سەپكە ئايرىلىپ، سەپراس بولۇپ تۇرۇشتى. ئوركىپىستىر ھەربىي مارش ئورۇنلىدى، كىشىلەر قاينام - تاشقىنلىققا چۆمدى.

جۇڭگو ئەلچىسى تۆگىدىن چۈشۈپ، ئوڭ قولىدىكى ئەلچىلىك تەمتىكىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، تەبەسسۇم بىلەن كەلدى. سەركەردە ئاتتىن چۈشۈپ، دىققەتتە

بۇ تېكىست «دۇنيانىڭ بەش مىڭ يىلى» ناملىق كىتابتىن ئۆزگەرتىپ ئېلىندى.

تۇرغىنىچە:

— بۈيۈك خەن سۇلالىسى ئەلچىسىنى قارشى ئالىمىز! — دېدى يۇقىرى ئا
ۋازدا.

جۇڭگو ئەلچىسى قولىنى جۈپلەپ:

— شۇنچە يىراقتىن قارشى ئالغىلى كېلىپ جاپا تارتىپلا، سەركەردە. مەن
ئەلچى جاڭ چيەننىڭ ياردەمچىسى. بۈيۈك خەن خانىنىڭ ھۆرمەت سالامىنى ئې-
لىپ كەلدۇق! — دېدى.

سەركەردە جاۋابەن مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

جۇڭگو ئەلچىسى كەينىدىكى تۆگە كارۋىنىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— بۇلار بۈيۈك خەن خانىنىڭ ئارساك پادىشاھىغا قىلغان ئازغىنە سوۋغى-
سى، — دېدى. ھەربىر تۆگىگە ئىككى تېڭىق تېڭىلغانىدى. تېڭىقلار چۈشۈرۈ-
لۈپ ئېچىلدى، ئۇلاردا نەپىس، رەڭگارەڭ يىپەكلەر بار ئىدى.

— بىز ئۇزاقتىن بېرى كۈتكەن بۈيۈك خەن ئەلچىسى ئاخىر كەلدى! — دې-
دى ئارساك مەملىكىتىنىڭ سەركەردىسى خۇشاللىق بىلەن بېشىنى لىڭشىد-
تىپ، — مەنمۇ پادىشاھ ئالىيلرىغا ۋاكالىتەن، بۈيۈك خەن سۇلالىسى خانىنىڭ
ئەلچىسىگە سوۋغا تەقدىم قىلاي.

ئۇ ئىشارەت قىلىۋىدى، تۆت لەشكەر ئىككى چوڭ ساندۇقنى ئېلىپ كەلدى،
ئۇلارغا ھەربىرىنىڭ ئېغىرلىقى بىرەر جىڭ كېلىدىغان نۇرغۇن يوغان تۇخۇم
قاچىلاقلق ئىدى. بۇلار تۆگىقۇش تۇخۇمى بولۇپ، ئەينى چاغدا جۇڭگودا تۆگە-
قۇش تۇخۇمى يوق ئىدى.

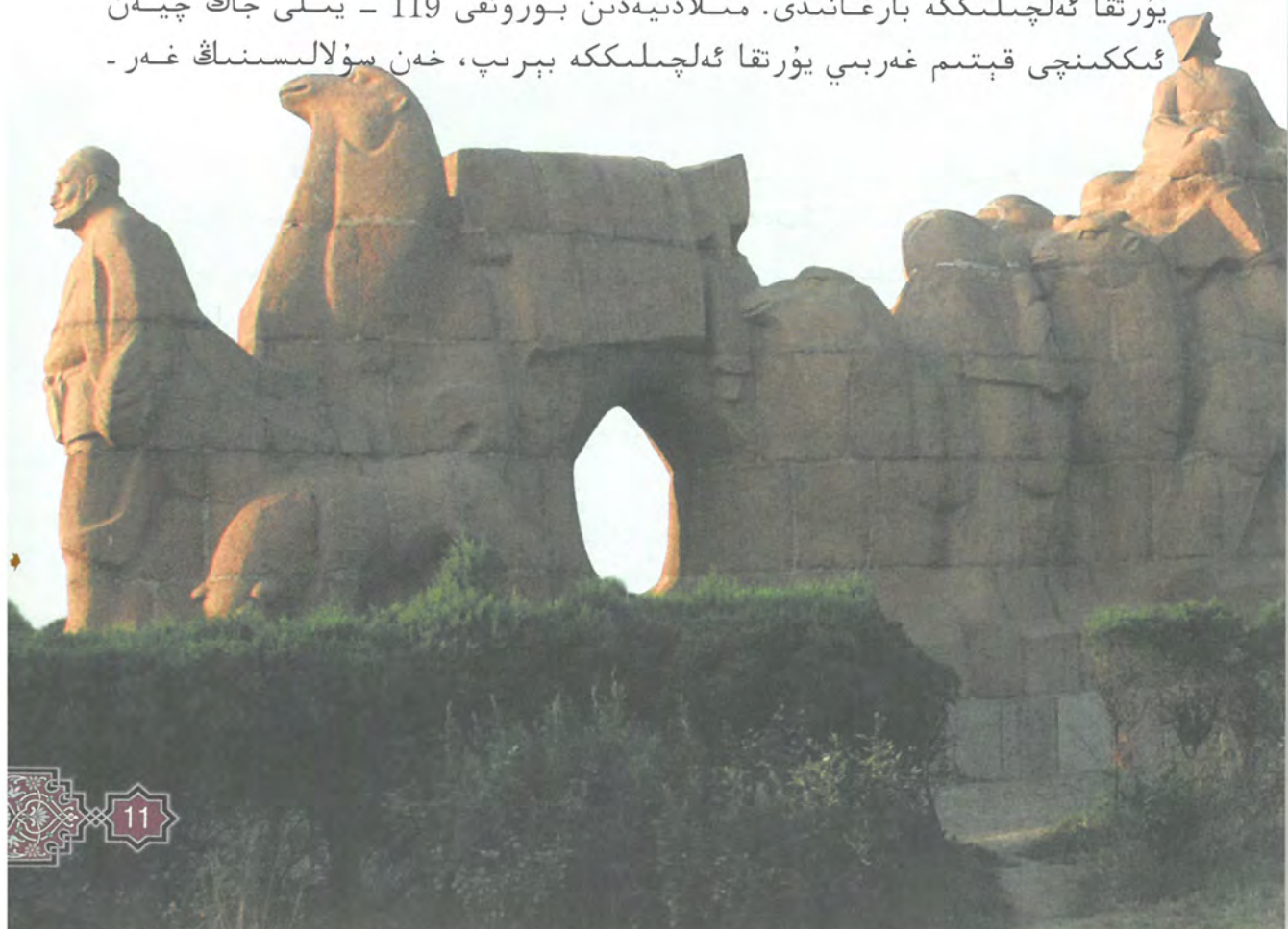

جۇڭگو ئەلچىسى رەھمەت ئېيتماقچى بولۇپ تۇرغاندا، سەركەردە قولىنى بىر شىلتىۋىدى، ئىككى ئادەم يېتىپ كەلدى، ئەسلىدە ئۇلار سېھىرگەرلەر ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرى بىر خەنجەرنى چىقاردى - دە، ئاغزىغا تىقىپ يۇتۇۋەتتى، ئاندىن قورسىقىغا بىرنى ئۇرۇپ، ئاغزىدىن خەنجەرنى چىقاردى. يەنە بىرى ئاغزىدىن لاۋۇلداپ تۇرغان ئوتنى كەينى - كەينىدىن پۇۋدەپ چىقاردى. سېھىر - گەرلەرنىڭ كارامەت ئويۇنلىرى سورۇندىكى كىشىلەرنى ھاڭ - تاڭ قالدۇردى. سەركەردە كۈلۈپ تۇرۇپ:

— بۈگۈن تەبرىكلەشكە ئەرزىيدىغان كۈن، شۇڭا ئۇلارنى ئالاھىدە چاقىرتىپ كېلىشىم، — دېدى.

جۇڭگو ئەلچىسى قولىنى جۈپلەپ رەھمەت ئېيتتى ۋە خۇشاللىق بىلەن: — ئارىلىقىمىز شۇنچە يىراق تۇرۇپ، بىر يولنىڭ بىزنى تۇتاشتۇرىدىغانلىقىنى ئويلىماپتىكەنمەن. بۇ ھەقىقەتەن ئۇلۇغ يول ئىكەن! — دېدى.

بۇ، جاڭ چيەن غەربىي يۇرتقا ئەلچىلىككە بارغاندىن كېيىنكى، شەرق بىلەن غەرب ئوتتۇرىسىدىكى ئالماشتۇرۇشنىڭ جانلىق كۆرۈنۈشى ئىدى. جاڭ چيەن مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 138 - يىلى تالاي جاپا - مۇشەققەتلەرنى تارتىپ غەربىي يۇرتقا ئەلچىلىككە بارغانىدى. مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 119 - يىلى جاڭ چيەن ئىككىنچى قېتىم غەربىي يۇرتقا ئەلچىلىككە بېرىپ، خەن سۇلالىسىنىڭ غەربىي

بىي يۇرتتىكى ئەللەر بىلەن بولغان دوستانە بېرىش - كېلىشىنى كۈچەيتكەن. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، تۈركۈم - تۈركۈم تۆگە كارۋانلىرى بۇ ئۇزۇن سودا يولىدا ئايىغى ئۈزۈلمەي مېڭىپ تۇردى. ئۇلار قاتمۇقات تاغ - داۋانلاردىن ئېشىپ، جۇڭگونىڭ پىلىچىلىق، يىپەكچىلىق، تۆمۈر تاۋلاش، قەغەزچىلىق، يەر سۇغىرىش قاتارلىق تېخنىكىلىرىنى ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا ۋە ياۋروپا يالارغا ئېلىپ باردى. ئۇ يەرلەردىن ئۈزۈم، ياڭاق، ئانار، پۇرچاق، تەرخەمەك، كۈنجۈت، ئەنجۈر قاتارلىق مېۋە ۋە يېمەكلىكلەرنى ئېلىمىزگە ئېلىپ كەلدى. يەنە شىر، كەركىدان، نەسىللىك ئات قاتارلىق ھايۋانلار جۇڭگوغا كىرگۈزۈلدى. سىرتقى مەدەنىيەتنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى قوبۇل قىلغانلىقتىن، ئېلىمىزنىڭ مۇزىكا، ئۇسسۇل، رەسساملق ۋە ئويمانچىلىقى تېخىمۇ مول مەزمۇنغا، رەڭدارلىققا ئىگە بولۇپ، تېخىمۇ تەرەققىي قىلدى.

2000 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندە، كىشىلەر ھەر قېتىم «يىپەك يولى» ھەيكىلىگە نەزەر سالغىنىدا، ئەينى چاغلاردىكى سودا - سېتىق، مەدەنىيەتنىڭ قايناق مەنزىرىسىنى تەسەۋۋۇر قىلماي تۇرالمىدۇ...

ماتېرىيال خالتىسى

يىپەك يولى قەدىمكى دەۋردە ئاسىيا ۋە ياۋروپانى كېسىپ ئۆتەدىغان يول ئىدى. ئۇ شەرقتە ئېلىمىزنىڭ خەن، تاڭ سۇلالىلىرىنىڭ قەدىمكى پايتەختى چاڭئەن (شەنخەن شەھىرى)دىن باشلىنىپ، غەربتە تاكى بۈگۈنكى ئىتالىيەنىڭ پايتەختى رىمغىچە سوزۇلغان. بۇ ئۇزۇن يول ئارقىلىق سودا قىلىنىدىغان ماللار ئىچىدە، ئېلىمىزدە چىقىدىغان يىپەك ئەڭ ۋەكىللىككە ئىگە ئىدى. شۇڭا، بۇ يول «يىپەك يولى» دەپ ئاتالغان. يىپەك يولى قەدىمكى ئاسىيا ۋە ياۋروپانى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان سودا يولى

بولۇپلا قالماي، يەنە ئاسىيا، ياۋروپادىكى ھەرقايسى ئەللەر بىلەن ئېلىمىزنىڭ دوستا-
 نە ئالاقىسىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان، شەرق بىلەن غەربنىڭ مەدەنىيىتىنى ئۇچراشتۇ-
 رىدىغان دوستلۇق يولى ئىدى. تارىختىكى بەزى مەشھۇر شەخسلەر، مەسىلەن، غەر-
 بىي يۇرتقا ئەلچىلىككە بارغان جاڭ چيەن، مۈلكىي ئەمەلدارلىقتىن ھەربىي ئەمەل-
 دارلىققا ئۆتكەن بەن چاۋ، غەربكە نوم ئالغىلى بارغان شۈەنزاڭ قاتارلىقلارنىڭ بىر-
 مۇنچە ھېكايىلىرى مۇشۇ يول بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

1. تېكىستنى ھېسسىياتلىق ئوقۇڭلار. يىپەك يولى سىلەرگە قانداق تەسىر بەردى؟
2. تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى بىلىۋېلىڭلار:
- يىپەك يولى كولدۇرما مىلادىيەدىن بۇرۇنقى سەركەردە كارۋان چەۋەنداز
3. يىپەك يولىنىڭ سودا يولى بولۇپلا قالماي، شەرق بىلەن غەربنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىدا مۇھىم رولى ھەم توھپىسى بارلىقى توغرىسىدا مۇزاكىرىلىشىڭلار.
4. تېكىستتە تارىخىي چىنلىق بىلەن تەسەۋۋۇر ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەن. بۇ خىل ئى-
 پادىلەش جەھەتتىكى چىنلىق پېرسوناژلارنىڭ تىلى، ھەرىكىتى ئىپادىلەنگەن جۈملىلەر-
 دىن تېپىپ چىقىڭلار.
5. جەلىپكار غەربىي يۇرتقا مۇناسىۋەتلىك ماتېرىيال توپلاپ، ئۆزئارا پىكىر ئالماشتۇ-
 رۇڭلار.

كۈنەس يايلىقىدىكى يىلقلار

4△

ياز ئايلىرىنىڭ بىر كۈنى كۈنەس يايلىقىدا تۇيۇقسىز ياغقان قارا يامغۇردا قالدۇم. يامغۇر شۇنداق تۇيۇقسىز ياغدىكى، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىشقا ئۈلگۈرمىدى. گەن بۈركۈتىنىمۇ سوقۇپ چۈشۈرۈۋەتكىلى تاس قالدى. يامغۇرنىڭ شىددەتلىكى، لىكىدىن يايلاقتىن توپا تۈزۈپ كەتتى. شۇ قارا يامغۇرنىڭ ھۇجۇمى سەۋەبلىك، ئاتلار ئۆركۈپ قاچقان ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشىنى كۆرۈشكە مۇۋەپپەقىيەت بولدۇم.

جىرا - جىلغىلاردىن پىتىراپ چىققان ئاتلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ يەرگە توپلانغاندەك قىلاتتى. ئۇلارغا قارا يامغۇر تاراسلاپ ئۇرۇلاتتى، ئۇلار گۈلدۈرما-مىنىڭ گۈلدۈرلىشىدىن، چاقماقنىڭ دەھشەتلىك چاقنىشىدىن ئۈرۈكۈمەكتە ئىدى. ئۇلار سانسىز جىلغىلاردىن، قاپتاللاردىن شۇڭغۇپ چىقىپ بۇ چەكسىز

بۇ تېكىستنىڭ ئاپتورى جوۋ تاۋ.

يايلاققا كەلكۈندەك دەۋرەپ كېلىپ ھەيۋەتلىك يىلقىغا ئايلاندى. يىلقا توختاۋ - سىز كېڭىيىپ، ھۇررا توۋلىشىپ ئوقتەك ئىلگىرىلەۋاتقان ھۇجۇمچىلارغا ئوخشاپ قالغانىدى. بىر - بىرىگە يول بەرمەستىن كىشىنىشىپ، ياللىرىنى يەل - پۈتكىنىچە جاسارىتىنى نامايان قىلىشماقتا ئىدى. بەزىلىرى قورقماس ئاۋاز - گارتلاردەك، بەزىلىرى ئېغىر مەغلۇبىيەتكە چارە ئىزدەۋاتقان سانغۇندەك جان - جەھلى بىلەن چاپاتتى. بىيەلەرنىڭ كەينىدىن قورقۇمسىراپ چېپىۋاتقان تايلىرىنىڭ بۇرۇنقى شوخلۇقلىرى، قىيغىنىشلىرى نەگىدۇر يوقالغان بولۇپ، تۈ - يۇقسىزلا قېرىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. ئاساۋ تاشقىنغا قاپسىلىپ قالغان يىل - قىچىلار قىقاس - سۈرەن سېلىشتاتتى، لېكىن ئۇلارنىڭ بۇ قىقاس - سۈرەنلىرى سۇغا چۈشكەن تاشتەك كار قىلمايتتى.

ئات تۇياقلىرىدىن زېمىن تىترەيتتى. ئاتلار ھەسرەتلىك كىشىنىشەتتى ۋە ھەريان پىتىراپ، ھەر خىل ئەگرى - بۈگرى شەكىللەرنى ھاسىل قىلىشتاتتى. زېمىننى بىر ئالغان قارا يامغۇر، گۈلدۈرماما ۋە چاقماق ئاۋازلىرى گىرەلد - شىپ، كىشىنى ئاجايىپ تۇيغۇغا غەرق قىلاتتى. بىر ئازدىن كېيىن يامغۇر توختىدى، ئاتلارمۇ نەلەرگىدۇر غايىب بولدى، ئاجايىپ تۇيغۇ ئاتا قىلىدىغان مەنزىرىمۇ يىتتى.

مەن ئېسىمنى يوقىتىپ مەڭدىگىنىمچە ئۇزاققىچە ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قاپتىم.

مەن. مەن بۇ دۇنيادىكى ئاز ئۇچرايدىغان ئاجايىپ مەنزىرىنى كۆرگەن ھەم ئۇنى
نىڭغا شاھىت بولغانىدىم. ئاتلارنىڭ ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشى، قەدىمكى جەڭ مەيدانى
دانلىرىنىڭ قايتا زاھىر بولۇشى ۋە سىمفونىيە مېلودىيەسىدە قايتىدىن جانلان-
غان ئۆڭمەس سۈرەتلەر شۇ قەدەر ئۇنتۇلغۇسىز ئىدى. مەن بۇ كۆرگەنلىرىمنى
ھەرگىز ئۇنتۇيالمايمەن. بۇ ئۇنتۇلغۇسىز ئەسلىمە چوقۇم ماڭا مەڭگۈ تەسىر
قىلىپ تۇرىدۇ.

ئۇيغۇر تىلى بىلىملىرى

بايان جۈملە

تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ، ئۇلاردا قانداق ئوي - پىكىر ئىپادىلەنگەنلىكى ھەققىدە ئويلىنىپ بېقىڭلار:

1. مەن ئانامنى ياخشى كۆرمەن.
2. جاپا تارتماي ھالاۋەت يوق.
3. ھاۋا ئاستا - ئاستا ئىسسىق باشلىدى.

مەلۇم بىر ئوي - پىكىرنى بايان تەرىقىسىدە ئىپادىلىگەن جۈملىلەر بايان جۈملە دېيىلىدۇ.

بايان جۈملىدە ئاھاڭ دەسلەپ كۆتۈرۈلۈپ، كېيىن پەيدىنپەي پەسىيىپ توختايدۇ. بايان جۈملىلەردىن كېيىن چېكىت (.) قويۇلىدۇ.

ئىشلەپ بېقىڭلار

1. تۆۋەندىكى رەسىمنى تەپسىلىي كۆزىتىپ، رەسىم مەزمۇنىغا ئاساسەن بايان جۈملە يېزىڭلار. قېنى كىم ئەڭ تېز، ئەڭ كۆپ يازالايدىكەن؟

2. تۆۋەندىكى سۆزلەرگە بايان جۈملە تۈزۈڭلار:

سۈپۈزۈك:

ۋەدە:

تونۇماق:

كىتاب:

نان:

ئوقۇش:

تېز:

3. «توغراق» دېگەن تېكىستنىڭ ئاخىرقى ئابزاسدا قانچە بايان جۈملە بار؟

مەشىق باغچىسى

ئاغزاكى ئالاقە ۋە يېزىقچىلىق مەشىقى

مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە يېرىدە نۇرغۇن قۇرداشلىرىمىز بار. ئۇلار بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىپ، دوست بولۇشساق نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى - ھە! ئەمىسە، يىراقتىكى بىرەر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن «دوستلىشىش» پائالىيىتى لايىھەسى تۈزۈپ چىقايلى. ئالدى بىلەن، يىراقتىكى بىرەر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن قانداق ئالاقە ئورناتقىلى بولىدىغانلىقىنى، ئالاقىلاشقاندىن كېيىن، قانداق پائالىيەتلەر ئارقىلىق ئۆزئارا چۈشىنىشنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدىغانلىقى، ئۇلارغا پايدىلىق قانداق ئىشلارنى قىلىپ بەرگىلى بولىدىغانلىقىنى مەسلىھەتلىشىپ، ئاندىن ئۆزىمىز ياكى كىچىك گۇرۇپپىمىز نامىدىن ئاشۇ جايدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا خەت يازايلى. خەتتە، ئالدى بىلەن ئۆزىمىزنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپ، ئاندىن «دوستلىشىش» پائالىيىتىگە قارىتا پىكىر ۋە تەكلىپلىرىمىزنى ئوتتۇرىغا قويايلى. خەتنى يېزىپ بولغاندىن كېيىن ئەستايىدىل ئوقۇپ تۈزىتىيلى، ئاندىن خەتنى پوچتىدىن سالايلى ياكى توردىن يوللىساقمۇ بولىدۇ.

ئەسلىش ۋە كېڭەيتىش

ئالاقە سەھنىسى

بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەر بىزنى غەربىي يۇرتنىڭ، جۈملىدىن ئانا يۇرتىمىز شىنجاڭنىڭ رەڭدار مەنزىرىلىرى بىلەن ئۇچراشتۇردى، تېكىستلەرنىڭ مەزمۇنى ۋە توپلىغان ماتېرىياللىرىمىزنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈپ، بۇ بۆلەكتىن ئالغان تەسىراتىمىز ئۈستىدە پىكىرلىشىپ باقايلى.

«توغراق» دېگەن تېكىست قۇم - بوران ۋە قاقاس قۇملۇقلاردا نەچچە مىڭ يىللاردىن بۇيان قۇم - بورانغا پىسەنت قىلماي مەغرۇرانە ياشاپ كېلىۋاتقان توغراقلارنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرىدۇ. بۇ تېكىستنىڭ يېزىلىش ئالاھىدىلىكى ئۈستىدە پىكىر ئالماش-تۈرۈپ باقايلى.

«تاڭبالى يايلىقى» دېگەن تېكىست نىلقا تاغلىرىدىكى تاڭبالى يايلىقىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى، قازاق قېرىنداشلارنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرىنى نامايان قىلىپلا قالماي، يەنە ئۇيغۇر، قازاق مىللەتلىرىنىڭ چوڭقۇر دوستلۇقىنى ھېس قىلدۇرىدۇ. يەنە «كۈنەس يايلىقىدىكى يىلقلار» دېگەن تېكىست كۈنەس يايلىقىدىكى تۇيۇقسىز ياغقان قارا يامغۇردىن ئۆرۈپ كەتكەن ئاتلارنىڭ ھەيۋەتلىك چېپىۋاتقان كۆرۈنۈشىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرىدۇ. ئۇنتۇلغۇسىز تەسىر قالدۇرىدىغان بۇ جانلىق تەسۋىرلەردىن نېمىنى ھېس قىلغانلىقىڭلار ئۈستىدىمۇ پىكىر يۈرگۈزۈپ بېقىڭلار. تېكىستلەرنى ئۆگىنىش جەريانىدا ئېرىشكەن باشقا ھاسىلاتلىرىڭلار توغرىلۇق پىكىر ئالماشتۇرساڭلارمۇ بولىدۇ.

تىل خەزىنىسى

يېشىل ھايات

يادلىۋالاي

كۈمۈشتەك يالتىرايدۇ قارلىق تاغلار،
يېشىللىق دۇنياسىدۇر ئېتەكلىرى.
ئېدىرلار نار تۆگىنىڭ ئۆركىشىدەك ...
باغرىدا يەلپۈنىدۇ چېچەكلىرى.

قايتال ۋە جىرالرى يېشىل جاڭگال،
قارىغايىلار ساما بىلەن بوي تالاشقان.
ئېدىرلار ئارىلىقى قويۇق چاتقال،
ياپېشىل توقايلىقلار قۇچاقلاشقان.

تاغ سۈيى ئېقىپ ئۆتۈپ توقايلىقتىن،
تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلىدۇ، شارقىرايدۇ.
بىپايان يىراقلىقلار يېشىل يايلاق،
كۆزۈڭنى قاماشتۇرۇپ پارقىرايدۇ.

قاياققا كۆز تاشلىساڭ يېشىل ھايات،
يېشىلدەك كۆرۈنىدۇ بار كائىنات.

— قۇربان بارات

ئوقۇپ باقاي

خوتەن قەغىزى

قەغەزنىڭ پەيدا بولۇشى ئىنسانىيەت يېزىقلىق مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ تېرە، تارد، شا، تاختاي، تاش، رەخت، تام، يار، قىيالارغا خەت يازىدىغان كونا تارىخىي دەۋر بىلەن خوشلاشقانلىقىنىڭ بەلگىسى.

زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، بىزدە قەغەزچىلىك يۇرتىمىزنىڭ خوتەن تەۋەسىدىكى جايلاردىلا بىرقەدەر مەركەزلىك ۋە كۆلەملەشكەن ھالدا ئىزچىل ساقلىنىپ كەلگەن. شۇنىڭ بىلەن، بۇ قەغەز ئاسىيادىكى نۇرغۇن ئەللەرگە كەڭ تارالغان ھەمدە بۇ ئەللەر-نىڭ ئۇزاق زامانلاردىن بۇيانقى يازما ماتېرىياللىرى ئاساسەن مۇشۇ قەغەزگە يېزىلىپ كەلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ قەغەزنىڭ نامىمۇ «خوتەن قەغىزى» دەپ ئاتالغان. خوتەن قەغىزىنىڭ رەڭگى سامان رەڭگىدە بولغاچقا، يەنە «خوتەن سامان قەغىزى» ياكى «سا-مان قەغەز» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

خوتەن قەغىزى ئۈجمە، تېرەك، جىگدە، سۆگەت قاتارلىق دەل - دەرەخلەرنىڭ قوۋزىقى، بولۇپمۇ ئۈجمىنىڭ قوۋزىقى ئاساسىي ماتېرىيال قىلىپ ئىشلىنىدۇ. خوتەن قەغىزىنى ئىشلەشتە، ئۈجمىنىڭ يېڭى چۈنقىلىرى تاللىۋېلىنىدۇ. ئاندىن يوپۇرماقلىرى ئۈ-زۈۋېتىلىپ، سويۇلغان قوۋزىقى قۇرۇتۇلىدۇ. ئاندىن چاناش ياكى سوقۇش ئارقىلىق يۇمشىتىلىپ، قازاندا قاينىتىلىدۇ. تەييارلانغان قوۋزاق بوتقىسى سۇدا سويۇلدۇرۇش، ئەلگەك بىلەن سۈزۈش، قېلىپقا سېلىش، قۇرۇتۇش قاتارلىق باسقۇچلاردىن ئۆتۈپ قە-

غەزگە ئايلىنىدۇ. سامان رەڭلىك بۇ قەغەزنى بىۋاسىتە خەت يېزىشقا ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. شۇڭا، ئۇ «خام قەغەز» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ خىل خام قەغەزنىڭ يۈزى سىلىق، ئېغىر تاش بىلەن سىيرىلىپ، چۆرىسى كېسىپ تەكشەلەنگەندىن كېيىن، خەت يېزىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

يېقىنقى زاماندىكى ئىلىم - پەن تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، قەغەزنىڭ تۈرى كۆپىيىپ، سۈپىتى ياخشىلىنىپ، مەھسۇلات مىقدارى زور دەرىجىدە ئېشىپ، باھاسىمۇ ئەرزىنلاپ كەتكەنلىكتىن، خوتەن قەغەزى بارغانسېرى ئاز ئىشلىتىلىدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن، ئىشلەنگەن خوتەن قەغەزلىرى خەت يېزىش، كىتاب بېسىشقا ئىشلىتىلمەي، ئىشك - دېرىزە يەملەش، تېۋىپلار دورا - دەرەمەك ئوراش، تېڭىقچىلىق ئىشلىرىدا ئانچە - مۇندەچە ئىشلىتىلىدىغان ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى. نەتىجىدە، قەغەزچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ھۈنەرۋەنلەرمۇ ئازىيىپ كەتتى.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، دۇنيا مىقياسىدا، جۈملىدىن دۆلىتىمىزدە ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت مىراسلىرىغا يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىلگەنلىكتىن، خوتەن قەغەزى قايتىدىن خەلقىمىزنىڭ، شۇنداقلا دۇنيانىڭ دىققىتىنى تارتتى. قاراقاش ناھىيەسى پۇرچاقچى يېزىسىدىكى تۇرسۇنتوختى بوۋا 2002 - يىلى ئامېرىكا دۆلەتلىك مۇزېيىدا ئۆتكۈزۈلگەن

خەلقئارالىق مىللىي ئۆرپ - ئادەت ماھارەت كۆرسىتىش يىغىنىدا خوتەن قەغىزىنى يا - ساپ ماھارەت كۆرسىتىپ، يىغىن قاتناشچىلىرىنى ھەيران قالدۇردى. شۇنىڭ بىلەن توختى باقى بوۋا ئامېرىكا ئۆرپ - ئادەتتەشۇناسلىرى تەرىپىدىن «بەر شارىدىكى ئەڭ قەدىمىي قول ھۈنەرۋەنچىلىكنىڭ ھايات ۋارىسى» دەپ ئاتالدى.

2006 - يىلى 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى، گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى بىلەن، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ خوتەن قەغىزىنى ياساش تېخنىكىسى تۇنجى تۈركۈمدىكى دۆلەت دەرىجىلىك غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلدى.

— غەيرەتجان ئابدۇللا كالىدر

ئىككىنچى بۆلەك

بالىلىقتىكى ئۇنتۇلماس كەچمىشلەر

بالىلىق گۈزەل كەچۈرمىشلەرگە تولغان ئۇنتۇلغۇسىز مەزگىلدۇر. بىزنىڭ خۇشاللىقىمىز، ساددا خىياللىرىمىز، ئىنتىلىشىمىز، تىلەكلىرىمىز بالىلىقتا ئارزۇ - ئۈمىدلىرىمىزدىن پۈتكەن قىزىقارلىق ھېكايىلەرنىڭ، كۆڭۈللۈك يۇنلارنىڭ، تەبىئەت بەخش ئەتكەن ئاجايىباتلارنىڭ، ئۇلار ھەققىدىكى تالاش - تارتىشلارنىڭ قات - قېتىغا سېلىپ كەتكەن. بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەر بىزگە بالىلىق تۇرمۇش - نى ئەكس ئەتتۈرۈپ، بالىلىقنىڭ گۈزەل چاغلار ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرىدۇ.

بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەرنى ئوقۇش جەريانىدا، بالىلىقتىكى ساددا، قايىناق كەيپىياتنى ھېس قىلىپ، تۇرمۇشنى كۆڭۈل قويۇپ كۆزىتىش، تەجرىبە - ساۋاقلارنى يەكۈنلەش، تەسىراتىنى بايان قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆگىنىۋالايلى.

ئوقۇپ تۈگەتكۈسىز زور كىتاب

گۆدەك چاغلىرىمدا ئۆيىمىزدە ئوينىغۇدەك نە بىرەر ئويۇنچۇق، چوڭلارنىڭ - مۇبىزگە قارىغۇدەك چولسى يوق ئىدى. شۇڭلاشقا بەش - ئالتە ياش چاغلىرىمىدىن باشلاپ تەبىئەت دۇنياسىدىن ئويۇن ئىزدەشكە باشلىدىم.

پايانسىز ئاسمان، چەكسىز زېمىن، ئەگرى - بۈگرى دەريا - ئېقىنلار، بۈك - كىدە دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلار، ئاسماندا ئۈزۈپ يۈرگەن مامۇق بۇلۇتلار، شوخ ئۇچار قاناتلار، يەر يۈزىدىكى ھايۋانات، قۇرت - قوڭغۇزلار، سۈدىكى بېلىق، قۇمچاق دېگەندەكلەرنىڭ ھەممىسىلا بىز ئۈچۈن ياخشى ئويۇنچۇق بولۇپ بېرەتتى. مەسىلەن، قۇشقاچلارنىڭ شاختىن - شاخقا سەكرەپ شوخ ئويناشلىرى كۆڭۈلنى قەۋەتلا خوش قىلىۋەتسە، بۈركۈتلەرنىڭ ئېگىز ئاسماندا ئەگىپ ئۈچۈۋېتىپ، تويۇقسىزلا پەسكە ئوقتەك شۇڭغۇشلىرى شۇنداق جەسۇر بىلىنەتتى. دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى، چېچەكلەپ ئېچىلىشى، مېۋە تۇتۇشى، يازدا ئاينىپ، قىشتا خازان بولۇشلىرىنىڭ ھەممىسىلا ئۆزگىچە بىر ئاجايىبات دۇنياسى ئىدى. ئوت - چۆپلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىمۇ ھەر خىل، بەزىلىرى ئۇزۇن، بەزىلىرى قىسقا، بەزىلىرى تىكەنلىك ئىدى. گۈل - لەرمۇ قىزىل، سېرىق، سۆسۈن، كۆك دېگەندەك ھەر خىل رەڭلىك، شەكىلمۇ

تاق بەرگىلىك، قوش بەرگىلىك، تۆت - بەش بەرگىلىك ھەم ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ بولاتتى. قۇرت - قوڭغۇزلارنىڭ ھەرىكىتىمۇ بەك قىزىقارلىق. مەسىلەن، چۈ - مۈلىلەر ئۆي كۆچكەندە شۇنچە ئۇزۇن سەپتىمۇ ھامان بىر تەرتىپنى ساقلاپ، ھەممەيلەن ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلىپ ماڭاتتى. تەشكىلچانلىقى ئىنتايىن كۈچ - لۈك بۇ ھەرىكەتكە ھەر كىم قايىل بولماي قالمايتتى. ناۋادا ئىككى توپ چۈمۈلە ئۇرۇشۇپ قالدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ سەپ تۈزۈشلىرى، ئۇرۇش باشلانغاندىن كېيىنكى جان تىكىپ ئېلىشىشلىرى، ئۆلۈمدىن قورقمايدىغان باتۇرلارنى روھىغا ھەقىقەتەن بارىكالا دېمەي تۇرالمايتتۇق.

ئۆيىمىزنىڭ ئالدى - كەينى، ئوڭ - سول تەرەپلىرىنىڭ ھەممىسىدىلا ئاق تۈرۈچ، ئاچچىق ئاپپىلسىن دېگەندەك مېۋىلىك دەرەخلەر ناھايىتى كۆپ ئىدى. ئۇلار خۇددى باھاردا رەڭگارەڭ چېچەك ئاچقانداك، كۈزدىمۇ شاخ - شاخلىرى تۈرلۈك مېۋىلەرگە تولاتتى. مېۋە دېگەننى شېخىدىن ئۈزۈپ يېسە قانداق پەيزى - ھە! ئۆيىمىزنىڭ كەينىدىكى بىر تۈپ پالما بار بامبۇكزارلىق ماڭا ئەڭ يارايتتى. بامبۇك دېگەن بەك تېز ئۆسىدىغان نەرسە. يامغۇردىن كېيىن بامبۇك ئوتلىرى بىر كۈندىلا ئون سانتىمېتىرچە ئۆسۈپ، نەچچە كۈنگە قالمايلا مەن بىلەن تەڭ بولۇپ كېتەتتى. بامبۇك ئوتىسىنى قورۇپ يېسە ئاجايىپ تەملىك بولىدۇ. يوپۇر - ماقلىرىنىڭ مەيىن شامالدا يېنىك شىلدىرلاشلىرىمۇ ئاجايىپ ئىللىق تۇيغۇ ئاتا قىلىدۇ. بوران چىققان مەزگىللەردە بامبۇكلار ھۇشۇلداپ چۇقان سالاتتى. كۆل - چەك بويىدىكى پالما دەرەخىنىڭ يالغۇز قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قەيسەرلەر تۇرقى ۋە ئۇنىڭ كۆلچەكتىكى سايىسى، كەڭ يېپىلغان يەلپۈگۈچسىمان يوپۇرماقلىرىنىڭ شامالدا ئىرغاڭلاشلىرىمۇ كىشىگە باشقىچە ھۇزۇر بېغىشلايتتى.

تەبىئەت دۇنياسى ۋاراقلىسا - ۋاراقلىسا تۈگىمەيدىغان بۈيۈك بىر ئالبوم، ئوقۇپ تۈگەتكۈسىز بىر كىتاب. ئۇنىڭ باغرىغا سان - ساناقسىز سىر ۋە ئىلىم، مەڭگۈ تۈگىمەس خۇشاللىقلار يوشۇرۇنغان.

1. تېكىستنى ھېسسىياتلىق، ئۈنلۈك ئوقۇڭلار.

2. تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى بىلىۋېلىڭلار:

خازان بارىكالا پالما بامبۇك

3. تېكىستنى ئىچىڭلاردا ئوقۇپ، «مەن» نىڭ نېمە ئۈچۈن تەبىئەت دۇنياسىدىن ئو-
يۇن ئىزدىكەنلىكىنى ھەمدە قانداق خۇشاللىقلارغا ئېرىشكەنلىكىنى ئۆز تىلىڭلارغا
ئايلىندۇرۇپ سۆزلەپ بېقىڭلار.

4. تېكىستنىڭ ئاخىرىدا: «تەبىئەت دۇنياسى ۋارقىلىسا - ۋارقىلىسا تۈگىمەيدىغان
بۈيۈك بىر ئالبوم» دېيىلگەن. ئالدى بىلەن بۇ جۈملىنىڭ مەنىسىنى يېشىپ، ئاندىن بۇ
جۈملىگە بولغان چۈشەنچىڭلارنى مىسال كەلتۈرۈپ سۆزلەپ بېقىڭلار.

5. سىلەر ئادەتتە قانداق ئويۇنلارنى ئوينىيسىلەر؟ ئۆزۈڭلارنى «مەن» گە نىسبەتەن
بەختلىك دەپ قارامسىلەر؟ گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ دەرسلىك مەزمۇنىنى ئۆزۈڭلارنىڭ
تۇرمۇش ئەمەلىيىتىگە باغلاپ سۆھبەت ئېلىپ بېرىڭلار.

بالىلىق — بىر پارچە رەسىم، بۇ نەپىس رەسىمدە بىزنىڭ رەڭدار تۇرمۇشىمىز بار. بالىلىق — بىر ناخشا، بۇ گۈزەل ناخشىدا بىزنىڭ بەختىمىز ۋە شادلىقىمىز بار. بالىلىق — بىر چۈش، بۇ شېرىن چۈشتە بىزنىڭ تەسەۋۋۇرىمىز ۋە ئارزۇلىرىمىز بار. تۆۋەندىكى تېكىستتىكى چوڭقۇر تەسىر قىلغان جۈملىلەرنى قايتا - قايتا ئوقۇپ، ئۆز تەسىراتىمىزنى سۆزلەپ باقايلى.

*6 بالىلىقتىكى بايقاش

تۆرەلىمنىڭ يېتىلىش قائىدىسىنى توققۇز يېشىمىدىلا بايقىغانمەن. بۇ پۈتۈن - لەي مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزۈشۈمدىن بولغان.

بۇ گېپىمنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كېتىشىڭىز مۇمكىن. بوپتۇ، كۈلىشىڭىز كۈلۈ - ۋېرىڭ، كۈلگەنگە بالاغا قالمايسىز. ئەمما مەن سىزگە ئوخشىمايمەن. تۆرەلىم - نىڭ يېتىلىش قائىدىسىنى بايقاپ ئۈچ يىلدىن كېيىن بىر كۈنى تۇيۇقسىز شۇ ئىش ئېسىمگە كېچىپ كۈلۈپ سالدۇم - دە، بالاغا قالدۇم.

مېنىڭ بايقىشىم ئۈچۈپ چۈشەشتىن باشلانغان. ھەر كېچىسى ئۈچۈپلا چۈش كۆرەتتىم. ئۈچۈشقا شۇنچىلىك ھېرىسمەن ئىدىمكى، يەردىن يېنىك قاڭقىساملا ئۇچالايدىغاندەك ھېس قىلاتتىم. كېيىنچە چۈشۈمدە شۇڭغۇما پاراشۇتتا مەھەل - لىلەرنىڭ، ئاق قېيىنزارلىقلارنىڭ ھاۋا بوشلۇقىدا، ياپيېشىل ئوتلاق ۋە سۈي - سۈزۈك كۆللەرنىڭ ئۈستىدە ئۈچۈپ يۈرىدىغان بولدۇم. بەدىنىم يېنىك بولغان - لىقتىن، نەگە بارمەن دەپسەم شۇ ياققا ئۇچالايتتىم، غۇلچىمنى يېپىپ، پۈت - لىرىمنى بىمالال ھەرىكەتلەندۈرەلەيتتىم.

ساۋاقداشلىرىمنىڭ ئارىسىدا يالغۇز مەنلا ئۈچۈپ چۈش كۆرىمەن دەپ قا - رايىتتىم. لېكىن بىر كۈنى بىلىپ قالدۇمكى، ساۋاقداشلىرىمنىڭ ھەممىسىلا كېچىسى ئۈچۈپ چۈش كۆرىدىكەن. شۇ كۈنى بىرنەچچىمىز بۇ غەلىتە ئىشنى چۈشەندۈرۈپ قويسىڭىز دەپ مۇئەللىمنىڭ قېشىغا باردۇق.

— ئۈچۈپ چۈش كۆرۈش بويىنىڭ ئۆسۈۋاتقانلىقىنىڭ ئالامىتى، — دېدى مۇئەللىم.

تېكىستنىڭ ئاپتورى فيودوروف (سوۋېت ئىتتىپاقى). ئۆزگەرتىپ ئېلىندى.

— ئادەم نېمىشقا كېچىسى ئۇخلاۋاتقاندا بوي تارتىدۇ؟
 — كۈندۈزى شوخلۇق قىلىپ يۈرگەچكە ھۆججەتەرەڭلار بىمالال ئۆسەلمەيدۇ.
 شۇڭلاشقا ئۇلار كېچىسى ئۆسىدۇ.
 — ئەمەس نېمىشقا ئادەم ئۆسۈۋاتقاندا ئۇچۇپ چۈش كۆرىدۇ؟ بۇنىڭ سەۋەبى
 زادى نېمە؟
 — بۇ، ھۆججەتەرەڭلارنىڭ يىراق قەدىمكى دەۋرىنى ئەسلىگە ئىلگىرى. ئۇ چاغلاردا
 ئادەملەر قۇش ئىدى.

— نېمە، ئادەمنى قۇش دېمەكچىمۇسىز؟ — سورىدۇق ھەيران بولۇشۇپ.
 — شۇنداق، قۇشلا ئەمەس تېخى! ئادەم ئاددىي جانلىقلاردىن تەدرىجىي تەرەققىي-
 قىي قىلىپ پەيدا بولغان. دەس-

قۇش ئىدى، كېيىنچە بېلىققا،
 ئاندىن پاقىغا، ئۇنىڭدىن كېيىن
 مايمۇنغا ئۆزگەرگەن... بۇ بىر
 لىمىلەرنى سىلەر يۇقىرى يىل-
 لىقلارغا چىققاندا مۇئەللىم
 سۆزلەپ بېرىدۇ.

يۇقىرى يىللىققا چىقىش-
 مىزغا خېلى بار ئىدى، لېكىن
 چۈشۈمىدە ئۇچۇشۇم داۋاملاش-
 ماقتا. مۇئەللىم بىلەن بولغان
 بۇ پاراڭ مېنى تېخىمۇ كۆپ
 ئويلاشقا سېلىپ، ئادەمنىڭ زادى
 قانداق كەلگەنلىكىنى بىر بىلىپ

باقمىسام دېگەن يەرگە كەلدىم. بۇ ئىشقا شۇ قەدەر بېرىلدىمكى، ھەتتا دەريادىن
 بىرەر تال بېلىق تۇتۇۋالساممۇ، ئۇنىڭدا ئادەمگە ئۆزگىرىدىغان بىرەر ئالامەت
 بارمىدۇ دەپ ئۆرۈپ - چۆرۈپ قاراپ كېتىدىغان بولدۇم.

يېزا بالىلىرى ئانىسىنىڭ توققۇز ئاي قورساق كۆتۈرۈپ تۇغىدىغانلىقىنى
 كىچىكىدىنلا بىلىشىدۇ. «نېمىشقا توققۇز ئاي؟» دېگەننى ئويلايمۇ مېڭەمنىڭ
 قېتىقى چىقىپ كېتەي دېدى. ئويلا - ئويلا ئاخىر بۇنىڭ جاۋابىنى تاپقاندىكە

بولدۇم - دە: «بۇ خەرىتە سىزغانغا ئوخشاپ كېتىدىكەن. يەردىكى ئارىلىق شۇنداق چىلىك يىراق، لېكىن خەرىتىگە سىزلىدىغىنى ئاران نەچچە سانتىمېتىر. ئا- دەم دېگەن ھۈجەيرىلەردىن تەشكىل تاپىدۇ... ھۈجەيرىلەر يىغىلىپ بېلىق بو- لىدۇ، بۇنىڭغا خېلى كۆپ ۋاقىت كېتىدۇ. ھازىرچە بۇ ۋاقىتنى بىر ئاي دەپ تۇراي. بېلىجاندىن پاقىغا ئۆزگىرىشكەمۇ بىر مۇنچە ۋاقىت كېتىدۇ، بۇنىمۇ بىر ئاي دەپ تۇراي. مۇشۇنداق ھېسابلىساق، ئۇنىڭ ئادەمگە ئۆزگىرىشگە توق- قۇز ئاي كېتىدۇ ئەمەسمۇ» دېگەنلەرنى ئويلىدىم. بۇ بايقىشىم شۇ قەدەر ئاددىي بولسىمۇ، لېكىن مېنى قەۋەتلا خۇش قىلىۋەتتى. مېنىڭچە بۇ قائىدىنى باش- قىلار تېخى بايقىمىغان بولسا كېرەك.

ئارىدىن يەنە ئۈچ - تۆت يىل ئۆتۈپ كەتتى، مانا 6 - يىللىقىمۇ چىقتىم. مۇئەللىم بىزگە بىيولوگىيە دەرسى ئۆتىدىغان بولدى. بىر كۈنى ياشقۇنە مۇ- ئەللىمە ئولگا ئىۋا -

نوۋنا ئادەمنىڭ كې- لىش مەنبەسى، تۆ- رەلمىنىڭ يېتىلىشى ھەققىدە دەرس ئۆت- تى. مۇئەللىمەنىڭ سۆزلىرىدىن بىلىنىپ تۇرۇپتۇكى، تەدرىجىي تەرەققىيات كۆز قا- رىشى بويىچە بولغاندا ئانىنىڭ قورسىقىدا- كى تۆرەلمە ئاددىي جانلىقتىن ئادەمگە ئۆزگىرىش جەريانىنى قايتىلايدىكەن. ئۇ چاغدا سىنىپ ئىچى جىمجىت، ئۈن - تىنسىز ئىدى. تۆ- يۇقسىز ئۆزۈمنىڭ

بايقشى ئېسىمگە كېلىپ قالدى - دە، ئىختىيارسىز پىخىدە كۈلۈۋەتتىم.
شۇئان مۇئەللىم ماڭا ئالايىپ قارىدى.

- فىيودوروف!... نېمىگە كۈلسەن؟ يەنە كۈلىدىغان بولساڭ سىنىپتىن
چىقىرىۋېتىمەن!

- مۇئەللىم، مەن... ئۆزۈمنىڭ بايقشى ئېسىمگە كېلىپ قېلىپ...
سىنىپ ئىچىدە پاراققىدە كۈلكە كۆتۈرۈلدى. ئولگا ئىۋانوۋنا خاپا بولغىنىدە.
دىن تاتىرىپ كەتتى - دە، گۈس - گۈس دەسسگىنىچە ئالدىمغا كەلدى.
- فىيودوروف!... دەرھال سىنىپتىن چىق!...

ئوڭايسىزلىق ۋە خىجالەتتىن ھۆپپىدە قىزىرىپ كەتتىم. شۇندىلا مۇئەللىم
لىمنىڭ كۈلكەمنى خاتا چۈشىنىپ قالغانلىقىنى، مېنى يامان ئويدا كۈلۈۋاتىدۇ
دەپ ئويلاپ قالغانلىقىنى بىلدىم. ھېلىمۇ ياخشى، ئۇ مېنى سەۋەبىنى چۈشەندۈر
دۈر دەپ تۇرۇۋالدى، بولمىسا ساۋاقداشلىرىم مېنىڭ تەدرىجىي تەرەققىيات
نەزەرىيەسىنى بۇنىڭدىن ئۈچ يىل بۇرۇنلا بايقىغانلىقىمنى ئاڭلىشىپ، ئۈچەي-
لىرى ئۈزۈلگۈدەك كۈلۈشكەن بولاتتى! سىنىپتىن ھەيدەپ چىقىرىلىپ بىر-
دىنلا ئۆزۈمنى ئازادە ھېس قىلىپ قالدۇم. شۇنى بىلىپ يەتتىمكى، دۇنيادىكى
زور كەشپىيات ۋە بايقاشلار بەزىدە يەكلەش ۋە بۇزغۇنچىلىققىمۇ ئۇچرايدىكەن.

ئوغۇل بالا

7

كىچىكىمدە ئاكام ھارۋىكەش ئىدى. يازنىڭ چىرايلىق كۈنلىرىدە ئاكام مېنى ھارۋىغا ئولتۇرغۇزۇپ ھويلىدىن چىقاتتى. بىز ھارۋىدا ئارىشاڭ (ئىلى ئوت ئا- رىشىڭى)غا چۈشكۈچىلەرنى توشۇپتۇق. ئۇ 1976 - يىلىدىكى ئىشلار بولۇپ، غۇلجا شەھىرىدە ئېشەك ھارۋىسى مۇھىم قاتناش قورالى ھېسابلىناتتى. بىر كۈنى ئارىشاڭدىن ياناشىمىزدا چېلەكلەپ يامغۇر قۇيۇۋەتتى. ئاكام مېنى جۇۋىسى بىلەن چۈمكەپ قويدى.

يولدا كېتىۋېتىپ ئۇخلاپ قاپتىمەن. بىر چاغلاردا ئۆيگە كەپتۇق. ئاكام مې- نى ھارۋىدىن قۇچاقلاپ ئېلىپ، ئۆيگە ئەكىرگەندە ئويغىنىپ كەتتىم. ئاكامنىڭ ئۈستىبېشى چىلىققىدە ھۆل بولۇپ كېتىپتۇ. مېنىڭ كىيىملىرىم ھېچنەمە بولماپتۇ.

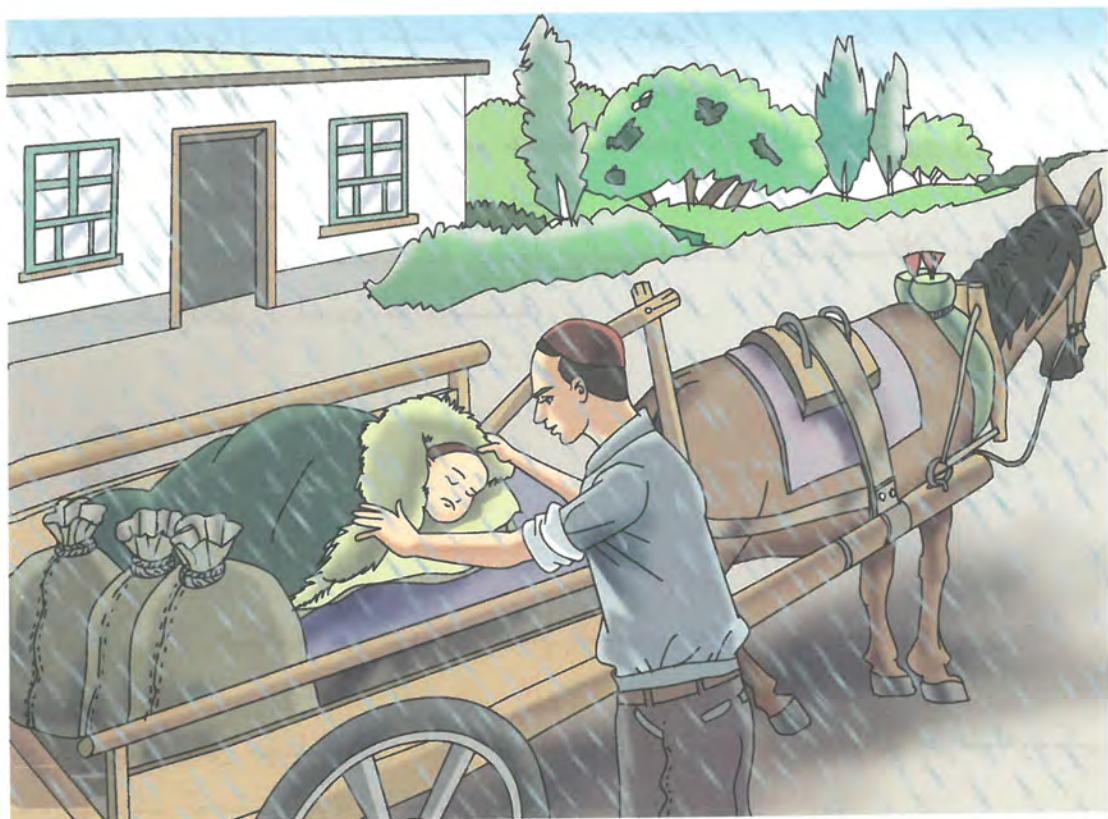
ئەتىسى ۋاقچە ئورنۇمدىن تۇردۇم. ئويغىنىپ قارىسام، ئاكام تېخىچە بىر ياق- قا چىقماي يوتقانغا چۈمكىنىپ يېتىپتۇ. شۇ چاغدا ئاپامنىڭ دادامغا: — ئەبىنى جېنى تۆمۈر دەۋاتاتىڭىز، مانا قىزىپ ئوت - كاۋاپ ياتىدۇ. بى- چارىنىڭ ھېلىمۇ جېنى چىدىدى، مۇشتۇمدەك تۇرۇپ نېمە تارتقۇلۇق بۇ! — دېگەنلىرى قۇلىقىمغا كىردى.

— ئوغۇل بالا - دە، ساقىيىپ كېتىدۇ، — دېدى دادام. قىشنىڭ سوغۇق بىر كۈنى يەنە ئاكام بىلەن كانغا كۆمۈرگە باردۇق. نۆۋەت كەلمەي كەچ كىرىپ كەتتى. ھارۋىكەشلەر كۆمۈر دۆۋىلەپ گۈلخان چۆرىسىدە تۈنەك قىلدى.

— ھېلىقى بانكا بۇلغان ئوغۇل بالىكەن جۇمۇ، بانكىغا چېلەك كىيىپ چۈشۈپتۇ.

— ئۇنىڭ نەرى ئوغۇل بالا، بانكىدىكى پۇل خەلقنىڭخۇ، خەلقنىڭ ھەققىگە چاڭ سالغان قانداق ئوغۇل بالا ئۇ، ئوغۇل بالا دېگەن ئەنەش قارىدەك مۇشتلى- شالايدۇ.

— مانا مەن شۇنداق بىر نوچىنى كۆرگەن، پەشۋا ئاتسا، تورۇسقا تېگىدۇ-
 غان، بىر بېشى بار ھەرقاندىقنى ئەلھۆكىمىللا دېگۈزىدىغان.
 — ئۇ نوچىنىڭ ئېتى نېمە؟
 — نۇرى قاۋان.
 — ۋاھ، نۇرى دېگەننىڭ نامىنى ئىلى تەۋەسىدە بىلمەيدىغان ئادەم يوق.
 ھارۋىكەشلەر ئارىسىدىن دۈمچەك، ئاۋاق بىر ئادەم ئورنىدىن تۇردى.
 — نۇرى قاۋان دېگىنىڭ مانا مەن!
 ھارۋىكەشلەر دۈررىدە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.
 — تونۇدۇم، دەل ئۆزى شۇ، نېمانداق قېرىپ كەتتىڭ نۇرى؟
 ھېلىقى ئادەم يىغا ئارىلاش سۆزلەپ كەتتى:
 — ئۆز ۋاقتىدا شەھەر سورىغان نۇرى قاۋىنىڭ ئەمدى يوق. كۆرەڭلەپ يۈر-
 گەن ئاشۇ چاغلاردا ئوغۇل بالا دېگەن مانا مەن، قالغان ھەممىڭ يارىماس دەپ
 يۈرۈپتىمەن. كېيىن ئۆيلەندىم، نەچچە بالغا ئاتا بولدۇم. ئۆيىنى باقمەن دەپ
 ئون يىلدىن بېرى كۆرمىگىنىم قالمىدى. بىلدىمكى، ئوغۇل بالا دېگەن ئۆيىنىڭ
 مورسىدىن تۈتۈن چىقىرىلسا، ئاندىن ئوغۇل بالا دېسە بولىدىكەن.

مۇشۇ گەپ بىلەن ھارۋىكەشلەر جىمپىلا كەتتى.
 مەن ئاكامغا ھەۋەس بىلەن قارىدىم. مانا مېنىڭ ئاكام ھەقىقىي ئوغۇل بالا.
 ئۇ ھېچكىمنى بوزەك قىلمايدۇ ھەم ھېچكىمگە بوزەك بولمايدۇ. ئۆز ۋۇجۇدىدىن-
 كى كۈچىنى ئائىلىمىزگە تەقدىم قىلىدۇ.
 ئى ئوغۇل بالىلار، سىلەرنىڭ ئوغۇل بالىچىلىقىڭلار جىنىسڭلار بىلەنلا ئە-
 مەس، جىگىرىڭلار بىلەنمۇ ئۆلچىنىدۇ.

1. ئەسەرنى ھېسسىياتلىق ئوقۇڭلار ھەم ئاساسىي مەزمۇنىنى جانلىق بايان قىلىپ بېرىڭلار.
2. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى خۇش خەتچىلەپ كۆچۈرۈڭلار ھەم بۇ جۈملىلەردىكى ئوي - پىكىر ئۈستىدە ساۋاقدىشىڭلار بىلەن پىكىر ئالماشتۇرۇڭلار:
 (1) ئاكامنىڭ ئۈستىبېشى چىلىققىدە ھۆل بولۇپ كېتىپتۇ، مېنىڭ كىيىملىرىم ھېچنېمە بولماپتۇ.
 (2) بىلدىمكى، ئوغۇل بالا ئۆينىڭ مورسىدىن تۇتۇن چىقىرىلسا، شۇ چاغدا ئوغۇل بالا دېسە بولىدىكەن.
 (3) ئى ئوغۇل بالىلار، سىلەرنىڭ ئوغۇل بالا بالىچىلىقىڭلار جىنىسڭلار بىلەنلا ئە- مەس، جىگىرىڭلار بىلەنمۇ ئۆلچىنىدۇ.
3. «مەن» نېمىشقا ئاكىسىنى ھەقىقىي ئوغۇل بالا دەيدۇ؟
4. سىزنىڭچە، ئوغۇل بالا زادى قانداق بولۇشى كېرەك؟ ساۋاقداشلىرىڭىز بىلەن مۇشۇ ھەقتە مۇنازىرىلىشىپ بېقىڭلار ھەم ئورتاقلاشقان پىكىر بويىچە ھەقىقىي ئوغۇل بالا بولۇشنىڭ شەرتلىرىنى يېزىپ چىقىڭلار.

بوۋامنىڭ كۆكتاتلىقى

8△

بىزنىڭ بىر بېغىمىز بولىدىغان. ئۇنىڭدا ھەسەل ھەرىسى، كېپىنەك، يىڭ-
ناغۇچ، چېكەتكە دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى بار ئىدى. كېپىنەكلەر ئىچىدىكى ئاق،
سېرىقلىرى كىچىك ھەم سەت ئىدى. چىرايلىقى يوغان قىزىل كېپىنەك بو-
لۇپ، قاناتلىرى ئالتۇن ھەل بېرىلگەندەك پارقراپ تۇراتتى. يىڭناغۇچمۇ ئال-
تۇن رەڭلىك، چېكەتكىلەر بولسا يېشىل ئىدى. تۈكلۈك ھەسەل ھەرىلىرى بى-
رەر گۈلگە قونۇپ، توپتەك تۈگۈلۈپ تۇرۇۋالىدىغان بولسا خېلىغىچە مىدىرلى-
مايتتى.

باغ يورۇق بولغاچقا، قىزىلى قىزىلچە، يېشىلى يېشىلچە ئاجايىب چىرايلىق
كۆرۈنەتتى.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بۇ باغدا بۇرۇن مېۋىلىك دەرەخ بار بو-
لۇپ، مومامنىڭ ئۆچكىلىرى غاجلاپ قۇرۇتۇۋەتكەنكەن. ئېسىمنى
تاپسام، ئۇ باغدا بىر تۈپ گىلاس بىلەن بىر تۈپ نەشپۈتلا قايتىد-
كەن. گىلاس بىلەن نەشپۈت ئانچە مېۋە بەرمىگەنلىكتىن،
يوقنىڭ ئورنىدا ئىدى. باغدا يەنە بىر تۈپ قارىياغاچنىڭ
بارلىقىمۇ ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. ئۇ باغنىڭ غەربىي شىمال
بۇرجىكىدە ئىدى. شىمال چىقسا تۇنجى بولۇپ شۇنىڭ يو-
پۇرماقلىرى شىلدىرلايتتى، يامغۇر ياغسا تۇنجى
بولۇپ شۇنىڭدىن تاراسلىغان ئاۋاز ئاڭلىناتتى.
كۈن چىققان چاغلاردا ئۇنىڭ يوپۇرماقلىرى بەئەي-
نى قۇم ساھىللاردىكى سەدەپ قۇلۇلىرىدەك ۋالىد-
دايتتى.

بۇ كىتابنىڭ ئايرىم-ئايرىق خۇاڭ، ئۆزگەرتىپ ئېلىندى.

بوۋام كۈنبويى باغدىن چىقمايتتى، مەنمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئارىلاپ يۈرۈپ تىم. بوۋام يوغان چىغ قالىپاق، مەن كىچىك چىغ قالىپاق كىيىۋالاتتىم. بوۋام گۈل تىكسە گۈل تىكەتتىم، چۆپ يۇلسا چۆپ يۇلاتتىم. يېسىۋېلەك تېرىغاندا، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئۇرۇقلارغا پۈتۈمدا ئۇدۇللۇق توپا كۆمۈپ چىڭداپ ماڭاتتىم. ئەمەلىيەتتە ئۇ يەر - بۇ يەرلەرنى ئانچە - مۇنچە دەسسەپلا قويايتتىم شۇ. بەزىدە كۆمدۈم دەپ ئۇرۇقلارنى چېچىۋېتەتتىم.

بوۋام ئوتىغۇچتا ئوت ئوتسا مەنمۇ ئوتاي مەن دەپ تۇرۇۋالاتتىم. بىراق بەك كىچىك بولغانلىقتىن، ئوتىغۇچنى كۆتۈرەلمەيتتىم. بۇنداق چاغلاردا بوۋام ئوتىغۇچنىڭ سېپىنى چىقىرىۋېتىپ، بېشىنى تۇتقۇزۇپ قويايتتى. مەن ئىتقو - ئاق بىلەن تېرىقنى ئايرىيالمىغاچقا، ئىتقوناقنى چاپتىم دەپ تېرىقنى چېپىۋېرەتتىم.

بوۋام مەن چاپقان جايدا ئىتقوناق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

— بۇ نېمە؟ — دەپ سورايتتى.

— تېرىق، — دەيتتىم مەن.

بوۋام قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئىتقوناقنى يۇلاتتى - دە:

— كۈندە يەيدىغىنىڭىز مۇشۇمۇ؟ — دەپ سورايتتى.

— ھەئە، — دەيتتىم مەن.

بوۋامنىڭ يەنە كۈلگىنىنى كۆرۈپ:

— ئىشەنمىسىڭىز ئۆيدىن ئاچىقىپ سىزگە كۆرسىتەي، — دەيتتىم.

ئاندىن ئۆيدىن بىر تال تېرىقنىڭ باشقىنى ئاچىقىپ، يىراقتىنلا بوۋامغا

تاشلاپ:

— مانا، ئوخشاش تۇرمامدۇ؟ — دەيتتىم.

بوۋام مېنى يېنىغا چاقىرىپ، تېرىقنىڭ تىكىنى بولىدۇ، ئىتقوناقنىڭ بولمايدۇ، مۇنداقلا قارىسا ئىككىسى ئوخشاپلا كېتىدۇ، دەپ ئالدىرماي چۈشەندۈرەتتى.

سەپسىلىپ قارىمايلا، ھەئە، شۇنداقكەن دەپ قويايتتىم. بۇ چاغدا يوغان بىر

تەرخەمەككە كۆزۈم چۈشۈپ، ئۈزۈپ يېگىلى يۈگۈرەيتتىم.

تەرخەمەكنى يەپ بولمايلا يوغان بىر يىڭناغۇچنىڭ قېشىمدىن

ئۈچۈپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تەرخەمەكنى تاشلاپ

ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چاپاتتىم. يىڭناغۇچ شۇنداق تېز ئۈچىدە -

غان تۇرسا، قوغلاپ يېتەلەيتتىممۇ؟ شۇنىڭ بىلەن ئۇنى ئاز -

راق قوغلاپ بېقىپلا يەنە باشقا ئىشقا تۇتۇناتتىم. ئاۋۋال كاۋا چېچكىنى يۇلاتتىم، ئاندىن يېشىل چېكەتكىنى تۇتۇۋېلىپ پۇتىنى يىپتا باغلايتتىم. بىردەم - دىن كېيىن قارىسام پۇتى تۇرغان، چېكەتكە ئۆزى يوق.

ئويىناپ بولۇپ يەنە بوۋامنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ غەلۋە قىلغىلى تۇراتتىم. بوۋام كۆكتاتلارنى سۇغارسا مەنمۇ سۇغىرىمەن دەپ تۇرۇۋالاتتىم. لېكىن سۇنى كۆكتاتقا قۇيماستىن ئاسمانغا چاچاتتىم - دە:

— يامغۇر ياغلاق! ئۆچكە ساغلاق! — دەپ قىيىقاس - چۇقان سالاتتىم.

باغدا كۈن بۆلەكچىلا يوغان، ئاسمانمۇ ئاجايىب ئېگىز كۆرۈنەتتى. كۈچلۈك ئاپتاپتا كۆزنىمۇ ئاچقىلى بولمايتتى، سازاڭلارمۇ يەردىن، شەپەرەڭلەرمۇ قاراڭغۇ جايلاردىن چىقالمايتتى. مەيلى ئېمىلا بولسۇن، مۇنداق ئاپتاپتا ھەممە نەرسە ساغلام، چىرايلىق كۆرۈنەتتى. چاۋاك چالساملا دەرەخلەردىن ئەكس سادا قايتىدە - خانىدەك، ۋارقىرىساملا ئۇدۇلۇمدىكى توپا تام ماڭا جاۋاب قايتۇرىدىغاندەك تۇيۇلاتتى. گۈللەر ئۇيقۇدىن ئويغانغاندەك ھۈپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن. قۇشلار كۆكتە راسا يايىرىۋالماقچى بولغاندەك پۇر - پۇر ئۇچۇشۇۋاتقان. ھاشاراتلار گەپ قىلىۋاتقاندا چىرىلىشىپ تۇراتتى. ھەممە نەرسە جانلىنىپ كەتكەن، نېمە قىلغۇسى كەلسە شۇنى قىلىشاتتى. نېمىنى ئالغۇسى كەلسە شۇنى ئېلىپ ئەر - كىن يايىرىشاتتى؛ كاۋا پېلىكى تىيەككە ياماشقۇسى كەلسە تىيەككە، ئۆيگە يا - ماشقۇسى كەلسە ئۆيگە يامىشاتتى؛ تەرخەمەك چېچەكلىگۈسى كەلسە چېچەك - لەپ، مېۋىلىگۈسى كەلسە مېۋىلەيتتى؛ مېۋىلىگۈسى كەلمىسە بىر تالمۇ مېۋە تۇتماي جىم تۇرۇۋالاتتى ھەم مېۋىلەيمۇ دەپ سوراپمۇ قويمايتتى. قوناقلار قاندا چىلىك ئۆسكۈسى كەلسە شۇنچىلىك ئۆسۈشەتتى. ئۆسكۈسى كەلمىسىمۇ، ئۇلار بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى يوق ئىدى. كېيىنەكلەرمۇ ئۆز ئىختىيارچە ئۇچۇپ يۈرۈشەتتى. ھېلى بىر جۈپ سېرىق كېپىنەك ئۇچۇپ كەلسە، ھېلى بىر تال ئاق كېپىنەك ئۇچۇپ كېلەتتى. ئۇلار زادى كىملىرىنىڭ، زادى نەگە بارىدۇ، بۇنى كۈنمۇ بىلمەيتتى.

ئاسمان كۆك ھەم تىنىق، ئېگىز ھەم يىراق ئىدى.

بوۋامنىڭ ئۈستىدىن توپ - توپى بىلەن ئۆتۈشۈۋاتقان ئاپئاق بۇلۇتلار ئۇ - نىڭ چىغ قالىقىنى ماكچايتىۋەتمەكچى بولغاندەكلا كۆرۈنەتتى.

ئويىناپ ھېرىپ كەتكەنلىكتىن ئۆيىنىڭ تۈۋىدىكى سالقىن بىر جايىنى تېپىپ، چىغ قالىقىمنى يۈزۈمگە يېپىپلا ئۇخلاپ قالاتتىم. ياستۇق، كۆرىپە دېگەنلەر ئېسىمگىمۇ كەلمەيتتى.

ئۇيغۇر تىلى بىلىملىرى

سوئال جۈملە

پارتىدىشىمىز بىلەن بىللە تۆۋەندىكى دىيالوگنى ئوقۇپ، بايان جۈملىنى ئايرىپ چىقىپ، قايسى ھەمدە ھەربىر بايان جۈملىنىڭ ئالدىدىكى جۈملىلەردە ئوي - پىكىرنىڭ قانداق ئىپادىلەنگەنلىكىنى مۇزاكىرىلىشىپ باقايلى:

- ئىسىمىڭىز نېمە؟
- ئىسىم قۇتلۇق.
- نەچچە ياشقا كىردىڭىز؟
- توققۇز ياشقا كىردىم.
- ئاتا - ئانىڭىز نېمە ئىش قىلىدۇ؟
- دادام دوختۇر، ئانام ئوقۇتقۇچى.

بىرەر ئىشنى سوئال تەرىقىسىدە ئىپادىلەيدىغان جۈملىلەر سوئال جۈملە دېيىلىدۇ.

سوئال جۈملىلەردىن كېيىن سوئال بەلگىسى (?) قويۇلىدۇ. سوئال جۈملىلەرنى ئوقۇغاندا، جۈملىنىڭ ئاخىرى سەل كۆتۈرەڭگۈ ئاۋازدا ئېيتىلىدۇ.

ئىشلەپ بېقىڭلار

1. تۆۋەندىكى دىيالوگنى ئوقۇپ، ئاۋۋال بايان جۈملە بىلەن سوئال جۈملىنى ئايرىپ، ئاخىرىغا تېگىشلىك تىنىش بەلگىسىنى قويۇڭلار. ئاندىن سوئال - جاۋاب شەكلىدە پارتىدىشىڭلار بىلەن بىرلىكتە ئوقۇڭلار:
  - قورسىقى ئاچقان تۈلكە نەگە كىردى
  - باغقا كىردى
  - باغدا نېمىنى كۆردى

— باغدا مەي باغلاپ پىشقان ئۈزۈملەرنى كۆردى
— ئۈزۈملەرنى يېيەلدىمۇ
— ياق، ئۈزۈملەرگە بويى يەتمەي، ئۈزۈملەرنى يېيەلمىدى
— ئاخىرىدا تۈلكە قانداق قىلدى
— ئاخىرىدا تۈلكە: «بۇ ئۈزۈملەر تېخى پىشماپتۇ، توڭ ئۈزۈم چىشنى قامتىدۇ»
دېدى ۋە باغدىن چىقىپ كەتتى

2. تۆۋەندىكى بايان جۈملىلەرنى سوئال جۈملىگە ئۆزگەرتىڭلار:
1) مەن ھەر كۈنى سائەت ئالتىدە ئورنۇمدىن تۇرىمەن.

2) ئاپام بوش ۋاقىتلىرىدا كىتاب ئوقۇشنى ياخشى كۆرىدۇ.

3) بالىلار ھايۋانات باغچىسىغا باردى.

ئۈلگە: ئاكام بېرىلگەن تاپشۇرۇقلارنىڭ ھەممىسىنى ئىشلەپ بولدى.
ئاكام بېرىلگەن تاپشۇرۇقلارنى ئىشلەپ بولدىمۇ؟
3. «ئوغۇل بالا» دېگەن تېكىستتىكى سوئال جۈملىلەرنى تېپىپ، چىرايلىق كۆچۈ-
رۈۋېلىڭلار.

مەشق باغچىسى

ئاغزاكى ئالاقە ۋە يېزىقچىلىق مەشىقى

ئاغزاكى ئالاقە

ئۇنتۇلماس بالىلىق

بۇ بۆلەكتىكى ئەسەرلەر نېمىدېگەن چىن ۋە قىزىقارلىق - ھە! چوقۇم گۈزەل با-
لىلىق چاغلىرىڭلارنى ئەسلەتتغۇ دەيمەن. «ئوقۇپ تۈگەتكۈسىز زور كىتاب»، «بالى-
لىقتىكى بايقاش»، «ئوغۇل بالا» دېگەن بۇ تېكىستلەر سىلەرگە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىر
قالدۇرغان ھەمدە ئىلگىرىكى ئىشلىرىڭلارنى كۆز ئالدىڭلارغا كەلتۈرگەن بولۇشى مۇم-

كىن... ئۇنداقتا بالىلىق چاغلىرىڭلار توغرىسىدا پاراڭلىشىپ بېقىڭلار. سۆزۈڭلار ئېنىق،
كونكرېت بولسۇن.

يېزىقچىلىق مەشىقى

يۇقىرىقى رەسىمنى كۆزىتىپ، پېرسوناژلارغا دىققەت قىلىڭلار. ۋاراتارنىڭ ئۆز ئور-
نىدا قانداق تۇرۇۋاتقانلىقىنى، مەيدان سىرتىدىكى كۆرۈمەنلەرنىڭ پۈتۈل مۇسابىقىم-
سىنى قانداق كۆرۈۋاتقانلىقىنى ياخشى كۆزىتىپ، مۇسابىقىنىڭ جىددىي، كەسكىن ئې-
لىپ بېرىلىۋاتقانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ، ئاندىن كۆرگەن، ئويلىغانلىرىڭلارنى يېزىپ
چىقىڭلار. مەزمۇنى كونكرېت، سۆز - جۈملىلىرى راۋان بولسۇن. ماۋزۇنى ئۆزۈڭلار
قويۇڭلار.

ئەگەر رەسىمگە قاراپ يېزىشنى خالىمىساڭلار، بالىلىقتىكى قىزىقارلىق ئىشلارنى ياز-
ساڭلارمۇ بولىدۇ. يېزىشتىن ئاۋۋال، بالىلىقىڭلاردا چۈشكەن سۈرەتلىرىڭلارنى كۆرۈپ
چىقساڭلارمۇ، ئاتا - ئاناڭلار ياكى ھەمراھلىرىڭلار بىلەن بىرلىكتە قىلغان ئىشلىرىڭلارنى
يازساڭلارمۇ بولىدۇ... ۋەقە جەريانى ئېنىق، تەسىرات چىن بولسۇن. يېزىپ بولۇپ،
باشقىلارغا ئوقۇپ بېرىڭلار، ئاندىن چاغلىرىڭلار ئەقىلگە مۇۋاپىق پىكىرىگە ئاساسەن
تۈزىتىپ چىقىڭلار.

ئەسلەش ۋە كېڭەيتىش

ئالاقە سەھنىسى

قۇتلۇق: مەن بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەرنى بەك ياقتۇرۇپ قالدىم، تېكىستلەردە بايان قىلىنغان مەزمۇنلار تۇرمۇشقا يېقىن بولۇپلا قالماي، بەك يېقىملىق تۇيۇلىدىكەن.
چۇغلۇق: ھېس قىلىشىمچە، تېكىستلەردە ئورتاق بىر ئالاھىدىلىك بار ئىكەن، ئۇ بولسىمۇ ئاپتورلارنىڭ يازغىنى تۇرمۇشتىكى ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلار بولۇپ، چىن تەسىراتىنى ئىپادىلىگەن.

قۇتلۇق: تېكىستلەرنى ئوقۇغاندا، شۇ چاغدىكى ھېسسىيات ۋە مەنزىرىگە كىرىپ تۇرۇپ، ئاپتورنىڭ ئىدىيەۋى ھېسسىياتىنى ھېس قىلىشىمىز، شۇنداقلا بۇنى تېكىستلەرنى ھېسسىياتلىق ئوقۇش ئارقىلىق ئىپادىلىشىمىز لازىم. مەسىلەن، «ئوغۇل بالا» دېگەن تېكىستتە، ئاكتىرنىڭ ئىسمى - جىسىمغا لايىق ھەقىقىي جىگەرلىك ئوغۇل بالغا خاس خاراكتېرى ئاپتورغا چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان. ئاپتورنىڭ ئاكىسىغا بولغان قايىللىقى ۋە ھۆرمەت ھېسسىياتى ئىپادىلەنگەن.

چۇغلۇق: بۇ تېكىستلا ئەمەس، بۇ بۆلەكتىكى ھەر بىر تېكىست يەنە بىر قېتىم ھېسسىياتلىق ئوقۇپ چىقىشىمىزغا ئەرزىيدىكەن.

يادلىۋالاي

تىل خەزىنىسى

- نادان كىشى ئۆزىگە قىلغانى ئەقىللىك كىشى دۈشمىنىڭمۇ قىلمايدۇ.
- خەلقنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشەي دېسەڭ، خەلققە قولۇڭدىن كېلىشىچە ياخشىلىق قىل.
- بىلىش كېرەككى، ياخشىلىق ھەرگىز زايە كەتمەيدۇ، يامانلىقمۇ جازاسىنى تارتماي.

قالمايدۇ.

- ياخشىلىق قىلىش قولۇڭدىن كەلمىسۇمۇ، يامانلىق قىلىشتىن ساقلان.
  - ئەدەپنىڭ يۇقىرى پەللىسى گۈزەل ئەخلاقتۇر.
  - ئانا - ئانىسىنى ھۆرمەت قىلمىغان پەرزەنت پەرزەنتلىرىدىن ھۆرمەت تەلەپ قىلىشقا لايىق ئەمەس.
- («ئاز - ئازدىن ئۆگىنىپ دانا بولۇر» ناملىق كىتابتىن)

ئوقۇپ باقاي

كىتابخانا ۋە كۈتۈپخانىلارنى ئارىلايدىغان بولساق، بالىلار كىتابلىرىنىڭ ئىشكاپلاردا تىزىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرىمىز. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى دۇنياۋى مەشھۇر ئەسەرلەرنىڭ با-لىلار نۇسخىسى، بەزىلىرى مەخسۇس بالىلار تۇرمۇشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن رومانلاردۇر. بۇلارنىڭ ئىچىدە يەنە مەشھۇر شەخسلەرنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىك ئۆسۈپ - يېتىلىش ھاياتى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بىيوگرافىك رومانلارمۇ بار. بۇ رومانلاردا مەزكۇر شەخسلەرنىڭ ھايات مۇساپىسىدىكى ئۇنتۇلغۇسىز كەچمىشلىرى تەسۋىرلەنگەن. بۇلارنى ئوقۇسۇڭىز ئىرادىڭىز كۈچىيىپ، ئوي - پىكىرلىرىڭىز تاۋلىنىپ، ھېس - تۇيغۇڭىز موللىشىپ، مەنىۋى جەھەتتە يۈكسىلىش ھاسىل قىلىسىز.

جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ مەشھۇر كىشىلىرى ۋە داڭلىق يازغۇچىلىرىنىڭ بالىلىق ھاياتى تەسۋىرلەنگەن كىتابلار ئىنتايىن كۆپ، تېپىپ ئوقۇپ باقايلى.

ئۈچىنچى بۆلەك

تىل سەنئىتى

تىل ئارقىلىق باشقىلار بىلەن ئالاقە قىلىمىز. ئىخچام، جايدا ئىپادە -
لىگەن ئوي - پىكىرىمىز باشقىلار بىلەن بولغان ئالاقىمىزنى كۈچەيتىپ،
ئۇلارنىڭ قەلبىدە ئوبرازىمىزنى تىكلەسە، پاراسەت ۋە ماھىرلىق بىلەن
قىلىنغان سۆزلىرىمىز مۇھىم تەدبىرىمىز سۈپىتىدە باشقىلارنى قايىل
قىلىدۇ. قىزىقارلىق، يۈمۈرلۈك سۆزىمىز بولسا باشقىلارنى ھاياجانغا سې -
لىپ، كۆڭلىگە شادلىق بېغىشلايدۇ.

بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەرنى ئوقۇپ، ئىجتىمائىي تۇرمۇشىمىزدا تىل
سەنئىتىنىڭ قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ باقايلى، شۇنداقلا
ئۇنىڭ ئۈنۈمىگە ئېرىشىش ئارقىلىق تىل بايلىقىمىزنى ئاشۇرايلى ھەم
تىلنى مۇۋاپىق ئىشلىتىش ئادىتىنى يېتىلدۈرەيلى.

مەندىن قورقىدۇ

بىر كۈنى ئامبال سەلەي چاققاننى گەپكە سېلىپ، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈن چاقىرىپتۇ. سەلەي چاققان ئۆيگە كىرىشىگە ئامبالنىڭ كارىۋىتى ئاس-تىدا ياتقان بىر ئىت ھاۋشىغان پېتى كېلىپ سەلەي چاققاننىڭ پاچىقىغا ئې-سىلىپتۇ. سەلەي چاققان چاققانلىق بىلەن ئىتنىڭ تۇمشۇقىغا كېلىشتۈرۈپ بىرنى تەپكەنكەن، ئىت يۇمىلغان پېتى كارىۋاتنىڭ ئاستىغا كىرىپ كېتىپ،

قورقۇپ «غىڭ» قىلالماي قاپتۇ.

— ھە، سەلەي، سەلەي دەپ قويساق نېمانچە يوغىناپ كەتتىڭ؟ — دەپتۇ
ئامبال ئاچچىقلىنىپ، — يۈز — خاتىرە قىلايمۇ دېمەيسەنغۇ؟ سەن زادى ھېچ -
كىمدىن قورقماسەن؟!

— قورقمەن، — دەپتۇ سەلەي چاققان. كارىۋاتتا ياتقان ئامبال ئۇنىڭ تۈن -
جى جاۋابغا قىزىقىپ، ياستۇقتىن گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ يەنە سوراپتۇ:

— ئۇنداقتا كىمدىن قورقسەن؟
— پاششايتىن.

— پاششاپ كىمدىن قورقىدۇ؟
— بەگدىن.

— بەگ كىمدىن قورقىدۇ؟
— ئامبالدىن.

ئامبال گەپنىڭ ئاخىرى نەگە بارار كىن دەپ سوراپتۇ:

— ئامبال كىمدىن قورقىدۇ؟
— ۋاڭدىن.

— ۋاڭ كىمدىن قورقىدۇ؟
— خاندىن.

— خان كىمدىن قورقىدۇ؟
— تەتەيدىن.

— تەتەي كىمدىن قورقىدۇ؟
— ئەسكى تامدىن.

— ئەسكى تام نېمىدىن قورقىدۇ؟
— چاشقاندىن.

— چاشقان نېمىدىن قورقىدۇ؟
— مۈشۈكتىن.

— مۈشۈك نېمىدىن قورقىدۇ؟
— ئىتتىن.

— ئىت نېمىدىن قورقىدۇ؟
گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە سەلەي چاققان ئالدىرىماي بۇرۇتنى تولغاپ تۇرۇپ:

— ئىت مەندىن قورقىدۇ، — دەپ كارىۋات ئاستىنى كۆرسىتىپتۇ.

يولدىكى سۆھبەت

- زامانە زورنىڭ، تاماشا كورنىڭ بولغان زامانلاردا يۇرت كېزىپ ساياھەت قىلدىم. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاقسارايلىق بىر كىشى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇم.
- ھوي! — دەپ قىچقاردى ئۇ.
- ھە! — دېسەم، ئۇ:
- نېمىگە ھۆركىرەيسەن؟ — دېدى.
- ئېتىمنى قىچقارغان بولسىلا، يا خوش دەيتتىم، يا بولمىسا لەببەي دەيتتىم. ئۆزلىرىنىڭ ئېتى نېمە؟ — دېدىم مەن.
- ئېتىم ئابدۇجاپپار، توختاپ تۇرغىنا، سەندىن سوراپ باقاي، سەن قانداق ئادەم؟ — دېدى ئۇ.
- ئاغزىم ئاش يۇقى، كۆزۈم ياش يۇقى، ئالدىمغا ئېگىشەڭگۈ، كىشىگە كېلىشەڭگۈ، پۈتۈم ئاچا، قورسىقىم قاچا بەندىمەن، — دېدىم مەن.
- ئابدۇجاپپار بازار تەرەپنى كۆرسىتىپ:
- ئاۋۇ كۆرۈنگەنلەر نېمە؟ — دەپ سورىدى.
- يوغىنى ئادەم، كىچىكى بالىچاق. ئۇزۇنى ئارغامچا، كالتىسى بويۇنچاق. سېمىزى ئامبال، ئورۇقى دوغىچاق، — دېدىم مەن.
- بىرەر ھۈنەرنىڭ بارمۇ؟ — دەپ سورىدى ئابدۇجاپپار.
- ئۆزۈم باققالمەن، قوغۇننى پىچىپ يېمىگۈچە تولۇق — پىششىقلىقنى ئوقمايمەن. بىر كۈنى كېتىۋېتىپ، بىر قوغۇنلۇققا كىرىپ قاپتىمەن. قارىسام، قوغۇنلار سايدىكى تاشتەك، بەزىسى تەككىدەك، بەزىسى ماشتەك تۇرۇپتۇ. قويدىمۇغا سالىدىم بىر يۈز ئەللىكىنى، تەلپىكىمنىڭ قاسقىنىغا سالىدىم بىر يۈز ئەللىكىنى، چىشىمنىڭ كاۋىكىغا يوشۇردۇم بىر يۈز ئەللىكىنى، قۇلقىمنىڭ تۆشۈكىگە تىقتىم بىر يۈز ئەللىكىنى. يانچۇقۇمغا سالغىنىم بىلەن ھەممىنى قوشۇپ باقسام، بىر كەم مىڭنى ئاپتىمەن. ئالدىرىماي ئولتۇرۇپ بىر قولىمدا قوغۇننى پىچقىلى، بىر قولىمدا يېڭىلى تۇردۇم. پىچقىلى تۇردۇم، يېڭىلى تۇردۇم. يەنە پىچاي دەپ قارىسام، توققۇز يۈز توقسان توققۇز قوغۇندىن بىرىمۇ قالماپتۇ.

بۇ تېكىست «مىراس» ژۇرنىلىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

— توۋا، نەپسىڭ بالا ئىكەنغۇ سېنىڭ! گېپىڭنىڭ ئايغىنى دېگەنە، كېيىن نېمە بولدى؟ — دەپ سورىدى ئابدۇجاپپار.

— قوغۇنغا قورساق تويامتى، ئابدۇجاپپار، — دېدىم مەن، — نان سېغىنىپ كېتىۋاتسام، كۆڭلۈمدىكىنى تاپىدىغان بىر ئاغىنەم ئۇچراپ ئۆيىگە باشلىدى. ئاغىنەمنىڭ ئايالى ئالدىمغا داستىخان سېلىپ، ئاق نان ئۈستىگە زاغرا تىزىپ قويدى. زاغرىنىڭ قاتتىقلىرىنى تىتىپ - تىتىپ، گېلىمغا تۇرۇپ قالسا قو - شۇق بىلەن ئىتتىرىپ كانىيمىدىن ئۆتكۈزۈۋەتتىم. ئالتە زاغرىنىڭ تۈگىشى قورسىقىمنىڭ تويۇشى بىلەن تەڭ كەلدى.

ئابدۇجاپپار ھەيرانلىقتا ياقىسىنى تۈتۈپ: «توۋا، توۋا!» دەپ كەتتى، ھاسسىنى توكۈلدىتىپ يولنى چوقۇپ كەتتى. مېنىڭ ھېكايەممۇ مۇشۇ يەردە تۈگەپ كەتتى.

1. تېكىستنى ئىچىڭلاردا ئوقۇپ، پېرسوناژلارنىڭ ھەر خىل ئىنتوناتسىيەسىنى قانداق

- ئىپادىلەپ ئوقۇش توغرىسىدا مۇزاكىرىلىشىڭلار، ئاندىن تېكىستنى روللار بويىچە ئوقۇڭلار.
2. سەلەي چاققان لەتىپىلىرىنى ئېيتىپ بېقىڭلار.
3. سەلەي چاققاننىڭ ۋاڭنى سۆزدە قانداق يەڭگەنلىكى، «مەن» نىڭ سۆزدە ئابدۇ-جاپپارغا قانداق تاقابىل تۇرغانلىقى توغرىلۇق مۇلاھىزە قىلىپ، ئەپچىللىك بىلەن ئىشلىتىلگەن سۆزلەرنى تېپىپ چىقىڭلار.
4. سەلەي چاققان كىم؟ «مەندىن قورقىدۇ» دېگەن تېكىستتىكى «مەن» قانداق كىشى؟ تېكىست مەزمۇنى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ سۆزلەپ بېقىڭلار.
5. مۇشۇنىڭغا ئوخشاش قىزىقارلىق لەتىپە - چۆچەكلەرنى توپلاپ، سىنىپتا ئوقۇپ بېقىڭلار ۋە سىلەر مۇگەپ - سۆزدە چاققان، چېچەن بولۇشقا تىرىشىڭلار.

ئۈنۋېرسال ئۆگىنىش

بىز دائىم جايدا ئىشلىتىلگەن، پاراسەت چاقناپ تۇرىدىغان گەپ - سۆزلەرنى ئىشلىتىپ تۇرىمىز، بۇنى بايقاش تولمۇ مۇھىم. تۆۋەندىكى پائالىيەتلەر ئىچىدىن ئۆزۈڭلار خالىغان بىرىنى تاللاپ، بەدىئىي ۋە جەلىپكارلىقى يۇقىرى سۆزلەرنى تېپىڭلار ھەمدە توپلاڭلار، شۇنداقلا ئىشلىتىشنى ئۆگىنىۋېلىڭلار:

● ئۇيغۇر تىلىدا روشەن خاسلىققا ئىگە ئىدىيە، ماقال - تەمسىللەر، ئىپادىلەش جەھەتتىمۇ روشەن ئالاھىدىلىككە ئىگە چاقچاق، كۈلدۈرگە، لەتىپە، ئېيتىشىشلار بار. شۇلار ئىچىدىن ئۆزۈڭلار قىزىقىدىغانلىرىڭلارنى توپلاپ، ئۇلارنىڭ تىل ئىشلىتىش جەھەتتە قانداق ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىكەنلىكى ئۈستىدە ئويلىنىپ، ئۆزئارا پىكىر ئالماشتۇرۇڭلار.

● ئاممىۋى سورۇنلاردا بىز دائىم ئەسكەرتىش، ئاگاھلاندۇرۇش سۆزلىرىنى ۋە ئېلانلىرىنى ئۇچرىتىپ تۇرىمىز. بەزى سۆزلەر بىرئاز قوپال بىلىنىدۇ. مەسىلەن، «چىملىققا دەسسەش مەنى قىلىنىدۇ». يەنە بەزى ئەسكەرتىش سۆزلىرى قىزىقارلىق بىلىنىدۇ. مەسىلەن، «مېنى دەسسەش تەسەك، ئاغرىقتىن قورقىمەن». مۇشۇنداق سۆزلەرنى توپلاپ، ئىپادىلەش ئۈنۈمىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرۈڭلار، ئاندىن قىزىقارلىق، كىشىلەرنى تەسىرلەندۈرەلەيدىغانلىرىنى كۆچۈرۈۋېلىڭلار.

● ئېيتىشىش، كۈلدۈرگە ياكى كىنو - تېلېۋىزىيە فىلىملىرىدىكى ياخشى دىيالوگلارنى تاللاپ، تىلنىڭ بەدىئىي كۈچىنى ھېس قىلىڭلار ھەم رول ئېلىپ ئويناپ بېقىڭلار.

كۈلدۈرگە — ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى مەلۇم ھادىسە ۋە كەيپىياتنى يۇمۇر رىستىك سۆز، قىزىقارلىق ھەرىكەت ئارقىلىق ئىپادىلەپ بېرىدىغان سەنئەت تۈرى. ئۇ ئەلنەغمە سەنئىتىگە مەنسۇپ بولۇپ، دىيالوگ بىلەن ھەرىكەتنىڭ بىرلىشىشى ئۇنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى.

تۆۋەندە بېرىلگەن كۈلدۈرگىنى ئوقۇپ، قانداق ۋەقەلىك سۆزلەنگەنلىكىنى ھەمدە پېرسوناژلارنىڭ سۆزلىرىدىكى ئالاھىدىلىكلەرنى بايقاپ باقايلى. ئاندىن ئالغان تەسىراتىمىزنى سۆزلەيلى. بۇ ژانىرغا قىزىقساق روللارغا بۆلۈنۈپ ئويناپ باقساقمۇ بولىدۇ.

تېلېفون بېرىش

10*

ئا: ھازىر ھەممە ئادەم تېلېفون ئىشلىتىدۇ.

ب: بۇنى كىم بىلمەيدۇ.

ئا: لېكىن، تېلېفون بەرگەندە بىر ئىشقا دىققەت قىلىش كېرەك.

ب: قايسى ئىشقا؟

ئا: گەپنى قىسقا قىلىشقا.

ب: بۇنى كىم بىلمەيدۇ!

ئا: ئۇنداقمۇ دەپ كەتمە. سەن كۆرمىگەنمۇ؟ بەزى ئادەملەر تۇرۇپكىنى قولغا

ئېلىۋالدىمۇ، بولدى، گېپى قاچان تۈگەر دەپ تىتىلداپ كېتىسەن.

ب: بۇ دېگىنىڭمۇ راست، شۇنداق ئادەملەرمۇ بار، يەنە كېلىپ ئازمۇ ئەمەس.

ئا: بۈگۈن كوچىدىكى ئاممىۋى تېلېفون بوتكىسىدا شۇنداق بىر ئادەمنى

كۆردۈم.

ب: ھە - ھە، ئۇ قانداق قىلدى؟

ئا: دوستىنى بىللە ئويۇن كۆرۈشكە تەكلىپ قىلماقچىكەن. ئەسلىدە بۇنى

ئېيتىشقا بىر مىنۇتمۇ كەتمەيتتى.

ب: ئەلۋەتتە، شۇنداق بولىدۇ - دە.

ئا: سەن ماسلىشىپ بەر، ئۇنىڭ قىلغىنىنى بىر دوراپ باقايلى... ھە، مانا،

تۇرۇپكىنى ئېلىپ نومۇرنى باستىم. ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، مەدەنىيەت بۇيۇملىرى

شېكىتىمۇ؟ ئەرگىن ئەپەندى بارمىدۇ؟ ۋەي - ۋەي... گەپ قىلمايدىغۇ؟ ئوھۇ،

تەستە ئالدى جۇمۇ! ... ۋەي، سىز ئابلامۇ؟

ب: ئابلا دېگەن كىم ئۇ؟

ئا: كەچۈرۈڭ، ئابلا ئەمەسمۇسىز؟ سادىرمۇ - يا؟

ب: تېلېفوننى خاتا بېرىپ قاپسىز، بۇ يەردە سادىر ئىسىملىك بىر كىم يوق.

ئا: ئەمىسە، قادىرمۇسىز؟ بىلدىم، سىز قادىر ئىكەنسىز - دە. ئەھۋالڭىز

قانداق؟ ئۆي - ئىچى تىنچلىقمۇ؟...

ب: مەن قادىر ئەمەس.

ئا: ئەمىسە، سىز كىم؟ مەن كىم؟ ئاۋازىمدىن

تونۇيالىمىدىڭىزمۇ؟ ئۇنچىۋالا يوغانچى بولۇپ

كەتمىسىڭىز بولاتتى؟

ب: سىزنىڭ كىملىكىڭىزنى مەن نەدىن بى-

لەي؟ ئىشىمنىڭ ئالدىراشلىقىدا مېنى گەپكە

تۇتمىڭا. خوش، تېلېفوننى قويۇۋەتتىم!

ئا: ياق - ياق، ئۇنچىۋالا قىلىشىپ كەتمەيلى،

ناسىراخۇن. تاپالمىغان بولسىڭىز، مەن دەپ بې-

رەي. مەن ھېلىقى قۇناخۇن.

ب: قۇناخۇن ئەمەس، قۇمئاخۇنكەنغۇ بۇ ئەز-

مە... ھەي، ئاداش، نېمانداق قىلىسىز؟ ئەمدى

مېنى ناسىراخۇن دېگىلى تۇردىڭىزغۇ؟ ئادەمنى

تونۇمىغاندىكىن، تېلېفون قىلىپ ئادەمنى گال-

ۋاڭ قىلماي ئىشىڭىزنى قىلىسىڭىز بولمامدۇ؟

ئا: ھەي - ھەي، يەنە خاتا دەپ قويدۇممۇ؟

ئىلگىرى تونۇمىغان بولسام، ئەمدى تونۇۋالسام

بولدىغۇ؟ ئادەم دېگەن ئادەم بىلەن ئادەم دەڭا. خاپا بولماي جىندەك تەخىر قىلىپ تۇرۇڭا. (بوتكا سىرتىغا قاراپ) نېمانداق ئىشارەت قىلىۋېرسىلەر؟ تېلېفون بېرىمىز دەمىسىلەر؟ شۇنچە چوڭ شەھەردە مۇشۇ بىرلا تېلېفون بارمىدى؟ ئۈچ بېكەت نېرىغا بارساڭلار يەنە بىر تېلېفون بوتكىسى بار. تېلېفوندا سۆزلىشىۋاتقان ئادەمنى ئالدىرىتىپ ئەدەپسىزلىك قىلغۇچە، شۇ يەرگە بېرىپ ئۇر-ساڭلار بولمىدىمۇ؟... ۋەي - ۋەي، كەچۈرۈڭ، ساقلىتىپ قويدۇم. قارىمامسىز، بوتكىنىڭ سىرتىدا ئىككى بەندە ھەدەپ ئىشارەت قىلىپ مېنى ئالدىراتقىلى تۇردى. قىزىق ئادەملەر - دە، بۇ! ... ھە، بايا نېمە دېيىشىۋاتتۇق؟ ھە، يادىمغا كەلدى. ئىلگىرى تونۇشمىغان بولساق، ئەمدى بولسىمۇ تونۇشۇپ قويايلى... تونۇشقۇم يوق دېدىڭىزما؟... ئاچچىقىڭىز يامان ئوخشىمامدۇ؟ بوپتۇ، بوپتۇ، تونۇشمىسام تونۇشماي. خاپا بولماي ئازاتنى چاقىرىپ قويۇڭا.

ب: ئەمدى ئازات دېگەن بىرى پەيدا بولىدىغۇ؟!

ئا: ياق - ياق، ئازىنباقى دېمەكچىدىم. ئازىنباقىنى چاقىرىپ قويسىڭىز بوپتىكەن.

ب: ۋاي - ۋاي، ساڭا ماسلىشىپ بېرىمەن دەپ، ئەجەب چارچاپ كەتتىم. بولدى، بولدى، ئۆزۈڭ سۆزلىشىۋال ئەمدى!

ئا: سەل چىداپ بەرسەڭ بولاتتى، قىلىدىغان گېپىمىمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالغان، بىر سائەت تەخىر قىلساڭ تۈگەيتتى.

ب: ياق، چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى!

ئا: ۋاي چىدىماس، بوپتۇ، ئۆزۈم سۆزلىشىي. ۋەي، ئازىنباقى، بۇ مەن. تونۇ-دىڭىزمۇ؟ تونۇيالىمىدىم؟ ھوي، مەن قۇناخۇن ئەمەسمۇ! ھە - ھە، ئەمدى يادىڭىزغا كەلدىمۇ؟ مۇنداق ئىش ئەمدى، بۈگۈن كەچتە خەلق تىياتىرىدا ئويۇن بار ئىكەن دەڭا. ئىككى بېلەت ئالغانىدىم. ھەر بىرى 40 كوي ئىكەن دەڭا. 100 كوي بەرسەم، بېلەتچى 20 كوي ياندۇرۇپ بەردى.

ب: ھېساباتقا چۈشتىغۇ بۇ ئاداش.

ئا: نېمە ئويۇنكەن دەمىسىز؟ ئۆزىڭىز تېپىپ بېقىڭا! ياق، تاپالىمىدىڭىز، ياق، يەنە تاپالىمىدىڭىز؟ بولدى، مەنلا دەپ بېرەي. دىراما! قانداق، بولامدىكەن؟ ئاڭ-شام بىر ئاغىنەم كۆرۈپتىكەن. بەك قىزىق دەيدۇ. بىر ناخشىسى باردەك، بەك قىزىق... ئاغىنەم غىڭشىپ بېرىۋىدى، مەنمۇ ئۆگىنىۋالدىم.

ب: ئەمدى ناخشا ئېيتىدىغان بولدى بۇ ئەزمە!

ئا: ئۇنداق قىلماي ئاڭلاپ بېقىڭا! (بوتكا سىرتىغا قاراپ) ھوي، نېمانداق قىلدىمەن، ئادەمنى تېلېفوندا سۆزلەشكىلى قويساڭ بولمامدۇ؟ ھېلى بىكا! ... ئاز - نىساقى، ئازنىباقى، سىزنى دېمىدىم، ماۋۇ يەردە بىرى... مانا ئېيتتىم ئەمىسە.

ئاق تېرەككە ياڭاق چۈشتى،
كۆك تېرەككە ئالمىلار.
ناخشا ئويناپ، ئۇسسۇل چېلىپ،
كۆڭۈل ئاچتى بالىلار.

.....

قانداق، ئازنىباقى، قىزىقمىكەن؟ چوقۇم كېلىڭ، تىياتىرخانىنىڭ ئالدىدا،
ئىشىكىنىڭ تۈۋىدە يولىڭىزغا قارايمەن.

ب: ئەمدىغۇ گېپى تۈگىگەندۇ بۇنىڭ!

ئا: سائەت قانچىدىكەن دەمسىز؟ دەل يەتتە يېرىمدا! ھازىر سەككىز يېرىم بولدى دەمسىز؟ نېمە؟ ئۇنداق ئەمەستۇ؟ مەن سىزگە تېلېفون بەرگەندە سائەت ئاران ئالتە يېرىم بولغان ئىدىغۇ؟ چاقچاق قىلماڭا... توختاپ تۇرۇڭ، سائەت - تىمىگە قاراپ باقاي. ۋاي - ۋاي، راستتىنلا سەككىز يېرىم بولۇپ كېتىپتىغۇ؟! ئەمدى قانداق قىلارمىز؟

ب: خوپ بولدى تازا!

ئا: بولدى، دىراممىنى باشقا كۈنى كۆرەرمىز. مەن ھازىر بېرىپ بېلەتنى سېپ - تىۋىپتەي.

ب: ۋاقتى ئۆتكەن بېلىتىڭنى كىممۇ ئالار؟

ئا: شۇنداق قىلاي. ئاندىن يەنە سىزگە تېلېفون قىلىمەن. ئويۇننى كۆرەلمى - گەندىكىن، تېلېفوندا بولسىمۇ پاراڭلىشايسىلى. قانداق دەيسىز؟ ياق دەمسىز! ئۇنداق قىلمىڭا! ھوي، تېلېفوننى قويۇۋەتتىڭىزغۇ! ھالىنى كۆرۈڭ بۇنىڭ!
ب: ھېلىمۇ شۇنچە چىدىدى ئۇ. مەن بولسام ئاللىبۇرۇن تېلېفوننى تاشلىم - ۋەتكەن بولاتتىم.

ئا: قانداق، قاملاشتۇردۇممۇ؟ ھېلىقى ئادەم مۇشۇنداق ئىش قىلدى قارا.

ب: دېمەك، تېلېفون بېرىشتىمۇ ئەدەپ - ئەخلاققا دىققەت قىلىش كېرەك ئىكەن - دە!

ئا: ئەلۋەتتە، شۇنداق!

يېرىم شام

11

ۋاقتى: 2 - دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلى.

ئورنى: فىرانسىيە، بىرودىي خانىمنىڭ ئۆيى.

پېرسوناژلار: بىرودىي خانىم (فىرانسىيەلىك ئائىلە ئايالى)

ژاك (بىرودىي خانىمنىڭ ئوغلى)

ژىگۈلىن (بىرودىي خانىمنىڭ قىزى)

ئۈچ گېرمان ئوفىتسېرى (بىرى مايور، ئىككىسى لېيىتنانىت)

[قىش كۈنى، سىرتتا شۇرغان ھۇشۇقۇپىتماقتا. بىرودىي خانىمنىڭ ئۆيى

خىرە يورۇپ تۇرىدۇ. ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۈستەل يېنىدا ئولتۇرغان بىر

بىرودىي خانىم بىر مېتال نەيچىنى يېرىمى كۆيۈپ بولغان شام ئىچىگە تىقىپ

قويدۇ]

بىرودىي خانىم: مۇشۇ يەرگە تىقىپ قويسام، ئۆلگۈر گېرمانلار تېپىۋالالا-

ماس.

ژىگۈلىن: (ئاغزىدىكى كەمپۈتنى شۈمىگەچ، سەبىيلەرچە سورايدۇ) ئاپا، ئۇ

نېمە؟

بىرودىي خانىم: (جىددىي تۈستە) ئۇ مۇھىم بىر مەخپىيەتلىك، قوزام. ئۇنى

ھېچكىمگە ئېيتىشقا بولمايدۇ، جۈمۇ.

ژاك: بىلىدىم، كېلەر سەيشەنبە مەد تاغام كەلگۈچە ئۇنى ئوبدان ساقلىشىمىز

كېرەك ئىكەندە؟ (سەل كۆرەڭلىگەن ھالدا سىڭلىسىغا قاراپ قويدۇ)

ژىگۈلىن: (تۈمشۈقىنى ئۇچلاپ) مەنمۇ بىلىمەن. مەد تاغام ماڭا بەك ئامراق،

بۈگۈن ئۇ ماڭا يەنە كەمپۈت ئەكەپتۇ. ئاپا، مەد تاغام نېمىشقا گېرمانچە كىيى-

نىۋالىدۇ؟

[بىرودىي خانىم بۇ ۋاقىتتا ھېلىقى يېرىم شامنى شامدانغا قويۇپ، شامداننى

ئۈستەلنىڭ ئوتتۇرىغا سۈرۈپ قويدۇ]

بىرودىي خانىم: ژاك، ژىگۈلىن، بەزى ئىشلارنى سىلەرگە كېيىنچە چۈشەند-

دۈرۈپ قوياي. شۇنى ئېسىڭلاردا چىڭ تۇتۇڭلار: بۇ شامدا ئىنتايىن مۇھىم بىر-

بۇ تېكىستنى جى شياۋجياڭ ئۆزگەرتىپ يازغان.

نەرسە بار. ئۇنىڭ بىخەتەرلىكىگە مەسئۇل بولۇشىمىز كېرەك. كۈنلەرنىڭ بىر -
 رىدە گېرمان قاراقچىلىرىنى قوغلاپ چىقىرىش ئۈچۈن، ھەرقانداق بەدەل تۆ -
 لەشتىن يانماي ئۇنى قوغدىشىمىز لازىم. بىلىدىڭلارمۇ؟
 ژاك: (خۇددى يىگىتلەردەك كۆكرىكىنى كېرىپ) خاتىرجەم بولۇڭ، ئاپا.
 ژىگۈلىن: (بېشىنى لىڭشىتىپ) ئاپا، بىلىدىم. مەن گېرمان ئالۋاستىلارغا بەك
 ئوچ.

بىرودى خانىم: (شامدانغا تىكىلگىنىچە ئۆز - ئۆزىگە سۆزلەيدۇ) ھەرقانداق
 بەدەل تۆلىسەكمۇ، ھەتتا جېنىمىز كەتسىمۇ مەيلى.

[ئۇزاق ئۆتمەي ئىشكىنىڭ قاتتىق ئۇرۇلغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. ئوچ گېرمان
 ئوفىتسېرى تەكشۈرگىلى كىرىدۇ. سىرتتىكى شۆبىرىغان ئۇلارنى بىزار قىلغان
 بولسا كېرەك، ئۇلار تەكشۈرۈشنى تۈگەتكەن بولسىمۇ، ئۆيدىن چىقىپ كەتمەيدۇ.]
 لېيتنانت ئا: ئۆي ئىچى نېمانداق قاراڭغۇ؟ نېمىشقا شام ياندۇرمايسىلەر؟
 (لېيتنانت ئا مەخپىيەتلىك يوشۇرۇنغان شامنى ياندۇرىدۇ)

بىرودى خانىم: (دەرھال بىر جىنچىراغنى ئېلىپ كېلىدۇ) ئەپەندىلەر، كە -
 چۈرۈڭلار، چىراغ يېقىشنى ئۈنتۈپتىمەن. بۇ چىراغ شامغا قارىغاندا بەكرەك
 يورۇيدۇ. شامنى ئۆچۈرۈۋېتەي. (شامنى پۈۋلەپ ئۆچۈرىدۇ)

لېيتنانت ئا: (تېرىككەن ھالدا) بۇنداق قاراڭغۇلۇقتا بىرەر تال شام ئارتۇق

يېقىلسا، نېمە بوپتۇ؟ (كۆيۈپ مېتال نەيچىگە كېلەي دەپ قالغان شامنى ياندۇرىدۇ) مانا، تېخىمۇ يورۇق بولدى، شۇنداقمۇ؟

ژاك: (ھېچ ئىش بولمىغاندەك قىياپەتتە ئۈستەل يېنىغا بېرىپ شامداننى كۆ-تۈرىدۇ) ئۆي ئەجەب مۇزلاپ كەتتە. ئەپەندىلەر، قازناق ئۆيدىن ئازراق ئوتۇن ئا-چىقىپ، ئوتنى ئۇلغايىتىپ قويماي - ھە.

لېيتنانت ب: (قاتتىق ئاۋازدا) شامنى ئالمىساڭ ئەكرەلمەمسەن؟ (شامنى تارتىۋالىدۇ)

[ژاك ئىلاجسىز ئوتۇنغا چىقىپ كېتىدۇ]

بىرودى خانىم: (چىرايىنى ئۆزگەرتىمەستىن تەمكىن سۆزلەيدۇ) ئەپەندى، قازناق ئۆي بەك قاراڭغۇ ئىدى...

لېيتنانت ب: (بىرودى خانىمغا قاراپ قويۇپ، نارازى بولغان ھالدا) خانىم، بۇ ئۆي ئۆزۈڭلارنىڭغۇ، ئوغللىڭىزنىڭ ئۆزىنىڭ ئۆيىدە تېنەپ قالمايدىغانلىقىغا ئىشىنىڭ. ئۇ ئوتۇن ئاچچىقىدىغۇ، توشقان تۇتۇپ چىقماس؟

[شام كۆيۈپ بارغانسېرى قىسقىرايدۇ. ژىگۈلىن ئاغزىنى يوغان ئېچىپ بىر ئەسنىگىنىچە مايورنىڭ ئالدىغا بارىدۇ]

ژىگۈلىن: قوماندان ئەپەندى، بەك كەچ بولۇپ كەتتى، ئۈستۈنكى قەۋەت قا-راڭغۇ، شامنى ئېلىپ، ئۆيۈمگە چىقىپ ئۇخلىسام بولامدۇ؟ (ئۇنىڭ نۇرلۇق كۆ-

زى شام يورۇقىدا تولمۇ ئوماقلىشىپ كېتىدۇ)
مايور: (ئۇنىڭ دومساق يۈزىگە قاراپ كۈلۈپ قويدۇ) ئەلۋەتتە بولىدۇ، قىز -
چاق. مېنىڭمۇ سەنچىلىك بىر قىزىم بار، ئىسمى لۇئىس، ئۇمۇ ساڭا ئوخشاش
بەك ئوماق.

زىگۈلىن: (تاتلىق كۈلۈمسىرىگەن ھالدا) مېنىڭچە، قىزىڭىز سىزنى بەك
سېغىندى، ئەپەندىم. سىز بىلەن پاراڭلىشىش ئىنتايىن كۆڭۈللۈك ئىكەن.
ئەمما كەچۈرۈڭ، بەك ئۇيقۇم كېلىپ كەتتى.

مايور: ئەمىسە، خەيرلىك كەچ قىزچاق.
زىگۈلىن: خەيرلىك كەچ، ئەپەندىلەر، خەيرلىك كەچ ئاپا.
بىرودى خانىم: (مېھرىبانلىق بىلەن) خەيرلىك كەچ قوزام.
زىگۈلىن قىلچە تەمتىرىمەستىن پەلەمپەيگە چىقىدۇ. ئۇ پەلەمپەينىڭ ئەڭ
ئاخىرقى پەشتىقىغا قەدەم قويغاندا شام ئۆچىدۇ.

1. تېكىستنى روللارغا بۆلۈنۈپ ھېسسىياتلىق ئوقۇڭلار.
2. تېكىستتە بۇ بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ جىددىي پەيتتە دۈشمەنگە تاقابىل تۇرغان تەسىرلىك ۋەقەلىك ئارقىلىق قانداق خاراكتېرى يورۇتۇپ بېرىلگەن؟ سىلەر بۇنىڭدىن نېمىنى ھېس قىلدىڭلار؟
3. تېكىستتىن سەھنە ئەسىرى بىلەن ئادەتتىكى ئەسەرلەرنىڭ قانداق ئوخشاشمايدىغان نەزەرىيىلىرى بارلىقىنى بىلىۋېلىڭلار ھەمدە سۆزلىشىپ بېقىڭلار.
4. شارائىتىڭلار يار بەرسە، بۇ سەھنە ئەسىرىنى سىنىپتا ئورۇنلاپ، رول ئېلىش ما-ھارىتىڭلارنى سىناپ كۆرۈڭلار.

12△ يەنەزىنىڭ چۇ بەگلىكىگە ئەلچىلىككە

بېرىشى

ئەمىنىيە دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە چى بەگلىكى بىلەن چۇ بەگلىك - كىنىڭ ھەر ئىككىسىلا كۈچلۈك بەگلىكلەردىن ئىدى.

بىر كۈنى چى بەگلىكىنىڭ بېگى ۋەزىرى يەنەزىنى چۇ بەگلىكىگە ئەلچى - لىككە ئەۋەتتۇ. چۇ بېگى ئۆز ئېلىنىڭ كۈچلۈكلىكىنى كۆز قىلىش مەقسىتىدە يەنەزىنى مازاق قىلماقچى بوپتۇ.

چۇ بېگى يەنەزىنىڭ پاكارلىقىنى بىلگەچكە، سېپىل قوۋۇقىنىڭ قېشىغا پا - كار بىر تۆشۈك تەشكۈزۈپتۇ. يەنەزى كەلگەندىن كېيىن قوۋۇقىنى ئەتكۈزۈپ، يەنەزىنى ئاشۇ تۆشۈكتىن كىرگۈزمەكچى بوپتۇ. بۇنى كۆرگەن يەنەزى ئالدىغا چىققۇچىلارغا:

— بۇ دېگەن ئىت كىرىپ چىقىدىغان سۈڭۈچ ئىكەن، ئۇنىڭدىن پەقەت «ئىت بەگلىكى» نى كۆرگىلى كەلگەنلەرلا كىرىدۇ. مەن بۇ يەردە بىر دەم ساقلاپ تۇراي، سىلەر كىرىپ، چۇ بەگلىكى زادى قانداق بەگلىك، سوراپ بېقىڭلار، — دەپتۇ.

ئۇلار دەرھال بۇ گەپنى چۇ بېگىگە يەتكۈزۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن چۇ بېگى قو - ۋۇقىنى ئاچقۇزۇپ يەنەزىنى قوبۇل قىپتۇ. يەنەزى چۇ بېگى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. چۇ بېگى ئۇنىڭغا مەنسىتمەي سوغۇق كۆلۈپ:

— چى بەگلىكىدە ئادەم يوقمىدۇ؟ — دەپتۇ.
— بۇ نېمە دېگەنلىرى؟ — دەپتۇ يەنەزى جىددىي تۈستە، — ئاستانىمىز لىنىزىدا ئادەم دېگەن توشۇق. ئادەملىرىمىز يەڭلىرىنى شۇنداق كۆتۈرىدىغان بولسا توپ - توپ بۇلۇتقا، باش - كۆزىدىن ئاققان تەر يامغۇرغا ئايلىنىدۇ. ئا - دەمنىڭ جىقلىقىدىن ماڭسىمۇ بىر - بىرىنى مۇرىدىشىپ، پۇتلىرى بىر - بىر - رىگە تاقىشىپ تۇرىدۇ.

— ئادەم شۇنچە كۆپ تۇرسا، ئەجەب ئادەم تېپىلمىغاندەك سىلىنى ئەۋەتىپ - تىغۇ؟ — دەپتۇ چۇ بېگى.

— بۇ سوئاللىرىغا جاۋاب بەرمىكىم تەس بولدى، — دەپتۇ يەننى قەستەن قىيىن ئەھۋالدا قالغان بولۇپ، — يالغان گەپ قىلسام بېگىمنىڭ جازالىشىدىن قورقمەن. راست گەپ قىلسام خاپا بولۇپ قېلىشلىرى مۇمكىن.

— قېنى راست گەپنى ئېيتسىلا، خاپا بولمايمەن، — دەپتۇ چۇ بېگى. يەننى قوللىرىنى جۈپلەپ تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ:

— پېقىرنىڭ يېرىدە ئېسىل بەگلىكلەرگە ئېسىل ئادەملەرنى، پەس بەگ-لىكلەرگە پەس ئادەملەرنى ئەۋەتىدىغان قائىدە بار. مەن بولسام ئەڭ يارىماس. شۇ سەۋەبتىن بۇ جايدا ئەۋەتىلگەنمەن.

يەننى شۇنداق دەپتۇ — دە، قەستەن كۈلۈپ قويۇپتۇ، چۇ بېگىمۇ ئامالسىز ئەگىشىپ كۈلۈپتۇ.

چۇ بېگى زىياپەت راسلاپ يەننى كۈتۈپتۇ. ئۇلار خۇشال — خۇرام يەپ — ئىچىۋاتقاندا ئىككى ياساۋۇل بىر ئەسىرنى ئالدىغا سېلىپ قەسىر تۆۋىدىن ئۆتۈپتۇ. چۇ بېگى ئۇلارنى كۆرۈش بىلەن:

— ئۇ ئەسىرنىڭ گۇناھى نېمىكەن؟

نەنىڭ ئادىمىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئوغرىلىق قىپتۇ، چى بەگلىكىنىڭ ئادىمىكەن، — دەپتۇ ياساۋۇللار.

— چى بەگلىكىدىكىلەر نېمانداق يارماس، مۇشۇنداق ئىشنىمۇ قىلغان بارمۇ؟ — دەپتۇ چۇ بېگى يەنزىگە مەسخىرىلىك كۈلۈپ. چۇ بەگلىكىنىڭ ۋە - زىرلىرىمۇ بۇ گەپ بىلەن، ئەمدىغۇ يەنزىنىڭ يۈزى قىزىرار، دەپ غەرەزلىك كۈلۈشۈپتۇ. ئويلانغان يەردىن يەنزى چىرايىنى قىلچە ئۆزگەرتىمەي، ئورنىدىن دەس تۇرۇپتۇ — دە:

— بەگ ئالىلىرى، ھېلىغىچە بىلمەي يۈرەملا؟ خۇەينەننىڭ سىتروس مې - ۋىسى چوڭ ھەم تاتلىق كېلىدۇ. لېكىن ئۇ خۇەيبېيغا تىكىلسىلا مېۋىسى كە - چىك ھەم ئاچچىق بولۇپ قالىدۇ. بۇ سۇ - تۇپراققا مۇناسىۋەتلىك. خۇددى شۇ - نىڭغا ئوخشاش، چى بەگلىكىدىكىلەر چى بەگلىكىدە ئۆز كەسپىنى قىلىپ، ئەمگەك بىلەن خۇشال - خۇرام ياشايدۇ. لېكىن ئۇلار چۇ بەگلىكىگە كېلىش بىلەنلا ئوغرىلىق قىلىشقا باشلايدۇ. بۇمۇ ئىككى بەگلىكىنىڭ سۇ - تۇپراقىنىڭ ئوخشاشماسلىقىدىن بولغان بولۇشى مۇمكىن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن چۇ بېگى ئۇنىڭغا قايىل بوپتۇ — دە:

— مازاق قىلىمەن دەپ مازاققا قالدما، — دەپ ساپتۇ.

ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن چۇ بېگى يەنزىگە بىھۆرمەتلىك قىلىشقا پېتىنال - مايدىغان بوپتۇ.

ئۇيغۇر تىلى بىلىملىرى

بۇيرۇق جۈملە

تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ، ئۇلاردا ئىپادىلەنگەن ئوي - پىكىرگە ئاساسەن تىرناق ئىچىگە مۇۋاپىق جاۋابنى تاللاپ يېزىڭلار:

1. دەرھال سەپكە تىزىلىڭلار! ( )
  2. ئاۋۋ كىتابنى ئېلىۋېتىڭ. ( )
  3. ئىتتىپاقلىشىپ بىرلىكتە ئالغا ئىلگىرىلەيلى! ( )
  4. قايتا بىر ئوقۇپ باقسىڭىز. ( )
- A. شوئار - چاقىرىق
B. مەسلىھەت
C. ئۆتۈنۈش
D. بۇيرۇق

بۇيرۇق، ئۆتۈنۈش، تىلەك، شوئار، چاقىرىق، مەسلىھەت، ئۈمىد قاتارلىق ئوي - پىكىرلەرنى ئىپادىلەيدىغان جۈملىلەر بۇيرۇق جۈملە دېيىلىدۇ.

بۇيرۇق، شوئار، چاقىرىق مەنىسىدىكى بۇيرۇق جۈملىلەر كۆتۈرەڭگۈ ئاھاڭدا ئېيتىلىدۇ. يازغاندا ئۇلارنىڭ ئاخىرىغا ئۈندەش بەلگىسى (!) قويۇلىدۇ. مەسىلەن:

قولۇڭدىكى قۇشنى دەرھال قويۇۋەت!
ياشسۇن، پۈتكۈل دۇنيانىڭ تىنچلىقى!

ئۆتۈنۈش، مەسلىھەت، تىلەك مەنىسىدىكى بۇيرۇق جۈملىلەر سەل پەسرەك ئاھاڭدا ئېيتىلىدۇ. يازغاندا ئۇلارنىڭ ئاخىرىغا چېكىت (.) قويۇلىدۇ. مەسىلەن:

1. كىتابخانغا بىللە بېرىپ كېلەيلىچۇ.
2. ئاشۇ مەنزىرنى كۆز ئالدىڭىزغا كەلتۈرۈپ ئوقۇپ باقامسىز.

ئىشلەپ بېقىڭلار

1. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنىڭ بوش ئورۇنلىرىغا مۇۋاپىق سۆز قويۇپ، بۇيرۇق جۈم-

لىگە ئايلاندۇرۇپ يېزىڭلار ھەم قايسى خىل مەنىدىكى بۇيرۇق جۈملە ئىكەنلىكىنى تىپ يېزىڭلار:

- 1) ساۋاقداشلار، سىنىپنىڭ تازىلىقىنى _____ !
  - 2) مۇئەللىم، بۇ مەسىلىنى ماڭا _____ .
  - 3) تۇرغان، خەتنى _____ !
2. تۆۋەندىكى بايان جۈملىلەرنى بۇيرۇق جۈملىگە ئايلاندۇرۇپ يېزىڭلار:
- 1) ئەكرەم ياخشى ئويلىدى.
  - 2) قەيسەر قەلىمىنى ماڭا بېرىپ تۇردى.
  - 3) غېنى كىتاب ئوقۇدى.
- ئۈلگە: ساۋاقداشلار دەرسكە كېچىكىمدى.
ساۋاقداشلار، دەرسكە كېچىكمەيلى!
3. تۆۋەندىكى سۆزلەرگە بۇيرۇق جۈملە تۈزۈڭلار:
- ئوقۇش:
ئۆزلەش:

مەشىق باغچىسى

ئاغزاكى ئالاقە ۋە يېزىقچىلىق مەشىقى

ئاغزاكى ئالاقە

نەسەت

كۈندىلىك تۇرمۇشتا بىز تۆۋەندىكىدەك ئەھۋاللارنى ئۇچرىتىپ تۇرىمىز: دادىمىز تاماكنى كۆپ چېكىدىغان بولغاچقا ئاپمىز تاماكا تاشلاش توغرىسىدا ئۇنىڭغا نەسەت قىلسا ئاڭلىمىغان بولۇشى مۇمكىن؛ يولدا كېتىۋاتقىنىمىزدا يېقىنلا يەردە ئەخلەت ساندۇقى بار تۇرۇقلۇق، دوستىمىز مېۋە شۆپۈكلىرىنى قالايمىقان تاشلىغان بولۇشى مۇمكىن؛ تىياتىرخانىدا كۆپچىلىك جىم ئولتۇرۇپ ئويۇن كۆرۈۋاتقاندا، يېنىمىزدىكى ئىككى

كىيلەن پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن؛ قوشنىمىزنىڭ بالىسى مەكتەپتىن قايتقاندىن كېيىن ئېلېكترونلۇق ئويۇن ئويىناپ، تاماق يېيىشنى ئۇنتۇپ قالغان، بۇ ئىش ئۇنىڭ ئۆگىنىشى ۋە تەن سالامەتلىكىگە تەسىر يەتكۈزگەن بولۇشى مۇمكىن... شۇنىڭغا ئوخشاش ئەھۋاللارغا يولۇققاندا، ئۇلارغا نەسىھەت قىلىشىمىز كېرەك. ئالدى بىلەن قانداق ئىشقا قارىتا نەسىھەت قىلىدىغانلىقىمىزنى سۆزلەپ باقايلى، ئاندىن قانداق نەسىھەت قىلغاندا ئۈنۈملۈك بولىدىغانلىقىنى مەسلىھەتلىشەيلى. كىچىك گۇرۇپپىلار بويىچە پىكىر ئالماشتۇرغاندىن كېيىن، تەقلىدىي رول ئېلىپ باقساقمۇ بولىدۇ؛ كىمنىڭ نەسىھەتى ئۈنۈملۈك بولغانلىقىنى، نېمە ئۈچۈن ئۈنۈملۈك بولغانلىقىنى باھالاپ باقساقمۇ بولىدۇ.

يېزىقچىلىق مەشىقى

سېنىپ ھەيئەتلىرىنى قايتىدىن سايلىماقچى، سىز تۇرمۇش ھەيئىتى بولۇشنى ئويلىدىڭىز؛ «1 - ئىيۇن» بالىلار بايرىملىق بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتىدە، سىز سىنىپتىكى ساۋاقداشلىرىڭىزغا ۋاكالىتەن قىسقا نۇتۇق سۆزلىمەكچى؛ مەھەللىدە ئۆتكۈزۈلگەن شاھمات مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولدىڭىز، تەقدىرنامە ئالغاندا تەسراتىڭىزنى سۆزلىمەكچى؛ ياشانغانلار ساناتورىيەسىگە بېرىپ ھال سورىغاندا، سىز ساۋاقداشلارغا ۋاكالىتەن سۆز قىلماقچى... مۇشۇنداق ئەھۋاللاردا سىز ئالدىن تەييارلىق قىلىپ، سۆز-لەيدىغىنىڭىزنى يېزىۋېلىشىڭىز كېرەك.

نۇتقىڭىزنىڭ مەزمۇنىنى كونكرېت ئەھۋالغا ئاساسەن بېكىتىشىڭىز بولىدۇ. مەسىلەن، سايلام رىقابىتىگە تەييارلىغان نۇتقىڭىزدا، نېمە ئۈچۈن بۇ ئورۇننى تاللىغانلىقىڭىز، ئۆزىڭىزنىڭ قانداق ئەۋزەللىكى بارلىقى، ئەگەر سايلام رىقابىتىدە غەلبە قىلىشىڭىز، ساۋاقداشلىرىڭىز ئۈچۈن قانداق مۇلازىمەت قىلىدىغانلىقىڭىز قاتارلىقلارنى ئېنىق يېزىشىڭىز؛ بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى نۇتقىڭىز قىزغىن، كەيپىياتنى كۆتۈرىدىغان بولۇشى كېرەك.

مەلۇم ئېھتىياجغا ئاساسەن، ئەينى چاغدىكى ئەھۋالنى تەسەۋۋۇر قىلىپ، بىر پارچە نۇتۇق يېزىپ چىقايلى. مەزمۇنى كونكرېت، ھېسسىيات چىن، سۆز - جۈملىلىرى راۋان بولسۇن. يېزىپ بولغاندىن كېيىن، باشقىلارنىڭ پىكىرىنى ئېلىپ، تۈزىتىشكە تېگىشلىك يەرلىرىنى ئەستايىدىل تۈزىتىپ، يەنە كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ئوقۇپ مەشىق قىلىپ باقىساقمۇ بولىدۇ.

ئەسلەش ۋە كېڭەيتىش

ئالاقە سەھنىسى

«يېرىم شام»دىكى قىزچاق بەك ئە - قىللىك ئىكەن. ئەمما ماڭا «تېلېفون بېرىش» دېگەن تېكىست بەكرەك ياقتى، چۈنكى تېكىستتىكى ئۇ ئادەم كۆپ سۆزلەيمەن دەپ ئىشىغا تەسىر يەتتى. شۇڭا سۆزلىگەندە قىسقا، مەزمۇنلۇق سۆزلىشىمىز، ئۇنى ھەرگىز دورماس - لىقىمىز كېرەك ئىكەن.

بۇ بۆلەكتە «يولدىكى سۆھ - بەت» دېگەن تېكىست بەك ياخشى ئىكەن، تېكىستتىكى «مەن» نىڭ جاۋابىغا ئىنتايىن قايىل بولدۇم. سىزچۇ؟

بۇ بۆلەكنى ئۆگىنىش ئارقىلىق كۈلدۈرگىنىڭ ئالا - ھىدىلىكىنى چۈشىنىۋال - دىم...

سۆزىمىزنى باشقىلار چۈشەنگۈدەك قىلىپلا قالماي، يەنە ئىخچام سۆزلىشىد - مىز، باشقىلارنى رەنجىتىپ قويماسلىد - قىمىز كېرەك ئىكەن.

تىل خەزىنىسى

يادلىۋالاي

● كىشىنى ئىشەندۈرىمەن دەپ كەلسە - كەلمەس سۆزلەۋەرسەڭ، ئۆز تىلىڭنىڭ قۇربانىغا ئايلىنسىن، شۇڭا ھەرقانداق سۆزدە ئىمكانىيەت قالدۇر.

- سېنىڭ ئۆتكۈزگەن خاتالىقىڭ مەڭگۈلۈك ئەمەس، تۈزىتىشكە ئىنتىلمەسلىكىڭ مەڭگۈلۈكتۇر.
- يالغان گەپكە ئوخشايدىغان راست گەپنى ئېيتىشتىن ھەزەر ئەيلە.

ئالاقە سەھنىسى

ئۇنىۋېرسال ئۆگىنىشتىكى تەلەپ بويىچە تۆۋەندىكىدەك پائالىيەتلەرنى ئۆتكۈزۈڭلار:

شېئىر دېكلاماتسىيە قىلىپ بېرەي.

ئىككىمىز بىرلىكتە كۆپچىلىككە كە كۈلدۈرگە ئورۇنلاپ بېرەيلى.

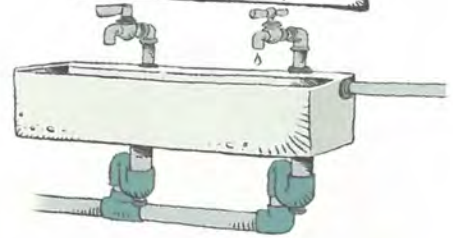
سەزنىڭمۇ ئۇيغۇن بار، كىتابلارنىڭمۇ ئۇيسى بار، كىتابلارنى ئۇيغۇن خاتا ئەكىرىپ قويماڭ.

سەمىڭىزگە شۇنى سالمايمىز.

سۇ جۈمىكىنى يىغ-لىتىپ قويماڭ.

تەسىرلىك ھېكايىلەر

مەيلى ئۈرۈش يىللىرى ياكى تىنچلىق يىللىرىدا بولسۇن،
بىزنى تەسىرلەندۈرگەن نۇرغۇن كىشىلەر ئۆتكەن. گەرچە ئۇلار -
نىڭ بەزىلىرىنىڭ ئىسمىم - فامىلىسىنى بىلمىسەكمۇ، لېكىن
ئۇلارنىڭ يارقىن ئوبرازى قەلبىمىزدە مەڭگۈ ساقلىنىپ قالدۇ.
بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەر بىزگە ئەنە شۇنداق كىشىلەرنىڭ تە -
سىرلىك ھېكايىلىرىنى سۆزلەپ بېرىدۇ. بىز بۇ ھېكايىلەر ئار -
قىلىق تىللاردا داستان بولارلىق ئاشۇ ئىشلارنى بىلىۋالالايمىز
ھەم چوڭقۇر تەسىراتقا ئىگە بولالايمىز.

بىز بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەرنى ئوقۇش جەريانىدا ئەسەر -
نىڭ بىزنى تەسىرلەندۈرىدىغان جايلىرىنى ئېنىقلىۋېلىشىمىز،
ئاپتورنىڭ ئىدىيەۋى ھېسسىياتىنى ھېس قىلىۋېلىشىمىز ۋە
ئەسەرلەرنىڭ ئىپادىلەش ئۇسۇلىنى ئىگىلىۋېلىشىمىز لازىم.
شارائىت يار بەرسە، ئەتراپىمىزدىكى كىشىنى ھاياجانغا سالدىر -
غان ھېكايىلەرنى توپلاپ، ئۆزئارا سۆزلىشىپ باقساقمۇ بولىدۇ.

ئاتا مېھرى 13

راست گەپنى قىلسام، دادام بىلەن ھەپتىلەپ - ئايلاپ بىللە قوي باقساممۇ ئۇنىڭ چىرايىغا قارىغۇم كەلمەيتتى. چۈنكى، دادامنىڭ چىرايى ئادەم يىرگەن-گۈدەك سەت ھەم قورقۇنچلۇق ئىدى. دادامنىڭ سول قولى جەينىكىدىن تارتىپ بېغىشىغىچە كەندىر شېخىدەك ئورۇق، سوغۇلۇپ كەتكەن بولۇپ، ھۈررەك - ھۈررەك تېرىلەرنى شىلسە سۆگەت يوپۇرمىقىچىلىكمۇ گۆش چىقمايدىغاندەك ئىدى. پېشانىسىدىن باشلانغان تاتۇق خۇددى تىرنا سالغاندەك پۈتۈن يۈزىنى بويلاپ بويۇنلىرىغىچە داۋاملاشقاندى. يول - يول ئېرىق ھاسىل قىلغان تا-تۇقلار ئوتتۇرىسىدىكى بېغىر رەڭ، سۇس ھال رەڭ ئەتلەرگە، كۆكرىپ تۇرغان تېرىلەرگە، قارا - قۇرا داغلارغا قارىسا ئادەمنىڭ تېنى شۈركۈنەتتى. ئوڭ كۆزىنىڭ جىيەكلىرى قىچقىزىل تەتۈر ئۆرۈلۈپ، داۋاملىق ياشاڭغىراپ تۇراتتى. شۇڭا، ئۇنى بىر كىمنىڭ ئالدىدا «دادام» دېيىشتىنمۇ نومۇس قىلاتتىم.

دادامنىڭ چىرايىنىڭ نېمە سەۋەبتىن مۇشۇنداق بولۇپ قالغانلىقى ھەققىدە - كى ھېكايىنى ئانامدىن تەكرار - تەكرار ئاڭلىغانمەن.

- بالام، داداڭ ئۆز ۋاقتىدا تەندۈرۈس، قاپقارا قويۇق قاشلىق، چوڭ كۆزلىك - رىدىن ئوت چاقناپ تۇرىدىغان جىگەرلىك ئادەم ئىدى، - دېگەندى بىر كۈنى ئانام، - ئۇ، ئاكاڭ ئاسمىقۇلنى قۇتقۇزىمەن دەپ ئاشۇنداق بولۇپ قالغان. تاغدا ماللارنىڭ ئەڭ يامان كۈشەندىسى ئادەمئېيىق ئىدى. ئۇ پات - پاتلا پەيدا بولۇپ ماللارغا زىيان سالاتتى. يېگىننى يەپ، يېمىگىننى بوغۇۋېتىپ كېتەتتى.

بىر كۈزلۈكى ماللارغا كۆنۈۋالغان بىر ئادەمئېيىق كېچىدە كېلىپ، ئارقا - ئارقىدىن يەتتە قوينى بوغۇۋەتكەندى. غەزەپكە كەلگەن داداڭ سول قولىغا كۇلا ئارغامچىنى باغلاپ، خەنجىرىنى ئېسىپ تەييار بولدى، مەن ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ ئاكاڭغا ئوۋ مىلتىقىنى تۇتقۇزدۇم. كېچىدە تاغ ئىچى بەك سوغۇق بولاتتى. ئايدىڭ بولسىمۇ، ئاي پارچە شايىلاردەك بۇلۇتلار ئارىسىدا گاه يوقاپ،

گاھ پەيدا بولغاچقا، چوڭقۇر جىلغا، ئېگىز - پەس قاپتالار بىر يۈرۈپ، بىر قاراڭغۇلىشاتتى. ئېيىق دائىم يولىنى ئۆزگەرتىپ ئىككى يولىنىڭ خالىغان بىر- بىرىدىن كېلەتتى. شۇڭا، داداڭ بىلەن ئاكاڭ ئىككىگە بۆلۈنۈپ كۆزىتىپ تۇرۇپ- تۇ. بىر چاغدا «گۈم» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ «ۋايجان!» دېگەن ئايانچلىق ئاۋاز.

نى ئاڭلىغان داداڭ قورام تاشلارنى ئايلىنىپ، يانتۇ شېغىللىقلاردا مۇدۇرۇپ ھاسىراپ يېتىپ كەلگەندە، ئېيىق ئاكاڭنى ئاستىغا بېسىۋالغانىكەن، ھېلىمۇ ياخشى ئېيىق مىلتىقنىڭ پايىنىكىنى چىشلەۋالغانىكەن. داداڭ ئېيىقنىڭ ئۈس-تىمگە مىنىۋېلىپ ئۇنىڭ تۇمشۇق، بويۇن، بىقىنلىرىغا قارىقويۇق خەنجەر ئۈ-رۈپتۈ. ۋەھشىيلەشكەن ئېيىق ئاكاڭنىڭ ئۈستىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ، داداڭغا ئېتىلىپ ئۇنى ئاستىغا بېسىۋاپتۇ. داداڭ ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشقاندا سول قولىدىكى كۇلا ئارغامچا يېشىلىپ چۇۋۇلۇپ كېتىپتۇ. شۇڭا، ئېيىق ئۇنىڭ قولىنى چاپناپ بىلىكىنىڭ گۆشىنى قىيما - چىيما قىلغاندىن سىرت، ئۆتكۈر ھەم ئۈزۈن تىرناقلىقلىرى بىلەن قاماللاپ، داداڭنىڭ يۈزىنى خۇددى ساپان سالغان ئېتىزدەك تىلغۇپتەپتۇ. قانغا بويىلىپ كەتكەن داداڭ ئاستىدا قالغان خەنجەر - لىك قولىنى تەستە سۇغۇرۇۋېلىپ، ئېيىقنىڭ قارىغىغا جان ئاچچىقىدا شۇنداق ئۇرۇپتۇكى، خەنجەر دەستىلىرىگىچە يېتىپ كېتىپتۇ.

— ئۇ چاغلاردا سەن تېخى كىچىك ئىدىڭ، — ئانام بېشىنى توختىماي چايدى، — ئاتا بولغۇچىنىڭ پەرزەنتلىرىگە بولغان ۋاپادارلىقى يېتىمبۇلاق تاغلىرىدەك تەۋرەنمەس ئىكەن، باغرى بولسا يايلاق ئاسمىنىدەك پاكىز ھەم بىپايان بولىدىكەن. داداڭ ئۆرە يۈرگىنى بىلەن ئىچىدىن كۆيۈپ تۈگىدى...

لازمەتلەر ئارتىلغان ئۇلاغلارنى ھەيدەپ دادام بىلەن يېتىمبۇلاق تاغ قاپتاللىرى ئىچىدە كېتىپ بارا تۇق. ئانامنىڭ: «داداڭ ئۆرە يۈرگىنى بىلەن ئىچىدىن كۆيۈپ تۈگىدى» دېگەن ھەسرەتلىك ئىداسىنىڭ مېنى ئازابقا سېلىشىمۇ، ئىشقىلىپ ئۇنىڭ غەمكىن، مىسكىن چىرايىغا قاراپ، بىر يەرلىرىم ئېچىشقاندىكى بولۇپ، ئۆپكەم ئۆرۈلدى. بىچارە دادامنىڭ ئۆمرى بالىلىرى ئۈچۈن تاغ - دەشتلەر ئارا يامغۇر - يېشىن، جۈدۈن - چاپقۇن، ئىسسىق - سوغۇقلاردا ئۆتەتتى. جاھاننىڭ ھۇزۇر - ھالاۋىتى ئۇنىڭغا باقمىدى. ئۇغۇ تاپا - تەننى بىلەمەي، مىننەت قىلماي، گۇيا شۇنداق بولۇشى كېرەكتەك، ھەممە نەرسىسىنى قۇربان قىلدى. بىراق، ئۇنىڭ شاپائىتىگە ئېرىشكەن بىزلەر ئۇنىڭ قەدرىگە يەتتۇقمۇ؟! يېتىش ئەمەس، بالىلىق مېھرىمىزنى ئايدۇق، ھەتتا ئۇنىڭدىن نۆمۇس قىلىپ «دادا» دېيىشىكىمۇ تىلىمىز بارمىدى. بىچارە دادام مېنى ئاياپ خەقنىڭ ئالدىدا ئوغلۇم دېيەلمەي «تاغدىن بىللە كەلگەن» دېگەندە ۋىجدان ئازا - بى قەلبىمنى ئۆرتىۋەتتى. شۇ ئىشلار ئۈچۈن دادامدىن يېنىش - يېنىشلاپ كە - چۈرۈم سورىغۇم، شىكەستلەنگەن يۈزلىرىگە سۆيگۈم كېلىپ كەتتى. ئەمما،

جۈرئەت قىلالىدىم.

يولنىڭ ئوڭ تەرىپى ئۇلاغ قۇشقۇنغا ئولتۇرۇپ ئاران چۈشلەيدىغان تىك يانتۇلۇق بولۇپ، كۆز يەتكۈسىز چوڭقۇر جىلغىدا كۈمۈش يىپ تالاسىدەك كۆرۈنىدىغان يېتىمبۇلاق سۈيى پارقىراپ تۇراتتى. مەن 10 — 15 قەدەم ئارقىدا قالغان دادامغا پات - پات قاراپ قويايتتىم. كۆڭلۈمدە: ئاخشاملىققا دادام بىلەن بىللە يېتىپ ئۇنىڭدىن كەچۈرۈم سورايمەن؛ ئۇ چوقۇم: «بالام، نېمىلەرنى ئويلاپ كەتتىڭ، كۆڭلۈمدە سەن توغرىلۇق ھېچقانداق شۈبھە كەچكەن ئەمەس» دەپ تەسەللى بېرىدۇ، دېگەنلەرنى ئويلاپ كەتتىم. شۇنداق خىياللار ئىلكىدە كېتىدۇ. بىر ئايلىما چىقىل تاشتىن ئۆتۈشۈمگە، تۇيۇقسىزلا قورام تاشلار ئار - قىسىدىن ھۆركىرەپ چىققان ئادەمئېيىق ئىككى پۇتلاپ كەلگىنىچە ماڭا ئېتىلدى. مەن قورققىنىمدىن نېمە قىلارمىنى بىلەلمەي مەڭدەپ قالىدىم، ئېشىد - كىم ئارقىغا بۇرۇلۇپلا قاچتى. مەن بىلەن ئېيىقنىڭ ئارىلىقى ئىككى قەدەممۇ قالمىغان پەيتتە ئېتىلىپ كەلگەن دادام مېنى پەس جىلغىغا كۈچەپ ئىتتىردى. ۋەتتى - دە، ئېيىقنىڭ ئالدىنى توستى.

مەن جىلغا ئاستىغا قاراپ شۇنداق يۈمىلىدىمكى، كېيىن ھېچنېمىنى سەز - مەپتىمەن. بىر چاغدا كۆزۈمنى تەستە ئېچىپ قارىسام، تاغ ئاسمىنىدىكى ئاي كۆرۈندى، مەن ئېقىن بويىدا ئوڭدا ياتاتتىم. خاتىرەم تېزلا ئەسلىگە كەلدى. دادام بىلەن ئىككىمىز يېتىمبۇلاق تاغ قاپتاللىرىدا كېتىۋاتقان چېغىمىزدا، گۈگۈم چۈشكەن بولسىمۇ، ئاي تۇغمىغانىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا، ئارىدىن بىرەر سائەت ئۆتكەن ئوخشىمادۇ؟ مەن ئورنۇمدىن تۇرۇشۇمغا بېشىم پىرقىراپ ئولتۇرۇپ قالىدىم. جەينەك، تىزلىرىم قاتتىق ئېچىشىۋاتاتتى، پېشانىمدىن ساقىغان قان ئېڭەكلىرىمدە قېتىشىپ قالغانىدى. دادام قانداق بولۇپ كەتكەندۇ، دېگەن قورقۇنچلۇق خىيال مېنى ئورنۇمدىن دەس تۇرغۇزۇۋەتتى. كەنتكە بېرىپ ئوۋ - چىلارنى باشلاپ كېلەي دېسەم ۋاق قالاتتىم. تىك تۆپىلىككە جان - جەھلىم بىلەن ياماشتىم. قانچىلىك ۋاقىتتا چىقىپ بولغىنىمنى بىلمەيمەن، چىغىر يول بويلاپ ئەسەبىيلەرچە «دادا» دەپ ۋارقىراپ يۈگۈرمەكتە ئىدىم. ئاخىر ھېلىقى ئايلىما چىقىل تاشتىن ئۆتۈپ، تۆگە لوڭكىلىرىدەك چوقچايغان قورام تاشلار ئارىلىقىدىكى ئوت - چۆپلەر ئۈستىدە پىرقىراپ، تېپىلىپ بىر يالاڭلىققا چىقىپ قالىدىم - دە، چۆچۈپ ئارقىغا داچىدىم. چۈنكى، دادام بىر تۈپ قوڭغۇراق - تىكەن تۈۋىدە قانغا چىلىشىپ ياتاتتى. ئۇنىڭ بىر قولى ئۈزۈلگەن بولۇپ، تىك -

تىلغان تېنى پارچە - پارچە بولۇپ كەتكەن يەكتىكى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تورا
راتتى. دادام گويا جاراھەتلىك يۈزىنى مەندىن يوشۇرغاندەك قوڭغۇراقتىكەن تە
رەپكە قارىۋالغانىدى.

— دادا! ...

مېيىت ئۈستىگە ئۆزۈمنى ئاتتىم...

1. ئەسەرنى ئىچىڭلاردا قايتا ئوقۇپ چىقىپ، «مەن» نىڭ دادىسىنىڭ خاراكتېرى
ھەققىدە پىكىرلىشىپ بېقىڭلار.

2. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ «مەن» نىڭ شۇ چاغدىكى ئىچكى دۇنياسىنى
چۈشىنىپ بېقىڭلار:

«دادامنىڭ چىرايى ئادەم يىرگەنگۈدەك سەت ھەم قورقۇنچلۇق ئىدى... شۇڭا ئۇنى
بىركىمنىڭ ئالدىدا «دادا» دېيىشكىمۇ نومۇس قىلاتتىم.»

«شۇ ئىشلار ئۈچۈن دادامدىن يېنىش - يېنىشلاپ كەچۈرۈم سورىغۇم، شىكەستلەن-
گەن يۈزلىرىگە سۆيگۈم كېلىپ كەتتى. ئەمما، جۈرئەت قىلالىدىم.»

«دادام قانداق بولۇپ كەتكەندۇ، دېگەن قورقۇنچلۇق خىيال مېنى ئورنۇمدىن دەس
تۇرغۇزۇۋەتتى. كەنتكە بېرىپ ئوۋچىلارنى باشلاپ كېلەي دېسەم ۋاقى قالاتتىم. تىك تۆ-
پىلىككە جان - جەھلىم بىلەن ياماشتىم.»

«دادام گويا جاراھەتلىك يۈزىنى مەندىن يوشۇرغاندەك قوڭغۇراقتىكەن تەرەپكە قا-
رىۋالغانىدى.

— دادا! ...

مېيىت ئۈستىگە ئۆزۈمنى ئاتتىم...

3. ئەسەرنىڭ تەسۋىرلىرى تەبىئىي ۋە گۈزەل. ئەسەردىكى تەبىئىي مۇھىت تەسۋىر-
لىرىنى كۆچۈرۈپ يېزىڭلار ھەم ئۆزۈڭلارمۇ مۇشۇنداق جۈملىلەرنى يېزىپ بېقىڭلار.

4. بۇ مېھرىبان ئاتىغا قانداق باھا بېرىسىلەر؟ سىلەرمۇ ئاتا - ئاناڭلارنىڭ كۆيۈمى
ھەققىدىكى تەسراتلىرىڭلارنى ئەسلەپ بېقىڭلار.

بىر ئاتا ھايات - مامات پەيتىدە ئۆز ھاياتىدىن كېچىپ پەرزەنتىنى قۇتقۇزغان. بۇ نەقەدەر چوڭقۇر مۇھەببەت - ھە! تۆۋەندىكى تېكىستتە سۆزلەنگىنى بىر بالىنىڭ ئىشى بولۇپ، ئۇمۇ ئوخشاشلا بىزگە ئالتۇنغا بەرگۈسىز ئېسىل قەلبىنى ھېس قىلدۇرىدۇ. تېكىستنى ئىچىمىزدە ئوقۇپ ئويلىنىپ باقايلى. رېيىنىڭ ئارزۇسى نېمە؟ ئۇ ئارزۇسىنى قانداق ئەمەلگە ئاشۇردى؟ ئوقۇغاندىن كېيىنكى تەسىراتىمىزنى ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈپ سۆزلەيلى، ئويلىغانلىرىمىزنى يازساقمۇ بولىدۇ.

ئارزۇنىڭ كۈچ - قۇدرىتى

14*

1998 - يىلىنىڭ بىر كۈنى كانادالىق ئالتە ياشلىق ئوغۇل رېيىن شىلېيى - جىك مەكتەپتىن كېلىپ، ئۆيگە ئېتىلىپ كىرگىنىچە:

— ئاپا، ئاپا، ماڭا 70 دوللار بەرگىنە، — دېدى ئاپىسىغا قولىنى سوزۇپ، — مەن ئافرىقىلىق بالىلارغا بىر قۇدۇق كولىتىپ بېرىپ، ئۇلارنىمۇ پاكىز سۇ ئىچىدىغان قىلاي دەيمەن.

ئەسلىدە، مۇئەللىم 1 - يىللىق ئوقۇغۇچىلارغا دەرس ئۆتكەندە: «ئافرىقىدا نۇرغۇن بالىنىڭ ئويۇنچۇقى يوق، يېتەرلىك يېمەكلىك ۋە دورىلىرىمۇ يوق، ھەتتا پاكىز سۇمۇ ئىچەلمەيدۇ. مىڭلىغان، تۈمەنلىگەن بالىلار بۇلغانغان سۇنى ئىچكەنلىكتىن ئۆلۈپ كەتتى. ئەگەر 70 دوللار پۇل بولسا، ئۇلارنىڭ بىر قۇدۇق كولىتىۋېلىشىغا يېتەتتى» دېگەندى. «ئۇلار ئۇنداق ياشماسلىقى كېرەك» دەپ ئويلىغان رېيىننىڭ ئەس - يادى «70 دوللارلىق قۇدۇق» دېگەندىلا قالغانىدى ھەم «مەن چوقۇم ئۇلارغا بىر قۇدۇق كولىتىپ بېرىمەن» دېگەن ئىرادىگە كەلگەندى. ئاپىسى:

— رېيىن، 70 دوللار ئاز پۇل ئەمەس، ئۇنى ئۆزۈڭگە تايىنىپ تېپىشنىڭ كېرەك، — دېۋىدى، رېيىن خۇشاللىق بىلەن ماقۇل بولدى.

ئاپىسى توڭلاتقۇ ئۈستىگە كونا بىر كوروپكىنى قويۇپ قويدى ھەم رېيىن ئۈچۈن بىر جەدۋەل سىزىپ، 35 كاتەكچە چىقاردى. كوروپكىدا ھەر قېتىم ئىككى دوللار كۆپەيسە، رېيىن بىر كاتەكچىنى سىزىۋەتسە بولاتتى. ئاپىسى:

بۇ تېكىستنىڭ ئاپتورى جياڭ فېي. ئۆزگەرتىپ ئېلىندى.

— ئېسىڭدە بولسۇن، سەن بۇ پۇلنى پەقەت نورمىدىن سىرتقى ئۆي ئىشلىرى ئارقىلىقلا تېپىشنىڭ كېرەك، شۇنداق قىلالامسەن؟ — دېگەندى، رېيىن بېشىدىكى لىڭشىتتى.

رېيىننىڭ تۇنجى خىزمىتى گىلەمنى تازىلاش بولدى. ئاكىسى بىلەن ئىنىسى سىرتقا ئوينىغىلى چىقىپ كەتكەندى. رېيىن ئىككى سائەتتىن ئارتۇق ئىشلىدى. ئاپىسى «تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالغان» دىن كېيىن، كورويكىغا ئىككى دوللارنى. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن، ئائىلە بويىچە ھەممىسى كىنو كۆرۈشكە كېتىدۇ. رېيىن ئۆزى يالغۇز قېلىپ، ئىككى سائەت دېرىزە سۈرتۈپ، يەنە ئىككى دوللار تاپتى. بوۋىسى رېيىننىڭ خىيالىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇنى شەمشاد غوزىسى تېرىپ كېلىشكە بۇيرۇدى. بوران — چاپقۇن ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، قوشنىلىرى ئۇنى سۇنۇپ كەتكەن شاخ — شۇمبىلارنى يىغىشقا سالدى. ئىمتىدە ھاندا ياخشى نەتىجىگە ئېرىشكەندى، بوۋىسى مۇكاپاتلىدى. رېيىن تاپقان پۇللىرىنىڭ ھەممىسىنى كورويكىغا سالۋەردى.

35 كاتەكچىنىڭ ھەممىسى سىزىۋېتىلدى. 4 — ئاينىڭ ئاخىرىدىكى بىر سەھەردە، رېيىن پارچە پۇللار قاچىلانغان كورويكىنى كۆتۈرگىنىچە، تىرىشىپ — تىرىشىپ تاپقان 70 دوللار پۇلنى ئىئانە يىغقۇچى مەسئۇل كىشىگە تاپشۇرۇپ بەردى.

— كۆپ رەھمەت، رېيىن.

ئۇ كىشى پۇلنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، رېيىنغا ئافرىقىدىكى «پاكىز سۇ ئۈچۈن ئىئانە توپلاش پائالىيىتى» نى تونۇشتۇردى. ئاخىرىدا، 70 دوللار پۇلغا ئەمەلىيەتتە بىر سۇ پومپىسى سېتىۋېلىشقا بولىدىغانلىقىنى، بىر قۇدۇقنى كولاش ئۈچۈن 2000 دوللار كېتىدىغانلىقىنى ئوڭايسىزلانغان ھالدا ئېيتتى. رېيىن تېخى كىچىك بولغاچقا، 2000 دوللارنىڭ قانچىلىك چوڭ سان ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى، شۇڭا خۇشاللىق بىلەن:

— ئۇنداقتا، مەن يەنىمۇ كۆپرەك ئىشلەپ، تېخىمۇ كۆپ پۇل تاپمەن، —

دېدى.

لېكىن، رېيىننىڭ ئۆزى ئىشلەپ 2000 دوللارنى تېپىشى بەك قىيىن ئىدى. شۇنداقتىمۇ بۇنىڭدىن زادىلا ۋاز كەچمىدى. ئاپىسىنىڭ بىر دوستى رېيىننىڭ قەيسەرلىكىدىن تەسىرلىنىپ، ئۇنىڭغا ياردەم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ رېيىننىڭ ئىشلىرىنى ماقالە قىلىپ يېزىپ، يەرلىك گېزىتتە ئېلان قىلدى. رېيىن

ھەققىدىكى ھېكايە كاناداغا پۇر كەتتى.

بىر ھەپتىدىن كېيىن، رېيىن 25 دوللارلىق بىر چەكنى تاپشۇرۇۋالدى. ئۇ - زاق ئۆتمەي، ئۇنىڭغا يەنە بىر چەك كەلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، رېيىن ئىئانە پۇللىرىنى كەينى - كەينىدىن تاپشۇرۇۋېلىشقا باشلىدى. قىسقىغىنا ئىككى ئاي ئىچىدە رېيىن بىر قۇدۇق كولاشقا يەتكۈدەك پۇلنى جۇغلاپ بولدى.

9 - ئايدا كانادا خەير - ساخاۋەت جەمئىيىتىنىڭ ئوگاندادىكى ئىش باشقار - مىسىنىڭ ئىنژېنېرى ئاتايتەن كاناداغا كېلىپ، قۇدۇق كولاشقا دائىر ئىشلار - نى رېيىن بىلەن مۇزاكىرىلەشتى. ئىنژېنېر مۇنداق دېدى:

— سۈنئىي قۇدۇق كولاش ئىنتايىن جاپالىق ئىش. ئۇنى تەخمىنەن 20 ئادەم ئون كۈندە ئاندىن كولاپ بولالايدۇ. ئەگەر بىر بۇرغىلاش ماشىنىسى بولغان بولسا، قۇدۇق كولاش سۈرئىتى خېلى تېز بولغان بولاتتى.

ئۈندىمەي ئولتۇرغان رېيىن تۇيۇقسىز:

— ئۇنداقتا، پۇل يىغىپ بۇرغىلاش ماشىنىسى سېتىۋالايلى، — دېدى قەت - ئىيلىك بىلەن، — مەن ئافرىقىدىكى ھەربىر ئادەمنى پاكىز سۇ ئىچەلەيدىغان قىلاي دەيمەن.

رېيىننىڭ مۇئەللىمى بۇ بالىنىڭ شۇنچە ئىرادىلىك ئىكەنلىكىنى ئويلىمى - چاندى. بۇ ئايال ئوقۇتقۇچى سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارنى پۇل ئىئانە قىلىشقا چاقىردى، يەنە ئالاقىدار تارماقلار ئارقىلىق، رېيىن ۋە ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرىنى ئافرىقىلىق بالىلار بىلەن خەت ئالاقە قىلدۇردى.

رېيىننىڭ تۇنجى قۇدۇقى كولىنىپ بولۇپ ئۇزاق ئۆتمەي، 2000 - يىلى 7 - ئايدا رېيىن ئاتا - ئانىسى بىلەن بىللە يۈك ئاپتوموبىلىغا ئولتۇرۇپ، يول بويى چايقالغىنىچە ئوگاندادىكى ئانگروغا كەلدى.

ئاپتوموبىل كەنتكە يېتىپ كەلگەندە، 5000 دىن ئارتۇق بالا يول ياقىسىغا توپلانغانىدى. ئۇلار قىزغىن چاۋاك چېلىشىپ:

— رېيىن، رېيىن! — دەپ رىتىملىق توۋلاشتى. رېيىن ئاپتوموبىلدىن چۈشۈپ تارتىنغان ھالدا كۆپچىلىك بىلەن سالاملاشتى. بالىلار ئۇنى ئوربۇالغى - نىچە گۈللەر بىلەن قورشالغان بىر قۇدۇقنىڭ قېشىغا باشلاپ كەلدى. قۇدۇق - نىڭ سېمونت ئۇلىغا: «رېيىننىڭ قۇدۇقى — رېيىن شىلپىجىك بۇنى ئانگرو باشلانغۇچ مەكتىپى ئۈچۈن قازدۇرغان» دېگەن خەتلەر ئويۇلغانىدى.

مەھەللىدىكى بىر بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ، يۇقىرى ئاۋازدا مۇنداق دېدى:

— ئەتراپىمىزدىكى بالىلارغا قاراپ بېقىڭلار، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ساغلام بولۇپ تۆھپە رېيىنگە ۋە كانادالىق دوستلىرىمىزغا مەنسۇپ. بىز ئۈچۈن ئېيتقاندا، سۇ — ھاياتلىق دېمەكتۇر.

بۇنى ئاڭلاپ، رېيىن ۋە ئاتا — ئانىسى ھاياجان ياشلىرىنى تۆكتى. شۇنداق، ئارزۇنىڭ زور كۈچ — قۇدرىتى ھەقىقەتەن زور ئىكەن. بۇنداق پەيتتە كىممۇ كۆز يېشى قىلماي تۇرالمسۇن!

2001 — يىلى 3 — ئايدا «رېيىن قۇدۇقى» فوند جەمئىيىتى رەسمىي قۇرۇلدى. بىر يىلدىن كېيىن، «رېيىن قۇدۇقى» فوند جەمئىيىتى ئافرىقىدىكى سەككىز دۆلەت ئۈچۈن 30 قۇدۇق كولاپ بەردى.

تاڭ سەھەر، يامغۇر بىردىنلا ئەدەپ، چېلەكلەپ قۇيۇۋەتتى. كەلكۈن نەرە تار - تىپ، جىلغىدىن ئاساۋ ئاتتەك چاپچىپ كەلمەكتە ئىدى. ئۇنى توسۇش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى. كەنتتىكىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ يەرگە چۈشكەندە، چىلىققىدە سۇغا دەسسدى، كىمدۇر بىرى ئەنسىز ۋارقىردى، 100 دىن ئارتۇق ئائىلىدىكى چوڭ - كىچىكلەر بىر - بىرىنى ئىتتىرىشكىنىچە جەنۇبىي تەرەپ - كە يۈگۈرۈشتى. بىر مېتىر ئېگىزلىكتىكى كەلكۈن يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتاتتى. كىشىلەر ساراسمە ئىچىدە ئارقىغا ياندى. شەرق ۋە غەرب تەرەپتە يول يوق، پەقەت شىمال ياقىتىلا تار ياغاچ كۆۋرۈك بار ئىدى.

ياغاچ كۆۋرۈك يېنىدىكى تىزغىچە كېلىدىغان سۇدا ياچىپىكا شۇجىسى - پۈتۈن كەنتتىكىلەرنىڭ ھىمايىچىسى ھېسابلىنىدىغان بوۋاي تۇراتتى.

بوۋايىنىڭ ياداڭخۇ يۈزىدىن يامغۇر سۈيى توختىماي ئاقاتتى. ئۇ ئۆرتۈپە بو - لۇپ كەتكەن كىشىلەرگە تىكىلىپ، تاغدەك تىك تۇراتتى.

بۇ تېكىستنىڭ ئاپتورى تەن گى. ئۆزگەرتىپ ئېلىندى.

كىشىلەر قەدىمىنى توختىتىپ ئۇنىڭغا قارىدى. بوۋاي خىرقىراق ئاۋازدا
— كۆۋرۈك بەك تار! دەرھال تىزىلىڭلار، قىستاشماڭلار! پارتىيە ئەزالىرى
كەينىدە تۇرۇڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى.

كىمدۇر بىرى توۋلىدى:

— پارتىيە ئەزالىرىمۇ ئادەم!

بوۋاي قوپال ھالدا:

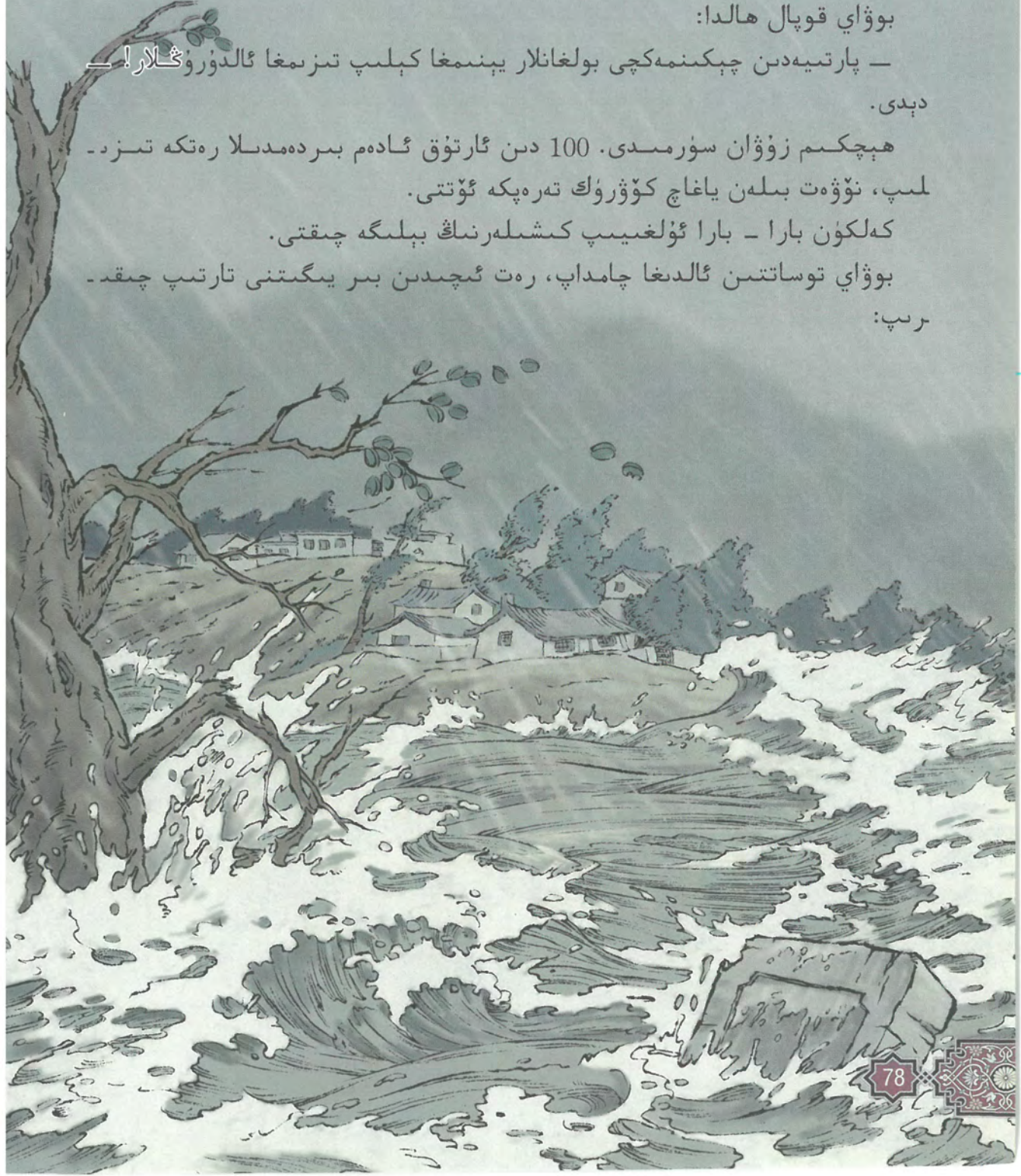
— پارتىيەدىن چېكىنمەكچى بولغانلار يېنىمغا كېلىپ تىزىمغا ئالدۇرۇڭلار! —
دېدى.

ھېچكىم زۇۋان سۈرمىدى. 100 دىن ئارتۇق ئادەم بىردەمدىلا رەتكە تىزدى-
لىپ، نۆۋەت بىلەن ياغاچ كۆۋرۈك تەرەپكە ئۆتتى.

كەلكۈن بارا — بارا ئۇلغىيىپ كىشىلەرنىڭ بېلىگە چىقتى.

بوۋاي توساتتىن ئالدىغا چامداپ، رەت ئىچىدىن بىر يىگىتنى تارتىپ چىقىد-

رىپ:

— سەنمۇ پارتىيە ئەزاسىمۇ؟ رەتنىڭ كەينىگە ئۆت! — دەپ ۋارقىردى، شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئەلپازى خۇددى قاپلاننىڭكىگە ئوخشايتتى. يىگىت بوۋايغا بىرنى ئالسىۋېتىپ كەينىگە ئۆتتى.

ياغاچ كۆۋرۈك ئىرغاڭلىغىلى، ئەنسىز ئاۋازلار ئاڭلىغىلى تۇردى. سۇ بوۋاينىڭ كۆكرىكىگە چىقتى، ئەڭ ئاخىرىدا بوۋاي بىلەن ھېلىقى يىگىتلا قالدى. يىگىت بوۋاينى ئالدىغا ئىتتىرىپ:

— سەن ئاۋۋال ئۆت، — دېدى. بوۋاي:

— گەپنى ئاز قىل، تېز ئۆت، — دېدى — دە، يىگىتنى ئىتتىرىپ كۆۋرۈككە چىقاردى.

كۆۋرۈك تۇيۇقسىز «قاراس - قۇرۇس» قىلىپ غۇلاپ چۈشتى. كەلكۈن يىگىتنى يۈتۈۋەتتى.

بوۋاي نېمىدۇر دەپ ۋارقىرىماقچى بولدى، ئۈشتۈمتۈت بىر دولقۇن ئۇنىمۇ يالماپ كەتتى.

يەر - جاھان ئاقىرىپ كەتتى.

بەش كۈندىن كېيىن كەلكۈن توختىدى.

كىشىلەر بىر موماينى يۆلىگىنىچە بۇ يەرگە تەزىيە بىلدۈرۈشكە كەلدى.

قۇربان بولغانلارنىڭ بىرى موماينىڭ ئېرى، يەنە بىرى ئوغلى ئىدى.

1. تېكىستنى ھېسسىياتلىق ئوقۇڭلار.

2. تېكىستتىكى بوۋاي قانداق ئادەم ئىكەن؟ بۇنى تېكىستنىڭ قايسى جايلىرىدىن

ھېس قىلىدىڭلار؟

3. تېكىست ئىپادىلەش جەھەتتە قانداق ئالاھىدىلىككە ئىگە؟

مەسىلەن: بوۋاي بىلەن يىگىتنىڭ مۇناسىۋىتى تېكىستنىڭ ئاخىرىدا ئاشكارىلانغان؛

تېكىستنىڭ كۆپ يەرلىرىدە قاتتىق يامغۇر ۋە كەلكۈن تەسۋىرلەنگەن.

بۇنىڭدىن باشقا يەنە نېمىلەرنى بايقىدىڭلار؟

بۇنداق يېزىشنىڭ قانداق پايدىسى بارلىقى ئۈستىدە پىكىر ئالماشتۇرۇپ بېقىڭلار.

خەير - خوش، قەدىردانلار

16△

چوڭ ئانا، ئەمدى قەدىمىڭىزنى توختىتىڭ! بىزگە كىيىم يۇيۇپ بېرىمەن دەپ تالاي كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدىڭىز. ياشىنىپ قالدىڭىز، ئەمدى بەر - داشلىق بەرگۈچىلىكىڭىز قالمىدى، دەرھال قايتىپ ئارام ئېلىڭ! بېشىڭىزنى چايقايسىزغۇ؟ ئەجەبا بىزنى سىزدەك بىر چاۋشىەنلىك ئانىمىزنى ئۇنتۇپ قالدۇ دەمسىز؟ ياق، مەڭگۈ ئۇنتۇمايمىز. سەككىز يىلدىن بۇيان سىز بىز ئۈچۈن تالاي يۈرەك قېنىڭىزنى سەرپ قىلدىڭىز، بىزگە ئانىلىق مېھىر - مۇھەببەت - ئىززەت بېرىدىڭىز! ھېلىمۇ ئېسىمدە، بەشىنچى قېتىملىق جەڭدە دۈشمەن ئايرو - پىلانلارنىڭ قامالى سەۋەبلىك تەمىناتىمىز ۋاقتىنچە ئۈزۈلۈپ قىلىپ دۈشمەن بىلەن ئاچ قورساق ئۈچ كېچە - كۈندۈز تىرىكەشتۇق. دەل شۇ چاغدا سىز پۈت - كۈل كەنتتىكى ئاياللارنى باشلاپ، توپ يالقۇنلىرىغا قارىماي بىزگە يېمەكلىك ئەكىلىپ بەردىڭلار. ئۇ چاغدا نۇرغۇن جەڭچىلەرنىڭ ئۆپكەسى ئۆرۈلۈپ ياش تۆكۈشكەندى. سىلەرنىڭ ياردىمىڭلار بولغاچقىلا، بىز ئاشۇ قېتىمقى جەڭدە غەلبە قىلالدۇق. قايتىپ كېتىۋېتىپ قاتتىق ھېرىپ كەتكىنىڭىزدىن يول بويىغا يىقىلىپ چۈشتىڭىز. ھېلىمۇ ئېسىمدە، بىر يارىدارمىز ئۆيىڭىزدە بېقىلىۋاتقاندا دۈشمەن ئايروپىلانى كېلىپ قالدى. سىز ئۆزىڭىزنىڭ نەۋرىڭىز -

نمۇ تاشلاپ قويۇپ يارىدارنى مۇداپىئە ئۆتكۈرگە ھاپاش قىلىپ ئەكىردىڭىز. قايتىپ چىقىپ نەۋرىڭىزنى قۇتۇلدۇرماقچى بولغاندا بولسا ئۆيىڭىز پارتلاپ تۈپتۈز بولۇپ كەتكەندى. سىز بىزنى دەپ ئۆز نەۋرىڭىزدىن ئايرىلىپ قالدۇڭىز. سىز ئېيتقان تاغلاردىنمۇ ئېگىز، دېڭىزدىنمۇ چوڭقۇر بۇ دوستلۇقنى بىزنىڭ ئۇنتۇپ قېلىشىمىز مۇمكىنمۇ؟

ئوماق سىڭلىم جىنخۇا، بولدى، يىغلىماڭ، يېشىڭىزنى ئېرتىڭ. بىزگە «گۈرۈچ سوقۇش قوشىقى»نى يەنە بىر ئېيتىپ بېرىڭ! نېمە؟ كۆڭلۈم يېرىم، ئېيتالمايمەن دەمسىز؟ سىز بەك قەيسەر ئىدىڭىزغۇ؟ ئاشۇ كۈنى چارلىغۇچى لاۋۋاڭ دۈشمەن ئىشغالىيەتتىكى جايلارغا چارلىغىلى بارغاندا دۈشمەن تۇتۇۋېلىپ بىر ئۆيگە سولاپ قويۇشقاندى. ئانىڭىز بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، دۈشمەن ئىشغالىيەتتىكى جايعا تۈيدۈرماي كىرىپ، باغلاقلىق لاۋۋاڭنى قۇتقۇزۇپ چىققان. ئۇ چاغدا سىز كەنتكە قايتىپ ئانىڭىزنى زارىقىپ كۈتۈۋاتتىڭىز. ئەنسى ئانىڭىزنىڭ گىراناتنى پارتلىتىپ دۈشمەن بىلەن تەڭلا قازا قىلغانلىق خەۋىرى كەلدى. سەپداشلار ئازابلىنىپ يىغلاپ كېتىشتى، ئەمما سىز يەرنى تەپكىنىڭىزچە چىشلىرىڭىزنى كىرىشتۈرۈپ غەزەپ بىلەن: «ئانا، ئىنتىقامىڭىزنى

ئالماي قويمايمەن!» دېدىڭىز. سىڭلىم جىنخۇا، سىز نېمىدېگەن قەيسەر ھەيلىمىز لېكىن بۈگۈن، پىدائىي قىسمىدىكى تاغلىرىڭىز خوشلاشماقچى بولۇۋاتقان مۇشۇ پەيتتە ئەجەب يىغلاپ سالىدىڭىزغۇ؟

چوڭ ئانا، ئەمدى قايتىڭ! قارىڭ، بالىڭىز دۈمبىڭىزدە تۇرۇپ ئۇخلاپ قاپ. تۇ. تاغ يولى ئەگرى - توقاي، قوش ھاسىغا تايىنىپ نەچچە ئون چاقىرىم يولنى بېسىپسىز. سىز كەلمىسىڭىزمۇ، بىزگە بولغان چوڭقۇر دوستلۇقىڭىزنى ھېس قىلغۇچىلىكىمىز بار ئىدىغۇ. ھېلىمۇ ئېنىق ئېسىمىزدە، ئۇ دەل 1952 - يىد - لىدىكى باھار پەسلى بولۇپ، دالالاردا كاككۇك گۈللىرى ھۈپپىدە ئېچىلىپ كەتكەندى. سىز كۆكتاتلىرىمىزنىڭ قالمىغانلىقىنى بىلىپ، تاغدىن ياۋا كۆك - تات كولاپ ئەكېلىپ بەرگەن. تاغدىكى ياۋا كۆكتاتلار تۈگىگەندە ئالدىنقى سەپ - كىمۇ بېرىپ كولىغاندىڭىز. ئويلىمىغان يەردىن دۈشمەن توپى يېنىڭىزدىلا پارتلاپ، سىز قانغا مىلىنىپ يېتىپ قالىدىڭىز... جاراھىتىڭىز ساقايغاندىن كېيىن سىز قوش ھاسىغا چۈشۈپ قالىدىڭىز. سىز بىز ئۈچۈن مۇشۇنچىۋالا بە - دەل تۆلىدىڭىز، مۇشۇلارنىڭ ئۆزىلا سىزنىڭ جۇڭگو خەلقىگە بولغان دۈستلۈ - قىڭىزنى بىلدۈرۈشكە يېتەرلىك ئەمەسمىدى؟

خەير - خوش، قەدىردانلار! خەير - خوش، سۆيۈملۈك تۇپراق! ئەي پويىز، ئاستىراق ماڭغىن، چاۋشىيەنلىك قېرىنداشلىرىمىزغا يەنە بىر قارىۋالايلى، ئىسسىق قېنىمىز تۆكۈلگەن بۇ تۇپراقتا يەنە بىر دەم تۇرۇۋالايلى. خەير - خوش، قەدىردانلار! سىلەرنى مەڭگۈ قەلبىمىزدە ساقلايمىز.

ئۇيغۇر تىلى بىلىملىرى

ئۈندەش جۈملە

تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ، ھەر بىر جۈملىدە سۆزلىگۈچىنىڭ قانداق ھېسسىياتى ئىپادىلەنگەنلىكى ھەققىدە ئويلىنىپ بېقىڭلار:

1. پاھ، نېمىدېگەن ئېگىز بىنا - ھە!
2. سىنىپىمىز بىرىنچى بولغان بولسا، تازا ياخشى بولاتتى!
3. ھەي، بىر مەنۇت بالدۇر ماڭغان بولسام بوپتىكەن!
4. بۈگۈن ئەجەب ياخشى كۈن بولدى - ھە!
5. پەن - تېخنىكا سارىيىغا قاچان بارارمىز - ھە!
6. خەپ سېنى، مۇشۇ قىلغىنىڭ ئۈچۈن تازا بىر جازالمىسام!

سۆزلىگۈچىنىڭ تۈرلۈك ھېس - ھاياجانلىرىنى، يەنى ئەجەبلەش، نىس، پۇشايىمان، زوقلىنىش، ئارزۇ - ئارمان، غەزەپلىنىش قاتارلىق ھېسسىياتلىرىنى بىلدۈرىدىغان جۈملىلەر ئۈندەش جۈملە دېيىلىدۇ.

ئۈندەش جۈملىلەر شۇ جۈملىدە ئىپادىلەنگەن ھېسسىيات بويىچە تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. ئادەتتە ئۈندەش جۈملىلەرگە «پاھ، ۋاھ، ئېھ، ۋاي - ۋوي، ھەي، ئىست، ئوھوي، ئاپلا، خەپ» قاتارلىق ئىملىق سۆزلەر قوشۇلۇپ كېلىدۇ. ئۈندەش جۈملىلەردىن كېيىن ئۈندەش بەلگىسى (!) قويۇلىدۇ.

ئىشلەپ بېقىڭلار

1. تۆۋەندە بېرىلگەن جۈملىلەرنى پەرقلىق ئاھاڭدا ئوقۇپ، مەنە جەھەتتىكى پەرقنى ئېيتىپ بېرىڭلار:
بۇ كىتابنى ئوقۇيمەن. بۇ كىتابنى بىر ئوقۇۋالغان بولسام - ھە!

مۇئەللىم قايتىپ كەپتۇ. مۇئەللىم ئاخىر قايتىپ كەپتۇ - دە!
بۈگۈن دەرسكە قاتنىشالمىدىم. ھەي، بۈگۈن دەرسكە قاتنىشالماي قالدىم - دە.
ئۈزۈملەر پىشپىتۇ. ئوھوي، ئۈزۈملەر پىشپى كېتىپتۇ!

2. تۆۋەندە كۆرسىتىلگەن تەلەپ بويىچە ئۈندەش جۈملە تۈزۈڭلار:

ئەجەبلىنىش:

ئارزۇ - ئارمان:

پۇشايما:

زوقلىنىش:

غەزەپلىنىش:

3. تۆۋەندىكى ئەسەرنى ئوقۇپ ئاستى سىزىلغان جۈملەلەرنىڭ قانداق جۈملە ئىدى.

كەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىڭلار:

ئەتىراپىڭىزغا باھا

قوشكېزەك قىزلار ئەتىراپىڭىزغا باھا بېرىپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي ئۇلارنىڭ بىرى يۈ-

گۈرگىنىچە قايتىپ چىقىپ، ئانىسىغا:

— ئانا، بۇ بەك ئەسكى جاي ئىكەن! — دەپتۇ.

— نېمىشقا ئۇنداق دەيسىز، قىزىم؟

— چۈنكى، بۇ يەردىكى گۈللەرنىڭ تىكىنى بار ئىكەن.

بىردەمدىن كېيىن يەنە بىر قىز يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئانىسىغا:

— ئانا، بۇ بەك ياخشى جاي ئىكەن! — دەپتۇ.

— نېمىشقا، بالام؟

— چۈنكى، بۇ يەردىكى تىكەنلەرنىڭ گۈلى بار ئىكەن.

ئانىسى بۇ گەپنى ئاڭلاپ، چوڭقۇر ئويغا پېتىپتۇ...

جاھاندا ھەممىلا نېمىنىڭ ياخشى تەرىپىمۇ، يامان تەرىپىمۇ بولىدۇ، مۇھىمى سىزنىڭ

ئۇنىڭغا قانداق قارىشىڭىزدا.

مەشىق باغچىسى

ئاغزاكى ئالاقە ۋە يېزىقچىلىق مەشىقى

يېقىندا تېلېۋىزوردا مۇنداق بىر ئېلان كۆرسىتىلدى:
بەش - ئالتە ياشلاردىكى بىر بالا بۇدرۇق قوللىرى تىترى-
گەن ھالدا، ئاپسىنىڭ پۈتىنى يۇيۇش ئۈچۈن بىر جاۋۇر
سۇ ئەكېلىپ بېرىدۇ... يەنە ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ۋە-
قەگە ئاساسەن ئۆزگەرتىپ ئىشلەنگەن بىر كىنومۇ بار، بۇ-
نىڭدا بىر نامرات ئوقۇغۇچى ئوقۇشنى پۈتكۈزۈۋېلىش ئۈ-
چۈن، كېسەل دادىسىنى يۈدۈپ مەكتەپكە بارىدۇ. كىشىنىڭ

يۈرەك تارىنى چېكىدىغان بۇنىڭدەك ئىشلارنى سىلەر كۆرگەن، ئاڭلىغان، ھەتتا بې-
شىڭلاردىن ئۆتكۈزگەن بولۇشىڭلار مۇمكىن. قېنى ئەمىسە، سىلەرنى ھايانغا سالغان،
ئېسىڭلاردىن چىقمايدىغان بىرەر ئىشنى كۈچلۈك ھېسسىيات بىلەن ئېنىق، كۈنكەپت،
تەسىرلىك قىلىپ سۆزلەپ بېرىڭلار.

ئەسلىش ۋە كېڭەيتىش

ئاغزاكى ئالاقە ئاساسىدا، سىلەر ئەڭ تەسىرلەنگەن بىرەر ئىشنى يېزىپ چىقىڭلار. مەزمۇنى كونكرېت، سۆز - جۈملىلىرى راۋان، ھېسسىيات چىن بولسۇن. ماۋزۇنى ئۆزۈڭلار قويۇڭلار. يېزىپ بولۇپ، ئەستايىدىل تۈزىتىڭلار.

ئالاقە سەھنىسى

قۇتلۇق: بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەر ماڭا بەك تەسىر قىلدى.
چۇغلۇق: چۈنكى، بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەردىكى ئىشلار كىشىنى بەك تەسىرلەندۈردىكەن، پەقەت بىز شۇ چاغدىكى مەنزىرە، شۇ چاغدىكى ھېسسىياتقا كىرىپ تۇرۇپ ئوقۇساقلا ھەقىقىي تەسىراتقا ئىگە بولالايمىز.
قۇتلۇق: مەن بۇ تېكىستلەرنىڭ جەلپكارلىقىدا باشقا سەۋەب بارمىكىن دەپ ئويلاۋاتىمەن، ئۇ بولسىمۇ ئۇلارنىڭ يېزىلىش جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكى. ئاپتور چىن ۋەقەلىككە ئۆزىنىڭ چىن ھېسسىياتىنى يۇغۇرۇۋەتكەن.
چۇغلۇق: بۇ تېكىستلەر ھېسسىياتنى ئىپادىلەش جەھەتتە پەرقلىنىدىكەن. بەزى تېكىستلەردە ھېسسىيات ۋەقەلىك بىلەن مۇھىت تەسۋىرگە سىڭدۈرۈۋېتىلگەن؛ بەزى تېكىستلەردە ۋەقەلىكنى بايان قىلىش ئاساسىدا، ھېسسىيات بىۋاسىتە ئىپادىلەنگەن.
قۇتلۇق: بىز بۇرۇن ئۆگەنگەن تېكىستلەرنىڭ بەزىلىرىدە مەنزىرە تەسۋىرلەنگەن، بەزىلىرىدە...

تىل خەزىنىسى

- △ قولدىن كەلسە ئەلدىن ئايىما.
- △ يۇرتۇڭ تىنچ، ئۆزۈڭ تىنچ.
- △ جاپا كۆرمەي ھالاۋەت يوق،
- ئىناق بولماي سائادەت (يوق).
- △ بىللە يېگەن تەنگە سىڭەر،
- يالغۇز يېگەن يەرگە (سىڭەر).

يادلىۋالاي

- △ كۆپنىڭ كۈچى كۆپ.
- △ ئەل بېشىغا كۈن چۈشسە،
- ئەل ياراتقان ئەر كېلۇر.
- △ يالغۇز دەرەخ ئورمان بولماس،
- ئىناق ئەل ۋەيران (بولماس).

— ئۇيغۇر خەلق ماقالىلىرى

ھېكايە ئېيتىپ بەرەي

ئىناق بولۇڭلار

بىر كىشىنىڭ بىرنەچچە بالىسى بولۇپ، ئۇلار ئۆزئارا ئىناق ئۆتمەيدىكەن. دائىم بىر - بىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ، قېيىدىشىپ يۈرىدىكەن. دادىسى ئۇلارغا بىرنەچچە قېتىم نەسەت قىپتۇ، بىراق كار قىلماپتۇ. بىر كۈنى ئۇ كىشى بىر باغلام تېۋىلغىنى ئېلىپ كېلىپ، بالىلىرىنى چاقىرتىپتۇ - دە:

— ماۋۇ بىر باغلام تېۋىلغىنى قايسىڭلار سۇندۇرالايسىلەر؟ — دەپتۇ.
بالىلىرى ھەرقانچە قىلىپمۇ سۇندۇرالمىپتۇ. دادىسى تېۋىلغىنى ئۇلارغا بىرتالدىن بېرىپ:

— ئەمدى سۇندۇرۇپ بېقىڭلارچۇ! — دەپتۇ.

بۇ قېتىم بالىلىرى «قارس - قۇرس» قىلىپلا سۇندۇرۇۋېتىپتۇ.

— كۆردۈڭلارمۇ بالىلىرىم؟ — دەپتۇ ئاتا كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئۆزئارا ئىناق بولۇپ، بىر - بىرىڭلارنى قەدىرلەپ ئۆتسەڭلار، سىلەرنى ھېچكىم بوزەك قىلالمايدۇ. ئەگەر جې - دەل - غوۋغا چىقىرىپ، قۇمدەك چېچىلىپ يۈرسەڭلار، ھەرقانداق كىشى سىلەرنى ئو - ئايلا يېڭىدۇ ھەم ھالاك قىلىدۇ!

بالىلار شۇنىڭدىن كېيىن ئىناق ئۆتۈشۈپتۇ، «ئىتتىپاقلىق — كۈچ» دېگەن سۆزنى مۇشۇ بالىلار تارقاتقانكەن.

(«ئۇيغۇر خەلق مەسەللىرى» ناملىق كىتابتىن)

بەشىنچى بۆلەك

كىلاسسىك ئەسەرلەر

ئەدەبىي ۋە تارىخىي ئەسەرلەردىكى يارقىن ئوبرازلار ۋە كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان ۋەقەلىكلەر بىزنىڭ ئوقۇشىمىزنى، زوق ئېلىشىمىزنى كۈتمەكتە.

بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەرنى ئۆگىنىش ئارقىلىق ئەسەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى چۈشىنىش، پېرسوناژلار ئوبرازىنى ئىگىلەش ۋە داڭلىق ئەسەرلەردىن ھۆزۈرلىنىش ئىقتىدارىمىزنى يېتىلدۈرۈشىمىز كېرەك. شارائىتى يار بېرىدىغان ئوقۇغۇچىلار ئەسلىي ئەسەرنى تېپىپ، ئۇنىڭ تېكىستىگە مۇناسىۋەتلىك قىسسىمىنى ئوقۇپ باقسىمۇ بولىدۇ.

كەپتەرنىڭ ھېكايىسى

غۇربەتتە غېرىب شادىمان بولماس ئىمىش،
 ئەل ئاڭغا شەفىقۇ مېھرىبان بولماس ئىمىش.
 ئالتۇن قەپەس ئىچرە گەر قىزىل گۈل بۈتسە،
 بۇلبۇلغە تىكەنچىلىك ئاشىيان بولماس ئىمىش.

(غېرىبلارغا كىشىلەر شەپقەت ۋە مېھرىبانلىق قىلمىسا، ئۇلار يوقسۇزلۇق ئىچىدە ھەرگىز خۇشال ئۆتەلمەيدۇ. ئالتۇن قەپەس ئىچى قىزىلگۈللەر بىلەن بېزەپ قويۇلسىمۇ، ئۇ بۇلبۇل ئۈچۈن گۈلنىڭ تىكەنچىلىك ماكان بولالمايدۇ.)

بىر كەپتەر بولۇپ، ئۇنىڭ داڭقى ھەممىلا جايغا يېيىلغانىدى. ئۇ شۇنداق تېز ئۇچاتتىكى، قاننىنى ئېچىپ بىر پەرۋاز قىلسا، بىر ياغاچ^① يەرگە باراتتى. كۈنلەر ئۆتۈپ، ئۇ بىر كىشىنىڭ تۈزىقىغا چۈشۈپ قېلىپ، قەپەسكە سولاندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىر قانچە يىل تۇتقۇنلۇققا مەھكۇم بولدى. كۈنلەردىن بىر كۈنى كەپتەر بىر ئامال قىلىپ، بۇ يەردىن قاچتى ۋە خۇشاللىقتا سايراپ ناۋا قىلدى. كۆك قەرىگە سىڭىپ، ھەر تەرەپكە نەزەر تاشلىدى ۋە ئۆز دىيارى تامان يول تۇتتى.

ئۇنى كۆرگەن خەقلەر ئۆگزىلەرگە چىقىپ، ئۇنى تۇتۇش مەقسىتىدە دان چىچىپ، كەپتەرلىرىنى ئۇچۇرۇشتى. ئۇ بۇلارغا قىلچە كۆڭۈل بۆلمەي، ئۆز ماكانىنى ئىزدەپ قانات قاقىۋەردى. ئۇچا - ئۇچا، ئاخىر تولىمۇ ئېھتىيات بىلەن بىر ۋەيرانىگە قوندى، بۇ يەردە ئەسلىدە ئۇ ئىلگىرى تۇرغان ئۆي بار ئىدى. بۇ ئۆي ھازىر خارابىلىككا ئايلانغانىدى. بىراق كەپتەر كۆڭلىنى تىندۈرۈپ، خۇشاللىققا چۆمدى.

بۇ ئىككى پارچە ھېكايەت ئەلىشىر نەۋائىنىڭ «سەددى ئىسكەندەر» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى.

① ياغاچ - تەخمىنەن 12 كىلومېتىر مۇساپە.

كى مەئىنۇس ئېرۇر گەرچە ۋەيرانەدۇر،
 نېتەي شاھ قەسىرىن كى بىگانەدۇر.
 ئېرۇر قۇشقە خۇشراق چۇ باقساڭ ئەيان،
 مۇرەسسەئى قەفەسىدىن تىكەن ئاشيان.

(گەرچە ماكانىم ۋەيرانە بولسىمۇ، مەن ئۇنىڭغا كۆنگەن ۋە ئۆگەنگەن تۇرسام،
 ئېسىل قەسىرىنى نېمە قىلاي! چۈنكى، ئۇ ماڭا يات ۋە بىگانىدۇر. ئەقىل بىلەن
 باقساڭ، قۇش ئۈچۈن گۈزەل نەقىشلىك قەپەستىن تىكەن ياخشىراقتۇر.)

تۈز ياغاچنىڭ ھېكايىسى

كىشىنىڭ سۆزى راست بولسا، بۇ ئۇنىڭ تۈزلۈكىگە دەلىلدۇر. كىمكى تۈز -
 لۈكتىن يىراق بولسا، بۇنداق كىشىنىڭ بولغىنىدىن بولمىغىنى ياخشىراق.
 بىر پادىشاھ تۈۋرۈكلۈك ساراي سالدۇرماقچى بولۇپ، تۈز بىر ياغاچقا ھاجد -
 تى چۈشتى. ئۆز تەۋەلىكىنى ئاخشۇرۇپ ئاخىر تاپتى. لېكىن ئۇنىڭ ئىگىسى
 ئاجىز بىر قېرى ئىدى. شاھ ياغاچنى ئون، يۈز، بەلكى مىڭ ھەسسە باھا بىلەن
 سېتىۋالماقچى بولسىمۇ، قېرى رازى بولمىدى. ياغاچنىڭ باھاسى چەكسىز ئۆ -

سۈۋېرىپ، ئاخىر نۇرغۇن ئالتۇنغا سېتىلدى.

شاھ ساراينى ياستىپ، گۆھەر بىلەن بېزىدى، تۈۋرۈكنى بولسا ئالتۇن بىلەن زىننەتلىدى. ياغاچنىڭ ئىگىسى بۇنى كۆرگىلى كېلىپ، ياغىچىنى سۆيۈپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— ئۆزۈڭ تۈز يارالغىنىڭ ئۈچۈن ئۆزۈڭنىمۇ، مېنىمۇ ئالتۇنغا كۆمدۈڭ. تۈز ياغاچ راستچىل ۋە سەمىمىي كىشىگە تىمىسالىدۇر. راستچىل كىشى خۇددى تۈز ياغاچقا ئوخشاش ئەزىزدۇر.

نېھالىكى ئول تۈز بولۇر جىلۋە ساز،
بەرى ئەلنى مۇنداق قىلۇر بىنىياز.
ئەگەر تۈزلۈك ئولسا، كىشىنىڭ ئىشى،
نې ۋەسقى ئەيلىيەلگەي ئىشنى كىشى.

(دەرەخ مۇنداق تۈز بولۇپ، ھەممە كىشىنى ھاجەتتىن چىقارغان يەردە، تۈز - لۈك يولنى تۇتقان كىشىنىڭ تەرىپىنى سۆزلەپ تۈگەتكىلى بولامدۇ؟!)

1. تېكىستنى ئەستايىدىل ئوقۇڭلار ھەمدە ئەسەردىكى نەزم بىلەن ھېكايىنىڭ مەزمۇنىنى چۈشىنىۋېلىڭلار.

2. تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭلار:

غۇربەت شەفىق ئاشيان ناۋا خارابىلىك مەئىنۇس
بىگانە خۇشراق مۇرەسسەئى نېھالىكى بىنىياز نې ۋەسقى

3. نەۋايى «كەپتەرنىڭ ھېكايىسى» دېگەن بىرىنچى ئەسەردە نېمە ئۈچۈن كەپتەرنى ھەشەمەتلىك قەسىردە خۇشاللىققا ئېرىشەلمەي ئۆزىنىڭ ۋەيرانە كەپسىدە راھەتلىنىدۇ دەپ تەسۋىرلەيدۇ؟ ئۆز چۈشەنچىڭىزنى قىسقىچە سۆزلەڭ.

4. «تۈز ياغاچنىڭ ھېكايىسى» دېگەن ئىككىنچى ئەسەردە قانداق ئىدىيە ئالغا سۈرۈلگەن؟ تونۇشۇڭلارنى ئوتتۇرىغا قويۇڭلار.

5. «تۈز ياغاچنىڭ ھېكايىسى» دېگەن ئەسەرنىڭ ئاخىرقى قىسمىنى يادلىۋېلىڭلار ۋە ھۆسنخەت شەكلىدە يېزىڭلار.

ماتېرىيال خالتىسى

ئەلىشىر نەۋائىي (1501 — 1441) ئوتتۇرا ئەسىردە ئۆتكەن شائىر، ئەدەبىياتشۇناس، مۇتەپەككۈر. ئۇ ئۆز ئانا تىلىدىن باشقا ئەرەب ۋە پارس تىللىرىنىمۇ پىششىق ئىدى. ئومرىدە نۇرغۇن شېئىرلارنى يېزىپ، پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىياغا زور تەسىر كۆرسەتكەن. ئۇنىڭ «خەمسە نەۋائىي»، «خەزائىنۇل مەئانى» (مەنىلەر خە-زىنىسى)، «چاھار دىۋان» (تۆت توپلام دەپمۇ ئاتىلىدۇ)، «مۇھاكەمەتۇل لۇغەتەين» (ئىككى تىل مۇھاكە-مىسى)، «مەھبۇبۇل قۇلۇب» (قەلبلەر سۆيگۈنى) قاتار-لىق نۇرغۇن شاھانە ئەسەرلىرى بار.

قەدىمكى ئەسەرلەردە ھەر خىل خىسلەتكە ئىگە خىلمۇ خىل ئوبرازلار يارىدە تىلىپ، ئوقۇرمەنلەرنى ئىلھاملاندۇرىدۇ ھەم چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ. تۆۋەندە بېرىلگەن تېكىستتە يىتكەن ئېشەك دەۋاسى ۋە ئۇنىڭ پاش بولۇش جەريانى ھېكايە قىلىنغان. تېكىستتىن ئالغان تەسىراتىمىزنى سۆزلەپ باقايلى ھەمدە تىل - ھەرىكەت تەسۋىرى ئىپادىلەنگەن جۈملىلەرنى تېپىپ چىقىپ، ئەسەرنىڭ ئىپادىلەش ئۇسۇلى جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكىنى ئىگىلىۋالايلى.

باۋگۇڭنىڭ ئېشەكنى سوتلىشى

بۇرۇنقى زاماندا ۋاڭ ۋۇ ئىسىملىك بىر نامرات كىشى ئۆتكەنكەن. ئۇنىڭ بىر ئېشىكى بار بولۇپ، شۇنىڭدا ئوتۇن، كۆمۈر توشۇپ يۈرۈپ ئائىلىسىنى قامدايدىكەن. بۇ ئېشەك ئۇنىڭ بىردىنبىر بىساتى بولغاچقا، ۋاڭ ۋۇ ئۇنى جېدىدىنمۇ ئەزىز كۆرىدىكەن. شۇڭلاشقا ئۇ ئېشىكىنى ئوبدان بېقىپلا قالماي، يەنە ئۇنىڭغا چىرايلىق نوختا سېلىپ قويىدىكەن. شۇڭلاشقا كىملا كۆرسە ئۇنىڭ ئېشىكىنى: «ۋاھ، ئەجەب نوچى ئىشەككىنا» دەپ ماختاپ كېتىدىكەن.

بىر كۈنى ۋاڭ ۋۇ ئېشىكىگە كۆمۈر ئارتىپ بازارغا ساتقىلى ئاپىرىپتۇ. ئېشەكنى بازار ئېغىزىدىكى بىر دەرەخكە باغلاپ، كۆمۈرنى ئۆزى يۈدۈپ بازارغا ئەكىرىپتۇ. سېتىپ بولغاندىن كېيىن چىقىپ قاراپلا، چۆچۈپ كېتىپتۇ. دەرىخە بىر ئېشەك باغلاقلىق تۇرغۇدەك، ئۇچۇلۇقى ئۆزىنىڭ، نوختىسىمۇ ئۆزىنىڭ شۇغىنىسى ئۆز ئېشىكىنىڭ ئورنىدا تۇرغىنى ئورۇق، سەت بىر ئېشەك ئىكەن. بۇ قانداق ئىش؟ ئەجەب ئېشىكىم بىردەمدىلا مۇشۇنچىۋالا ئورۇقلاپ كەتكەنمىدۇ؟ ۋاڭ ۋۇ تەرەپ، تەرەپكە چېپىپ ئىزدەپ بېقىپتۇ، لېكىن ئېشىكىنىڭ ئۆزى تۇرماق سايىسىمۇ كۆرۈنمەپتۇ. ئاچچىقتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ، بۇ ئېشەكنى باۋگۇڭنىڭ قېشىغا ئاپىرىپ ئەرز سۇنۇش نىيىتىگە كەپتۇ. بىراق كىمنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلىدۇ؟ ئويلا - ئويلا ئاخىر مۇشۇ ئورۇق ئېشەكنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلماقچى بوپتۇ.

باۋگۇڭ دەۋا سوراقتا چۈشۈپتۇ. ۋاڭ ۋۇ نۆۋىتى كېلىش بىلەن ئورۇق ئېشەكنى يېتىلىگىنچە سوتخانغا كىرىپ كەپتۇ - دە:

— داد باۋگۇڭ ئالىلىرى، بۇ ھايۋان مېنىڭ ئېشكىمنى كەتكۈزۈۋېتىپ،
ئورنىغا ئۆزى تۇرۇۋاپتۇ! — دەپتۇ.
ئېشەك بولسا قۇلاقلىرىنى دىڭگايلىقىغا جىممىدە تۇرغۇدەك. باۋگۇڭ
ئىشنىڭ جەرياننى سوراپ بىلگەندىن كېيىن قاپقىنى تۇرۇپ بىر دەم ئويلىنىپ-
تۇ - دە:
— ئېشەكنىڭ ئاغزىغا تاقاق سېلىنسۇن! ئۈچ كۈنگىچە يېگۈزمەي، ئىچ-
كۈزمەي سولاپ قويۇلسۇن! ئاندىن سورىقىنى قىلمەن! — دەپتۇ.
يايلار پىخ - پىخ كۈلۈشۈپتۇ ھەم ئىلاجسىز بۇ ئورۇق ئېشەكنى سولاپ قو-
يۇپتۇ. بۇ خەۋەر بىردەمدىلا پۇر كېتىپ، ھەممەيلەن بۇ غەلىتە دەۋاغا ھەيران
بولۇشۇپتۇ. ئۈچ كۈن توشۇپ دەۋا سورىلىدىغان بولۇپتۇ. نەچچە يۈز ئادەم بۇ قى-
زىقچىلىقنى كۆرگىلى كەپتۇ.
باۋگۇڭ يايلىرىغا ئېشەكنى يالاپ ئاچقىشىنى بۇيرۇپتۇ. ئېشەكنىڭ باشلى-
رى ساڭگىلاپ بەكلا بىچارە كۆرۈنىدىكەن.
— بۇ قاپ يۈرەك دۆت ئېشەككە قىرىق دەررە ئۇرۇلسۇن، قاتتىقراق ئۇرۇل-

سۇن! — دەپ جاكالاپتۇ باۋگۇڭ.

— خوپ! — يايىلار شۇنداق دەپتۇ — دە، ئېشەكنى ئۇرۇشقا چۈشۈپتۇ.
ئېشەك تاياق دەستىدىن تېپچەكلەپ، ھاڭراپ كېتىپتۇ. ئاخىر قىرىق دەر-
رىمۇ ئۇرۇلۇپ بوپتۇ.

— ئەمدى ئېشەك قويۇۋىتىلسۇن، نەگە بارسا بارسۇن، — دەپتۇ باۋگۇڭ.
ئۈچ كۈن ئاچ قالغاننى ئاز دەپ راسا دۇمبالانغان ئېشەك ئۈركۈگىنىچە
سوتخانىدىن ئۆزىنى تالاغا ئېتىپتۇ — دە، بەدەر قېچىپتۇ.
باۋگۇڭ بىر مۇلازىمى بىلەن ۋاڭ ۋۇنى ئېشەكنىڭ كەينىدىن قالماي مې-
ڭشىقا بۇيرۇپتۇ.

ۋاڭ ۋۇ بىلەن مۇلازىم قىزىقچىلىق كۆرگىلى كەلگەن بىر مۇنچە كىشى بى-
لەن ئېشەككە ئەگىشىپ بىر ئېتىزلىقتىكى ئۆيگە بېرىپ قاپتۇ ھەم ئېشەك بى-
لەن تەڭلا ھويلىغا كىرىپتۇ. ئاقىۋەتتە ۋاڭ ۋۇنىڭ ئېشىكى بىلەن ئېشەك ئوغ-
رىسى نەق مەيداندا قولغا چۈشۈپتۇ.

پاخاللىق كېمىدە يا ئوقى يىغىش 19

جوۋ يۈ جوگې لياڭنىڭ قابىلىيىتىگە ھەسەت قىلىدىكەن. شۇڭلاشقا بىر كۈنى جوۋ يۈ جوگې لياڭنى ھەربىي ئىشلار ھەققىدە مەسلىھەتكە چاقىرىپ:

— ساۋساۋ بىلەن ئۇرۇشۇش ئالدىدا تۇرۇپتىمىز. سۇ ئۇرۇشىدا قانداق قورال ئىشلەتسەك ئەڭ ياخشى؟ — دەپتۇ.

— ئوقيا، — دەپتۇ جوگې لياڭ.

— دۇرۇس. بۇ ئويۇڭ مېنىڭكى بىلەن ئوخشاش چىقتى، — دەپتۇ جوۋ يۈ، — بىراق ھازىر قوشۇنىمىزدا يا ئوقى كەمچىل. شۇڭلاشقا يۈز مىڭ تال يا ئوقى تەخ قىلىسلا. بۇ بەك مۇھىم ئىش، كېچىكتۈرۈشكە بولمايدۇ.

— ئالىيلەرنىڭ پەرمانلىرىنى بەجا كەلتۈرمەسلىككە ھەددىمىمۇ، — دەپتۇ جوگې لياڭ، — ئەمما بۇ يۈز مىڭ تال ئوقىنى قاچان ئىشلەتمەكچىتە؟

— ئون كۈندە ياساپ بولغىلى بولامدۇ؟

— ئۇرۇش قىستاپ تۇرۇۋاتسا، ئون كۈنگە سوزساق قانداق بولىدۇ.

— ئەمىسە پەملىرىچە نەچچە كۈن كېتەر؟

— ئۈچ كۈن بولسىلا يېتىدۇ.

— بۇ دېگەن ھەربىي ئىش، چاقچاق قىلىشقا بولمايدۇ.

— ئالىيلەرغا چاقچاق قىلىشقا ھەددىمىمۇ؟ ئۈچ كۈندە تەق قىلىپ بولالامىسام، جازالىرىغا تەييارمەن.

جوۋ يۈ ئۇنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلاپ قاتتىق خۇش بوپتۇ ھەم ئۇنىڭغا زىياپەت بېرىپتۇ. جوگې لياڭ:

— بۈگۈن ئىش باشلاشقا ئۈلگۈرەلمىدۇق. ئەتىدىن باشلاپ ئۈگۈنلۈككىچە بەش يۈز لەشكەرنى دەريا بويىدىن يا ئوقى ئەكىلىشكە ئەۋەتسە، — دەپ كېتىپ قاپتۇ.

— يۈز مىڭ تال ئوقىنى ئۈچ كۈندە قانداقمۇ ياساپ بولغىلى بولسۇن؟ جوگې لياڭ يالغان ئېيتىۋاتامدۇ نېمە؟ — دەپتۇ لۇ سۇ جوۋ يۈگە.

— ئۆزى شۇنداق دېدى، ئۇنى قىستىغىنىم يوق، — دەپتۇ جوۋ يۈ، — ئۈستىلەرغا، ۋاقىتنى قەستەن كېچىكتۈرۈڭلار، ئۇنىڭغا ئوق ياسايدىغان ماتېر-

رىياللارنى تەق قىلماي ئۇرۇۋېلىڭلار، دەپ قويايلى. ۋاقتى - قەرەلىدە پۈتمىسە،
جازاسىنى تارتسۇن. سىلى بېرىپ تىڭتىڭلاپ، ئۇنىڭ نېمىلەر بىلەن مەشغۇل
بولۇۋاتقانلىقىدىن مېنى خەۋەرلەندۈرۈپ تۇرسىلا.
لۇ سۇ جۇگې لياڭ بىلەن كۆرۈشكىلى بېرىپتۇ.
— ئۈچ كۈندە يۈز مىڭ تال ئوق تەييار قىلمىسام بولمايدۇ، شۇڭا ياردەملى-
رىگە موھتاجمەن، — دەپتۇ جۇگې لياڭ.
— بۇ ئۆزلىرى تاپقان ئىش، مەن قانداق ياردەم بېرەلەيمەن؟ — دەپتۇ لۇ
سۇ.

— ماڭا يىگىرمە كېمە بېرىپ تۇرىلا. ھەر بىر كېمىدە ئوتتۇزدىن ئەسكەر
بولسۇن. كېمىنىڭ ئۈستىگە كاناپ رەختتىن چېدىر تىكىلسۇن. يەنە ئىككى
مىڭ باغدىن كۆپرەك پاخال تەخلىنىپ، كېمىلەرنىڭ ئىككى يېقىغا باغلانسۇن.
قالغىنىغا ئۆزۈمنىڭ ئامالى بار. ئۈچ كۈندە يۈز مىڭ تال ئوقنى تەخلىپ بولى-
مەن. لېكىن ھازىرچە بۇنى ئالىيلرىغا دېمەي تۇرسىلا، بولمىسا بۇ ئىشىم سۇ-
غا چىلىشىدۇ، — دەپتۇ جۇگې لياڭ.

لۇ سۇ ماقۇل بوپتۇ ھەم قايتىپ بېرىپ جوۋ يۈگە خەۋەر يەتكۈزگەندە بۇ
ئىشنى تىلغا ئالماپتۇ. ئۇنىڭ، جۇگې لياڭ بامبۇك قومۇشى، پەي، يېلىم دېگەن-
دەك ماتېرىياللارنى كېرەك قىلماسكەن دېگەنلىرىگە قاراپ جوۋ يۈ گۇمانلىنىپ
قايتۇ ۋە:

— قېنى كۆرەرمىز، ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت توشۇپ باقسۇنچۇ، ئۇ قانداق
قىلالايدىكىن؟ — دەپتۇ.

لۇ سۇ تېز يۈرەر يىگىرمە كېمىنى خۇپىيانە تەييارلاپ، ھەر بىر كېمىگە
ئوتتۇزدىن لەشكەر تەخلىپتۇ ھەم كېمىلەرنى جۇگې لياڭنىڭ دېگىنى بويىچە
جابدۇپتۇ. تۇنجى كۈنى جۇگې لياڭدىن ھېچقانداق خەۋەر بولماپتۇ، ئىككىنچى
كۈنىمۇ خەۋەر بولماپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى تۈن يېرىمىدا جۇگې لياڭ لۇ سۇنى
كېمىگە مەخپىي تەكلىپ قىپتۇ.

— مېنى چاقىرىپ نېمە قىلىدىلا؟ — سورايتۇ لۇ سۇ.

— بىللە ئوق يىغىمىز، — دەپتۇ جۇگې لياڭ.

— نەگە بېرىپ؟

— سورىمىسىلا، بارغاندا بىلىلا، — جۇگې لياڭ شۇنداق دەپتۇ — دە، يى-

گىرمە كېمىنى بىر - بىرىگە چېتىپ، شىمالىي قىرغاققا قاراپ ھەيدەشنى

بۇيرۇپتۇ.

بۇ چاغدا دەريا يۈزىنى قويۇق تۇمان باسقانلىقتىن ھېچنېمىنى كۆرگىلى بولمايدىكەن. تاڭ يورۇماي تۇرۇپلا كېمىلەر ساۋساۋ قوشۇنلىرىنىڭ سۇ بويىدا - كى بارگاھلىرىغا يېقىنلاپ قاپتۇ. جۇگى لياڭ دەرھال كېمىلەر بېشىنى غەرب - كە، قۇيرۇقىنى شەرققە توغرىلاپ ئۈزۈنپىسىغا يۈرسۇن، كېمىدىكى لەشكەرلەر بولسا دۇمباق چېلىپ قىيقاس - چۇقان سالىسۇن دەپ بۇيرۇپتۇ.

— ساۋساۋنىڭ لەشكەرلىرى ھۇجۇم قىلسا قانداق قىلىمىز؟ — سورايتۇ لۇسۇ ھەيران بولۇپ.

— مۇنچىۋالا قويۇق تۇماندا ساۋساۋ لەشكەر چىقىرالمىدۇ. بىز ئارامخۇدا شا - راب ئىچەيلى. تاڭ ئېتىشى بىلەن قايتىپ

كېتىمىز، — دەپتۇ جۇگې لياڭ.

دۇمباق ئاۋازى ۋە قىيقاس — چۇقانلارنى ئاڭلىغان ساۋساۋ شۇنداق پەرمان قىپتۇ:

— ياۋ قويۇق تۇماندا تۇيۇقسىز ھوجۇم قىلىپ كەلگەندەك تۇرىدۇ. ئىشنىڭ راست — يالغىنىنى ئۇقماي تۇرۇپ يەڭگىلتەكلىك بىلەن قوشۇن تارتساق بولمايدۇ. ئوقياچىلار ئوق ئېتىپ، ئۇلارنى قىرغاققا يېقىنلاشتۇرمىسۇن. شۇنىڭ بىلەن ئو ئالتە مىڭ ئوقياچىنى دەريا بويىغا ياردەمگە ئەۋەتىپتۇ. دەريا بويىدىكىلەر بىلەن قوشۇلۇپ جەمئىي ئونمىڭ ئوقياچى جۇگې لياڭنىڭ كېمىلىرىگە يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇشقا باشلاپتۇ. جۇگې لياڭ ئۇلارنىڭ قېشىدىن ئۆتۈپ بولۇپ، كېمىلەرنىڭ بېشىنى شەرققە، قۇيرۇقىنى غەربكە قىلىپ ئارقىغا قايتىشقا ھەم داۋاملىق دۇمباق چېلىپ، قىيقاس — چۇقان كۆتۈرۈشكە بۇيرۇپتۇ.

تاڭ ئاستا — ئاستا يورۇپتۇ، لېكىن تۇمان تارايدىغاندەك ئەمەس. بۇ چاغدا كېمىلەرنىڭ ئىككى يېنىدىكى پاخاللار لىققىدە ئوققا تولۇپتۇ. جۇگې لياڭ لەشكەرلىرىگە: «ساۋساۋ بېگىمنىڭ ئوقلىرىغا رەھمەت» دەپ بار ئاۋازدا توۋلاتماقۇزغاندىن كېيىن يىگىرمە كېمە جەنۇبىي قىرغاققا قايتىپتۇ. ساۋساۋ ئالدىدا غانلىقىنى بىلىپ يىتىپتۇ، ئەمما بۇ چاغدا شامال ئوڭ كەلگەنلىكتىن، جۇگې لياڭنىڭ كېمىلىرى بەك ئۇزاپ كېتىپتۇ، قوغلاپ يېتىش مۇمكىن ئەمەس ئىكەن.

يىگىرمە كېمە قىرغاققا كېلىشى بىلەن جوۋ يۈ ئەۋەتكەن بەش يۈز لەشكەر — مۇ ئوق توشۇغىلى يېتىپ كەپتۇ. ھەر بىر كېمىگە بەش — ئالتە مىڭدىن ئوق سانجىلغان بولۇپ، سانسا يۈزنىڭ تالدىن ئارتۇق چىقىپتۇ. لۇ سۇ جوۋ يۈنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ كۆرگەنلىرىنى مەلۇم قىپتۇ. — جۇگې لياڭ ھەقىقەتەن پاراسەتلىك ئىكەن، ئۇنىڭغا يېتەلمىگۈدەكمەن! — دەپتۇ جوۋ يۈ ئۇلۇغ — كىچىك تىنىپ.

1. تېكىستى روللاغا بۆلۈنۈپ ھېسسىياتلىق ئوقۇڭلار.

2. تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئىگىلىۋېلىڭلار:

لەشكەر پاراسەت مەي كاناپ رەخت
چېدىر مەڭگەن بارگاھ شاراب

3. تېكىستنى ئىچىڭلاردا ئوقۇپ، تۆۋەندىكى سوئاللار ئاساسىدا مۇھاكىمە ئېلىپ

بېرىڭلار:

پادىشاھ جوۋ يۈ جۇگې لياڭغا قانداق ۋەزىپە تاپشۇردى؟ ئاخىر قانداق بولدى؟ نېمە ئۈچۈن پادىشاھ: «جۇگې لياڭ پاراسەتلىك ئىكەن، ئۇنىڭغا يېتەلمىگۈدەكمەن!» دەيدۇ؟

4. تېكىستتىكى ئۆزۈڭلار ياققۇرغان جۈملىلەرنى دەپتىرىڭلارغا كۆچۈرۈۋېلىڭلار.

5. شارائىتلىرى يار بەرسە، ئەسەرگە مۇناسىۋەتلىك فىلىملەرنى كۆرۈپ، بۇ ھەقتە

تەسىراتلىرىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇڭلار.

ماتېرىيال خالتىسى

بۇ تېكىست ئېلىمىزنىڭ مەشھۇر تارىخىي رومانى «ئۈچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» نىڭ 46 - بابىدىن قىسقارتىپ ئېلىنغان. بۇ روماندا ۋېي، شۇ، ۋۇدىن ئىبا-رەت ئۈچ بەگلىك ھەققىدىكى ھېكايىلەر سۆزلەنگەن بولۇپ، ساۋ ساۋ، سۈن چۈ-من، جۇگې لياڭ، جالڭ فېي، گۈەن يۈ قاتارلىق پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازى يارىتىلغان. رومان ئاپتورى يۈەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىڭ سۇلالىسىنىڭ بېشىدا ياشاپ ئۆت-كەن لو گۈەنجۇڭ. روماندا بۇنداق قىزىقارلىق ھېكايىلەر بەك كۆپ.

جىڭياڭ داۋنىدا يولۋاس ئۆلتۈرۈش

20△

ۋۇ سۇڭ بىر نەچچە كۈن يول بېسىپ، ياڭگۇ ناھىيەسى تەۋەسىگە يېتىپ كەلدى. بۇ يەر ناھىيە بازىرىغا خېلى يىراق ئىدى. ۋۇ سۇڭ شۇ كۈنى ماڭا - ما - ئا پېشىن ۋاقتى بولغاندا، قورسىقى ئاچقانلىقىنى سەزدى - دە، ئالدىغا قارىۋىدى، ئالدىدا بىر مەيخانا كۆرۈندى. مەيخاننىڭ ئىشىكى ئالدىغا ئېسىقلىق مەي تۇغىغا «ئۈچ ئاپقۇر مەي ئىچكەن داۋان ئاشالماس» دېگەن سۆز يېزىقلىق ئىدى. ۋۇ سۇڭ مەيخانغا كىرىپ ئۆلتۈردى - دە، توقمىقىنى يۆلەپ قويۇپ:

— ئۈستام، تېز مەي كەلتۈرۈڭ، — دەپ توۋلىدى.

مەيپۇرۇش ئۈچ ئاپقۇر، بىر جۈپ چوكا ۋە بىر تەخسە ئىسسىق قورۇما ئېلىپ كېلىپ، ۋۇ سۇڭنىڭ ئالدىغا قويدى، ئاندىن بىر ئاپقۇرغا تولدۇرۇپ مەي قويۇپ قويدى. ۋۇ سۇڭ ئاپقۇرنى كۆتۈرگەن پېتى بىراقلا ئىچىۋەتتى ۋە يەنە:

— كارامەت كۈچلۈك مەي ئىكەنغۇ! ئۈستام، قېنى قورساق تويغۇزىدىغان نەرسىڭىز بولسا ئېلىپ كەلمەسىز، — دېدى.

— پىششىق كالا گۆشى بار.

— مەيلى، ئىككى - ئۈچ جىڭ ئەپكېلىڭ.

مەيپۇرۇش ئىچكىرىگە كىرىپ كېتىپ، پىششىق كالا گۆشىدىن ئىككى جىڭ توغراپ، چوڭ بىر تەخسەگە ئېلىپ ۋۇ سۇڭنىڭ ئالدىغا ئەپكېلىپ قويدى ۋە يەنە بىر ئاپقۇر مەي قويۇپ بەردى. ۋۇ سۇڭ ئىچىپ بولۇپ:

— ئېسىل مەي ئىكەن! — دېدى.

يەنە بىر ئاپقۇر تولدۇرۇلدى. ۋۇ سۇڭ ئۈچ ئاپقۇر مەي ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، مەيپۇرۇش مەي قۇيىمىدى. ۋۇ سۇڭ شىرەنى تاقىلدىتىپ تۇرۇپ:

— ئۈستام، نېمە دەپ مەي قۇيمايسىز؟ — دەپ توۋلىدى.

— مېھمان، ئۆزلىرىگە گۆش كېرەك بولسا، مانا مەن تەييار.

— مەي دەۋاتمەن، گۆشنىمۇ ئېلىپ كېلىڭ.

— گۆش دېسىلە شۇ تاپنىڭ ئۆزىدە ئېلىپ كېلەي، ئەمما مەيىنى ئەمدى

بۇ تېكىست شې نەيئەن، لو گۈنچۇڭلار يازغان «سۇ بويىدا» ناملىق روماننىڭ 23 - بابىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

قۇيمايمەن.

— بۇ قانداق گەپ؟ نېمە قۇيالماس بولۇپ قالدىڭىز؟

— مېھمان، ئىشىك ئالدىدا ئېسىقلىق تۇرغان مەي تۇغىدىكى «ئۈچ ئاپقۇر

مەي ئىچكەن داۋان ئاشالماس» دېگەن سۆزنى كۆرگەنلا.

— بۇ گەپنىڭ مەنىسى نېمە؟

— دۈكىنىمىزدىكى مەي مەيزاپ بولسىمۇ، تەمى ئۇزاق ئېچمىغان، ئالىي مەي.

دىن قېلىشمايدۇ. ھەرقانداق بىر مېھمان دۈكىنىمىزغا كىرىپ ئۈچ ئاپقۇر

ئىچسلا كەيپى تۇتىدۇ - دە، ئالدىمىزدىكى داۋاندىن ئاشالمايدۇ، «ئۈچ ئاپقۇر

مەي ئىچكەن داۋان ئاشالماس» دېگەننىڭ مەنىسى شۇ. يولۇچى مېھمانلاردىن بۇ

يەرگە چۈشۈپ ئۆتكۈچىلەر ئۈچ ئاپقۇر ئىچسلا، شۇنىڭ بىلەن بولدى قىلىدۇ.

— مۇنداقكەن - دە، - دېدى ۋۇ سۇڭ كۈلۈپ، - مەن ئۈچ ئاپقۇر ئىچىپ

بولدۇم، ئەجەب تۇتمىدىغۇ؟

— مېنىڭ بۇ مېيىمنىڭ «ئاپقۇرنىڭ ئىچىدىن ئەتىرنىڭ پۇرىقى چىقىپ تۇ-

رىدۇ»، «بوسۇغىدا يىقىتىدۇ» دېگەن ناممۇ بار. دەسلەپ ئېغىزغا ئالغاندا شې-

رىن تېتىيدۇ، بىردەمدىن كېيىن يىقىتىدۇ.

— بولدى، جۆيلۈمەڭ! پۇلىدىن ئەنسىرمەڭ، يەنە ئۈچ ئاپقۇر قۇيۇڭ.

مەيپۇرۇش ۋۇ سۇڭنىڭ شۇ پېتى تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، يەنە ئۈچ ئاپقۇر

قۇيدى. شۇنىڭ بىلەن، ۋۇ سۇڭ ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ 15 ئاپقۇر مەي ئىچ-

تى. ئۇ ئاخىر توقمىقىنى كۆتۈرگىنىچە يولغا ماڭدى.

مەيپۇرۇش دەرھال چىقىپ:

— ۋوي مېھمان، قەيەرگە؟ - دەپ سورىدى.

— ھە، نېمە گەپ؟ مەي پۇلىڭىزنى كەم بېرىپ قويدۇممۇ؟ نېمىگە قىچقار -

دىڭىز؟ - دېدى ۋۇ سۇڭ توختاپ.

— مەن ياخشى نىيەت بىلەن دەۋاتىمەن. مۇشۇ كۈنلەردە ئالدى تەرەپتە چوق -

چىيىپ تۇرغان جىڭياڭ داۋانىدا چار كۆزلۈك، قاشقىلىق بىر يولۋاس پەيدا

بوپقا پۈتۈدەك. كەچقۇرۇنلۇقى ئۇۋىسىدىن چىقىپ ئادەملەرگە زىيان - زەخمەت

يەتكۈزىدىكەن، 20 - 30 ئەزىمەتنىڭ بېشىغا چىقىپتۇ. خان ئالىيلىرى ئوۋ -

چىلارغا شۇ يولۋاسنى تۇتۇش توغرىلۇق دەرە مۆھلىتى بېرىپتۇ. داۋاننىڭ ئې -

غىزىدا يولۇچىلار يىغىلىپ، چاشكا ۋاقىتلىرىدا توپلىشىپ ئۆتسۇن؛ تاڭ سە -

ھەر، ئەتىگەن، ئەسىر، زاۋال، ياتقۇ، ئېغىر ياتقۇ ۋاقىتلىرىدا ئۆتۈشكە ئىجازەت

يوق؛ يالغۇز يولۇچىلار بولسا ساقلاپ تۇرۇپ، ئادەم كۆپەيگەندىن كېيىن ئۆت-
سۇن، دېگەن مەزمۇندا بىر ئاگاھنامە چاپلاپ قويۇلغان. ھازىر دەل كۈن پېتىدە -
ۋاتقان پەيت. قاراپ تۇرسام، غەمسىز كېتىپ بارىدىلا، مۇنداق قىلىسلا، ئۆزلىدە -
رىنى بىكار ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىلا...

— مەن ئۆزۈم چىڭخې ناھىيەسىدىن بولمەن، — دېدى ۋۇ سۇڭ بۇنى
ئاڭلىغاندىن كېيىن كۈلۈپ كېتىپ، — بۇ جىڭياڭ داۋنىدىن ئاز دېگەندىمۇ
10 — 20 قېتىم ئۆتكەندىمەن، يولۋاس بار دېگەننى ھېچقاچان ئاڭلاپ باقمىغان
ئىدىمغۇ. سىز ئاغزىڭىزغا كەلگەننى جۈيلۈپ مېنى قورقۇتمەن دېمەڭ، يولۋاس
بولغان ھالەتتىمۇ قورقۇپ قالمايمەن.

مەيپۇرۇش بېشىنى چايقىغىنىچە دۈكىنىغا كىرىپ كەتتى، ۋۇ سۇڭ بولسا
گۈس - گۈس دەسسەپ جىڭياڭ داۋنىغا راۋان بولدى. ئالاھىلە 4 — 5 چاقىدە -
رىم يول باسقاندىن كېيىن، داۋاننىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى. قارىغۇدەك بولسا،
قوۋزىقى سويۇپ يالىڭاچلاپ قويۇلغان ئېگىز بىر دەرەختە مەيپۇرۇشنىڭ ئېيتىدە -
قىنىدەك بىر ئاگاھنامە بار ئىكەن.

ۋۇ سۇڭ ئاگاھنامىنى كۆرۈپ يولۋاسنىڭ بارلىقىغا ئىشەندى. مەيخانغا قايدە -
تىپ كەتمەكچى بولدى - يۇ، ئەمما: «قايتىپ بارسام، جەزمەن ئۇنىڭ نامەرد ئا -
دەم ئىكەن دېگەن كۈلكىسىگە قالمەن» دەپ ئويلىدى. ئۇ يولنى داۋاملاشتۇرۇپ
كېتىپ باراتتى، كەيپى تۇتقىلى تۇردى. ئۇ قالپىقىنى بېشىدىن ئېلىپ ئۇچىدە -
سىغا ئارتىۋالدى، توقمىقىنى قولىقىغا قىستۇرۇپ، بىر بېسىپ، ئىككى بې -
سىپ داۋان ئۈستىگە قاراپ ماڭدى.

ئۇ ئاخىر ئورمانلىققا يېتىپ كەلدى. ئورمانلىقتا يوغان، سىلىق بىر قورام
تاش تۇراتتى. ئۇ توقمىقىنى تاشقا يۆلەپ قويۇپ، تاش ئۈستىدە ئېغىنلاپ يې -
تىپ، ئەمدى ئۇخلاي دەپ تۇرۇۋىدى، غۇرقىراپ قاتتىق بوران چىققىلى تۇردى.
بوران چىقىشى بىلەن تەڭ، چاڭگاكلىشىپ كەتكەن دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدىن
«شالدۇر - شالدۇر» بىر ئاۋاز كەلدى - دە، ئاق قاشقىلىق، چار كۆز بىر يول -
ۋاس ئېتىلىپ چىقتى. ۋۇ سۇڭ بۇنى كۆرۈپ: «ئوھوي!» دەپ ۋارقىراپ، تاش
ئۈستىدىن موللاق ئېتىپ چۈشتى ۋە توقمىقىنى قولغا ئېلىپ تاشنىڭ دالدىدە -
سىغا ئۆتۈۋالدى.

يولۋاس كەلگەن پېتى ئىككى پۈتىنى يەرگە قويا - قويمايلا تۈگۈلۈپ تۇرۇپ
بىرلا سىلكىنىدى - دە، ۋۇ سۇڭنىڭ ئۈستىدىن شۇڭغۇپ ئۆتتى. ۋۇ سۇڭ چۆ -

چۈپ كەتتى. مەينىڭ كەيپى بىردىنلا مۇزدەك تەر بىلەن تارقىلىپ كەتتى. كۆرۈپ
يۈمۈپ - ئاچقۇچىلىكمۇ پۇرسەت قالمىدى. ۋۇ سۇڭ يولۋاسنىڭ ھەملە قىلىپ
چۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، شارىتىدە قىيىسايدى - دە، يولۋاسنىڭ كەينىگە ئۆ-
تۈۋالدى. يولۋاس كەينىدىكى ئادەمگە ئاسان قارىيالمىتتى. ئۇ ئىككى قولىنى
يەرگە تىرەپ تۇرۇپ، بىرلا شىلتىڭ ئاتتى - دە، شارىتلا قىلىپ بىر تەرەپكە دا-
جىپ ئۆتۈۋالغان ۋۇ سۇڭغا تېگەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ شۇنداق بىر ھۆركە-
رىدىكى، گويى كۆكتە گۈلدۈرماما گۈلدۈرلىدى، پۈتكۈل داۋانمۇ لەرزىگە كەلدى.
يولۋاس لوم تۆمۈرگە ئوخشاش قۇيرۇقىنى شىڭخايتىپ كەلگىنىچە بىرلا ساۋد-
دى. ۋۇ سۇڭ يەنە چەبدەسلىك بىلەن ئۆزىنى يانغا ئەپقاچتى. يولۋاس بىرلا پىر-
قىراپ قايتىپ كەلدى. بۇنى كۆرگەن ۋۇ سۇڭ توقمىقىنى كۆتۈرگىنىچە غەزەپ
بىلەن شۇنداق ئۇردىكى، توقماق ھاۋادىن ھۇشقۇيتىپ چۈشتى - دە، قۇلاقنى

يارغۇدەك سادا چىقتى. دەرەخلەرنىڭ شاخ - يوپۇرماقلىرى توقماق زەربىسىدىن «قاراس - قۇرۇس»، «شاراق - شۇرۇق» قىلىپ كەتتى. سىنچىلاپ قارىسا، توقماق يولۋاسقا تەگمەي، بىر تۈپ قاقشال دەرەخقە تەگكەنكەن، يېرىمى قولىدا تۇرۇپتۇ.

يولۋاس ھۆكەرەپ تېخىمۇ تەرسالاشتى - دە، ئايلىنىپ كېلىپ قايتا ھەم - لە قىلدى. يولۋاس بىرلا قاڭقىپ 10 قەدەم كەينىگە داچىدى، ئالدى پۇتلىرىدىن ئۇ سۇڭنىڭ مەيدىسىگە توغرىلاپ چاڭ سېلىپ كەلدى. ۋۇ سۇڭ قولىدىكى يېرىم توقماقنى چۆرۈپ تاشلاپ، ئىككى قولى بىلەن يولۋاسنىڭ ئالچىپار بويىدىن قاماللاپ تۇتۇۋېلىپ، بىرلا كۈچەپ يەرگە باستى. يولۋاس ئۆزىنى غەزەپ بىلەن ھەر ياققا ئۇردى. ۋۇ سۇڭ پۈتۈن كۈچىنى ئىككى بىلىكىگە يە - غىپ يولۋاسنى قاماللىۋالغىنىچە، بوشىنىشقا ئىمكان بەرمىدى، بىر پۈتى بە - لەن يولۋاسنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە تېپىۋەردى. يولۋاس پۇشۇلداپ ئاياغ - لىرى ئاستىدىن سېرىق لاي چاچرىتىپ ھۆركىرىگىنىچە ئازگال قىلىۋەتتى. ۋۇ سۇڭ يولۋاسقا مىنىۋېلىپ، ئاغزى - بۇرنىنى لايغا پاتۇرۇپ خېلى ھالسىد - راتتى. سول قولى بىلەن يولۋاسنىڭ بويىنىنىڭ تېرىسىنى قورۇپ مەھكەم قاماللىۋېلىپ تۇرۇپ، ئوڭ قولىنى بوشىتىپ، بازغاندەك مۇشتىنى تۈگۈپ جان - جەھلى بىلەن مۇشتلاپ كەتتى. ھەيھات، 50 - 60 مۇشت تەگكەندە، يولۋاسنىڭ كۆز چاناقلىرىدىن، ئېغىز - بۇرۇن ۋە قۇلاق تۆشۈكلىرىدىن بۇلدۇقلاپ قان تېپىپ چىقىشقا باشلىدى. ۋۇ سۇڭ شۇ چاغدىلا مۇشتلاشتىن توختاپ، قارىياغاچ تۇۋىدىن سۇنغان توقمىقىنى تېپىۋالدى - دە، يولۋاسنىڭ جېنى چىقماي قالدىمىكەن دەپ، يەنە بىردەم دۇمبالدى. يولۋاسنىڭ نەپىسى ئۈزۈلدى. ۋۇ سۇڭ: «بۇ ئۆلۈك يولۋاسنى داۋاندىن سۆرەپ چۈشەي...» دەپ قانغا مىلىنىپ ياتقان يولۋاسنى سۆرەپ باقتى، لېكىن قىمىرلىتالمىدى. ئۇ پۈتۈن كۈچ - قۇۋۋىتىنى سەرپ قىلىۋەتكەچكە، ماغدۇرى قالمىغاندى. ئۇ قورام تاش ئۈستىگە كېلىپ ئولتۇرۇپ: «قاش قارىياي دەپ قالدى، يەنە بىرى چىقىپ قالسا قانداقمۇ تۇتۇشارمەن؟ ھازىرچە داۋاندىن چۈشۈپ كېتەي، ئە - تىگەنلىككە بىر گەپ بولار» دېگەن خىيالغا كېلىپ، قالىپقىنى تېپىپ كە - يىپ، چاڭگاڭ دەرەخلەرنى ئارىلاپ بىر بېسىپ - ئىككى بېسىپ، داۋاندىن چۈشۈپ ماڭدى.

ماتېرىيال خالتىسى

«سۇ بويىدا» جۇڭگونىڭ داڭلىق كىلاسسىك رومانى بولۇپ، شىمالىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا سۇڭ جياڭ باشچىلىقىدىكى 108 كىشىنىڭ لياڭشەن كۆلى بويىغا يىغىلىپ قوزغىلاڭ كۆتۈرگەنلىكى ھەققىدىكى ھېكايە بايان قىلىنىپ، دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ يۈز بېرىش، تەرەققىي قىلىش، مەغلۇپ بولۇش جەريانى ئوبرازلىق تەسۋىرلەنگەن.

شىپالىق يامغۇر
سۇڭ جياڭ

قاپلانباش
لىن چوڭ

موللاتاپاق
ۋۇ يۇڭ

قارا قۇيۇن
لى كۇي

دولقۇن يارار ئاق
بېلىق جاڭ شۇن

ئۇيغۇر تىلى بىلىملىرى

ئاددىي جۈملە

- تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ، ئاخىرىغا مۇۋاپىق تىنىش بەلگىلىرىنى قويۇپ قانداق ئوي - پىكىر ئىپادىلەنگەنلىكىنى كۆرۈپ بېقىڭلار:
1. مەكتىپىمىزنىڭ يېڭى ئوقۇتۇش بىناسى نېمىدېگەن چىرايلىق سېلىنغان - ھە
  2. مەكتىپىڭلاردا دېكلاماتسىيە مۇسابىقىسى ئېلىپ بېرىلدىمۇ
  3. ئايھاي، نېمىدېگەن كاتتا قۇرۇلۇش بۇ
  4. بىزنىڭ گۇرۇپپىدىكىلەر شېئىر توپلىمى تۈزۈشكە تەييارلىنىۋاتىدۇ
- جۈملىلەر ئىپادىلىگەن مەنىسى ۋە ئاھاڭنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن خەۋەر جۈملە، سوئال جۈملە، ئۈندەش جۈملە، بۇيرۇق جۈملە دەپ بۆلۈنۈشتىن باشقا، يەنە تىل - مىزدىكى جۈملىلەر ئىپادىلىگەن ئوي - پىكىرنىڭ ئاددىي - مۇرەككەپلىكى ۋە تەركىبىي تۈزۈلۈشىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن ئاددىي جۈملە ۋە قوشما جۈملە دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

سۆز ۋە سۆز بىرىكمىلىرىدىن تۈزۈلۈپ، تولۇق ئاياغلاشقان بىرلا ئوي - پىكىرنى ئىپادىلەيدىغان جۈملىلەر ئاددىي جۈملە دېيىلىدۇ.

مەسىلەن:

ئاكام قايتىپ كەلدىمۇ؟

ھەممىمىز ئۆز ئورنىمىزدا رەتلىك ئولتۇردۇق.

ئەستاغپۇرۇللا، ئەمدى قانداق قىلارمەن!؟

ئىشلەپ بېقىڭلار

1. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ، ئۇلارنىڭ ئاددىي جۈملە ھېسابلىنىدىغان ياكى

ھېسابلانمايدىغانلىقىغا ھۆكۈم قىلىڭلار ھەم ئاساسىڭلارنى سۆزلەپ بېرىڭلار:

- 1) ئېگىز تاغ چوققىلىرىدىكى ياپيېشىل قارغايلىرى يىراق - يىراقلاردىنمۇ كۆرۈنۈپ تۇراتتى.
  - 2) ئۆگىنىشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشى كۆپىنچە ھاللاردا قىزىقىش، توغرا نىشان، قەتئىي ئىشەنچ بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ.
  - 3) گۈل - گىياھلار يالىڭاچلانغان قىش پەسلىدىمۇ باغباراڭلارنىڭ چۆرىسىدىكى ئازغانلارنىڭ چوغدەك مونچاقلىرى كۆزىڭىزگە تاشلىنىدۇ.
2. ئاددىي جۈملە شەكلىدىكى ماقال - تەمسىل ياكى ئەقلىيە سۆزدىن ئۈچىنى يېزىڭلار:

---

3. مۇشۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەردىن ئۆزۈڭلار ئەڭ ياقتۇرغان ئاددىي جۈملىدىن ئۈچىنى كۆچۈرۈپ يېزىڭلار:

مەشوق باغچىسى

ئاغزاكى ئالاقە ۋە يېزىقچىلىق مەشوقى

ئاغزاكى ئالاقە

بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەرنىڭ ۋەقەلىكى جانلىق، پېرسوناژلار ئوبرازى يارقىن. بۇ قېتىمقى ئاغزاكى ئالاقە پائالىيىتىدە تېكىست دراممىسى ئويناپ باقايلى. ئاۋۋال قايسى تېكىستنى ياكى قايسى تېكىستنىڭ قايسى قىسمىنى دراما قىلىپ ئويناشنى مەسلىھەتلىشىڭىز. ۋالايلى، ئاندىن قانداق ئويناش ھەققىدە پىكىرلىشىيلى. مەسلىھەت، تېكىستتىكى بايانىي تىلنى دىيالوگ شەكلىگە قانداق ئۆزگەرتىمىز؟ قانداق چىراي ئىپادىلىرىنى ياكى ھەردىكى تەلەرنى قوشساق بولىدۇ؟ قانداق كىيىم ۋە جابدۇقلارنى تەييارلاش كېرەك؟ سەھنىگە قانداق چىقىمىز، سەھنىدىن قانداق چۈشىمىز؟ مۇشۇلار ھەققىدە ياخشى مەسلىھەتلىشىڭىز. ۋالغاندىن كېيىن، روللارغا بۆلۈنۈپ رېپېتىتسىيە قىلساق بولىدۇ. ئاخىرىدا سىنىپتا ئورۇنلاپ، باشقىلارغا كۆرسىتىيلى ھەم باھالاپ چىقايلى.

يېزىقچىلىق مەشوقى

قىسقارتىپ يېزىش دېگەننىمىز، سەھىپىسى ئۇزۇن، مەزمۇنى مۇرەككەپ ئەسەرلەرنى ئاساسىي مەزمۇنى ساقلاپ قالغان ئاساستا بىر ئوقۇش بىلەنلا ھەممىنى بىلگىلى بولىدىغان دەرىجىدە ئىخچاملاپ يېزىپ چىقىشنى كۆرسىتىدۇ. قىسقارتىپ يېزىشتىن ئىلگىرى ئەسەرنى بىرنەچچە قېتىم ئوقۇپ، مەزمۇنىنى چۈشىنىپ، مۇھىم نۇقتىلىرىنى بىلىۋېلىشىمىز؛ ئاندىن ئەسەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىغا ئاساسەن قايسى مەزمۇنلارنى چوقۇم ساقلاپ قېلىش كېرەك، قايسى مەزمۇنلارنى چىقىرىۋېتىشكە

بولدۇ دېگەنلەرنى ھەمدە ھەرقايسى مەزمۇنلارنى قانداق بىرىكتۈرۈشنى ياخشى تويۇن شۇبلىشىمىز كېرەك. ساقلاپ قېلىنىدىغان مەزمۇنلارنى ئەسلىي ھالىتى بويىچە كۆچۈرۈپ قويماي، مۇۋاپىق ئۆزگەرتىپ يېزىشىمىز لازىم. قىسقارتىپ يېزىپ بولغاندىن كېيىن، مەزمۇننىڭ توغرا، مۇكەممەل، سۆز - جۈملىلەرنىڭ راۋان، باغلىنىشلىق بولغان - بولمىغانلىقىغا قارىشىمىز كېرەك. تۆۋەندىكى مىسالغا تەقلىد قىلىپ، «مەڭگەنلىك كېمىدە يا ئوقى يىغىش» ياكى «جىڭياڭ داۋىنىدا يولۋاس ئۆلتۈرۈش» دېگەن تېكىستنى قىسقا قارتىپ يېزىپ بېقىڭ. باشقا ئەسەرلەرنى قىسقارتىپ يازسىڭىزمۇ بولىدۇ. يازغىنىڭىز ئىككى بەتتىن ئېشىپ كەتمىسۇن.

ئۆرنەك: باۋگۇڭنىڭ ئېشەكنى سوتلىشى

بۇرۇنقى زاماندا ۋاڭۋۇ ئىسىملىك بىر نامرات كىشى ئۆتكەنكەن. ئۇنىڭ بىر ئېشەكى بار بولۇپ، شۇنىڭدا ئوتۇن، كۆمۈر توشۇپ ئائىلىسىدىكىلەرنى باقىدىكەن.

بىر كۈنى ۋاڭ ۋۇ ئېشەكىگە كۆمۈر ئارتىپ بازارغا ساتقىلى ئاپىرىپتۇ. ئېشەكنى بازار ئېغىزىدىكى بىر دەرەخكە باغلاپ، كۆمۈرنى ئۆزى كۆتۈرۈپ بازارغا ئەكىرىپتۇ. سېتىپ بولغاندىن كېيىن چىقىپ قارىسا ئۆز ئېشەكىنىڭ ئورنىدا ئورۇق، سەت بىر ئېشەك تۇر-غۇدەك. ئاچچىقتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ، بۇ ئېشەكنى باۋگۇڭنىڭ قېشىغا ئاپىرىپ ئەرز قىلىشىمۇ ئويلاپتۇ. بىراق كىمىنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلىدۇ؟ ئويلا - ئويلا ئاخىر مۇشۇ ئورۇق ئېشەكنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلماقچى بولپتۇ.

باۋگۇڭ سوتخانىسىغا كېلىپ دەۋا سوراشقا چۈشۈپتۇ. ۋاڭ ۋۇ نۆۋىتى كېلىش بىلەن ئورۇق ئېشەكنى يېتىلگىنىچە سوتخانىغا كىرىپ بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپ باۋگۇڭدىن بۇ دەۋانى سوراپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. باۋگۇڭ:

— بۇ ئېشەككە تاقاق سېلىنسۇن! ئۈچ كۈن يېگۈزمەي، ئىچكۈزمەي سولاپ قويۇل-سۇن! ئاندىن ئۇنى سوتلايمەن! — دەپتۇ.

يايلار باۋگۇڭنىڭ دېگىنى بويىچە ئېشەكنى سولاپ قويۇپتۇ. بۇ خەۋەر بىردەمدىلا پۇر كېتىپ، ھەممەيلەن بۇ غەلتە دەۋاغا ھەيران بولۇشۇپتۇ. ئۈچ كۈندىن كېيىن باۋ-گۇڭ يايلىرىغا ئېشەكنى يالاپ ئاچقىشىنى بۇيرۇپتۇ. ئېشەك بېشى ساڭگىلاپ بەكلا بى-چارلىشىپ كەتكەنكەن.

— بۇ قاپ يۈرەك دۆت ئېشەكنى قىرىق دەررە ئۇرۇڭلار، قاتتىقراق! — دەپ ۋار-قىراپتۇ باۋگۇڭ.

— خوپ! — يايىلار شۇنداق دەپتۇ - دە، ئېشەكنى ئۇرغىلى باشلاپتۇ. ئۈچ كۈن ئاچ قالغانى ئاز دەپ راسا دۇمبالانغان ئېشەك ئۈركۈپ كەتكىنىدىن سوتخاننىڭ سىرتىغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ - دە، نەگدۇر قېچىپ كېتىپتۇ. باۋگۈڭ بىر مۇلازىمى بىلەن ۋاڭ ۋۇنى ئېشەكنىڭ كەينىدىن قوغلاشقا بۇيرۇپتۇ. ۋاڭۋۇ بىلەن مۇلازىم ھەمدە قىزىقچىلىق كۆرگىلى كەلگەن نۇرغۇن كىشى ئۇ ئېشەكنى قوغلا - قوغلا بىر ئېتىزلىقتىكى ئۆيگە بېرىپ قاپتۇ ھەم ئېشەك بىلەن تەڭلا ھويلىغا كىرىپتۇ. ئاقۋەتتە ئۇلار ۋاڭ ۋۇنىڭ ئېشىكىنى ھەم ئېشەك ئوغرىسىنى قولغا چۈشۈرۈپتۇ.

ئەسلىش ۋە كېڭەيتىش

ئالاقە سەھنىسى

بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەرنى ئوقۇش داۋامىدا خېلى كۆپ پېرسوناژلار بىلەن تونۇش-تۇق. ئۇلاردىن كىمنى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغانلىقىمىز ياكى كىمنى ئەڭ ئۆچ كۆرىدىغانلىقىمىزنى سۆزلەپ باقايلى ھەمدە سەۋەبىنى ئېيتىپ بېرەيلى. مەلۇم بىر پېرسوناژغا ئورتاق قىزىقىدىغانلار بىرلىكتە مۇزاكىرە قىلساقمۇ بولىدۇ. تېكىستلەر ئىچىدىن ۋاڭ ۋۇ بىلەن جۇگې لياڭ، جۇگې لياڭ بىلەن ۋۇسۇڭ دېگەن-دەك ئىككى - ئۈچ پېرسوناژنى تاللاپ، ئۆزئارا سېلىشتۇرۇپ، ھەربىرىنىڭ خاراكتېرى، ئالاھىدىلىكىنى سۆزلەپ باقايلى.

تىل خەزىنىسى

يادلىۋالاي

تۆۋەندىكى ماقال - تەمسىللەرنى يادلىۋېلىڭلار ھەم ئۆزۈڭلارغا يارىغانلىرىنى ھۆسنخەت شەكىلدە كۆچۈرۈپ يېزىڭلار:

- باتۇر چامدايدۇ، قورقۇنچاق توختايدۇ.
- باتۇر چۈشىدە دۈشمەن كۆرەر.
- باتۇرلۇق بىلەكتە ئەمەس، يۈرەكتە.
- باتۇرلۇق بىلەن بۆرە تۇت،
ئەقىل بىلەن تۈلكە (تۇت).
- باتۇرنى مەيداندا سىنا،
سۆزمەننى دەۋادا (سىنا).
- يولۋاسنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس، ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر.
- بۈركۈت بوراندىن قورقماس،
باتۇر ئۆلۈمدىن (قورقماس).
- توشقاندىك يۈز يىل ياشغۇچە، يولۋاستەك بىر يىل ياشا.
- قورققانغا قوش كۆرۈنەر، كۆلەڭگىسى بەش كۆرۈنەر.

ئوقۇپ باقاي

«غەربكە ساياھەت» ناملىق ئەسەر جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مول تەسەۋۋۇرى ۋە ئىجادچانلىقىنى نامايان قىلىپ بېرىدىغان ئەپسانىۋى كىلاسسىك رومان. ئاپتور مول ۋە ئاجايىپ تەسەۋۋۇرنى قاناتلاندۇرۇپ، تاڭ سېڭ ۋە ئۇنىڭ ئۈچ شاگىرتىنىڭ نۇرغۇن جاپا - مۇشەققەتتە 99 مۇشكۈلاتنى باشتىن كەچۈرۈپ، غەربكە بېرىپ نوم ئېلىپ كەلگەن ھېكايىنى بايان قىلىش ئارقىلىق تاڭ سېڭ، سۇن ۋۇكۇڭ، جۇباچى، شاسېڭ قاتارلىق روشەن خاسلىققا ئىگە ئەپسانىۋى پېرسوناژلار ئوبرازىنى ياراتقان.

ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىدىكى ھايات مۇساپىمىزدە سۇن ۋۇكۇڭ، جۇباچى قاتارلىقلار بىزنىڭ نۇرغۇن شادلىقىمىزغا ھەمراھ بولۇپ كەلدى. «غەربكە ساياھەت» دېگەن بۇ كىتابنى تېپىپ ئوقۇسىڭىز، كىتابتىكى ئاجايىپ - غارايىپ ۋەقەلىكلەر سىزنى ئۆزىگە رام قىلىپ، چىڭىچ ئەپسانىۋى دۇنيادىن ئايرىلغۇڭىز كەلمەي قالدۇ.

ئۇيغۇر خەلقى چۆچەكلىرىدىمۇ ئاجايىپ - غارايىپ ۋەقەلەر، دىۋە - ئالۋاستىلار تەسى ۋىرلەنگەن ناھايىتى قىزىقارلىق داڭلىق چۆچەكلەر بار، شۇلارنى تېپىپ ئوقۇساقمۇ بولىدۇ.

ئالتىنچى بۆلەك

ئۈنۋېرسال ئۆگىنىش: ئۈچۈر دۇنياسىغا سەپەر

بىز ئۈچۈر دۇنياسىدا ياشاۋاتىمىز. دەرسخانىدىكى ئۆگىنىش، رادىيو ئاڭلاش، تېلېۋىزور كۆرۈش، كىتاب - گېزىت ئوقۇش، تورغا كىرىش، ئۈرۈك - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلەر بىلەن خەت ئالاقە قىلىشلارنىڭ ھەممىسىدە ئۈچۈرغا ئېرىشەلەيمىز. ھازىرقى جەمئىيەتتە ئۈچۈر مىقدارى بارغانسېرى زورايمىقتا، ئۈچۈر يەتكۈزۈش سۈرئىتى بارغانسېرى تېزلىنىۋاتىدۇ. مەكتەپ، كىشىلەرنىڭ ئۈچۈرلىشىش يوللىرىمۇ بارغانسېرى كېڭەيمەكتە.

بىز بۇ ئۈنۋېرسال ئۆگىنىش ئارقىلىق، ئۈچۈرلىشىش ئۈسۈللىرىنىڭ تېز تەرەققىي قىلىۋاتقانلىقىنى، ئۈچۈرنىڭ ئۆگىنىش، خىزمەت ۋە تۇرمۇشىمىزغا بولغان تەسىرىنى ھېس قىلىمىز، شۇنداقلا ئۈچۈر توپلاش ۋە بىر تەرەپ قىلىش - نى ئۆگىنىمىز. يەنە ئېرىشكەن ئۈچۈردىن پايدىلىنىپ، ئاد - دىي تەتقىقات دوكلاتى يازساقمۇ بولىدۇ.

ئۈچۈر تۇرمۇشىمىزنى ئۆزگەرتمەكتە

پائالىيەت تەكلىپى

قەدىمدىن ھازىرغىچە، كىشىلەر ئۈچۈرلىشىش ئۇسۇللىرىنى ئۆزۈكسىز يېڭىلاپ ۋە ياخشىلاپ كەلدى. بىز بەزى پائالىيەتلەرنى تاللاپ قانات يايدۇرۇپ، ئۈچۈر يەتكۈزۈش ئۇسۇللىرىدىكى تەرەققىياتنى، شۇنىڭدەك ئۇنىڭ تۇرمۇشىمىزغا بولغان تەسىرىنى چۈشىنىپ باقايلى.

◇ «ئوقۇش ماتېرىيالى»دىكى ماقالىلەرنى ئەستايىدىل ئوقۇپ، مۇنا-سەۋەتلىك ماتېرىياللارنى توپلاپ، ھازىرقى جەمئىيەتتە قانداق ئۈچۈر يەتكۈزۈش ئۇسۇللىرى بارلىقىنى ھەمدە بۇرۇنقى ئۈچۈر يەتكۈزۈش ئۇسۇللىرى بىلەن قانداق ئوخشاشمىسىلىقلارنىڭ بارلىقىنى ئىگىلەپ، ئاندىن ساۋاقداشلار بىلەن پىكىر ئالماشتۇرۇڭ.

◇ ئائىلىڭىزدىكىلەرنىڭ بىر كۈن ئىچىدە قايسى يوللار بىلەن قانداق ئۈچۈرلەرگە ئېرىشكەنلىكىنى تەكشۈرۈپ خاتىرىلەڭ. ئاندىن، خاتىرى-ئىزگە ئاساسەن تەھلىل قىلىپ، قانداق بايقاشلارغا ئېرىشەلەيدىغانلىقىڭىزنى كۆرۈپ بېقىڭ.

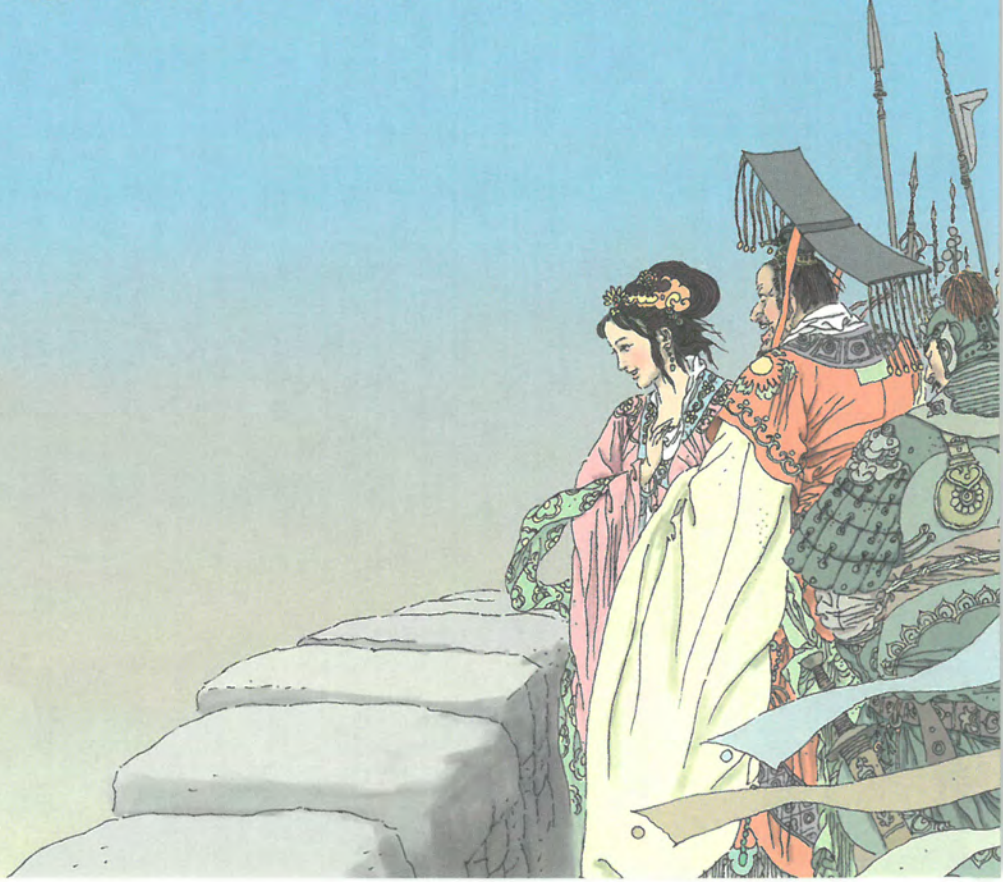
◇ بىز دائىم تېلېۋىزور ياكى توردىن ئۈچۈرگە ئېرىشىمىز، بىراق بۇ ۋاسىتىلەردىن لايىقىدا پايدىلانمىساق، بەزى ناچار ئاقىۋەتلەر كېلىپچىقىشى مۇمكىن. قانداق قىلغاندا تېلېۋىزور، تور قاتارلىق ۋاسىتىلەردىن توغرا پايدىلانغىلى بولىدۇ، دېگەن مەسىلە ئۈستىدە مۇھاكىمە ياكى مۇنازىرە قىلىپ باقايلى.

◇ باشقا پائالىيەتلەر ئارقىلىق، ئۈچۈر يەتكۈزۈش ئۇسۇللىرىدىكى ئۆزگىرىشلەرنىڭ ئۆگىنىش ۋە تۇرمۇشىمىزغا كۆرسەتكەن تەسىرىنى ھېس قىلىپ باقايلى.

1. قەدىمكى كىشىلەرنىڭ خەت - خەۋەر
يەتكۈزۈش ئۇسۇللىرى

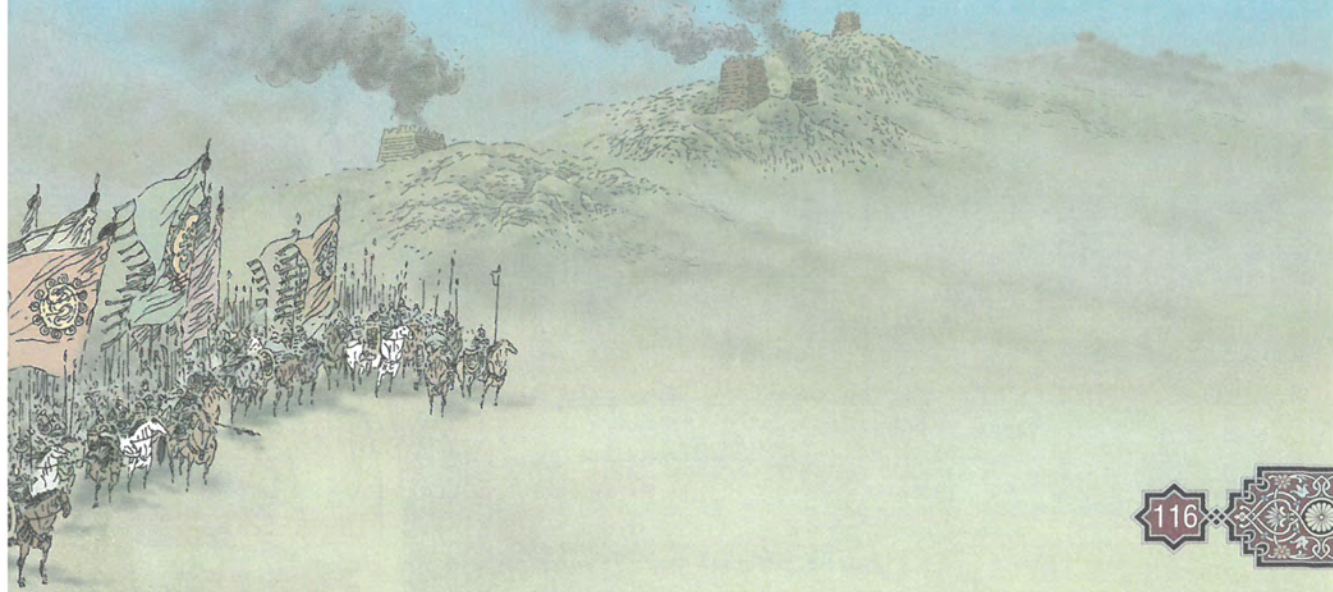
گۈلخان يېقىپ بەگلەرنى كولدۇرلىتىش

2700 يىللار ئىلگىرىكى غەربىي جۇ سۇلالىسى دەۋرىدە، جۇ يۇۋاڭ ئىسىملىك نادان، ئىقتىدارسىز بىر پادىشاھ ئۆتكەنكەن. ئۇ خانىشىنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇش ئۈچۈن، بىر ۋەزىرىنىڭ ئەخمىقانه تەكلىپىگە ماقۇل بولۇپ، لەشكەرلىرىنى مۇداپىئە سېپىدىكى تۇراغا ئوت يېقىشقا بۇيرۇپتۇ. گۈلخاننى كۆرگەن ئەمىر - لىرى دۈشمەن تاجاۋۇز قىلغان ئوخشايدۇ دەپ قاپتۇ - دە، شۇ ھامان لەشكەر باشلاپ زەربە بېرىشكە ئاتلىنىپتۇ. كېيىن، ئۇلار ھېچ ئىش يوقلۇقىنى بايقاپ، ئۆزلىرىنىڭ ئالدىنغانلىقىنى بىلىپتۇ. خانىش ئەمىرلەرنىڭ خۇددى چوڭ دۈش - مەن كەلگەندەك لەشكەر باشلاپ كېلىپ، بىرھازا پاتىپاراق بولغانلىقىنى كۆر - رۈپ، ئىختىيارسىز كۈلۈپ كېتىپتۇ. خانىشىنىڭ كۈلگەنلىكىنى كۆرگەن جۇ يۇۋاڭ قاتتىق خۇش بولۇپ، ئەقىل كۆرسەتكەن ۋەزىرىگە زور ئىنئام بېرىپتۇ.

كۈتۈلمىگەندە، ئۇزاق ئۆتمەي دۈشمەن قوشۇنى راستتىنلا پايتەختكە ھۇجۇم قىپتۇ. گەرچە جۇ يۇۋاڭ دەل ۋاقتىدا تۇرالارغا گۈلخان ياقىتۇرغان بولسىمۇ، ئەمىرلەر لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان گۈلخاننى كۆرۈپ، جۇ يۇۋاڭ يەنە ھېلىقى ئويۇن-نى ئويناۋاتىدۇ، دەپ قارايتۇ - دە، ھېچقايسىسى قوشۇننى ھەرىكەتكە كەلتۈر-مەپتۇ. ئاقمۇۋەتتە، جۇ يۇۋاڭ ئۆلتۈرۈلۈپتۇ، خانىش ئەسرگە ئېلىنىپتۇ، غەر-بى جۇ سۇلالىسى مۇنقەرز بوپتۇ. دېمەك، ئەجدادلىرىمىز 2700 يىللار بۇرۇنلا، تۇراغا ئوت يېقىپ خەۋەر قىل-مىشنى بىلگەندى.

«بىز يەڭدۇق!»

مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 490 - يىلى، يۇناندا -
لىقلار مارافون تۈزلەڭلىكىدە پارس تاجاۋۇز -
چى قوشۇنىنى مەغلۇپ قىلغان. ئەينى چاغدا،
فىددىپىس ئىسىملىك بىر ئەسكەر مارافون
تۈزلەڭلىكىدىن يولغا چىقىپ، بىردەممۇ توخ -
تىماي 40 نەچچە كىلومېتىر يۈگۈرۈپ، غەلە -
بە خەۋىرىنى ئافېناغا يەتكۈزگەن. فىددىپىس
ئافېناغا يۈگۈرۈپ بېرىپلا، بەك ھالسىراپ
كەتكەنلىكتىن ئۆلۈپ كەتكەن. ئۇنىڭ جان -
جەھلى بىلەن 40 نەچچە كىلومېتىر يۈگۈ -
رۈشتىكى مەقسىتى: «بىز يەڭدۇق!» دېگەن
خەۋەرنى يەتكۈزۈش ئۈچۈنلا ئىدى.

بوتۇلكىغا سېلىنغان خەت

بىلەمسىز، بىپايان دېڭىزدا لەيلەپ يۈرگەن بوتۇلكىمۇ «خەۋەرچى» لىك رو -
لىنى ئوينىغان. 1492 - يىلى كولومبو ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىنى باشلاپ ئا -
مېرىكا قىتئەسىدىكى كىچىك بىر ئارالغا بارغان. ئۇلار ئارالنى خېلى تەكشۈر -
گەندىن كېيىن، 1493 - يىلى ياۋروپاغا قايتىش سەپىرىگە ئاتلانغان. يولغا چى -
قىش ئالدىدا، ئۇ ئۆزى چۈشكەن يەلكەنلىك كېمىنىڭ ئىسپانىيەگە يېتىپ با -
رالماستىلىقىدىن ئەنسىرەپ، ئىسپانىيەنىڭ ئايال پادىشاھىغا بىر پارچە خەت يې -
زىپ، ئۇنى ئۆزى سىزغان ئامېرىكا خەرىتىسى بىلەن قوشۇپ بىر بوتۇلكىغا
سېلىپ بوتۇلكا ئاغزىنى ھىملاپ، ئاتلانتىك ئوكيانغا تاشلاپ، بوتۇلكىنىڭ لەي -
لەپ ئىسپانىيەگە يېتىپ بېرىشىنى ئۈمىد قىلغان. كىم بىلسۇن، بۇ بوتۇلكا
دېڭىزدا توپتوغرا 300 نەچچە يىل لەيلەپ، 19 - ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرى ئاندا -

دىن بايقالغان. بۇ خەت يەتكۈزۈلۈش ۋاقتىنىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلغانلىقى جەھەتتە
«دۇنيا بويىچە ئەڭ» لەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

مەن بۇرۇنقى كىشىلەرنىڭ ئۈچۈر يەتكۈزۈشى
توغرىسىدىكى باشقا ھېكايىلەرنىمۇ بىلىمەن.

2. ئىنتېرنېت تورى دۇنيانى جەم قىلدى

«گۈل ئەۋەتتىم پوچتىكەشتىن يىراقتىكى دوستۇمغا». قەدىمكى چاغلاردا
كىشىلەر يىراقتىكى ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - يارەنلىرىگە سالام يوللىماقچى
بولسا، كۆپىنچە ئاتلىق پوچتىكەشلەرگە تايىناتتى. يېقىنقى دەۋرگە كەلگەندە،
پوچتا، پاراخوت، ئايروپىلان قاتارلىق قاتناش قوراللىرى بارلىققا كېلىپ، دۇن-
يادا پوچتا سىستېمىسى بەرپا بولدى. خەت - چەك، گېزىت - ژۇرناللارنى بۇ
قاتناش قوراللىرى ئارقىلىق دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا توشۇغىلى بولىدۇ.
19 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا مورس تېلېگرافىمىنى كەشىپ
قىلدى. كېيىن، تېلېفوننى كەشىپ قىلدى. تېلېگرافىما ۋە تېلېفوننىڭ
مەيدانغا كېلىشى خەت - ئالاقىنى ئىلگىرىكىگە باققاندا تېخىمۇ قولاي ۋە تېز-
خىمۇ تېزلاشتۇردى.

1984 - يىلى تۇنجى كۆپ ۋاستىلىك كومپيۇتېر دۇنياغا كەلدى ۋە تېزلا
ئومۇملىشىشقا باشلىدى. 1993 - يىلى ئامېرىكا ھۆكۈمىتى «تېز سۈرئەتلىك
ئۈچۈر يولى» بەرپا قىلىپ، پۈتۈن دۇنيادىكى كومپيۇتېرلارنى تورلاشتۇرۇپ،
كىشىلەرنى ھەرقانداق ۋاقىتتا ھەرقانداق جايدىن كەلگەن يېزىق، ئاۋاز ۋە سۈ-
رەتلەرنى قوبۇل قىلالايدىغان قىلىش پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ پىلان ھەر-
قايسى دۆلەتلەرنىڭ ئېتىبارغا ئېرىشتى. ھازىر، ئۆيىڭىزدىكى كومپيۇتېر ئال-
دىدا ئولتۇرۇپ مائۇسنى يەڭگىل چەكسىز، سىز ئەۋەتكەن ئېلېكترونلۇق

ئاتكىرىتكىنى 10 مىڭ چاقىرىم نېرىدىكى دوستىڭىز كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە تاپشۇرۇۋالالايدۇ. ئېنتىرىنت تورى پۈتۈن دۇنيانى جەم قىلدى.

مەن ئۇچۇرلىشىش ئۇسۇللىرىدىكى
ئۆزگىرىشلەرنى ھېس قىلدىم...

3. مۆجىزىكار - كومپيۇتېر

بېيجىڭدىكى بىر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 2000 - يىلى يېڭى يىل كېلىش ئالدىدا، كۆپ ۋاستىلىك كومپيۇتېردىن پايدىلىنىپ «ئاۋاز ۋە سۈرەت-لىك» ئېلېكترونلۇق يوللانما ياسىدى، ئاندىن ئۇنى ئامېرىكىدىكى نەۋرە ئاچىسىغا ئەۋەتىپ، ئۇنىڭغا «تۇرغىن دائىم ئۆيىمىزنى يوقلاپ» دېگەن شېئىرنى ئۆگەتتى.

ئەسلىدە بۇنداق ئاۋاز - سۈرەتلىك ئەسەرنى پەقەت ئون - سىن شىركەتلىرىلا قىلالايتتى. ھالبۇكى، ھازىر ئۆزىنىڭ ئاۋازى ۋە مۇناسىۋەتلىك سۈرەتلەرنى كومپيۇتېرغا كىرگۈزۈپ ياساشتىن ئىبارەت مۇرەككەپ «ھۈنەر - سەنئەت»نى ئۆيدە ئولتۇرۇپلا قىلغىلى بولىدىغان بولدى. بۇ ھەقىقەتەن ئاجايىپ بىر ئىش! بۇ شېئىرنى خىيالىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ئاساسى كۆپ ۋاستىلىك كومپيۇتېردىن ئىبارەت.

يۇقىرىقى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى نەۋرە ئاچىسىغا كومپيۇتېر ئارقىلىق ناخشا ئۆگىتىشتە، ناخشا تېكىستى ۋە نوتىسىنى كومپيۇتېر ئېكرانىغا چىقىرىشتىن باشقا، يەنە كۆپ ۋاستىلىك ئون ئېلىش تېخنىكىسى ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ ناخشا ئاۋازىنى كىرگۈزگەن. نەۋرە ئاچىسىنى قىزىقىپ ئۆگىنىدىغان قىلىش ئۈچۈن، ئۇ يەنە كالا ئىشلىتىپ، ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ جەم بولغاندىكى كۆرۈنۈشلىرىدىن بىرمۇنچىسىنى چىقارغان. ئاخىرىدا، «تېز سۈرئەتلىك ئۇ -

چۇر يولى» ئارقىلىق ئەۋەتىپ بەرگەن. كۆپ ۋاستىلىك كومپيۇتېر ھەققىدە
بىر ئاجايىپ مۆجىزە.

ئۇچۇر تېخنىكىسىنىڭ تەرەققىياتى تۈر -
مۇشۇمىزنى تېخىمۇ مول ۋە رەڭدار قىلدى...

4. توردا ياردەم تەلەپ قىلىش

1997 - يىلىنىڭ بىر كۈنى، ئامېرىكا تېكساس ئىشتاتىنىڭ دىنتون ناھىيەسىدىكى 12 ياشلىق سانئېن مەكتەپتىن ئۆيىگە قايتىپ كەلدى - دە، كومپيۇتېر ئالدىدا ئولتۇرۇپ، تور چايخانىسىدا پاراڭغا چۈشتى. سائەت ئالتە بولاي دېگەندە، ئۇ چايخانىدىن چىقماقچى بولۇپ تۇرۇۋىدى، تۇ - يۇقسىز سۇسان ئىسىملىك بىر قىزنىڭ توم، قارا خەت بىلەن «ماڭا ياردەم قىلىدىغانلار بارمۇ؟» دېگەن يازمىسىنى كۆرۈپ قالدى. سانئېن كۈنۈپكىنى باشتى: «نېمە بولدى؟» بىردەمدىن كېيىن، قىزچاقتىن جاۋاب خەت كەلدى: «مەن نەپەس ئالالمايۋا - تمەن، ماڭا ياردەم قىلىڭ!» سانئېن قوشۇمىسىنى تۈردى، ئۇ بۇنى چوقۇم كولدۇرلىتىش دەپ ئويلاپ قالغانىدى. لېكىن، ئېكراندا داۋاملىق خەت چىقىۋەردى: «ماڭا ياردەم قىلىڭ، نەپەس قىيىنلىشىۋاتىدۇ، ئورۇندۇقتىنمۇ تۇرالمايۋاتىمەن.» سانئېن بەك بىزار بولدى، ئۇ باشقىلارنىڭ مېيىپ، بىچارە قىياپەتكە كىرىدۇ - ۋېلىپ ئادەم ئەخمەق قىلىشىغا ئۆچ ئىدى. ئۇ كومپيۇتېرنى ئېتىۋەتمەكچى بو - لۇپ تۇرۇۋىدى، تۇيۇقسىز: «ئۇنىڭ راستتىنلا جىددىي خاراكتېرلىك كېسەلى قىلىشىدۇ، ئۇ يالغان بولسىچۇ، مەن ئۇنىڭغا ياردەم بېرىشىم كېرەك» دېگەن ئوي دىن «يالت» قىلىپ ئۆتتى.

بۇ ياردەم تەلەپ قىلىش سىگنالى ھەرگىز كولدۇرلىتىش ئەمەس ئىدى. سۇ- سان فىنلاندىيەنىڭ خىلىسىنىكى شەھىرىدىكى بىر ئىنستىتۇتنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىدى. شۇ چاغدا، ئۇ كۈتۈپخانىنىڭ ئىنتېرنېت تورىدا ماتېرىيال ئىزدەۋاتقان بولۇپ، تۇيۇقسىز كونا كېسىلى قوزغىلىپ، ئىككى پۈتى كۆيگەندەك ئاغرىپ كەتكەنىدى. بۇ ئۇنىڭدا كىچىكىدىنلا بار غەلتە كېسەل بولۇپ، قوزغىلىدىغان بولسا، قاتتىق ئاغرىق سۆڭەك - سۆڭەكلىرىدىن ئۆتۈپ كېتەتتى. ئېغىرلاش- قاندا بولسا ئۇ ئولتۇرۇپلا قالاتتى، زادىلا ماڭالماتتى، ئىككى بېقىنى چىڭ قىسىلغاندەك بولۇپ، نەپىسى قىيىنلىشىپ كېتەتتى.

كۈتۈپخانا تىمتاسلىققا چۆمگەنىدى، بۇ بىر قەۋەتلىك بىنادا سۇسانلا بار ئىدى. ئۇنىڭغا ئەڭ يېقىن تېلېفون كارىدوردا بولۇپ، ئۇيۇشۇپ قالغان پۈتلىرى بىلەن ئۇ يەرگە بارالشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇ سەللا قىمىرلىسا، پۈتۈن بەدىنى چىدىغۇسىز ئاغرىپ كېتەتتى. قانداق قىلىش كېرەك؟ ئۆمىلەپ بېرىش كېرەكمۇ؟ بولمايدۇ، ئارىلىق بەك يىراق. توساتتىن ئۇنىڭدا ئىنتېرنېتتىن ياردەم تەلەپ قىلىش ئويى پەيدا بولدى. ئۇ ئاغرىققا چىداپ تۇرۇپ، تور چاپخا- نىسىغا كىرىپ، ياردەم تەلەپ قىلىش ئۇچۇرىنى تارقاتتى. سانئېن سۇسان يې- ئىملا ئەۋەتكەن ئۇچۇردىن دەرگۇمان بولدىيۇ، كىچىك چېغىدا زىققە كېسىلى قوزغالغان چاغدىكى ئازابلىق سېزىمنى خىيالىغا كەلتۈردى.

ئۇ ئالدىراپ سورىدى:

«سىز قەيەردە؟»

«فىنلاندىيەدە.»

سانئېن قاتتىق چۆچۈپ كەتتى:

«چاقچاق قىلمايۋاتقانسىز؟»

سۇساننىڭ بېشى قېيىپ، كۆزلىرى تورلىشىپ كېتىۋاتاتتى، بىراق يەنىلا سانئېننىڭ سوئالىنى كۆردى. ئۇنىڭ ئەڭ قورقىدىغىنى ئۆزىنىڭ ياردەم تەلەپ قىلىشىنى قارشى تەرەپنىڭ چاقچاق دەپ ئويلاپ قېلىشى ئىدى. ئۇ ئوڭ تەرەپكە قىيىسىپ، سول يېرىم بەدىنىدىكى ئاغرىق ۋە ئۇيۇشۇشنى يەڭگىللەتتى، ئاز- دىن كېيىن ئېنىق قىلىپ مۇنداق ئۇچۇر يازدى:

«قەسەم قىلىپ بېرەي، چاقچاق قىلىمىدىم، مېنى قۇتقۇزۇۋېلىڭ.»

سانئېن ئاپىسى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ناھىيەلىك ھۆكۈمەتكە تېلېفون بېرىش قارارىغا كەلدى. ھۆكۈمەت خادىملىرى سانئېنغا سۇساندىن ئۆزى تۇ-

رۇشلۇق جىددىي
قۇتقۇزۇش مەركىزىدە -
نىڭ تېلېفون نومۇرى -
رىنى ئەۋەتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى -
شنى تاپىلدى. لېكىن، بىرنەچچە مەنۇت ئۆتۈپ كەتتى،
ئېكراندا جاۋاب كۆرۈنمىدى. سانئېن

قاتتىق جىددىيلىشىپ: «تېز بولۇڭ، گەپ قىلىڭ!» دېگەن خەتلەرنى ئەۋەتتى. ئاخىر بىر قاتار رەقەملەر ئېكراندا پەيدا بولدى، بۇلار قۇتقۇزۇش مەركىزىنىڭ تېلېفون نومۇرى ئىدى.

سانئېن توم ھەرپلەر بىلەن: «بىز جىددىي قۇتقۇزۇشقا تېلېفون قىلدۇق» دېگەن سۆزلەرنى يېزىپ ئەۋەتتى.

سۇسان خېلى ئۇزاقتىن كېيىن جاۋاب بەردى:
«ئاغرىۋاتىدۇ. بەك ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ.»

سانئېن ئېكرانغا تەكىملىپ ئولتۇرۇپ، سۇساندىن ئۇنىڭ تۇرۇشلۇق جايىنىڭ ئادرېسىنى سورىدى. بىردەمدىن كېيىن، ئېكراندا سۇسان ئەۋەتكەن ئادرېس پەيدا بولدى.

«ئۇ مەكتەپتە ئىكەن!» دەۋەتتى سانئېن، ئاندىن ئادرېسنى ئوقۇدى. بۇ چاغدا فىنلاندىيەدە سەھەر سائەت ئىككى بولغانىدى. ئون نەچچە مىنۇتتىن

كېيىن جىددىي قۇتقۇزۇش خادىملىرى مەكتەپكە يېتىپ بېرىپ، سۇساننى قۇت-
قۇزدى.

تۆت كۈندىن كېيىن دىنتون ناھىيەسىنىڭ ئەدلىيە ئەمەلدارى خېلىسىنىڭ-
دىن كەلگەن تېلېگراممىنى تاپشۇرۇۋالدى: «توردىكى ھېلىقى دوستقا رەھمەت.
سۇسان دوختۇرخانىدا، ئەھۋالى ياخشى.»

مەن بۇ ھېكايىنى باشقىلارغا سۆزلەپ
بېرىۋاتمەن.

مەنمۇ تورغا چىقىپ تۇرىمەن. نۇرغۇن
ماتېرىيالنى توردىن ئىزدەپ تاپمەن!

5. ئۆزىمىزنى تۇتۇۋېلىشنى بىلەيلى

— «ئېلېكترونلۇق قاراقوللاردىن پەخەس بولۇپ، تورخانا بىلەن خوشلىشىش» پائالىيىتىدە سۆزلەنگەن نۇتۇق

ساۋاقداشلار:

سىلەر مۇنداق بىر ھېكايىنى ئاڭلىغان بولۇشۇڭلار مۇمكىن. يېقىندا، تولۇق 3 - يىللىقنىڭ بىر ئوقۇغۇچىسى ئۆلۈپ كەتكەن. ئۇ ئۆلۈپ كېتىدىغاندا يا چىرايى تاتارمىغان، يا يۈرىكى زىيادە كۈچلۈك سوقمىغان. تومۇرىمۇ سوقماي، كۆز قارىچۇقىمۇ مىدىرلىمىغان. بۇ تىپىك ھەددىدىن زىيادە ھاياجانلىنىش تۈپەيلى يۈرەك كېسىلى قوزغىلىپ ئۆلۈپ كېتىشنىڭ بىر مىسالى.

تور ئىختىساسلىقلارنى بارلىققا كەلتۈرۈشمۇ، ئاق - قارىنى پەرقلىنىدۇرەلە - مەيدىغان كىشىنى ئېزىقتۇرۇپ، تەگسىز ھاڭغا تاشلىۋېتىشمۇ مۇمكىن. ساغلام بولمىغان بەزى تور سەھىپىلىرىنىڭ زىيانلىق تەرەپلىرىمۇ ئىنتايىن كۆپ. بە - زى ساۋاقداشلار تور ئويۇنلىرىغا مەپتۇن بولۇپ، ئۆزىنى تارتىۋالالمايدۇ - دە، ئۆگىنىش نەتىجىسى بىراقلا چۈشۈپ كېتىدۇ. بەزى ساۋاقداشلار ھەر كۈنى تورغا چۆكۈپ كەتكەنلىكتىن، كۆرۈش قۇۋۋىتى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ، ھەتتا كۆ - رۇش پەردىسى چۈشۈپ كېتىدۇ. بەزى ساۋاقداشلار ناچار ئۇچۇرلارنىڭ تەسىرىدە - گە ئۇچراپ، ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق قىلىشتەك جىنايەت يولغا مېڭىپ قالىدۇ، ھەتتا قاتىللىق قىلىش ياكى ئۆلۈۋېلىشكە ئوخشاش تۈيۈك يوللارغا كىرىپ قې - لىشى مۇمكىن.

بىز ياش - ئۆسمۈرلەرنى گۈزەل كېلەچەك كۈتمەكتە، يەنە كېلىپ، كېلە - چىكىمىز ئۆزىمىزنىڭ قولىدا. تورنىڭ قارا ئۆڭكۈرىگە مەپتۇن بولغان ساۋاق - داشلار كومپيۇتېر ئالدىدا ئولتۇرۇپ مائۇسنى تۇتقان چېغىدا، ئالدى بىلەن ئۆ - زىنىڭ روھىي ھالىتىنى ئوبدان تەكشۈشى، تور مەنبەلىرىدىن ياخشى پايدىلى - نىشى كېرەككى، ھەرگىز ئۇنىڭ قولىغا ئايلىنىپ قالماسلىقى لازىم. ئىنتېرن - ىدىن ئىبارەت چوڭ تورنىڭ پۈت - قولىمىزنى باغلىۋېلىشىغا، روھ -

مىزنى چۈشۈپلىشىغا ھەرگىز يول قويماسلىقىمىز ، تورخانىدىكى كۆرۈنمەس
تۇزاقلارغا گۈزەل ھاياتىمىزنى دەپنە قىلىۋەتمەسلىكىمىز لازىم!
«دورا ئاچچىق بولغىنى بىلەن شىپا بولىدۇ، سەمىمىي نەسەت قۇلاققا ياق-
مىغىنى بىلەن، پايدا قىلىدۇ.» ساۋاقداشلار، كۆپچىلىكنىڭ تورخانىغا باغلىنىپ
قالماسلىقىنى، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.
كۆپچىلىككە رەھمەت!

بۇ ماقالىنى ئوقۇغاندىن كېيىنكى
تەسىراتىمنى ساۋاقداشلىرىم بىلەن
ئورتاقلىشىپ باقاي.

ئەتراپىمدىكى تورغا خۇمار بولۇپ
قالغان ساۋاقداشلىرىمغا نەسەت قىل-
لىشىم كېرەك.

ئۇچۇردىن پايدىلىنىپ، ئاددىي تەتقىقات دوكلاتى يېزىش

پائالىيەت تەكلىپى

ھەر بىرىمىز ئىزدىنىشكە تېگىشلىك بەزى مەسىلىلەرگە يولۇقۇشىمىز مۇمكىن. ئەگەر بىز ئۇچۇر توپلاشقا دىققەت قىلىپ، مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلاردىن پايدىلىنىپ تەھلىل ۋە تەتقىق قىلساق، بۇ مەسىلىلەرنى ھەل قىلالايمىز. بىز تۆۋەندىكى باسقۇچلاردىن پايدىلىنىپ ئاددىي تەتقىقات دوكلاتى يېزىپ باشقىلار بىلەن ئورتاقلىشىپ باقايلى.

تۆۋەندىكى تېمىلار ئىچىدىن ئۆزىمىز قىزىققان تېمىنى ياكى باشقا تېمىنى تاللاپ، ئاددىي بىر پىلان تۈزۈپ، مۇستەقىل ياكى ساۋاقداشلار بىلەن ھەمكارلىشىپ ئىزدىنىپ كۆرەيلى:

◆ ئائىلە تۇرمۇشىمىزدىكى ئۆزگىرىش

◆ سىنىپىمىزدىكى ساۋاقداشلارنىڭ يېقىنقى ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ۋە سەۋەبلىرىنى تەھلىل قىلىش

◆ كىتاب، گېزىت - ژۇرنال ئوقۇش، تورغا چىقىش، تەكشۈرۈش زىيارىتى قاتارلىق يوللار بىلەن ماتېرىيالغا ئېرىشىش

◆ توپلىغان ماتېرىياللار ئىچىدىن مەسىلىنى ھەل قىلىشقا پايدىلىق بولغان قىسىملىرىنى بىرنەچچە قېتىم ئوقۇپ، ئۆزىمىزنىڭ كۆزقارىشىنى ئاستا - ئاستا شەكىللەندۈرۈش

تۆۋەندىكى ئىككى پارچە تەتقىقات دوكلاتىنى ئەستايىدىل ئوقۇپ، تەتقىقات دوكلاتىنى قانداق يازدىغانلىقى توغرىسىدا مۇزاكىرىلەشسەك، ئاندىن ئۆز ئالدىمىزغا يازساق ھەمدە ساۋاقداشلار بىلەن پىكىر ئالماش.

ئوقۇش ماتېرىيالى

1. غەلىتە شەرقىي جەنۇب شامىلى

— دادامنىڭ يۆتىلىشىنىڭ سەۋەبى توغرىسىدىكى تەتقىقات دوكلاتى

ئائىلىمىز يېڭى ئۆيگە كۆچكەندىن كېيىن، نېمە ئىشلىقى نامەلۇم، دادام بىر خىل غەلىتە يۆتەلگە گىرىپتار بولۇپ قالدى: ئۇ بەزىدە بەك قاتتىق يۆتەلەتتى، بەزىدە بوشراق يۆتەلەتتى، يەنە بەزىدە قارىسىڭىز ساپساق. كېيىن، مەن ھەر قېتىم ئۆيىمىزنىڭ جەنۇبقا قارىغان دېرىزىسىنى ئاچقاندا، شەرقىي جەنۇب شامىلى ئۆيگە ئۇرۇلغان ھامان، دادامنىڭ قاتتىق يۆتەلىپ كېتىدىغانلىقىنى بايقاپ قالدۇم. مەن ئويلىنىپ قالدۇم: ئەجەب، دادامنىڭ يۆتەلىشى شەرقىي جەنۇب شامىلى بىلەن مۇناسىۋەتلىكمىدۇ؟ شۇنىڭ بىلەن مەن ھەر كۈنى رادىيودىكى ھاۋا رايى مەلۇماتىغا دىققەت قىلغۇچى، تەتقىقاتىمنى باشلىۋەتتىم، خاتىرىمۇ قالدۇرۇپ ماڭدۇم:

2 - ئاينىڭ 22 - كۈنى	ھاۋا تۇتۇق	شمال شامىلى	يۆتەلمىدى
3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى	ھاۋا ئوچۇق	شەرقىي جەنۇب شامىلى	قاتتىق يۆتەلدى
3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى	يامغۇر ياغدى	شمال شامىلى	يۆتەلىپ يېنىكلىدى
4 - ئاينىڭ 19 - كۈنى	بۆلۈتلۈك	جەنۇب شامىلى	ئازراق يۆتەلدى
4 - ئاينىڭ 21 - كۈنى	بۆلۈتلۈك، يامغۇر ياغدى	شمال شامىلى	يۆتەلمىدى
4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى	ھاۋا ئوچۇق، كېيىن ئازراق بۆلۈتلۈك	جەنۇب شامىلى	ئازراق يۆتەلدى
5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى	ئوچۇق	شەرقىي جەنۇب شامىلى	قاتتىق يۆتەلدى

ھوي، دادامنىڭ يۆتلىرى راستتىنلا شەرقىي جەنۇب شامىلى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئوخشىمادۇ؟!

مەن بايقىغانلىرىمنى دوختۇرغا ئېيتتىم. دوختۇر ماڭا، دادىڭىز سەزگۈر كا-
نايچە ياللۇغى بولۇپ قاپتۇ دېدى. ئۆيىمىزنىڭ يېنىدا سۇلفات كىسلاتا زاۋۇتى
بار بولۇپ، ئۇنىڭدىن زەھەرلىك گۈڭگۈرت (IV) ئوكسىد گازى چىقاتتى. سې-
زىمچانلىقى يۇقىرى كىشىلەرنىڭ بۇرنىغا ئۇنىڭ پۇرىقى كىرگەن ھامان، گېلى
قىچىشىپ يۆتلىپ كېتەتتى. دادام دەل گۈڭگۈرت (IV) ئوكسىدقا بەك سەز-
گۈر بولۇپ، بۇرنىغا بۇ گاز پۇرىقى كىرگەن ھامان، گېلى قىچىشاتتى - دە، يۆ-
تلىشكە باشلايتتى. مەن دادامنىڭ كېسىلىنىڭ سەۋەبىنى تاپقانلىقىم ئۈچۈن
بەك خۇش بولۇپ كەتتىم.

شۇنىڭدىن تارتىپ، شەرقىي جەنۇب شامىلى چىقسا، جەنۇبقا قارايدىغان دې-
رىزىمىزنى چىڭ يېپىپ قويدىغان بولدۇم. داداممۇ يۆتەلمەيتتى. مەن سۇلفات
كىسلاتا زاۋۇتىنىڭ بۇلغىنىشىنى بالدۇرراق تۈزەپ، ھاۋانى ساپلاشتۇرۇشنى
بەك ئۈمىد قىلىمەن. چۈنكى، بۇنداق بولغاندا، دېرىزىمى ئېچىپ قويساقمۇ، دا-
دامغا ھېچقانداق تەسىرى بولمايدۇ - دە!

ئەسلىدە تەتقىقات دوكلاتى
مۇنداق يېزىلدىكەن.

بۇ ساۋاقداش بىر قىسىم ئۇچۇرلارنى
توپلاشقا ئېتىبار بېرىپ تەتقىقات دوكلاتى يې-
زىپ چىقىپتۇ، بۇ ماڭا زور ئىلھام بولدى ...

2. ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرىنىڭ تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى توغرىسىدا تەكشۈرۈش

1. مەسىلىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى

بىزنىڭ سىنىپتا «مەھمۇد» ئىسىملىكلەردىن ئۈچى، «ئايگۈل» ئىسىملىك- لەردىن ئىككىسى، «ئەركىن» ئىسىملىكلەردىن تۆتى بار، دادىسىنىڭ ئىسىملىرىمۇ ئوخشىشىدىغانلىرى خېلى كۆپ. شۇ سەۋەبتىن، مۇئەللىم دەرس سورىغاندا، ساۋاقداشلار ئۆزئارا ئالاقە قىلغاندا، نۇرغۇن قىزىق ئىشلار، ئوقۇشما- لىقلار يۈز بېرىپ تۇرىدۇ. شۇڭا، بىزنىڭ سىنىپتا ئوخشاش ئىسىملىكلەرنىڭ كەينىگە، بويى ئېگىزلىرىنى «دارازا»، ئوڭى ئاق سېرىق كەلگەنلەرنى «سېرىق» دەپ «لەقىمى» نى قوشۇپ ئاتايدىغان ئادەت بار. مۇئەللىم بىزگە: «ئادەمنى لەقىمى بىلەن ئاتاش ياكى لەقىم قويۇش ياخشى ئىش ئەمەس. ئىسىم دېگەن بىر مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ بەلگىسى، ئۇنىڭغا ناھايىتى چوڭقۇر مەدەنىيەت ئامىلىلىرى يوشۇرۇنغان. ھەممىڭلارنىڭ ئىسمىنىڭ مەنىسى بار، ئۇنى تەتقىق قىلىپ كۆرۈش ھەقىقەتەن ئەھمىيەتلىك» دېدى. دىققەت قىلىدىغان بولساق، بىز «ئاي- گۈل»، «ئەركىن»، «تۈرگۈن» دېگەندەك بەزى ئىسىملارنىڭ مەنىسىنى ئېنىق چۈشىنىدىكەنمىز، «ئەھمەد»، «ئابدۇللا»، «پەرھات» دېگەندەك ئىسىملارنىڭ مەنىسىنى پەقەت بىلمەيدىكەنمىز. بۇنىڭ سەۋەبىنى ئوقۇتقۇچىمىزدىن سورىدۇق، ئۇ سوئالىمىزغا ئۈدۈل جاۋاب بەرمەي، بىزنى بۇ مەسىلە ئۈستىدە تەكشۈرۈپ بېقىشقا رىغبەتلەندۈردى.

2. تەكشۈرۈش ئۇسۇلى

(1) بىز يېقىنقى يىللاردا نەشر قىلىنغان ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرىگە ئائىت كىتابلارنى كۆرۈپ چىقتۇق، ئۇيغۇر ئىسىملىرىگە ئائىت توردىكى ماتېرىياللارنى ئەستايىدىل كۆردۈق.

(2) ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ۋە مۇشۇ ساھەدە بىلىمى چوڭقۇر كىشىلەرنى زىيارەت قىلدۇق. بۇنىڭ بىلەن، بىزنىڭ

بۇ تېكىستنىڭ ئاپتورى ۋەلى كېرىم كۆكئالپ.

ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرىنىڭ تارىخىي ئۆزگىرىشلىرىگە بولغان چۈشەنچىسىنى چوڭقۇرلاشتى.

(3) ھەر خىل يوللار بىلەن ئىزدىنىپ، ئۇيغۇرلار ئىچىدىن يېتىشىپ چىققان مەشھۇر كىشىلەر توغرىسىدىكى ھېكايىلەرنى توپلىدۇق.

3. تەكشۈرۈش ئەھۋالى ۋە رەتلەنگەن ماتېرىيال

ئۇچۇر يولى	ئىزدىنىش يۆنىلىشى	كونكرېت مەزمۇنى
كىتاب، گېزىت - ژۇرنال	ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرىنىڭ مەنبەسى ۋە تارىخىي ئۆزگىرىشى	ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرى تارىختا ھەر خىل دىنغا ئېتىقاد قىلغان ۋە ھەر خىل يېزىق ئىشلەتكەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ جازىلىق بەلگىسىدۇر. قەدىمدە ساپ ئۇيغۇرچە ئىسىملار قوللىنىلغان بولۇپ، كېيىن ئەرەبچە، پارىسچە ۋە ھازىر يېڭىچە ئىسىملار قوللىنىلماقتا.
كىتاب، ژۇرنال، ئوقۇ-تۇش ماتېرىياللىرى	تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر كىشىلىرىمىز	مەھمۇد كاشغەرىي، يۈسۈف خاس ھاجىپ، ئەلىشىر نەۋائىي، ئەخمەتجان قاسىمى...
ئىنتېرنېت تورى	ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرىدا كۆرۈلگەن يۈزلىنىش ۋە كەمچىلىكلەر	ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرىدا ھازىر ئۆزگىرىشچان ئىسىملارنى قوللىنىش، يېڭىچە بولۇش، كۆپ مەنبەلىشىش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. يەنە مەنبەسىنى بىلمەي قوللىنىش خاھىشىمۇ ئېغىر بولۇۋاتىدۇ.

4. خۇلاسە

(1) ئۇيغۇر خەلقى ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا، كۆپ قېتىم دىن ۋە يېزىق ئۆزگەرتكەن، بىرمۇنچە مەدەنىيەت ۋە تىللارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. نەتىجىدە، ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرىنىڭ تىل تەۋەلىكىدىمۇ مۇناسىپ ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلگەن. ئۇيغۇرلار ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرى ساپ ئۇيغۇرچە ئىسىملارنى كۆپرەك قوللانغان بولسا، ئىسلام دىنىغا كىرگەندىن كېيىن، ئەرەبچە

ۋە پارسچە ئىسىملارنى قوللىنىشقا باشلىغان. «ئەركىن»، «تۈرگۈن» دېگەن ئىسىملارنىڭ مەنىسىنى بىلەلشىمىز، شۇ ئىسىملارنىڭ ساپ ئۇيغۇرچە ئىسىم ئىكەنلىكىدىن، بىلەلمىگەن ئىسىملارنىڭ ئەرەبچە ياكى پارسچە ئىسىم ئىكەنلىكىدىن بولغان. ئىزدىنىپ باقساق، ئۇلۇغ بوۋىمىز مەھمۇد كاشغەرىينىڭ «مەھمۇد» دېگەن ئىسىمنىڭ مەنىسى «ماختاشقا سازاۋەر» دېگەنلىك بولىدىكەن؛ «يۈسۈف خاس ھاجىپ» نىڭ «يۈسۈف» دېگەن ئىسىمنىڭ مەنىسى «ئاھ ئۇرغۇ - چى» دېگەنلىك بولىدىكەن.

(2) ئىسىمنىڭ يۇقىرى - تۆۋىنى بولمايدىكەن. ھەرقانداق ئىسىمنى ئۇلۇغ قىلىدىغىنى يەنىلا شۇ كىشىنىڭ ئەخلاق - پەزىلىتى، تىرىشچانلىقى ۋە خەلققە بەخت - سائادەت يارىتىش ئۈچۈن قوشقان تۆھپىسى ئىكەن. مەسىلەن، تارىختا ئۆتكەن تۇنيۇقۇق، سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان، مەھمۇد كاشغەرىي، يۈسۈف خاس ھاجىپ، ئەلىشىر نەۋائىي، ئىپارخان، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر قاتارلىق مۆھتەرەملەر ئۆزلىرىنىڭ ئاجايىپ ئىش - ئەزىزلىرى ۋە تۆھپىلىرى بىلەن ئۆز ئىسىمىنى مەڭگۈ ئۆچمەس ئابىدىگە ئايلاندۇرغان.

(3) پەرزەنتلەرگە چۈشىنىشلىك، مەنىسى ئىجابىي، تىلغا راۋان كېلىدىغان، ساپ ئۇيغۇرچە چىرايلىق ئىسىملارنى تاللاپ قويۇش بۈگۈنكى دەۋر كىشىلىرىنىڭ پەرزەنتلىرىگە ئىسىم قويۇشتىكى يۈزلىنىشى. لېكىن، يەنە غەيرىي ئىسىملارنى قويىدىغان خاھىشمۇ باش كۆتۈرمەكتە، مەسىلەن، «رېناد، رومىنو...» دېگەندەك. ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرى ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ماھىيەتلىك بەلگىسى. پەرزەنتنىڭ دۇنياغا كېلىشى بىر قۇتلۇق ئىش بولسا، ئۇنىڭغا خەيرلىك ئىسىملاردىن بىرنى تاللاپ قويۇشمۇ مۇقەددەس ۋەزىپە ھېسابلىنىدۇ.

(4) ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرى ئۈستىدە ئىزدىنىپ بىرمۇنچە بىلىملەرگە ئىگە بولدۇق. ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرىنى ساپلاشتۇرۇش ۋە مەنبەسىنى كېڭەيتىش ئوخشاش ئىسىملىكلەرنىڭ نىسبىتىنى تۆۋەنلىتىشكە پايدىلىق. بۇنىڭ بىلەن، ھەر خىل ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنى راۋانلاشتۇرغىلى ۋە بەزى ئوقۇشما سىلىقلارنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

△ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئۆگىنىش ۋە تۇرمۇشىمىزدا ئۇچۇر توپلاشقا ئەھمىيەت بېرىپ، ئۇچۇردىن پايدىلىنىپ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش قابىلىيىتىمىزنى ئۈزۈكسىز ئۆستۈرۈشىمىز كېرەك. پائالىيەتلەرنى تۆۋەندىكى جەھەتلەردىن

داۋاملىق قانات يايدۇرساق بولىدۇ:

△ گېزىت - ژۇرنال ۋە كىتابلارنى ئاقتۇرۇپ، ئۆزىمىز قىزىقىدىغان ئوچۇرلارنى، قىممىتى بار ئوچۇرلارنى ھەرقانداق ۋاقىتتا ساقلاپ قويۇشقا ئەھمىيەت بېرىپ، ئۆزىمىزنىڭ ئوچۇر ئامبىرىنى بەرپا قىلىشقا ئىنتىلىپ باقساق بولىدۇ. مەسىلەن، گېزىتتىن قىيىۋېلىش، ماتېرىيال كارتىسى ياساش ھەمدە توپلىغان ئوچۇرلىرىمىزنى پات - پات تۈرلەرگە ئايرىپ ۋە رەتلەپ، كېيىن ئىزدەپ تېپىشىمىز ئۈچۈن قۇلايلىق يارىتىش، ۋەھاكازالار.

△ باشقىلار بىلەن دائىم ئوچۇر ئالماشتۇرۇش، ئۆگىنىش ۋە تۇرمۇش جەريانىدا ئوچۇرلارغا دىققەت قىلىش، ئوچۇرلاردىن پايدىلىنىش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈش.

مەن بۇ ماتېرىيالنى كۆرۈپ تەتقىقات دوكلاتىنىڭ يەنە بىر خىل ئۇسۇلىنىمۇ بىلىۋالدىم.

مەنمۇ ئوچۇرلاردىن پايدىلىنىپ، ئاددىي تەتقىقات دوكلاتى يېزىپ باقاي...

يەتتىنچى بۆلەك

جانلىق پېرسوناژلار ئوبرازى

- بۇ مەۋسۈمدىكى تىل - ئەدەبىيات دەرسىدە نۇرغۇن ياز - غۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىدىكى پېرسوناژلار بىلەن تونۇشتۇق.
- بۇ پېرسوناژلار روشەن خاسلىققا ئىگە بولۇپ، بىزگە چوڭ - قۇر تەسىر قىلدى. بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەردە بىز يەنە يازغۇچىلار ياراتقان بىرنەچچە پېرسوناژ ئوبرازى بىلەن تو - نۇشمىز.
- بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەرنى ئۆگىنىش جەريانىدا ياز - غۇچىلارنىڭ پېرسوناژلارنى تەسۋىرلەش ئۇسۇللىرىنى بىلد - ۋالايلى ھەمدە بۇ ئۇسۇللارنى يېزىقچىلىق مەشقىمىزدە قول - لىنىپ باقايلى.

جاڭگانىڭ «پور» بىلەن چېلىشىشى

«جاڭگا» يازغۇچى شۇ گۇاڭياۋنىڭ «كىچىك ئەسكەر جاڭگا» ناملىق بالىلار پوۋېستىدىكى باش قەھرىمان. «كىچىك ئەسكەر جاڭگا»دا جاڭگانىڭ لاۋجۇڭ تاغىسى، لاۋلو تاغىسى، رايونلۇق ئەترەت باشلىقى ۋە مومىلىرىنىڭ يېتەكلىشىدە ھەقىقىي سەككىزىنچى ئارمىيە جەڭچىسى بولۇپ يېتىشكەنلىك جەريانى بايان قىلىنغان. تۆۋەندە بېرىلگەن بۆلەكتە جاڭگانىڭ «پور» بىلەن چېلىشقانلىقى يېزىلغان.

— ئەمىسە چېلىشىمىز.

— شۇنداقمۇ؟ — «پور» دەرھال كەينىگە ئىككى قەدەم چېكىندى — دە، يالاڭ كەمزۇلنى ھاپىلا — شاپىلا سېلىپ تاشلاپ، بېلىنى چېڭىتتى، — چېلىشساق چېلىشتۇق، قول تۇتۇشۇپ چېلىشامدۇق ياكى ئىختىيارىمۇ؟

جاڭگا چېلىشقاندا يالغۇز كۈچىگلا ئەمەس، يەنە چاققانلىقىمۇ تايىناتتى، شۇڭلاشقا قول تۇتۇشۇپ چېلىششقا ئۈنمىدى. ئىككىيلەن «مىلتىقى» بىلەن «قامچىسى»نى بوسۇغا تۈۋىگە قويۇپ قويۇپ، ئىككى تەرەپتە تۇرۇپ بىر — بىر — گە خورازلاردەك بازغىشتى. دەسلەپتە جاڭگا رەقىبىنى كالانىپاي، تومپاي كۆرۈپ، قالتىس نوچىلىق بىلەن ئۇنىڭ ئەتراپىدا مايمۇندەك سەكرەپ ئايلانغىلى تۇردى. ئۇنىڭ ئېپىنى تېپىپ چىرماق سالماقچى بولۇشلىرىدىن ئۇتۇۋالمايغۇ دەۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى. بىراق پورمۇ چېلىشچى بولغاچ، بەل — پۇتلىرىنى چىڭ تۇتۇپ، كۆزلىرىنى پۇلتايتقىنىچە سەگەك بولۇپ تۇردى. ئىككىيلەن ئىككى — ئۈچ مەرتەم بازغىشقاندىن كېيىن، بىردىنلا پومداقلىشىپ كەتتى. بۇ قېتىم جاڭگا ئۇنىڭ قىلىتىقىغا دەسسەپ سالغانىدى: پور ئېغىر ھەم كۈچلۈك بولغاچقا، جاڭگا ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۇنى مىدىرلىتالمىدى. ئاخىر دېمى سىقىملىپ، ئۇنىڭ پۇتىغا چىرماق سالاي دېيىشىگە، پور پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۇنى يانغا ئىتتىردى. جاڭگا تىك موللاق چۈشۈپ كەتتى.

ئۆلۈش ئالدىدىكى يەن جىەنشېڭ

يەن جىەنشېڭ ئېلىمىزنىڭ كلاسسىك ساتىرىك رومانى «كوڭزىچىلارنىڭ غەيرىي رەسمىي تەرجىمھالى»دىكى بىر پېرسوناژ. بۇ روماندا ئاپتور ۋۇ جىڭشىن ساتىرىك ئۇسۇلنى قوللىنىپ، فېئودال جەمئىيەتتىكى ئۆلىمالارنىڭ نام - ئاتاققا قانچىلىك بېرىلىپ كەتكەنلىكىنى ھەم ئۇلارنىڭ ھال - ئەھۋالىنى تەسۋىرلەپ بەرگەن. روماندىكى يەن جىەنشېڭ ناھايىتى پۇلدار ئادەم. تۆۋەندىكى بۆلەكتە ئۇنىڭ ئۆلۈش ئالدىدىكى ئەھۋالى يېزىلغان.

شۇنىڭدىن كېيىن يەن جىەنشېڭنىڭ كېسىلى كۈندىن كۈنگە ئېغىرلىشىپ، ھېچ ياخشىلىنىشقا قاراپ ماڭمىدى. ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىنىڭ ھەممىسى يوقلاپ كەلدى. بەش جىيەن ئوغلى نۆۋەتلىشىپ تېۋىپنىڭ دورا تەييارلىشىغا ياردەملىشىپ تۇردى. تاۋۇز چاغىنىدىن كېيىن تېۋىپلارمۇ دورا بېرىشتىن توختىدى. يېزىدىكى ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان قېرىنداشلىرىنىڭ ھەممىسى يېتىپ كېلىشتى. كېسىلى ئېغىرلىشىپ كەتكەنلىكتىن يەن جىەنشېڭنىڭ گەپتىن قالغىنىغىمۇ ئۈچ كۈن بولغانىدى. كەچتە ئۆي ئىچى ئادەمگە لىققىدە تولدى. شىرەدىكى جىنچىراغدا ئىككى تال

پىلىك ياندۇرۇقلۇق تۇراتتى. يەن جىيەنشېڭنىڭ گېلىگە خەپرۇك كەپلىنىپ، لىپ، نەپسى قىسىلماقتا ئىدى. شۇنداق يېتىمۇ ئۇ يوتقاندىن قولىنى چىقىرىپ، ئىككى بارمىقىنى كۆرسەتتى. بۇنى كۆرگەن چوڭ جىيەنى ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— تاغا، يەنە ئىككى قېرىندىشىم كەلمىدى دەۋاتاملا؟ — دەپ سورىدى. يەن جىيەنشېڭ بېشىنى چايقىدى. ئىككىنچى جىيەنى كېلىپ:

— تاغا، يەنە ئىككى تال كۈمۈش بار ئوخشىمامدۇ؟ قانداق ۋەسىيەتلىرى باركىن؟ — دەپ سورىدى. يەن جىيەنشېڭ ئۇنىڭغا ئاللىبىپ قارىغىنىچە ئاچچىق-لىنىپ باش چايقىدى. بالا كۆتۈرۈۋالغان ئېمىكئانا گەپ قىستۇردى:

— ئىككى بوۋامنى كەلمىدى دەپ ئارمىنىنى قىلىۋاتاملا يا؟ يەن جىيەنشېڭ بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۆزلىرىنى يۇمغىنىچە بېشىنى چايقىدى. جاۋشى كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋەتتى — دە، يەن جىيەنشېڭنىڭ قېشىغا بېرىپ: — بوۋا، ئۆزلىرىنىڭ مەقسەتلىرىنى مەندىن بۆلەك ھېچكىم چۈشەنمىگۈ-دەك!... سىلى ئاۋۇ چىراغقا ئىككى پىلىك سېلىپ قويۇپسىلەر، ياغ ئىسراپ بو-لۇپ كېتىدىغان بولدى دەپ خاتىرجەم بولالمايۋاتىدىلا. ھازىرلا بېرىپ بىرىنى ئېلىۋېتەي، — دېدى ھەم شۇنداق دەپلا بېرىپ بىر تال پىلىكنى ئېلىۋەتتى. ھەممەيلەن يەن جىيەنشېڭغا تىكىلىشتى. يەن جىيەنشېڭ بېشىنى لىڭشىتقاندىن كېيىن قوللىرى ساڭگىلاپ تىنىقى توختىدى.

1. تېكىستلەرنى توغرا، ھېسسىياتلىق ئوقۇڭلار.
2. تېكىستلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن، ئەسەردىكى شا كىچىك جاڭگا ۋە يەن جىيەنشېڭنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرى سىزگە قانداق تەسىراتلارنى قالدۇردى؟ ئويلىنىپ جاۋاب بېرىڭلار.
3. تېكىستلەردىكى پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرى يارقىن ئىچىپ بېرىلگەن جۈملىلەرنى تېپىڭلار ھەمدە ئاپتورنىڭ پېرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىشتىكى ئۇسۇلىنى ئىگىلىۋېلىڭلار.
4. دەرىستىن سىرتقى ئوقۇشلۇقلارنى تېپىپ ئوقۇپ، ئەسەردىكى پېرسوناژلار تەس-ۋىرى بار ئۈلگىلىك سۆز - جۈملىلەرنى كۆچۈرۈپ يېزىۋېلىڭلار.

تۇرمۇشتىكى ئاددىي ۋەقەلەرمۇ بەزىدە بىزنى چوڭقۇر ئويلارغا سالىدۇ. تۆۋەندىكى تېكىستنى ئەستايىدىل ئوقۇپ، ئاپتورنىڭ دەسلەپتە ئاددىي - ساددا موزدۇز قىزغا ناتوغرا قاراشتا بولغانلىقى، كېيىن نېمە ئۈچۈن بۇ قارىشىدىن يانغانلىقىنى بىلىۋالايلى ھەمدە ئەسەردىكى پېرسوناژلار تەسۋىرىدىكى ئالاھىدىلىكىنى چۈشىنىۋالايلى.

موزدۇز قىز

*22

جاندىن ئۆتىدىغان زەھەردەك ئاچچىق شامال ئاۋات كوچىنى سۆرۈن كۆر - سىتىپ تۇراتتى. مەن ۋېلىسپىت مىنگىنىمچە ياقا يۇرتتىن كەلگەن ھېلىقى موزدۇز قىزنى ئىزدەۋاتاتتىم.

تېخى تۈنۈگۈنلا چەمى ئاجراپ كەتكەن سول پاي شىبلىتىمنى ياماپ بېرىشنى ئېيتقىنىمدا، ئۇنىڭ بۇ خۇرۇم ئاياغنىڭ چەمىگە بىگىز ئۆتكۈزەلىشىدىن گۇمانلانغانىدىم. ئەمما ئۇ بەخىرامان ھالدا ئاياغنى ئېلىپ، تولۇق ئىشەنچ بىلەن:

— ياماش كەتمەيدۇ، مىخلاپ قويساقلا بولدى، — دېگەندى.

خاتىرجەم بولالماي ئۇنىڭغا، قانچىلىك پۇل ئالسىڭىز ئېلىڭ، پۇختا تىكىپ بېرىڭ، دېدىم. ئۇ ماڭا ياللىتىدە قاراپ قويدى - دە، يا ياق، يا ماقۇل دېمەي، تاڭ - تۇڭ قىلىپ ئۈچ تال مىخنى قېقىۋەتتى. ئاندىن بىر قولىدا ئاياغنىڭ چەمىنى تۇتۇپ، يەنە بىر قولىدا قونچىدىن كۈچەپ قايرىدى. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ: «ئەمدىغۇ خاتىرجەم بولغانىسىز؟» دېمەكچى بولغانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

پۇل تۆلەي دەپ يانچۇقۇمنى ئاختۇرۇشۇمغا ئۇ دەرھال ئالدىرماي تۇرۇڭ دېگەن مەنىدە قول ئىشارىسى قىلىپ، ئاياغنى كۆرسەتكىنىچە باشقا يۇرتنىڭ تەلەپپۇزىدا:

— بۇ يەرنى ياممىسا بولمىغۇدەك، قاراڭ، سۆكۈلۈپ كېتىپتۇ، — دېدى. ئاندىن تاراق - تۇرۇق قىلىپ تىككىلى تۇردى.

كۆزگە ئانچە سىغىپ كەتمەيدىغان بۇ قىزغا سەپسالدىم. ئۇ پاكىز، يۈزى

بۇ تېكىستنىڭ ئاپتورى گۈەن سۈيلىك.

دومبىلاق، قاشلىرى دىق -
 ماق، دۈگىلەك كۆزلىرى
 قىلىۋاتقان ئىشىغا تىكىل -
 گىنىچە چىمچىقلاپ تۇرات -
 تى. قولنىڭ ئۇششۇپ
 كۆكرىپ كەتكەن دۈمبى -
 لىرىدىن كۆپ جاپا چەك -
 كەنلىكى چىقىپ تۇراتتى.
 بۇنى كۆرۈپ، قانچىلىك
 پۇل دېسە تالاشمايلا بېرەي -
 چۇ، دېگەن ئويغا كەلدىم.
 قىز ئاياغنى تىكىپ
 بولۇپ ماڭا سۇنغاچ، ئەمدى
 يەنە بىر پېيىنى سېلىڭ،
 دېدى. پۈتۈمنى كۆتۈرۈپ،
 يەنە بىر پاي ئايغىمنىڭ
 ساق ئىكەنلىكىنى ئېيت -
 تىم.

— پۈتتىڭىز بەك تەر -
 لەيدىكەن، يىپى ئاسانلا
 چىرىپ كېتىدۇ. ساق دې -

گەن تەقدىردىمۇ نەچچە كۈنگە پايلىمايدۇ، — ئۇ شۇنداق دەپلا ئۇ ئايغىمنىمۇ
 سالدۇرۇپ ياماشقا باشلىدى.

خىيالىمدىن تۇيۇقسىزلا، باھاسىنى دېيىشىمدىم، ناۋادا مەندىن كۆپ پۇل
 ئۈندۈرۈۋالسىمەن دېسە قانداق قىلغۇلۇق دېگەن ئوي كەچتى - دە، كۆڭلۈم بىر
 قىسما بولۇپ قالدى.

ئاياغنى ياماپ بولدى. ئاسماندا بىر باھا قويدىغان بولدى - دە دېسەم، ئوي -
 لىمىغان يەردىن ئاتىشى تىيىن دەيدۇ. قارىغاندا ئۇ ئۇنداقلاردىن ئەمەس ئىكەن.
 يانچۇقۇمدىن پۇل ئېلىپ بەرمەكچى بولدۇم، لېكىن ما ئىشنى كۆرمەمدىغان،
 ھەيىنىمنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن ئەمەسمۇ. جىمى يانچۇقلىرىمنى ئاخشۇرۇپ ئاران

ئوتتۇز تىيىن تاپتىم. قاتتىق ئوڭايسىزلىنىپ كەتتىم. نەچچە يىل ئىلگىرى رەخت سېتىۋالغاندا بىر تىيىن كەملەپ قالغانلىقى ئۈچۈن مال ساتقۇچىدىن بىرمۇنچە سېسىق گەپ ئاڭلىغىنىم ئېسىمگە كېلىپ، بىردىنلا جىددىيلەشىپ قالدىم. شۇ تاپتا، ئۇ بىرلا ۋارقىرايدىغان بولسا، ئادەم ئولشىپ كېتەتتى. ئامالسىزلىقتىن قىزغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، قول سائىتىمنى يەشتىم - دە، گۆرۈگە قويۇپ تۇرماقچى بولدۇم. كىم بىلسۇن، قىز پىسىڭىدە كۈلۈپ:

— قېچىپ كەتسەم قانداق قىلىسىز؟ — دېدى.

— سىزگە ئىشىنىمەن.

شۇ تاپتا بۇ ئوڭايسىزلىقتىن قۇتۇلۇشتىن باشقىنى ئويلىغۇم يوق ئىدى. ئۇنى ماقۇل دېسەن دەيتتىم. بىراق ئۇ كۈلۈمسىرىگىنىچە:

— مەنمۇ سىزگە ئىشەندىم. بولدى، مۇشۇنچىلىك بەرسىڭىز يېتەرلىك، — دېدى.

— بولمايدۇ، بۇ ئاران ئوتتۇز تىيىن تۇرسا! — دېدىم ئۇنىڭغا.

— بولدى، يېتەرلىك. ماڭا بېرىدىغاننى بېرىپ بولىڭىز، — دېدى ئۇ بېشىنى سىڭايان تۇتۇپ ماڭا خۇشخۇيلۇق بىلەن دوستانە قاراپ.

— بېرىپ بولىڭىز دەيسىزغۇ؟ نېمىنى بەردىم؟ — سورىدىم چۈشەنەلمەي.

— سەممىيەتنى، ئىشەنچنى! — دېدى ئۇ بىمالال كۈلۈپ.

ئۆزۈمدىن بەكلا نومۇس قىلىپ كەتتىم. ئۇ سەممىيەمۇ ياكى مەنمۇ؟ ئۇ ماڭا ئىشەندىمۇ ياكى مەن ئۇنىڭغا ئىشەندىممۇ؟

ئۇنىڭغا، ئەتە چوقۇم پۇلىڭىزنى ئەكىلىپ بېرىمەن، دەپ ۋەدە بەردىم.

— بۇنىڭغىمۇ ئىشەندىم، ئەمما ئوتتۇز تىيىن ئۈچۈن شۇنچىلىك قىلىش كېتەمدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەتە نەدە تۇرىدىغانلىقىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن. مېنى نەدىنمۇ تاپارسىز؟ — دېدى ئۇ.

شۇنداق، بۇنداق چوڭ ناھىيە بازىرىدا ئۇنى نەدىنمۇ تاپارمەن؟ شۇنداقتىمۇ يەنىلا ئۇنى ئىزدەپ چىقتىم. مانا، كوچىمۇ كوچا ئىزدەپ يۈرۈپتىمەن. كىرمىگەن تار كوچىلىرىمۇ قالمىدى.

ھەي موزدۇز قىز، نەدە سىز؟

ئۇ قولدىكى ئىشلىرىنى تۈگىتىپ بولۇپ، مېنى كەينى تەرەپتىكى ئۆيگە باشلاپ كىردى ھەمدە ھېچكىم ياراتمايدىغان بىر دۆۋە كىيىمنى چىقىرىپ، ئۇنىڭ ئارىسىدىن ئەڭ سەت كىيىمدىن بىرنى ماڭا تەڭلىدى. بۇ كىيىم ماڭا زا-دىلا ياراشمىدى، لېكىن سەت بولغىنى بىلەن يېڭى ئىدى. ئۇنى سېتىۋالغۇم بولغاچقا، قۇسۇر ئىزدەپ ئولتۇرماي، ساتقۇچىغا ئېھتىيات بىلەن ئېغىز ئاچ-تىم:

— يېنىمغا پارچە پۇل سالماي كەپتىمەن. بۈگۈن كىيىمنى ئالغۇچ كېتىپ، پۇلنى بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئەكېلىپ بەرسەم قانداق بولار؟
— ھە، شۇنداقمۇ؟ مەنمۇ سېنى پارچە پۇلى يوقمىكىن دەپ ئويلىغانىدىم. سەندەك بايۋەچچىلەرنىڭ يانچۇقىدىن پۈتۈن پۇللا چىقىدۇ ئەمەسمۇ! — دېدى ساتقۇچى چىرايىنى سەتلەشتۈرۈپ.

ئۇنىڭ گېپىدىن زەردەم قايناپ، ئۆزۈمنى باسالمايلا قالدىم:
— بۇرادەر، تونۇمىغان ئادەمنىڭ كىيىم - كېچىكىگە قاراپلا، ئۇنىڭغا باھا بەرمىگۈلۈك. بۇ كىيىمنى سېتىۋالغۇچىلىككۈم بار، سىلەرنى پۈتۈن پۇلنى پار-چىلىيالماي قىيىنلىق قالمىسۇن دېگەنلا يېرىم بار شۇ.
بۇ گەپلىرىم ئۇنىڭ پوزىتسىيەسىنى سەل ئۆزگەرتتى، ئەمما ئۇ يەنىلا كۆ-رەڭلىكىنى تاشلىماي سۆزلەشكە باشلىدى:

— مېنىڭمۇ يامان نىيەتتىم يوق، ئەمما بىزنى يېنىڭىزدىكى پۈتۈن پۇلنى پارچىلىيالمايدۇ دەپ ئەنسىرەپ كەتمەڭ، چاتاق يوق پارچىلىيالايمىز.
مەن يېنىمدىن پۇلنى چىقىرىپ ئۇنىڭغا تەڭلىدىم:
— شۇنداقمۇ، ناھايىتى ياخشى، خاپا بولماڭ - ھە.

ئۇ ھىجايغىنىچە قولۇمدىن پۇلنى ئالدى، ئالدى - يۇ، شۇئان چىرايىدا خۇد-دى كۆلچەككە تاش ئاتقاندا پەيدا بولىدىغان كىچىك دولقۇنلارغا ئوخشاش قويۇق قورۇقلار پەيدا بولدى. ئۇ پۇلغا كۆز يۈگۈرتكەندە، بۇ قورۇقلار ئۇنىڭ چىرايىدا

قېتىپ قېلىپ، ئۇنى تېخىمۇ سەت-
لەشتۈرۈۋەتتى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى
چىرايى بەئەينى ۋېزوۋىي يانار تې-
غىنىڭ يېنىدىكى كىچىك تۈزلەڭ-
لىكلەردە قېتىپ قالغان دولقۇنسىد-
مان لاۋاغا ئوخشاپ قالغانىدى.

ئۆمرۈمدە بۇنداق ئوسال بولغان
بىچارە چىرايىنى كۆرۈپ باقمىغانىد-
دىم. شۇ پەيتتە دۇكان غوجايىنى
كېلىپ قالدى:

— نېمە ئىش بولدى، بىرەر چا-
تاق چىقمىغاندۇ؟

— ھېچقانداق چاتاق چىققىنى
يوق، مەن ئۇنىڭ پۇل ياندۇرىشىنى
ساقلاۋاتىمەن.

— بولىدۇ، بولىدۇ، تودىي، ئاشقان
پۇلنى تېز ياندۇرۇپ بەر.

— شۇنداق قىلايلى! بۇ ئېيت-
ماققا ئوڭاي، ئەپەندى، بۇ پۇلنى
ئۆزىڭىز كۆرۈپ بېقىڭا، — دېدى
تودىي.

خوجايىن پۇلغا شۇنداق بىر قا-
ردى — يۇ، ئىختىيارسىز يەڭگىل
ئىسقىرتىۋەتتى — دە، ھېلىقى ئۆت-
مەس ماللىرىنىڭ ئارىسىغا ئۆزىنى
ئاتتى. ئۇ كىيىم — كېچەكلەرنى
ئۇياق — بۇياققا ئۆرگەچ، ھايا-
جانلانغان ھالدا ئۆزىگە پىچىرل-
غاندەك بىرنېمىلەرنى دېيىشكە
باشلىدى:

— بىر مىليونىغا نەدىكى بىر قاملاشمىغان كىيىمنى ساتقىنىڭ نېمىسى تود دېگەن بۇ نانقېپى دائىم مۇشۇنداق بىمەنە ئىشلارنى قىلىدۇ. ئۇ ھەمىشە مىليونېر بىلەن يالاڭتۇشنى پەرقلەندۈرەلمىگەچكە، دۇكانغا كەلگەن مۆتۈر- لەرنى قاچۇرۇپ قويدۇ. ھۇ كۆزى كور بوپكەتكۈر! ۋاي - ۋۇي، مەن ئىزدە- ۋاتقان كىيىم بۇ يەردىكەن. ئەپەندى، ئۈچىڭىزدىكى كىيىمنى سېلىۋېتىڭ، ئوت- قا سېلىۋېتىلى. قېنى، ماۋۇ كۆڭلەك بىلەن ماۋۇ كىيىمنى كىيىۋېلىڭ. پاھ، ئەجەب ياراشتى، سىپتا ھەم يارىشمىلىق بۇ كىيىملەر سىزگە خۇددى كىنەزگە ياراشقاندا كىيىم كەلدى. بۇ كىيىملەرنى ئەسلىدە بىر چەت ئەللىك شاھزادە بۇيرۇتۇپ تىكتۈرگەندى. ئاپىسى كېسەللىك سەۋەبىدىن كۆز يۇماي دەپ قال- غاچقا، بۇلارنى مۇشۇ يەرگە قويۇپ قويۇپ، بىر قۇر مۇسەپەت كىيىمى تىكتۈ- رۇپ كېتىپ قالدى... پاھ، بۇ شىممۇ بەك ياراشتى، ئەپەندى، ئەمدى ماۋۇ پىن- جەكنى كىيىۋېلىڭ. تازا خوپ كەلدى، مانا ئەمدى چاپاننى كىيىسىڭىز، پاھ - پاھ، قاراڭ، ھېچقانداق ئېۋنى يوق. بۇ ئۆمرۈمدە بۇنداق سىپتا، بۇنداق يارد- شىملىق كىيىم تىكىپ باققان ئەمەسمەن، جۇمۇ!

مەن ئۇنىڭغا كىيىملەردىن رازى بولغانلىقىمنى ئېيتتىم.

غوجايىن يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— ناھايىتى توغرا ئېيتتىڭىز، ئەپەندى، بۇ كىيىملەرنى بىر مەزگىل كى- يىپ تۇرسىڭىزلا بولىدۇ. بوي - بەستىڭىزنى ئۆلچىۋېلىپ، بىر قۇر كىيىم تىكىپ بېرەي. ھەي تودى، چاققان دەپتەر - قەلەمنى ئەكېلىپ خاتىرىلىۋال... پۈتتىڭىز ئۇزۇنلۇقى 32 ...

گېپىگە ئىنكاس قايتۇرۇپ بولغۇچە، ئۇ بويۇمنى ئەپچىللىك بىلەن ئۆلچە- ۋېتىپ، ماڭا تېزدىن بىر قۇر كەچلىك مۇراسىم كىيىمى، ئۆي ئىچىلىك كى- يىم، كۆڭلەك... دېگەنلەرنى تىكىپ تەييار قىلىپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆلگۈرۈپ بولدى.

ئاخىر ماڭا سۆزلەش پۇرسىتى كەلدى:

— بىراق، بۇرادەر، مېنىڭ پۇل تۆلىشىمنى قەرەلسىز ساقلىيالايدىغان بول- سىڭىز بىر گەپ، بولمىسا بۇ كىيىملەرنى بۇيرۇتالمايمەن. بەك بولمىسا، ماۋۇ پۇلنى پارچىلىيالىسىڭىزمۇ مەيلى ئىدى.

— قەرەلسىز؟ بۇ سۆز تازا جايىنى تاپالماي قالدى. «مەڭگۈ» دەپ بېقىڭا، مەڭگۈ دېسەك، ئاندىن توغرا بولىدۇ، ئەپەندى. تودى بۇ بۇيرۇتمىنى تېز پۈتكۈ-

زۇپ، بۇ ئەپەندىنىڭ داچىسىغا يەتكۈزۈپ بېرىڭلار، ھەرگىز كېچىكىپ قالمىد. سۇن. قالغان ئۇششاق - چۈششەك خېرىدارلار ساقلاپ تۇرسۇن. بۇ ئەپەندىنىڭ ئادرېسىنى خاتىرىلىۋالغىن، بىرنەچچە كۈنگىچە ھايالشمىيالا...
 — ئۆي كۆچمەكچى بولۇۋاتمەن، يەنە بىر قېتىم كەلگەندە سىلەرگە يېڭى ئادرېسىمنى دەپ بېرەي، — دېدىم مەن.
 — بولىدۇ، ئەپەندى، ناھايىتى توغرا ئېيتتىڭىز. جىندەك ساقلاپ تۇرۇڭ، مەن سىزنى ئۈزۈپ چىقاي. ئەپەندى، ماقۇل ئەمىسە، خەير - خوش، خوش، ئەپەندى.

1. تېكىستنى ئىچىڭلاردا ئوقۇپ، مۇھىم سۆز - جۈملەلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىڭلار.

2. تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئىگىلىۋېلىڭلار ھەمدە خالىغان بىر نەچچىسىگە جۈملە تۈزۈڭلار:

كۆرۈمىسىز تەنبەھ لاۋا يالاڭتۇش مۆنۋەر سىپتا كىنەز
 ئېۋەن ھايالشمىي مىليونېر مۇسبەت كىيىمى قەرەلسىز

3. ئەسەردىكى پېرسوناژلارنىڭ تىلى، ھەرىكىتى، روھىي قىياپىتىدىكى ئۆزگىرىش ئىپادىلەنگەن سۆز - جۈملەلەرنى گەۋدىلەندۈرۈپ ئوقۇشقا دىققەت قىلىڭلار. نېمە ئۈچۈن غوجايىن بىلەن تودنىڭ «مەن» گە تۇتقان پوزىتسىيەسى تۇيۇقسىز ئۆزگىرىپ قالغاندۇ؟ بۇنىڭدىن نېمىنى ھېس قىلىدىڭلار؟

4. غوجايىن بىلەن تودنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى قايسى سۆزلەر بىلەن يىغىنچاق-لىغىلى بولىدىغانلىقى، تېكىستتىكى قايسى تەسۋىرلەر بۇ ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدىغانلىقى ھەققىدە ئويلىنىپ باقايلى.

لى فامىلىك بۇ كىشى ئاقلامچىلىق قىلىدۇ. ئۇ ئۆيىنى شۇنچىلىك چىرايلىق ئاقارتىدۇ. ئەڭ ھەيران قالارلىقى، ئۇ ئاقلامچىلىق قىلغاندا قارا كىيىم كىيىۋا - لىدۇ، ئاقارتىپ بولغاندا قارىسىڭىز، كىيىمدىن ھېچ ئاق داغلارنى تاپالماي - سىز. راست شۇنداق! ئۇ ئۆزىمۇ، ناۋادا ئۈستىبېشىمغا ھاك - پاك چاچراپ كەت - كۈدەك بولسا، ئاقلىغىنىمغا پۇل ئالمايمەن، دەيدۇ.

بۇ بىر ھېكايە. بۇنىڭغا ھەممە ئادەمنىڭ ئىشىنىپ كېتىشى ناتايىن. بۇ كەسىپنى قىلمىغانلار ئىشەنمەيمىز دەيدۇ، قىلغانلار بولسا ئىشەنمەي تۇرۇۋې - لىشى تۇرغان گەپ.

بىر كۈنى بۇ ئاقلامچى ساۋ شياۋسەن ئىسىملىك بىرنى شاگىرتلىققا ئال - دى. شاگىرتى دەسلەپتە چاي قۇيۇپ، يۈگۈر - يېتىم ئىشلارنى قىلىپ يۈردى. ئۇ ئۈستىسىنىڭ ئاشۇ قالتىس ماھارىتىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي يۈرگەندى. مانا ئەمدى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرىدىغان بولدى.

ئۇ كۈنى ساۋ شياۋسەن تۇنجى قېتىم ئۈستىسى بىلەن ئىشقا چىقىپ، يېڭى سېلىنغان بىر ئۆيىنى ئاقلىغىلى باردى. ئۇ يەرگە بېرىپ ساۋ شياۋسەن ئۈس - تىسىنىڭ ئۆيى ئىگىسى بىلەن بولغان پارىڭىدىن ھەقىقەتەن نوچى كىشى ئەم - كەنلىكىنى بىلدى. ئۇنىڭ قائىدىسى بويىچە، كۈنىگە پەقەت بىرلا ئېغىز ئۆي ئاقلىنىدىكەن. بۇ بىنادا چوڭ - كىچىك بولۇپ توققۇز ئېغىز ئۆي بولغاچقا، توققۇز كۈن ئاقلاشقا توغرا كېلىدىكەن. ئىشنى باشلاشتىن بۇرۇن ئۇ تۆت بۇرجەك بوخچىسىنى يەشتى، دەرۋەقە قارا چاپان، قارا ئىشتان، قارا ئاياغ چىقتى. بۇ قارا كىيىملەرنى كىيگەندى، چېلەكتىكى ھاك تېخىمۇ ئاپئاق كۆ - رۈنۈپ كەتتى.

بىر ئۆيدە بىر تورۇس، تۆت تام بولىدۇ. ئاقلاش ئاۋۋال تورۇستىن باشلاندى. تورۇسنى ئاقلاش نېمىدېگەن تەس. شۇرقىراپ تۇرغان ھاكىنى چوتكا بىلەن تو - رۇسقا سۇۋىغاندا تېمىپ كەتمەيدۇ دېگىلى بولامدۇ؟ يەنە كېلىپ ئۈستىڭىزگىلا

تامىدىغان گەپ. لېكىن ئاقلامچى ئۈستام چوتكىنى كۆتۈرگەندە ھاكقا چىلىمىدە -
 غاندەك كۆرۈنەتتى - يۇ، تورۇسقا سۈرگەندە بولسا تەپتەكشى، ئاپئاق ئاقىرىپ،
 ئاجايىپ چىرايلىك بولۇپ كېتەتتى. بۇنىڭغا قاراپ بەزىلەر ئۇنىڭ ماھارىتى
 قالىتىس ئىكەن دېسە، بەزىلەر ئۇ ھاكىنى ئالاھىدە تەڭشەۋالغان گەپ دېيىشتى.
 ساۋ شياۋسەن ئۇنىڭ زادى قانداق ئاقلىغانلىقىنى ھېچ بىلەلمىدى. ئۈستامنى
 چوتكىنى خۇددى دۇمباقنى يېنىك چالغاندەك ياكى رويالنىڭ تىللىرىنى يې -
 نىكىكەنە باسقاندەك شۇنچىلىك لەرزىلەر ئويىنىتىپ بوشلا سۇۋايتتى. پاق - پاق
 قىلغان ئاۋازلىرىمۇ شۇنچىلىك يېقىملىق ئىدى. ئاقارتقان جايلىرى شۇ قەدەر
 تەكشى، ئېۋەنسز ئىدى. بىراق ساۋ شياۋسەننىڭ پۈتكۈل خىيالى يەنىلا ئۈس -
 تىسىنىڭ ئۈستىباشلىرىغا داغ - ياغ يۇققانمىدۇ دېگەندە ئىدى.

ئاقلامچى ئۈستامنىڭ يەنە بىر قائىدىسى بار ئىدى. بىر تامنى ئاقلاپ بول -
 غاندا چوقۇم ئورۇندۇقتا بىر دەم ئولتۇرۇپ، بىرەر ئىستاكىن چاي ئىچەتتى.
 ئاندىن يەنە ئاقلاشقا كىرىشىپ كېتەتتى. ساۋ شياۋسەن ئۈستامغا چاي قۇ -
 يۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىبېشىغا بىر قۇر قاراپ چىقتى. راستىنلا چېكىتچىلىكمۇ
 داغ يوق. شۇنىڭ بىلەن بۇ قارا كىيىملەر ئۇنىڭغا مۇقەددەس كىيىمدەك كۆرۈ -
 نۇپ كەتتى.

ئاقلامچى ئۈستام ئاخىرقى تامنى ئاقلاپ بولغاندىن كېيىن ساۋ شياۋسەن ئۇنىڭ شىمىدا پۇرچاقچىلىق بىر ئاقنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. قارا ئىچىدىكى ئاق ئاق ئىچىدىكى قارىغا قارىغاندا كۆزگە بەكرەك چېلىقتى. تۈگەشتى، ئۈستىسىنىڭ ئىشى سۇغا چىلاشتى. ئۇمۇ چاغلىقكەن، ئىلگىرىكى ئەپسانە تۈسىنى ئالغان گۈزەل ئوبراز ئەمدى ئۆز سىنىنى يوقاتتى. ساۋ شياۋسەن ئۈستىسىنى ئوڭايسىزلىنىپ قالمىسۇن دەپ بۇنى دېيىشتىن قورقتى، قاراۋېرىشكىمۇ پېتىنمىدى. شۇنداقتىمۇ كۆزى ئىختىيارسىز شۇ ياققا كېتىپ قالاتتى.

بۇ چاغدا ئاقلامچى ئۈستام تۇيۇقسىز ئۇنىڭغا تىكىلىپ:

— شياۋسەن، شىمىدىكى ئاقنى كۆرۈپ قاپسەندە - ھە؟ ئۈستام تۈگەشتى، ئۇنىڭ دېگەنلىرى يالغانكەن دەۋاتامسەن؟ ھۇ ئەخمەق، ئىنچىكىلەپ قاراپ باق، - دېدى. ئاقلامچى ئۈستام شۇنداق دېگەچ شىمىنى بوشقىنە باسقانىدى، ئۇ ئاق چېكىت يوقاپ كەتتى. قولىنى بوشاتقاندى يەنە پەيدا بولدى. قىزىق ئىش! ساۋ شياۋسەن سىنچىلاپ قاراپ ئەسلىدە ئۇ ئاق چېكىتنىڭ تۆشۈك ئىكەنلىكىنى بىلدى! ئۈستىسى بايا تاماكا چەككەندە ئېھتىياتسىزلىقتىن كۆيدۈرۈۋالغانىدى. ئىچىدىكى ئاق تامبىلى تۆشۈكتىن خۇددى ھاك تېمىپ كەتكەندەك كۆرۈنگەن - كەن!

ئاقلامچى ئۈستام ساۋ شياۋسەننىڭ ھاڭۋېقىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ كۈلۈپ كەتتى - دە:

— ھۈنەرنى ياخشى ئۆگەن! - دېدى.

ساۋ شياۋسەننىڭ تۇنجى كۈنى كۆرگەن، ئاڭلىغان ۋە ئۆگەنگەنلىرىنى بەل - كىم باشقىلار بىر ئۆمۈر چۈشەلمەسلىكىمۇ مۇمكىن.

ئۇيغۇر تىلى بىلىملىرى

قوشما جۈملە

ئىككى ياكى ئۈچتىن ئارتۇق ئاددىي جۈملىنىڭ ئۆزئارا بىرىكىشىدىن تۈزۈلۈپ، مۇرەككەپ ئوي - پىكىرنى بىلدۈرىدىغان جۈملىلەر قوشما جۈملە دېيىلىدۇ.

مەسلەن:

قوڭغۇراق چېلىنىپ بولدى، لېكىن ئوقۇغۇچىلار تېخىچە سىنىپقا كىرىپ بولالمىدى. بېيجىڭ ۋە تىنىمىزنىڭ پايتەختى، تارىخىي مەدەنىيەتلىك شەھەر، ئۇ جۇڭگونىڭ سىمۋولىدۇر.

مۇئەللىم سىنىپقا كىردى - دە، بىزگە قاراپ رازىمەنلىك بىلەن كۈلۈپ قويۇپ، سۆزىنى باشلىدى.

قوشما جۈملە تەركىبىدە ئاز دېگەندە ئىككى ئاددىي جۈملە بولىدۇ. قوشما جۈملە تەركىبىدىكى ئاددىي جۈملىلەر ھەر خىل ۋاسىتىلەرنىڭ ياردىمىدە ئۆزئارا باغلىنىپ كېلىدۇ.

ئىشلەپ بېقىڭلار

1. تۆۋەندىكى پارچىنى ئوقۇپ، ئاددىي جۈملىنىڭ ئاستىغا تۈز سىزىق، قوشما جۈملىنىڭ ئاستىغا ئەگرى سىزىق سىزىڭلار:

«مېنىڭ ئاتا - ئانام ياكى ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمنىڭ بىرەرى رەسساممۇ ئەمەس. دادام ئۆلىما كىشى بولۇپ، يۇرت قازىسى ئىدى. مەن دادامنىڭ ئاتىمىشلىرىغا كىرگەندە تۇرغان يالغۇز ئوغلى بولغاچقا، دادام ماڭا تولىمۇ كۆيۈنەتتى. ئىككى ياش ۋاقتىدا ئانام تۈگەپ كەتكەچكە، مەن ئۆگەي ئانىنىڭ قولىدا چوڭ بولدۇم. ئۆيىمىزدە بىرقانچە

ئەۋلاد ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن مىراس قالغان ئۈچ يۈز پارچىدىن ئارتۇق كىتاب بايلىقىدىن مەن ئاشۇ كىتابلاردىكى رەسىملەرنى كۆرۈشكە بەكمۇ ئامراق ئىدىم. دادام بۇ كىتابلارنى كۆرۈشۈمگە يول قويمىتتى، لېكىن كىتاب ۋاراقلىرىنىڭ يىرتىلىپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلىپ، ئۆزى ۋارقلاپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى رەسىملەرنى چۈشەندۈرۈپ قوياتتى. مەن بۇ رەسىملەرنى ھەۋەس بىلەن كۆرۈپ، ئۇلارنى دوراپ سىزانتىم. «غازى ئەھمەدنىڭ «قەلبىمدىكى ئوتلۇق سۈرەتلەر» ناملىق كىتابىدىن)

2. تۆۋەندىكى قوشما جۈملىلەرنى ئوقۇپ، ھەربىرىنىڭ قانچە ئاددىي جۈملىدىن تەركىب تاپقانلىقىنى ئېيتىپ بېرىڭلار:

(1 مەي باغلاپ پىشقان ئالمىلارنى كۆرۈپ، توشقان بەكمۇ خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ ۋە لىككىدە سەكرەپ ئالما دەرىخى ئۈستىگە چىقىۋاپتۇ - دە، ئالمىلارنى ھۇزۇرلىنىپ يېيشكە باشلاپتۇ.

(2 ئاخىر بارات ئاكا ئۇ كىشىنى ياناققا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن، ئوغلى بىلەن ئارقىسىغا قايتتى ۋە ئۇ كىشىنىڭ ئۈنىمىغىنىغا قارىماي، ئۇنىڭ سومكىسىنى كۆتۈرۈۋالدى - دە، ئۈچەيلى مېھمانخانىغا قاراپ ماڭدى.

(3 ئابدۇرېھىملارنىڭ يېزىسىدا 25 مولۇق بىر باغ بار بولۇپ، باغۋەن مۇسا تاغا ئون نەچچە يىلدىن بېرى مۇشۇ باغدا ئىشلەپ، باغنىڭ ئالاڭ يەرلىرىگە كۆچەت قويۇپ، مېۋىسى ناچارلىرىغا ئەلا سورتلۇق مېۋىلەرنى ئۇلاپ، بۇ باغنى ئاجايىپ گۈزەللەشتۈرۈۋەتكەنىدى.

قوشما جۈملە شەكلىدىكى ماقال - تەمسىلدىن ئۈچىنى يېزىڭلار:

مەشىق باغچىسى

ئاغزاكى ئالاقە ۋە يېزىقچىلىق مەشىقى

ئاغزاكى ئالاقە

پېرسوناژلار توغرىسىدا ھېكايە ئېيتىش

بۇ بۆلەككە بېرىلگەن تېكىستلەردىكى پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازى يارقىن، ۋەقەلىكىمۇ ناھايىتى جانلىق. ھازىرغىچە مۇشۇنداق نۇرغۇن ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇدۇق، شۇنداقلا كىنو - تېلېۋىزىيە فىلىملىرى، دىراممىلارنى كۆردۇق، ھېكايە - چۆچەكلەرنى ئاڭلىدۇق. شۇلاردىكى بەزى پېرسوناژلار ھېلىمۇ ھەم كاللىمىزدا ساقلانماقتا. بۇ قېتىملىق ئاغزاكى ئالاقە پائالىيىتىدە ئاشۇ پېرسوناژلار توغرىسىدىكى ھېكايىلەرنى ئېيتىشىپ باقايلى. دەرسلىكتىكى پېرسوناژلارنى سۆزلىسەكمۇ، دەرسلىكتىن سىرتقى ئوقۇشلۇقلاردىكى پېرسوناژلارنى سۆزلىسەكمۇ بولىدۇ، يەنە رېئال تۇرمۇشتىكى ئادەملەرنى سۆزلىسەكمۇ بولىدۇ. سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن، كىم سۆزلىگەن ھېكايە كۆپچىلىكتە ئەڭ چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغانلىقىنى باھالاپ چىقايلى.

يېزىقچىلىق مەشىقى

خاسلىقى روشەن ئادەملەر كىشىدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدۇ، تاسادىپىي ھالدا بىر قېتىم كۆرگەن بولساقمۇ، ئۇلارنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرى ۋە يۈرۈش - تۇرۇشى كۆز ئالدىمىزدىن كەتمەيدىغان ئەھۋاللار بولىدۇ. بۇ قېتىمقى يېزىقچىلىق مەشىقىدە شۇنداق ئادەملەرنى يېزىپ باقايلى، ئەتراپىمىزدىكى تونۇش كىشىلەرنى يازساقمۇ، تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالغان ناتونۇش كىشىلەرنى يازساقمۇ بولىدۇ. يازغاندا، تېكىستلەردىكى پېرسوناژلارنى

تەسۋىرلەش ئۇسۇللىرىنى قوللىنىشقا تىرىشىپ، پېرسوناژلارنىڭ مەلۇم تەرەپتىكى ئالاھىدىلىكلىرىنى ئەكىس ئەتتۈرۈپ بېرەيلى. يېزىپ بولغاندىن كېيىن، ئۆزئارا باھالاپ چىقايلى. شۇنداقلا تۈزىتىپ، پېرسوناژنىڭ خاسلىقىنى تېخىمۇ ياخشى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرەيلى.

ئەسەلەش ۋە كېڭەيتىش

ئالاقە سەھنىسى

● بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەردە خۇددى تىرىك ئادەملەردەك جانلىق پېرسوناژلار ئوبرازى يارىتىلغان. بۇ پېرسوناژلار ئىچىدە قەدىمكى زامانغا تەۋەلىرىمۇ، ھازىرقى زامانغا مەنسۇپلىرىمۇ بار؛ جۇڭگولۇقلارمۇ، چەت ئەللىكلەرمۇ بار؛ ئىجابىي پېرسوناژلارمۇ، سەلبىي پېرسوناژلارمۇ بار. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قايسىسى سىزدە ئەڭ چوڭقۇر تەسىرات قالدۇردى؟ نېمە ئۈچۈن شۇنداق تەسىرات قالدۇردى؟

● بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەردە پېرسوناژلار ئوبرازى كۆپ خىل ئۇسۇللار ئارقىلىق يارىتىلغان. مەسىلەن، «پۇلنىڭ سېھرىي كۈچى» دېگەن تېكىستتە دۇكان غوجايىنى بىلەن ساتقۇچىنىڭ «مەن» گە تۇتقان پوزىتسىيەسى ناھايىتى جانلىق ھەم روشەن يورۇتۇپ بېرىلگەن. بۇ تېكىستنى ئوقۇغاندىن كېيىن پېرسوناژلارنى تەسۋىرلەش ئۇسۇلىنى ئۆگىنىش ۋە قوللىنىش جەھەتتە سىزدە قانداق تەسىراتلار بولدى؟ بۇ قېتىمقى يېزىقچىلىق مەشىقىدە پېرسوناژلارنىڭ ئالاھىدىلىكىنى سۈرەتلەشتە تېكىستلەردىكى پېرسوناژلارنى تەسۋىرلەش ئۇسۇلىدىن قانداق ئۆگەندىڭىز؟

تىل خەزىنىسى

شۇبۇلاپ تۇرۇپ، خىرقىراپ تۇرۇپ، ئىنجىقلاپ تۇرۇپ، مەسخىرىلىك ئاۋازدا، رەندىگەن ئاھاڭدا، ياڭراق ئاۋازدا، جۇغى كىچىك، زىلۋا بويلۇق، تەمبەل، كەڭ غوللۇق، ئۈستىخانلىق، قامەتلىك، دوغىلاق ئوتتۇرا بوي، شەلپەردەك قىزارماق، ئاغزىنى ئۈمچەيتىمەك، چىرايىنى يۈرۈشتۈرمەك، ھەييارلارچە كۈلۈمسىرەش، قولىنى قىلىچلاپ شىلتىش، ئىككى قوللاپ سۇنماق، قول قوشتۇرۇپ تۇرماق، قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ، سوكۇلداپ، تىمسىقلاپ، يۈكۈنۈپ، زوڭزىيىپ، دەلدەڭشىپ، ئالچاڭلاپ، غادىيىپ، ئايتاڭلاپ

ئىبرەتلىك چۆچەك

بىلىكى كۈچلۈك بىرنى يېڭەر، بىلىمى كۈچلۈك مىڭنى يېڭەر

بۇنىڭدىن ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى بىر يۇرت بولغانىكەن. ئاشۇ يۇرتتا بىر ئەقىللىك بالا، بىر كۈچتۈڭگۈر بالا بار ئىكەن، ئۇلار دائىم كىم - كىمنى يېڭىپ چىقىدۇ دەپ تالاش - تارتىش قىلىشىدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە شۇ يۇرت كاتتىسى ئۇلارنىڭ تالاش - تارتىشىنى يۇرت ئەھلى ئالدىدا بىر تەرەپ قىلىشنى جاكارلاپتۇ. پۈتۈن يۇرت خەلقى بىر مەيدانغا يىغىلىپتۇ.

يۇرت كاتتىسى ئەقىللىك بالا بىلەن كۈچتۈڭگۈر بالىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ: — بۈگۈن مۇشۇ مەيداندا ئۆز كارامىتىڭلارنى كۆرسىتىسىلەر، لېكىن بىر شەرت بىلەن ئىشىڭلارنى تاماملاڭلار، بولمىسا ھەر ئىككىڭلارنى جازالايمەن، — دەپتۇ. ئۇلار شەرت قويۇشنى بىر - بىرىگە ئۆتۈنۈپ خېلى تالاش - تارتىش قىلىشىپتۇ. لېكىن بىرلىككە كېلەلمەپتۇ، ئاخىر يۇرت كاتتىسى ئۇلارنىڭ تالاش - تارتىشىنى توختىتىپ كۈچتۈڭگۈر بالغا:

— قېنى، شەرتنى سەن ئوتتۇرىغا قوي، — دەپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ كۈچىگە ئىشىنىپ: — مەن مۇشۇ بويى - بەستىم بىلەن ئۇنىڭغا شەرت قويسام بولمايدۇ، ئۇ مېنىڭ يېرىمىچە كېلىدىكەن، شۇڭا ئۇ ھەرقانداق شەرت قويسا مەن قوبۇل قىلاي، — دەپتۇ. بۇ چاغدا ئولشىپ تۇرغان كىشىلەر كۈچتۈڭگۈر بالىنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ چۇقان ساپتۇ. كۈچتۈڭگۈر بالا خالايقىنىڭ ئۆز تەرىپىنى ئالغانلىقىدىن مەغرۇرلىنىپ كۆرەڭلەپ كېتىپتۇ. يۇرت كاتتىسى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئەقىللىك بالغا:

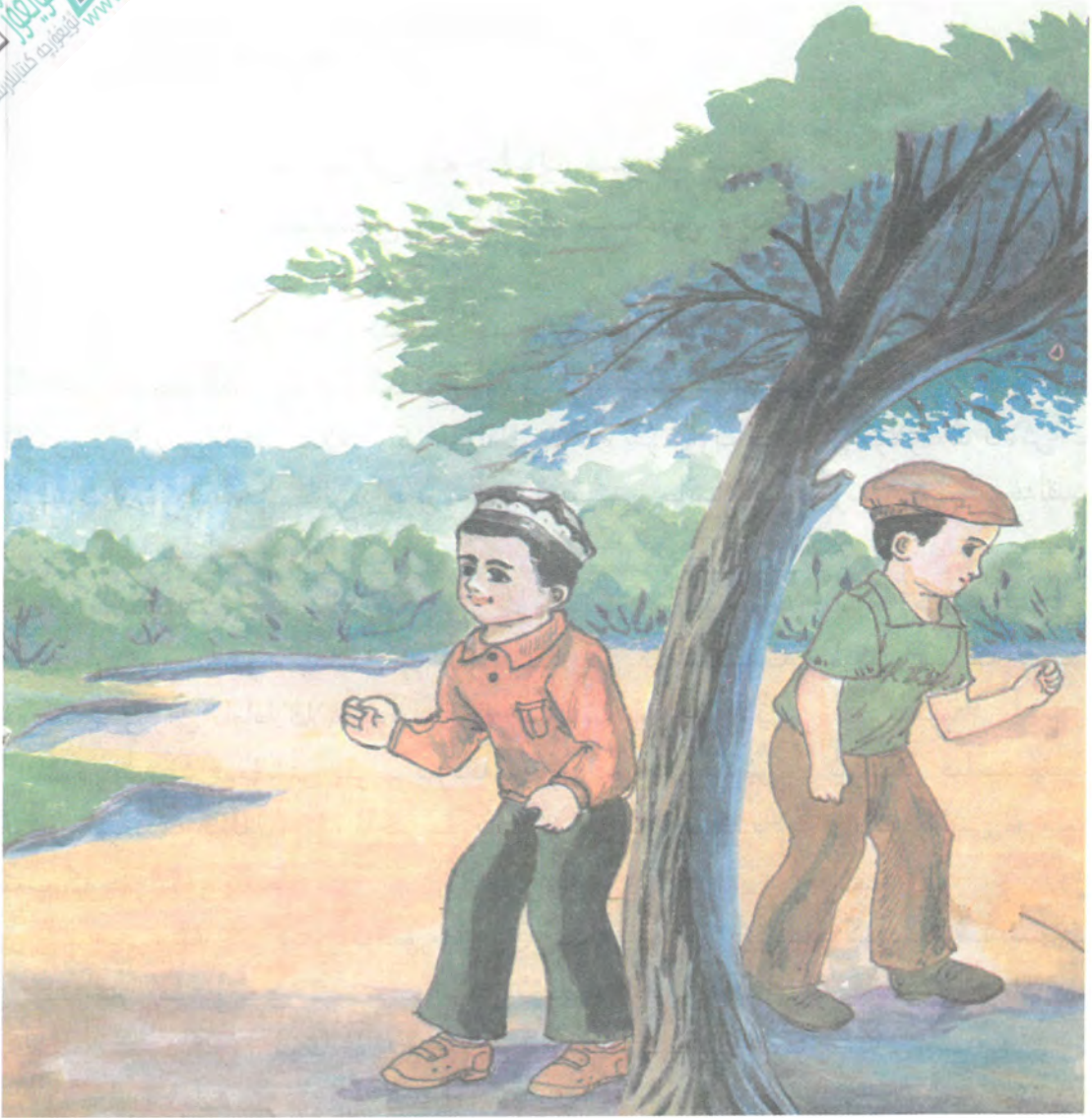
— قېنى ئوغلۇم، شەرت قويۇش پۇرسىتى ساڭا نېسىپ بوپتۇ. سەن ھەر ئىككىڭلارغا ماس كېلىدىغان بىر شەرت قويغىن، — دەپتۇ.

ئەقىللىك بالا يۇرت كاتتىسىغا ئېھتىرام بىلدۈرۈپ:

— ئەي، ھۆرمەتلىك ئاتا، شەرتنى مەن قويسام ئادىللىق بولمايدۇ، سىلى يۇرت كاتتىسى، شەرتكە سىلى ئېغىز ئاچسىلا، — دەپتۇ.

بۇ تېكىست راجىھ ئابدۇرېشىت ئىبراھىم توپلاپ رەتلىگەن «ئىبرەتلىك چۆچەكلەر» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

يۇرت كاتتىسى ئەقىللىك بالىنىڭ سۆزىنى ئورۇنلۇق بىلىپ، ئەتراپتىكىلەرگە قاراپ:
 — خالايق، بۇلار بىر - بىرىگە شەرت قويايمايۋاتىدۇ، كۆپنىڭ ئەقلى كۆپ بولدى.
 دۇ. قېنى، كىم بۇلارغا ماس كەلگۈدەك بىرەر شەرت قويۇپ باقىدۇ؟ — دەپتۇ.
 كىشىلەر ئارىسىدىن بىر ئاقساقال ئوتتۇرىغا چىقىپ، خالايققا شۇ يەردىكى ئۈچ
 غۇلاچ ئېگىزلىكتىكى سوقما تامىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:
 — بۇلار بىر سوقما توپىنى ئۈچ قەدەم نېرىدىن مۇشۇ سوقما تامدىن ئۆتكۈزۈشتە
 بەسلەشسۇن، كىمدە كىم بىر سوقما توپىنى سوقمىنىڭ كەينىگە ئۆتكۈزەلسە شۇ ئەڭ
 كۈچلۈك ھېسابلانسۇن، — دەپتۇ.
 خالايق ماقۇل كۆرۈشۈپ ھەدەپ كۈچتۈڭگۈر بالغا مەدەت بەرگىلى تۇرۇپتۇ. بىر -

مۇنچە كىشىلەر بولسا تامنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ قاراپ تۇرۇپتۇ. كۈچتۈڭگۈر بالا كۆرەڭ-
 لىگىنچە بېرىپ ئۈچ قەدەم يەردىن بىر سىقىم توپا ئېلىپ، تامغا كۈچەپ ئېتىپتۇ. كىشى-
 لەر «ئانتى» دەپ ۋارقىرىشىپتۇ. لېكىن توپا تامنىڭ يېنىغا بارا - بارمايلا شامالدا توزۇپ
 كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن خالايق «ھە - ھۇ» دېيىشىپ ئۇنىڭغا يەنە مەدەت بېرىشكە
 باشلاپتۇ. كۈچتۈڭگۈر بالا نەچچە قېتىم ئېتىپمۇ توپىنى تامنىڭ كەينىگە ئۆتكۈزەلمەپتۇ.
 يۇرت كاتتىسى ئەقىللىك بالىنى توپىنى تامنىڭ كەينىگە ئۆتكۈزۈشكە بۇيرۇپتۇ. ئەقىل-
 لىك بالا بەلگىلەنگەن ئورۇنغا بېرىپ، يېنىدىن قول ياغلىقىنى چىقىرىپ، بىر سىقىم تو-
 پىنى ياغلىققا چىگىپ بىر ئاتقانكەن، توپا تامدىن ئېشىپ، خېلى نېرىغا چۈشۈپتۇ. خالا-
 يق ئەقىللىك بالىنىڭ ئەقىل - پاراستىگە قايىل بولۇشۇپتۇ. يۇرت كاتتىسى ئەقىللىك
 بالىنى تەبرىكلەپ تون كىيگۈزۈپتۇ. كېيىن بۇ ئىش يۇرت ئارىلاپ ھېكايە بولۇپ تار-
 قلىپتۇ. بۇ كەچمىشنى ئاڭلىغان دانالار:
 — بىلىكى كۈچلۈك بىرنى يېڭەر، بىلىمى كۈچلۈك مېڭىنى يېڭەر دېگەن شۇ - دە، —
 دەپ يەكۈنلىشىپتۇ.

سەككىزىنچى بۆلەك

دۇنياغا ساياھەت

بۇ رەڭگارەڭ دۇنيادا، ۋەتىنىمىزنىڭ بىز پەخىرلىنىدىغان گۈزەل تاغ - دەريالىرى، ئېسىل مىللىي مەدەنىيىتىدىن باشقا يەنە بىز تېخى بىلمەيدىغان چەت ئەلنىڭ ئاجايىب مەنزىرىلىرى ۋە ئۆزگىچە مەدەنىيەتلىرى بار. بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەر چەت ئەللەرنىڭ خىلمۇخىل، رەڭدار مەنزىرە سۈرەتلىرىنى كۆز ئال - دىمىزدا نامايان قىلىپ، بىزنى ئاپتورلار بىلەن بىللە دۇنيانىڭ تۈرلۈك جايلىرىغا ئېلىپ بېرىپ سەيلە - ساياھەت قىلدۇرىدۇ. بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەرنى ئوقۇغاندا، ئاساسىي مەزمۇنى چىڭ تۇتۇپ، ئاپتورنىڭ مەنزىرە، ئۆرپ - ئادەت ئالاھىدىلىكى - لىرىنى قانداق تەسۋىرلىگەنلىكىنى بىلىۋالايلى ھەمدە تې - كىستلەردىكى ئوبرازلىق سۆزلەرنى خاتىرىلىۋېلىشنى ئۈنتۈ - مايلى. ئەگەر شارائىت يار بەرسە، يەنە تۈرلۈك ئۇسۇللار ئارقى - لىق ماتېرىيال توپلاپ، چەت ئەللەرنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى چۈشىنىپ باقساق بولىدۇ.

باشقىلارنىڭ ھۇزۇرلىنىشى ئۈچۈن گۈل بېقىش

25

گۈزەللىكنى سۆيۈش ئادەمنىڭ تۇغما تەبىئىتى بولسا كېرەك. دۇنيادا گۈزەل نەرسىلەر بەك كۆپ، شۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ گۈزىلى گۈلدۇر. گۈلنى سۆيىدىغان مىللەتلەرمۇ ئىنتايىن كۆپ، گېرمانىيەلىكلەر دەل شۇنداق مىللەتلەرنىڭ بىرى.

40 — 50 يىل ئىلگىرى، گېرمانىيەدە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا، گېرمانىيەلىكلەرنىڭ گۈلگە بولغان مۇھەببىتىنىڭ چوڭقۇرلۇقىدىن ھەقىقەتەن ھەيران قالغانىدىم. ئۇ يەردە ھەممە ئائىلە گۈل ئۆستۈرىدىكەن. ئۇلار گۈلنى جۇڭگو-

بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى جى شيەنلىن. ئۆزگەرتىپ ئېلىندى.

لۇقلاردەك ئۆيدە ئۆستۈرمەستىن، بەلكى كوچىغا قارىغان دېرىزىلەردىن سىرتىدا ئۆستۈرىدىكەن. ھەممە گۈللەر سىرتتا بولۇپ، ئۆيدە تۇرغاندا ئۇلارنىڭ غولىنىلا كۆرگىلى بولىدىكەن. مەن ئولتۇرۇۋاتقان ئۆينىڭ ئايال غوجايىنىدىن: «سىزنىڭ گۈل ئۆستۈرۈشىڭىز باشقىلارنىڭ كۆرۈشى ئۈچۈن ئىكەن - دە!» دېسەم، ئۇ تەبەسسۈم بىلەن: «ھەئە، شۇنداق!» دېگەندى.

ھەقىقەتەن شۇنداق ئىكەن. ھەرقانداق بىر كوچىدا كېتىۋېتىپ، تىپ بېشىڭىزنى كۆتۈرسىڭىزلا، ھەممە ئائىلىنىڭ دېرىزىلىرى ئالدىدا ئېچىلىپ كەتكەن رەڭگا.

رەڭ گۈللەرنى كۆرىدىكەنسىز. نۇرغۇن دېرىزىلەر تۇتۇشىپ گۈل دېڭىزىنى ھا-سىل قىلىپ، كىشىنى تاغ باغرىدىكى خىلۋەت يولدا كېتىۋاتقاندا تۇيغۇغا كەلتۈرۈپ قويدىكەن. ھەممە ئائىلە شۇنداق قىلىدىكەن. ئۇلار ئۆيىدىكى گۈللىرىنى باشقىلارنى كۆرسۈن دەپ چىقىرىپ قويدىكەن، كوچىدا كېتىۋاتقاندا، باشقىلارنىڭ گۈللىرىدىن زوقلىنىدىكەن. بۇ «ھەممە مەن ئۈچۈن، مەن ھەممە ئۈچۈن» دېگەن ھېكمەتنىڭ روھىدىن بولغانىكەن.

بۈگۈن يەنە گېرمانىيەگە كەلدىم. پويىزدىن ئەمدىلا چۈشۈشۈمگە، بىزنى كۈتۈۋالغان ساھىبخانا مېنىڭدىن:

— گېرمانىيەدىن ئايرىلغىنىڭىزغا شۇنچە ئۇزاق بولدى، سىزچە ئۆزگىرىپ-تۇمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئۆزگىرىشلەر بولۇپتۇ، ئەمما گۈزەللىكى زادىلا ئۆزگەرمەپتۇ، — دېدىم مەن.

مەن دەۋاتقان «گۈزەللىك» ناھايىتى كۆپ نەرسىلەرنى كۆرسىتەتتى، بۇلارنىڭ

ئىچىدە چىرايلىق گۈللەرمۇ بار ئىدى. كوچىدا كېتىۋاتقىنىمدا بېشىمنى كۆتۈرۈپ قارىدىم، يەنە ئۆي - ئۆيلەرنىڭ دېرىزىسىدە گۈللەر پورەكلەپ ئېچىلىپ كەتكەنىدى. نېمىدېگەن گۈزەل مەنزىرە! گېرمانلار نېمىدىگەن ئۆزگىچە مىللەت - ھە! مەن يەنە 40 - 50 يىل بۇرۇنقى چاغلارغا قايتىپ قالغاندەك، يۇرتۇمنى سېغىنىدۇرىدىغان شۇ گۈلدەك چۈشلەرنى يەنە كۆرۈۋاتقانداك بولۇپ قالدۇم.

1. تېكىستنى ھېسسىياتلىق ئوقۇڭلار. تېكىستنىڭ 3 - ئابزاسىنى يادلىۋېلىڭلار.
2. تېكىستنى ئوقۇپ، ئويلىنىپ باقايلى. ئاپتور گېرمانىيەدە قانداق گۈزەل مەنزىرىنى كۆرگەن؟
3. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ، تىرناق ئىچىدىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭلار:
  - (1) «ھەممە مەن ئۈچۈن، مەن ھەممە ئۈچۈن» دېگەن ھېكمەتنىڭ روھى بىزنى چوڭقۇر ئويلاندۇرىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبىنى دەپ بېقىڭلار؟
  - (2) «ئۆزگىرىشلەر بار ئىكەن، ئەمما گۈزەللىكى زادىلا ئۆزگەرمەپتۇ» دېگەن جۈملىدە دىكى «گۈزەللىكى زادىلا ئۆزگەرمەپتۇ» دېگەن سۆزنى قانداق چۈشەندىڭلار؟
4. تېكىستتىكى گۈللەرنىڭ گۈزەللىكى تەسۋىرلەنگەن جۈملىلەرنى كۆچۈرۈۋېلىڭلار.

تۆۋەندىكى تېكىستنى ئىچىڭلاردا ئوقۇپ، ئويلىنىپ بېقىڭلار: تايلاندىكى ئادەم بىلەن پىلنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق ئىكەن؟ مۇناسىۋەتلىك ئابزاسلارنى تېپىپ، بىرنەچچە قېتىم ئوقۇيلى. ئاندىن، ئالدىنقى تېكىستكە باغلاپ، ئىككى تېكىستنىڭ يېزىلىش ئۇسۇلىدىكى ئوخشاشمىسىلىقلارنى سېلىشتۇرۇپ كۆرەيلى.

پىلار بىلەن ئۇسسۇل ئويناش

26*

تايلاندا بارسىڭىز تاشيول ياكى ئورمانلىقتا پىلار ئۇچراپ تۇرىدۇ، بۇ ئىندى تايىن نورمال ئەھۋال، ھەيران قېلىشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق. پىل كىشىلەرنى تولا كۆرۈپ كۆنۈپ كەتكەچكە، يەلپۈگۈچتەك سالپاڭ قۇلاقلىرىنى پۇلاڭلىتىپ قويۇپ، تەمكىنلىك بىلەن ئالدىرماي - تېنىمەي ئۆز يولىغا كېتىۋېرىدۇ. پىل - تايلاندىكى دۆلەت گۆھىرى. بۇ دۆلەتنىڭ ئەڭ دەسلەپكى تەرەققىياتى ۋە گۈللىنىشى پىل بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. بۇرۇن پىلار پالۋانلارنى ئۇس - تىگە مىندۈرۈپ خەتەرلىك ئۆتكەل - قەلئەلەرگە ھۇجۇم قىلغان، قورغانلارنى قوغدىغان؛ بىرى ئوغنا، ئونى يۈزگە تېتىپ، تايلاندىلىقلار ئۈچۈن خىزمەت قىلغانىكەن. كۆندۈرۈلگەن پىلار ئورمانلىقتىن چىققان كۈنلىرى بەلكىم شۇ جاينىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇشىدا چوڭراق ئۆزگىرىش بولغان كۈنلەر بو - لۇشى مۇمكىن. تايلاندىلىقلارنىڭ پىلنى ياخشى كۆرۈشى قەتئىي ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس.

دۆلىتىمىزدە پىل كۆرىمىز دېسەك، ھايۋانات باغچىسىدا يىراقتىنلا كۆرە - لەيمىز، ئادەم بىلەن پىلنى سىم توساقلار ئايرىپ تۇرىدۇ. تايلاندا بولسا، ئادەم بىلەن پىلنىڭ ئارىسىدا ھېچقانداق توسۇلغۇ بولمايدۇ. مەن پىل بىلەن جىق بىللە تۇردۇم، پىلنىڭ قۇلقى مۇرەمگە تېگىپ تۇراتتى، تىنىقى خارتۇمىدىن ئۈستۈمگە ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. دەسلەپتە مەن سەل جىددىيلەشتىم، بىراق ئەترا - پىمدىكى تىنچ، خاتىرجەم تۇرغان تايلاندىلىقلارنى كۆرۈپ، مەنمۇ خاتىرجەم بولۇپ

بۇ تېكىستنىڭ ئاپتورى جاۋ لىخۇڭ. ئۆزگەرتىپ ئېلىندى.

قالدىم. مەن پىلنى ئەڭ يېقىن ئارىلىقتىن كۆرۈپ، ئۇنىڭ تو-لىمۇ تەمكىنلىكىنى بايقىدىم. بۇ تەمكىنلىكنىڭ ئالدىدا، سىزدىكى جىددىيلىك تەبىئىيلا بوشىشىپ كېتىدىكەن. ئېيتىلىشىچە، پىل ئەقىللىك ھەم زېرەك ھايۋان ئەكەن. بۇ سۆزنى پىللار تايلىنىڭ ئارقىلىق ئىسپاتلىغان ئەكەن. مەن شەھەردە كۆرگەن پىللارنىڭ كۆپىنچىسى ئارتىس پىللار ئەكەن. كىشىلەر مەشىق قىلدۇرغاچقا، ئۇلار توپ تېپەلەيدىكەن، باشچىلاپ تىك تۇرالايدىكەن، تاماشىبىنلارغا سالام بېرەلەيدىكەن. ئەڭ قىزىقارلىق يېرى، ئۇ سىزنى

ئۇۋۇلاپ قوياالايدىكەن. كىشىلەر يەردە قاتار ياتسا، پىللار بۇ ئادەملەر ئارىسىدىن ئالدىنقى مېڭىپ ئۆتىدىكەن، ئۇلار ئادەم بىلەن ئادەم ئارىلىقىدىكى بوش يەرنى بايقاپ دەسسەيدىكەن. ھەر بىر ئادەمنىڭ ئۈستىدىن ئۆتكەندە، تەمبەل پۈتلىرىنى سوزۇپ، ئۇلارنىڭ بەدىنىنى سىلىق سىيپاپ ئۆتىدىكەن، بەزىدە خارتۇمى بىلەن كىشىلەرنىڭ بەدىنىنى ئۇۋۇلاپ قويىدىكەن. بەزىدە يەنە تېخى ئۇلار كىشىلەرگە چاقچاق قىلىپمۇ قويىدىكەن. بىر قېتىم، مەن مۇنداق بىر ئىشنى كۆرگەندىم: بىر پىل خارتۇمى بىلەن بىر ئايالنىڭ ئايىغىنى سالدۇرۇۋالدى، ئاندىن كېيىن ئايالنىڭ خارتۇمى بىلەن يۆگىۋېلىپ نېرى كەتتى. يەردە ياتقان ھېلىقى ئايال جىددىيلەشكىنىدىن چىرقىراپ كەتتى. پىل ئايالنىڭ ۋارقىراشلىرىغا ئازراقمۇ پەرۋا قىلماي، ئايالنىڭ خارتۇمى بىلەن پۇلاڭلاقتىنچە، ئۆلىشىپ تاماشا كۆرۈۋاتقان كىشىلەر توپىنى بىر ئايلىنىپ چىقتى - دە، ئاندىن

ئالدىرماي - تېنمەي ھېلىقى ئايالنىڭ يېنىغا قايتىپ كېلىپ، ئاياغنى قايتۇرۇپ بەردى. ئايال ھەم ھەيران، ھەم خىجىل بولدى، پىلىنىڭ ئەپسۇس سورىغاندەك قىياپەتتە تىزنى پۈكۈپ تەزىم قىلغانلىقىغا قاراپلا قالدى. شۇنچە يوغان پىل - نىڭ تىزنى پۈكۈپ بېشىنى لىڭشىتىۋالدىكى نەپىس ھەرىكىتى ئۇنى قانداق - يوسۇنلۇق بىر مۆتىۋەرگىلا ئوخشىتىپ قويغانىدى.

مەن ئۈچۈن ئەڭ ئۇنتۇلغۇسىز يەنە بىر ئىش، پىلىنىڭ ئۇسسۇل ئوينىغىنىدىكى كۆرۈش بولدى. شۇ قېتىم، باتىيادىكى دۇڭبىيا باغچىسىدا، بىر توپ پىللار كىشىلەرگە ئويۇن قويۇپ بەردى. ئاخىرىدا ئويۇن يۇقىرى پەللىگە چىقتى، پىللار شوخ مۇزىكا ساداسى ئىچىدە، ئۇسسۇل ئويناشقا باشلىدى، كۆرۈرمەنلەر كەڭرى مەيدانغا يوپۇرۇلۇپ كېلىشتى. ئادەملەر بىلەن پىللار ئارىلىشىپ ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كەتتى، مەيداندىكى ھەر بىر كىشى قىزغىن ھايانغا چۈمگەن ئىدى. ئۇسسۇل ئوينىۋاتقان پىللاردا ئازراقمۇ كالانىپايلىق يوق ئىدى، ئۇلار مۇزىكىغا جور بولۇپ باشلىرىنى چايقاپ، ئىرغىلىتىپ، پۇتلىرىنى دەم كۆتۈرۈپ، دەم دەسسەپ، بەدىنىنى ئۇياق - بۇياققا مىدىرلىتىپ، ئۇزۇن خارتۇملىدى. رىنى بوشلۇقتا پۇلاڭلىتاتتى. شەك - شۈبھىسىزكى، ئۇلار ئادەملەرگە ئوخشاش، مۇزىكا ساداسى ئىچىدە مەستخۇش بولۇپ كېتىۋاتاتتى. چىراي ئىپادىسىدىن ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى بىلىنىپ تۇراتتى. تۇرۇپ ئويلاپ قالدىم: مۇبادا پىللار كۈلەلىگەن بولسا ئىدى، چوقۇم ئاجايىپ كۈلۈپ كەتكەن بولاتتى.

ۋېنتسىيە دۇنياغا مەشھۇر سۇ ئۈستى شەھىرى، ئۇنىڭ دەريا ئېقىملىرى گىرەلىشىپ كەتكەن بولۇپ، قېيىقلار ئاساسلىق قاتناش قورالى ھېسابلىنىدۇ ۋە پىكاپىنىڭ رولىنى ئوينايدۇ.

ۋېنتسىيەدىكى قېيىقلار 20 — 30 ئىنگىلىز چىسى^① ئۇزۇنلۇقتا، تار ھەم تېرەن، چاپما قولۇققا سەل - پەل ئوخشاپ قالىدۇ. قېيىقنىڭ بېشى ۋە قۇيرۇق تەرىپى يۇقىرىغا قارىغان بولۇپ، ھىلال ئايغا ئوخشايدۇ. سۈرئىتى تېز ۋە جانلىق، خۇددى ئېرىقنىكى سۇ يىلىنىدەك تېز يۈرىدۇ.

بىز قېيىققا ئولتۇردۇق، ئۇ ھەر خىل تاش كۆۋرۈكلەرنىڭ ئاستىدىن ئۆتتى. بىز دېرىزە پەردىسىنى قايرىپ، ئىككى قىرغاققا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قەدىمىي ئىمارەتلەرگە نەزەر تاشلايتتۇق، ئۆتۈپ كېتىۋاتقان قېيىقلارغا قول پۇلاڭلىتاتتۇق، ئىچىمىزدىن ئېيتقۇسىز بىر ھۇزۇر قايناپ تاشاتتى.

قېيىقچىنىڭ ھەيدەش تېخنىكىسى ئالاھىدە ياخشى ئىكەن. قېيىقنىڭ سۈرئىتى تېز، كېلىپ - كېتىۋاتقان قېيىقلار بەك كۆپ بولسىمۇ، ئۇ قىلچە تەم - تىرىمەي، قېيىقنى تەبىئىي باشقۇراتتى؛ قانچە قىستا - قىستاڭ بولۇشىغا قارىماي، ئوڭغا، سولغا ئەگىپ ئۆتۈپ كېتەتتى. تار يەرگە توغرا كېلىپ قالسىمۇ، تەمىرىمەي ئۆتەتتى، سۈرئىتىمۇ بەك تېز ئىدى، يەنە تېخى بەزىدە جىددىي بۇرۇلۇپمۇ قوياتتى. ئىككى قىرغاقنىكى ئىمارەتلەر كەينىگە تېز - تېز ئۆتۈپ تۇراتتى. كۆزلىرىمىز قەيەرنى تاماشا قىلىشنى بىلەلمەي ئاللاچەكمەن بولۇپ كېتەتتى.

تىجارەتچىلەر قېيىقتىن ئالدىراش - تېنەش چۈشۈپلا، قولتۇقىغا قىستۇرۇۋالغان ماللىرىنى دەريا بويىغا يېيىپ تىجارەتنى باشلىۋەتتى. ياش ئاياللار قېيىقتا يۇقىرى ئاۋازدا پاراڭلاشقىنىچە كۈلۈشەتتى. بىرمۇنچە بالىلار بالا باققۇ - چىنىڭ ھەمراھلىقىدا، قېيىق بىلەن شەھەر گەتراپىغا بېرىپ، ساپ ھاۋادىن ھۇزۇرلىنىۋاتاتتى.

بۇ تېكىستنىڭ ئاپتورى مارك تىمۇپىن (ئامېرىكا). ئۆزگەرتىپ ئېلىندى.
ئىنگىلىز چىسى - ئۇزۇنلۇق بىرلىكى، بىر ئىنگىلىز چىسى 0.3048 مېتىرغا تەڭ.

بېرىم كېچىدە، تىياترخاندىن قىستىلىشىپ چىقىۋاتقان توپ - توپ كىشىلەر
لەر ئۆزلىرى ياللىۋالغان قېيىقلارغا ئولتۇرۇشماقتا ئىدى. بىر يەردە قىستىلىشىپ
لىشىپ تۇرغان قېيىقلار تەرەپ - تەرەپكە تارقىلىپ، ئەگرى - بۇگرى دەريا
قىنىدا غايىب بولۇشاتتى، قاقاھلىغان كۈلكە ۋە خوشلىشىش سادالىرى ئاڭلىد -
نىپ تۇراتتى. ئاخىر سۇ يۈزى ئاستا - ئاستا تىنچىپ ئاي شولىسىلا بوش تەۋ -
رىنەتتى. ھەيۋەتلىك تاش بىنالار دەريا بويىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى، قەدىمىي
كۆۋرۈكلەر سۇ ئۈستىدە توغرىسىغا سوزۇلۇپ ياتاتتى، چوڭ - كىچىك قېيىق،
كېمىلەر پىرىستانغا توختىتىپ قويۇلغانىدى. تىمتاسلىق بۇ سۇ ئۈستى شە -
ھىرىنى باغرىغا ئالغان، قەدىمىي ۋېنىتسىيە شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەنىدى.

1. تېكىستنى ئۈنلۈك ئوقۇڭلار. ئاندىن «ئەگەر بىز قېيىققا ئولتۇرۇپ ۋېنتسىيەنى سەيلە قىلساق، قانداق تەسىراتقا ئىگە بولغان بولاتتۇق؟» دېگەن مەسىلە ھەققىدە ئويلىنىپ بېقىڭلار.

2. تۆۋەندىكى ئابزاس ۋە جۈملىنى ئوقۇپ، ۋېنتسىيەدىكى قېيىقلارنىڭ قانداق ئالاھىدىلىكلىرى بارلىقىنى سۆزلەپ بېرىڭلار ھەمدە تېگىگە سىزنىق سىزىلغان سۆز - جۈملىلەرنى چۈشىنىۋېلىڭلار:

● ۋېنتسىيەدىكى قېيىقلار 20 - 30 ئىنگىلىز چىسى ئۇزۇنلۇقتا، تار ھەم تېرەن، چاپما قولۇققا سەل - پەل ئوخشاپ قالىدۇ. قېيىقنىڭ بېشى ۋە قۇيرۇق تەرىپى يۇقىرىغا قارىغان بولۇپ، ھىلال ئايغا ئوخشايدۇ.

● ئۇنىڭ ھەرىكىتى تېز، جانلىق، خۇددى ئېرىقتىكى سۇ يىلىندەك تېز چاپىدۇ.

3. تېكىستنى ئىچىڭلاردا ئوقۇپ، مۇناسىۋەتلىك سۆز - جۈملىلەرگە بىرلەشتۈرۈپ، قېيىقنىڭ ۋېنتسىيەلىكلەر تۇرمۇشى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى سۆزلەپ بېقىڭلار.

4. تېكىستنىڭ 4، 6 - ئابزاسلىرىنى يادلىۋېلىڭلار ھەمدە ئۆزۈڭلار ياقىتۇرغان سۆز - جۈملىلەرنى كۆچۈرۈۋېلىڭلار.

5. يۇرتۇڭلاردىكى مەلۇم مەنزىرىنى ياكى مەلۇم شەيئىنى بىر ئابزاس سۆز بىلەن يېزىپ بېقىڭلار، يازغاندا ئۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈشكە دىققەت قىلىڭلار.

ئوقۇپ باقاي

ۋېنتسىيە كېچىسى

ۋېنتسىيەنىڭ كۆك ئاسمىنىڭ جىلۋىگەرلىكى ۋە كېچە ئاسمىنىڭ يېقىملىقلىقىنى تىل بىلەن تەسۋىرلەپ بەرگىلى بولمايدۇ. ئاشۇ ئايدىڭ كېچىدە، دەريا يۈزى ئەينەك.

تەك تەكشى بولۇپ، ھەتتا يۇلتۇزلارنىڭ شولسىمۇ تەۋرىنىپ قويمىتى. قېيىنلاردىكى خالىي دەريادا، ئەتراپ بىر تۇتاش زەڭگەر رەڭلىك، تىنچ بولۇپ، كۆك بىلەن سۇ بىر رەڭدە جىلۋىلىنىپ، ئادەمنى گۇيا گۈزەل چۈش دۇنياسىغا كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلدۇراتتى. ھاۋا شۇنچە ساپ، سۈزۈك. بېشىڭنى كۆتۈرۈپ قارىسىڭىز، بۇ يەردىكى يۇلتۇزلار فىرانسىيەنىڭ غەربىي شىمالىنىڭ ئاسمىندىكى يۇلتۇزلاردىن خېلى كۆپتەك بىلىنەتتى. كېچە ئاسمىنىڭ ھەممىلا يېرى يۇلتۇزلارغا تولغان، قېنىق كۆك كېچە رەڭگى سۇسلىشىپ، يۇلتۇزلارنىڭ جۇلاسى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. ئەگەر سىز بۇ يەرنىڭ يېگانە ۋە تىنچلىقىنى ھېس قىلماقچى بولسىڭىز، ئادەمنى مەپ-تۇن قىلىدىغان بۇ كەچتە خان جەمەتى باغچىسىنىڭ ئەتراپىغا بېرىپ، مەرمەر پەلەمپەي-لەر بىلەن تۆۋەنگە چۈشۈپ، قانال بويىغا بېرىپ باقسىڭىز بولىدۇ. ئەگەر ئۇ يەردىكى ئالتۇن يالىتىلغان قاشا ئېتىۋېتىلگەن بولسا، ئۆزگىچە ئۇسلۇبتىكى «گاندورا» ناملىق ۋې-نىتسىيە قېيىقىغا ئولتۇرۇڭ. پانقان قۇياشنىڭ قالدۇق ھارارىتى تېخى تاراپ كەتمىگەن تاش تاختايلىق چىغىر يولىنىڭ بويىغا بارسىڭىز، جىمجىتلىقىڭىزغا تەسىر يەتكۈزگۈدەك ئادەم چىقمايدۇ. كېچە شامىلى لىپا دەرىخىنىڭ ئۇچلىرىنى سۆيۈپ ئۆتۈپ، گۈل بەرگ-لىرىنى سۇ يۈزىگە چۈشۈرىدۇ. ئۇچقۇقلارنىڭ سۇس خۇش پۇرىقى دەممۇدەم دىمىقى-ڭىزغا ئۇرۇلىدۇ. سانت ماريە چېركاۋىنىڭ قار ئۇچقۇنى شەكىللىك گەجلىك يۇمىلاق قۇببىسى ۋە بۇرمىسىمان ئۇچلۇق مۇنارى كېچە ئاسمىنىغا بوي سوزۇپ، ئەتراپتىكى ھەممە نەرسە، جۈملىدىن ۋېنىتسىيەنىڭ تەڭداشسىز ئۈچ نەرسىسى — زۇمرەت سۈل-رى، كۆك ئاسمىنى ۋە نەپىس مەرمەر تاشلىرىنى بىر قەۋەت نېپىز كۈمۈش شولىغا پۈر-كەيدۇ.

ئانچە كەڭ بولمىغان ئۇزۇن قانالدىكى سۈپسۈزۈك سۇ بەئەينى سىنئەينەككە ئوخشايتتى. يول - يوللاردىكى ئەگمە كۆۋرۈكلەر زۇمرەت سۇلارغا چىرايلىق شولا تاشلاپ تۇراتتى. دەريا بويىدىكى ئايرىم - ئايرىم، پاكىز، كۆركەم ئۆيلەر شۇنچىلىك چىرايلىق ئىدى. ھەيۋەتلىك چاقپەلەكلەر مەيىن شامالدا لەرزىان ئايلىنىپ تۇراتتى.

مانا بۇ گوللاندىيەنىڭ پايتەختى ئامستېردام.

مەن قانال تۈۋىدە ھەممىگە ھەيرانلىق بىلەن قارىماقتىمەن. ئالدىمدىكىسى زادى راست مەنزىرىمىدۇ ياكى مەن بىلمەستىن گوللاندىيەنىڭ داڭلىق رەسىمى ئۇن گوكنىڭ داڭلىق رەسىمىگە كىرىپ قالدىمۇ؟ چاقپەلەكنى گوللاندىيەنىڭ سىمۋولى دېيىشكە بولىدۇ.

گوللاندىيەنىڭ يېرى پەس، كۆپ قىسىم يەرلىرى سۇ يۈزىدىن تۆۋەن، سۇغا غاچقا داۋاملىق سۇ تارتىپ تۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. چاقپەلەك دەل مۇشۇ ئېھتىياج تۈپەيلى بارلىققا كەلگەن. مۇنداقلا ئىستاتىستىكا قىلىنىشچە، پۈتكۈل گوللاندىيەدە ئىككى مىڭدىن ئارتۇق چاقپەلەك بار ئىكەن.

ئىلگىرى چاقپەلەكلەر سۇ تارتىشتىن باشقا يەنە ياغ تارتىش، ياغاچ ھەر - دەش، يەر سۇغىرىش، تۈگمەن قاتارلىقلارغىمۇ ئىشلىتىلىدىكەن. دەۋر تەرەققىدە ياتىغا ئەگىشىپ، چاقپەلەكنىڭ بۇ ۋەزىپىلىرىنى تېخىمۇ ئىلغار، تېخىمۇ زامانۋىلاشقان ئۇسۇللار ئۈستىگە ئالدى. نۆۋەتتە «تېخىچىلا كونا كەسپىنى قىلدۇرغان» چاقپەلەكلەرمۇ تۆت - بەش يۈزچە بار، قالغانلىرى بولسا ساياھەتچىلىكتە كەم بولسا بولمايدىغان گۈزەل بېزەككە ئايلىنىپ كەتتى.

باھار پەسلىدە گوللاندىيە ئاجايىپ چىرايلىقلىشىپ، كۈركۈم گۈللىرى بەس - بەستە ئېچىلىشىپ كېتىدۇ. قارامتۇل سۆسۈن پورەكلىرى، قىپقىزىل گۈل بەرگىلىرى شۇنچىلىك ئۈزلىشىپ، زېمىنغا بۆلەكچىلا ھۆسن قوشىدۇ.

قىشلىق تون ئارتقان گوللاندىيەمۇ باشقىچە جەلپىكار تۈسكە تولىدۇ. قار ئۇچقۇنلىرى دەريا بويلىرىدىكى زومچەك - زومچەك رەڭدار ئۆيلەرگە تۈزۈشقا باشلايدۇ. كېچىلىرىمۇ ھەممە يەر يورۇپ تۇرىدۇ ۋە كىشىنى بىر خىل خاتىر - جەملىك ۋە سۈكۈناتقا چۆمدۈرىدۇ.

ئاھ، گۈزەل ھەم مەپتۇنكار گوللاندىيە!

مەشىق باغچىسى

ئاغزاكى ئالاقە ۋە يېزىقچىلىق مەشىقى

ئاغزاكى ئالاقە

قىزىق پاراڭ تېمىلىرى ئۈستىدە سۆزلىشىش

مەكتەپ، ئائىلە ۋە جەمئىيەتتە بەزى قىزىق پاراڭ تېمىلىرى بولىدۇ. بۇ قېتىمقى ئاغزاكى ئالاقە بىزگە كۆپچىلىك كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان يېقىنقى چوڭ - كىچىك ئىشلار ھەققىدە سۆزلىشىش پۇرسىتىنى بېرىدۇ. پاراڭ تېمىسى خەلقئارادىكى، مەملىكەت ئىچىدىكى مۇھىم خەۋەرلەر بولسىمۇ، ناچار خاھىشلارغا مۇناسىۋەتلىك يېڭى مەسىلىلەر ... بولسىمۇ بۇ بولۇپرىدۇ. سۆزلىگەندە، كۆرگەن ياكى ئاڭلىغان ئىشلارنى بايان قىلىشقا بولىدۇ، ئەمما ئىشنىڭ جەريانىنى ئېنىق سۆزلەشكە دىققەت قىلىش لازىم. بۇ ئىشلارغا بولغان كۆزقارىشىنى سۆزلەشكۈم بولىدۇ، ئەمما سەۋەبىنى تولۇق سۆزلەش كېرەك. ئەگەر مەلۇم تېمىغا قارىتا بىردەك تونۇشقا كېلىنسى، تېخى ياخشى.

يېزىقچىلىق مەشىقى

بۇ، مۇشۇ ئوقۇش مەۋسۈمىدىكى ئاخىرقى يېزىقچىلىق مەشىقى. بۇ قېتىمقى يېزىقچىلىق مەشىقى مەزمۇن، دائىرە جەھەتتىن چەكلەنمەيدۇ، كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىمىز، تەسراتىمىز ياكى تەسەۋۋۇرىمىز بولسىمۇ بولۇپرىدۇ، ئىشقىلىپ يازماقچى بولغان مەزمۇنلارنىڭ ھەممىسىنى يېزىشقا بولىدۇ. يېزىشتىن ئىلگىرى نېمىنى يازماقچى ئىكەنلىكىمىز.

مىزنى ئېنىق ئويلىۋېلىشىمىز، يەنە بۇ ئوقۇش مەۋسۇمىدا قايسى ئىپادىلەش ئۇسۇلىنى تاللاش، ئۆگەنگەنلىكىمىزنى ئەسلىپ بېقىشىمىز ھەمدە بەزى ئۇسۇللارنى بۇ قېتىمقى يېزىقچىلىق مەشىقگە تەتبىقلىشىمىز لازىم. ئەسەر مەزمۇنى كونكرېت بولۇشى، ھېسسىيات چىن، سۆز - جۈملىلەر راۋان بولۇشى، ئەڭ ياخشىسى ئىككى بەتتىن كەم بولماسلىقى لازىم. يېزىپ بولغاندىن كېيىن، ئوقۇپ چىقىپ، كۆڭۈلدىكىدەك چىقىمىغان جايلارنى بولسا، ئەستايىدىل تۈزىتىشىمىز كېرەك.

ئەسلىش ۋە كېڭەيتىش

ئالاقە سەھنىسى

◆ بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەردىن بىز ئاسىيا، ياۋروپا مەنزىرىلىرىدىن بەھرەلەندۇق. بىز كىنو، تېلېۋىزور، كىتاب، گېزىت - ژۇرناللاردىن چوقۇم يەنە باشقا دىيارلارنىڭ مەنزىرىسى ھەققىدە چۈشەنچىگە ئىگە بولىمىز. بۇ مەزمۇننى چۆرىدەپ پىكىر ئالماش-تۇرساق بولىدۇ.

◆ يېزىش ئۇسۇلى جەھەتتە، بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەردە بەزى ئالاھىدىلىكلەر بار. مەسىلەن، كىشىلەرنىڭ پائالىيىتى بىلەن كۆرۈنۈش ۋە مەنزىرىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ تەسۋىرلەش. «ۋېنتسىيەدىكى قېيىقلار» نى مىسالغا ئالساق، ئاپتور قېيىقنى چۆرىدەپ، مەيلى كۈندۈزى ياكى كېچىسى بولسۇن، كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشى قېيىق بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى تونۇشتۇرغان. بۇنداق قىلغاندا، مەنزىرە، شەيئى ۋە ئادەمنى ئۆزئارا باغلاپ، ئەسەرنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ئاشۇرغىلى بولىدۇ. بىز بۇ بۆلەكتىكى تېكىستلەرنىڭ ئىپادىلەش جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكلىرىنى چۆرىدەپ، ئۆگىنىش ھاسىلاتلىرىمىزنى ئالماشتۇرۇپ باقايلى.

◆ بۇ مەۋسۇم ئاخىرلىشىش ئالدىدا تۇرىدۇ، بىز يەنە تىل - ئەدەبىيات ئۆگىنىش جەھەتتىكى ھاسىلات ۋە تەسىراتلىرىمىزنى ئالماشتۇرۇپ، بۇنىڭدىن كېيىن قانداق تىل-رىشچانلىق كۆرسەتمە كىچى بولۇۋاتقانلىقىمىز ھەققىدە سۆزلىشىپ باقايلى.

تىل خەزىنىسى

☆ قىممىتىم بولسۇن دېسەڭ، دۇنياغا قىممەت يارات.

— گىبوتې (گېرمانىيە)

☆ ئەي، غەرب شامىلى، قىش كىرگەن بولسا، باھار كەلمەي قالامدۇ؟

— شېلېي (ئەنگلىيە)

☆ مېۋىلىك دەرەخ قىممەت يارىتىدۇ، گۈل گۈزەللىك يارىتىدۇ. بىراق مەن يەنىلا

ئۇن - تىنسىز ساپە تاشلايدىغان يوپۇرماقنىڭ ئىشىنى قىلاي.

— تاگور (ھىندىستان)

☆ مۇبادا تۇرمۇش سېنى ئالداپ قويسا، تىت - تىت بولما، قايغۇرۇپمۇ كەتمە، ئا.

زابلۇق كۈنلەرنى تەمكىنلىك بىلەن ئۆتكۈز. ئىشەنگىنىكى، خۇشال كۈنلەر ھامان يېتىپ كېلىدۇ.

— پۇشكىن (رۇسىيە)

قىزىقارلىق ئەدەبىيات

قول سائىتى ئېلانى

چەت ئەلنىڭ بىر قول سائىتى شىركىتىنىڭ ئېلانى:

«شىركىتىمىزنىڭ دۇنيانىڭ جاي - جايلىرىدىكى رېمونتچىلىرى بىكارچىلىقتىن زىپ-

رىكىپ يۈرمەكتە.»

ئەڭ قىسقا ئىلمىي فانتازىيەلىك ھېكايە

ئامېرىكىنىڭ يېقىنقى زامان ئىلمىي فانتازىيە ھېكايە يازغۇچىسى فرىدېرىك بىرانت ئىنتايىن قىسقا بىر ئىلمىي فانتازىيەلىك ھېكايە يازغان. بۇ ھېكايە پەقەت بىر جۈم-لىكىلا:

«يەر شارىدىكى ئەڭ ئاخىرقى بىر ئادەم ئۆيدە يالغۇز ئولتۇرسا تۇيۇقسىز ئىشىك

چېكىلدى...»

قاتناش ئېلانى

مالايسىيانىڭ رۇفۇ شەھىرىنىڭ قاتناش تارماقلىرى قاتناش بىخەتەرلىكى ھەپتىلىكىدە، شەھەرگە مۇنداق ئېلان چاپلىغان:

«پىكاپىڭىزنى 30 ئىنگىلىز مىلىدىن ئاستا ھەيدىسىڭىز بۇ شەھەرنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىدىن ھۇزۇرلىنالايسىز؛ 60 ئىنگىلىز مىلىدىن ئاشۇرۇۋەتسىڭىز سوتخانغا مېھماندارچىلىققا بارسىز؛ 80 ئىنگىلىز مىلىدىن ئاشۇرۇۋەتسىڭىز شەھىرىمىزنىڭ ئەسلىھەلىرى ئەڭ يېڭى بولغان جىددىي قۇتقۇزۇش دوختۇرخانىسىغا بارسىز؛ 100 ئىنگىلىز مىلىدىن ئاشۇرۇۋەتسىڭىز سىزگە ئەلۋىدا!»

ئۆزىڭىزنىڭ ھەم ئائىلىڭىزنىڭ بەختى
ئۈچۈن بىخەتەر يول يۈرۈڭ.

1. سۇۋادان

دېرىزە سىرتى پايانسىز چۆللۈك، نە تاغ، نە سۇ، نە بىرەر ئادەمنىڭ سايدى - سىمۇ يوق. ئاسمان بىلەن يەر چەك - چېگراسى يوقتەك، سارغۇچ رەڭدە تۇتىدۇ - شىپ كەتكەن.

پويىزنىڭ مېڭىۋاتقانلىقىنى نېمىدىن بىلگىلى بولار؟
پەقەت تۆمۈر يول بويىدىكى قاتار كەتكەن سۇۋادانلارغا قاراپلا بىلگىلى بولىدۇ. چۈنكى دېرىزە سىرتىدىن نەچچە سېكۇنتتا بىر ئېگىز گەۋدە يالت - يۇلت ئۆتۈپ تۇرىدۇ.

بىر يولۇچى بۇ چۆل قوغدىغۇچىلىرىغا قىزىقىپ قالدى.
— دادا، — دېدى ئۇ دادىسىنىڭ پۇتىنى تۇرتۇپ، — ئاۋۇ دەرەخ نېمىدېگەن ئېگىز - ھە!
دادىسىنىڭ ئېغىر خيالغا پاتقانلىقىنى كۆرگەن سىڭلىسى گەپكە ئارىلاشماقتى:

— ياق، ئۇ دەرەخ ئەمەس، يوغان كۈنلۈك.

بۇ تېكىستنىڭ ئاپتورى يۈەن يىڭ. ئۆزگەرتىپ ئېلىندى.

— كۈنلۈكمۇ شۇنچىلىك چوڭ بولامدۇ؟
— ئوبدان قارمامسەن! — دېدى سىڭلىسى ئۆز سۆزىنى ياقلاپ.
— ئۇ كۈنلۈك ئەمەس، دەرەخ! — دېدى ئاكىسى كەسكىنلىك بىلەن.
ئۇلارنىڭ تالاش — تارتىشى دادىسىنى خىيالدىن ئويغاتتى. ئۇ كۈلۈمسىردى.
گىنىچە بالىلارنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:
— ئۇلار كۈنلۈك ئەمەس، سۇۋادان، — دېدى.
— نېمىشقا ئۇ مۇنچىۋالا تۈز ھەم ئېگىز ئۆسىدۇ؟ — سورىدى ئاكىسى زد.
غىرلاپ.
دادىسى كۈلۈشتىن توختاپ جىددىي قىياپەتكە كىردى. بىر دەم ئويللىنىۋال.

غاندىن كېيىن ئوغلى بىلەن قىزىغا دېدى:

— سۇۋادان دېگەن ئەزەلدىنلا مۇشۇنداق تۈز كېلىدۇ. نەگە تىكىلسە شۇ يەرگە دەرھال يىلتىز تارتىدۇ. قۇم بوران، شۇبىرغان سوقسىمۇ، قۇرغاقچىلىق ياكى كەلكۈن كەلسىمۇ، يەنىلا شۇنداق تىك، قەيسەر تۇرىدۇ. بوشاشمايدۇ، باش ئەگمەيدۇ.

دادىسى شۇ تاپتا بالىلىرىغا سۇۋادان ھەققىدىلا سۆزلەۋاتامدۇ؟ ياق، شۇنىڭغا قوشۇپ ئۆزىنىڭ قەلبىنىمۇ يېشىپ بېرىۋاتىدۇ. لېكىن بالىلىرى ھازىرچە بۇ-نى چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ.

ئۇلار پەقەت دادىسىنىڭ، ئاپىسىنىڭ شىنجاڭدا ئىشلەيدىغانلىقىنىلا، دادىسىنىڭ بۇ قېتىم مومىسىنى يوقلىغاچ ئۇلارنى شىنجاڭغا باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇلى ئېپماڭغانلىقىنىلا، كېيىنچە تولۇق ئوتتۇرىنىمۇ شۇ يەردە ئوقۇيدىغانلىقىنىلا بىلىدۇ. ئۇلار پەقەت شىنجاڭنىڭ ناھايىتىمۇ يىراق جايدا ئىكەنلىكىنى، پويىزدا نەچچە كۈن ئولتۇرۇپ، ئاپتوبۇستا يەنە نەچچە كۈن ماڭدىغانلىقىنىلا بىلىدۇ.

مانا ئەمدى، ئۇلار يەنە بىر بىلىم ئۆگىنىۋالدى. شىنجاڭغا ماڭدىغان يولدا نۇرغۇن سۇۋادانلار بولىدىكەن. بۇ يەر ئۇلارغا موھتاج بولغاچقا، ئۇلار مۇشۇ جايغا يىلتىز تارتىپتۇ.

دادىسى بالىلىرىنى قۇچاقلاپ دېرىزە سىرتىدىكى سۇۋادانلارغا تىكىلگىنىچە چوڭقۇر خىيالغا پاتتى. تۇرۇپلا ئۇنىڭ مىيىقىدا كۈلكە پەيدا بولدى. چۈنكى ئۇ پويىزنىڭ ئالدى ئوڭ تەرىپىدىكى يوغان ھەم ئېگىز بىر سۇۋاداننىڭ قېشىدا بىرنەچچە تۈپ سۇۋادان كۆچىتىنىڭ قۇم بوراندا قەيسەرەنە قەد كېرىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالغانىدى.

2. ئارزۇيۇم

كىچىككىنە قوللىرىم مېنىڭ
ئايلىنىسكەن شاخ - شۇمبىلارغا؛
ئېچىلسىكەن چېچەكلەر ئۇندا،
چۆمۈپ ئىللىق قۇياش نۇرىغا.
تەۋرەنگەنچە مەيىن شامالدا
قوشاق قاتسام گۈزەل باھارغا.

كىچىككىنە پۇتلىرىم مېنىڭ
ئايلىنسا ھەم يىلتىزلىرىغا.
كىرىپ نەمخۇش، مۇنبەت تۇپراققا،
ئېرىشسە مول ئوزۇقلىرىغا.
ئۆسسەم، ئۆسسەم، ئۆسۈپ ئاخىرى
ئايلىنسام بىر يېشىل ئارچىغا.

ئوماققىنە كۆزلىرىم مېنىڭ
ئايلىنىسكەن ئۇچقۇر لەگلەككە.
كىرىپ باقسام بۇلۇت قوينىغا،
ئاداش بولسام نۇرانە كۈنگە.
زۇمرەت كەبى بىپايان ئاسمان،
دەرسخانام بوپ قالسا ھەمدە.

ئۇرۇق بولۇپ چېچىلسام يەنە،
باھار پەسلى ئانا تۇپراققا.
ئۈنۈپ چىقسام يېشىل گىياھ بوپ،
تولسا گۈلۈم خۇشبۇي پۇراققا.
ياخشىسى تال ئۇرۇقى بولاي،
يا ئايلىناي بىر تال مامكاپقا.
توزغاق بولۇپ گۈزەل ئارزۇيۇم،
ئۈچۈپ بارسۇن يىراق - يىراققا.

3. ئىككى ھېكايە

بىر جۈملە سۆز قوشۇپ قويۇش

بىر كۈنى فىرانسىيەلىك داڭلىق بىر شائىر پارىژ كوچىسىدا بىر موماينىڭ ھاڭۋېقىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. مۇماي دۈمچەك، كىيىملىرى جۈل - جۈل، ئاقارغان چاچلىرى شامالدا تۈزۈپ تۇرغانىكەن. مۇماينىڭ قېشىغا تىكلەپ قويۇلغان تاختىغا: «مەن ھېچنېمىنى كۆرەلمەيمەن!» دېگەن خەتلەر يېزىقلىق ئىكەن. دېمەك، بۇ موماي ئىككى كۆزىدىن ئايرىلىپ قېلىپ تۇرمۇشنى قامداش ئۈچۈن كوچىدا تىلەمچىلىك قىلىۋاتقانىكەن. شائىر يېقىن بېرىپ ئېگىلگىنىچە سوراپتۇ:

— چوڭ ئانا، بۈگۈن خېلى پۇل چۈشتىمۇ؟

مۇماي ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ:

— ياق... بىر تىيىنمۇ چۈشمىدى، — دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان شائىر قەلىمىنى ئېلىپ تاختىدىكى ھېلىقى سۆزلەرنىڭ ئالدىغا «باھار كەلدى» دېگەن جۈملىنى قوشۇپ قويۇپتۇ. ئاندىن يېنىدىكى ھەممە پۇلىنى چىقىرىپ مومايغا سۈنۈپتۇ.

— بۇ پۇلغا بىر ۋاق تاماق كېلىدۇ، — دەپتۇ ئۇ.

كەچتە شائىر بۇ كوچىدىن يەنە ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، كىشىلەرنىڭ ئا - شۇ ياغاچ تاختىنىڭ قېشىدا توختاپ ئۆتۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. پۈزۈر كە - يىنىشكەن خانىملار - ئەپەندىلەردىن تارتىپ چىرايلىق ياسىنىشقان قىز - ئوغۇللارغىچە ھەممىسىلا مومايغا پۇل بېرىپ ئۆتۈۋاتقانىكەن. ھەتتا ئۈست - باشلىرى جۈل - جۈل نامراتلارمۇ پۇل تاشلىماستىن ئۆتمەيۋاتقانىكەن. بۇنى

بىراق تىن كۆرگەن شائىرنىڭ قەلبىنى ئىللىق بىر سېزىم ئوراپتۇ.
 «باھار كەلدى، مەن ھېچنېمىنى كۆرەلمەيمەن!» ئەسلىدە شائىر ئالدىغا قو-
 شۇپ قويغان ئاشۇ ئىككى سۆز مۇشۇنچىۋالا زور رول ئوينىغانىكەن! شۇنداق،
 باھار ھەقىقەتەن گۈزەل. بىراق كۆزلىرى كۆرمەيدىغان كىشىلەر ئۈچۈن ئۇ يە-
 نىلا گۆرىستان. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يەردە ئىلتىجا قىلىپ تۇرغىنى نامراتلىق
 چاڭگىلىدا قىيىنلىۋاتقان دۈمچەك موماي! شائىر قوشۇپ قويغان ئاشۇ ئىككى
 سۆز بۇ بەختسىز موماينىڭ بەختسىزلىكىنى تېخىمۇ ئېچىپ بەرگەن. ئەمما
 نامرات موماي ھاياتىدا باھارنىمۇ كۆرەلمىسە، كىممۇ ئۇنىڭغا ھېسداشلىق قىل-
 ماي تۇرالايدۇ دەيسىز؟

«فاشىزمنى بىرلىكتە يوقىتايلى»

20 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرى جوۋ ئېنلەي زۇڭلى جۇڭخەنخەيدە چەت ئەل-
 لىك مېھمانلارنى كۈتۈۋاتاتتى. چەت ئەللىك مېھمانلار جۇڭگونىڭ تائاملىرىنى
 قالتىسكەن دەپ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ماختاشماقتا ئىدى. بۇ چاغدا شىرەگە
 بىر شورپا كەلتۈرۈلدى. شورپىدىكى قىشلىق بامبۇك نوتىسى، موگۇ، بىجىكلەر
 ھەر خىل شەكىلدە توغراپ سېلىنغان بولۇپ، بەئەينى بىر سەنئەت بۇيۇمىغىلا
 ئوخشاپ قالغانىدى. بىراق «万» خېتى شەكىلدە توغراپ سېلىنغان بامبۇك نو-
 تىسى شورپىغا ئېلىشىپ فاشىستلارنىڭ «卐» بەلگىسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.
 مېھمانلار چۆچۈشكەنچە جوۋ ئېنلەيدىن بۇ نېمە ئىش دەپ سورىشىدۇ.
 جوۋ ئېنلەيمۇ دەسلەپتە ھاڭغۇپقىپ تۇرۇپ قالىدۇ ۋە ئاندىن بىردىنلا ئۆزىنى
 ئوڭشىۋېلىپ تەرجىمانغا:

— بۇ فاشىزمنىڭ بەلگىسى ئەمەس، بەلكى ئېلىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى نەقىش
 نۇسخىلىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ خەتچە مەنىسى «بەخت يار بولغاي» دېگەن مەنىدە،
 بۇ مېھمانلارغا ياخشى تىلەك تىلىگەنلىك! — دەيدۇ. ئاندىن قىزىقارلىق
 قىلىپ، — ناۋادا فاشىزمنىڭ بەلگىسىگە ئوخشاپ قالغان بولسا ھېچقىسى
 يوق، فاشىزمنى بىرلىكتە يەپ يوقىتىۋەتسەكلا بولمىدىمۇ! — دەپ قو-
 شۇمچە قىلىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن بۇزۇلۇشقا تاس قالغان سورۇن جوۋ زۇڭلىنىڭ ئاشۇ گېپى
 بىلەن ئوڭشىلىپ، زىياپەت تېخىمۇ قىزىپ كېتىدۇ.

4. ئابىدە

قىزىل ئارمىيە قوشۇنى قار - مۇزلۇقلاردا چاپلىق ئىلگىرىلىمەكتە. قەھەرد -
تان قىش يۈنجۈڭشەن تېغىنى غايەت زور مۇزلۇققا ئايلاندۇرۇپ قويغان ئىدى.
بوران جابدۇقلىرى كەمچىل بۇ قوشۇننى يۇتۇۋەتمەكچى بولغاندەك ئەسەبىيلەر -
چە ئۇشقۇيتۇپ قار تۈزۈتماقتا ئىدى.

گېنېرال ئېتىنى ئېغىر يارىدارلارغا بېرىۋەتكەن، جەڭچىلەرگە باش بولۇپ،
كەينىدىن كېلىۋاتقان قوشۇنغا يول ئېچىپ مەردانىلەرچە ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە
ئىدى. بىراق ناچار شارائىت ۋە رەھىمسىزلەرچە كۈرەش ئۇلارغا دىۋەيلەپ كەل -
مەكتە ئىدى. يەنە تاماق تېپىپ يېيەلمەسلىكى، سوغ ۋە قارلىق گەمىلەردە يې -
تىشى، كۈنىگە يۈز نەچچە چاقىرىم يول يۈرۈشى، دۈشمەننىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇ -
مىغا ئۇچرىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. بۇ قوشۇن بۇنچە ئېغىر سىناقلارغا بەرداش -
لىق بېرەلمەرمۇ؟ گېنېرال ئەنە شۇلارنى خىيال قىلماقتا ئىدى.

قوشۇن تۇيۇقسىز ئاستىلاپ قالدى. ئالدى تەرەپتە نۇرغۇن كىشىلەر نېمە -
نىمدۇر ئورنىۋېلىشقانىدى.

گېنېرال ماڭغىچ توۋلىدى:

— توختاشقا بولمايدۇ، تېز مېڭىڭلار!

— ئالدى تەرەپتە بىرەيلەن توڭلاپ قاپتۇ! — دېدى مۇھاپىزەتچى يۈگۈرۈپ

كېلىپ.

گېنېرال چۆچۈپ كەتتى - دە، گەپمۇ قىلماي ئالدى تەرەپكە تېز - تېز

چامداپ كەتتى.

ياشانغان بىر ئەسكەر قاقشال دەرەخكە يۆلەنگىنىچە توڭلاپ قالغانىدى. ئۇ
خۇددى ھەيكەلدەك ھەرىكەتسىز، ئۈستىبېشى قار، چىرايى تونۇغۇسىز ئىدى.
لېكىن چىرايىدىن بىر خىل تەمكىنلىك ۋە خاتىرجەملىك چىقىپ تۇراتتى. ئوڭ
قولغا ئوتى ئۆچۈپ قالغان تاماكا قىستۇرۇقلۇق ئىدى. سول قولى بەئەينى
جەڭچىلەردىن ئوت سوراۋاتقاندەك سەل ئالدىغا سوزۇلغان. يالاڭ، كونا كىيىم -

لىرى بەدىنىگە يېپىشىپ كەتكەندى.

گېنېرالنىڭ چىرايى بىردىنلا جىددىيلەشتى، لەۋلىرى لىپىلداپ كەتتى. ئۇ شۇئان يېنىدىكىلەرگە:

— ھەربىي لازىمەت باشقارمىسىنىڭ باشلىقىنى چاقىرىڭلار! نېمىشقا ئۇ-
نىڭغا پاختىلىق كىيىم بەرمىگەن؟ — دېدى ۋارقىراپ.

بوراننىڭ ھۆركىرىشى ئۇنىڭ گېپىنى بېسىپ كەتتى. ھېچكىم ئۇنىڭغا جا-
ۋاب بەرمىدى ھەم ھېچكىممۇ نېرى كەتمىدى. گېنېرالنىڭ قىزارغان كۆزلىرى
غەزەپلىك يىلپىزنىڭكىدەك ئاجايىب قورقۇنچلۇق تۈس ئالغانىدى.

— گېپىمنى ئاڭلىدىڭمۇ مۇھاپىزەتچى؟ دەرھال ھەربىي لازىمەت باشقارمى-
سىنىڭ باشلىقىنى چاقىرىپ كەل دەۋاتمەن! — گېنېرالنىڭ مەڭزىلىرى ھەدەپ
لىپىلدايتتى.

بۇ چاغدا بىرەيلەن پەس ئاۋازدا:

— ھەربىي لازىمەت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئاشۇ شۇ... — دېدى.

گېنېرال نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي خېلىغىچە ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ كەتتى.
كۆزلىرى نەمدەلدى. ئېغىر بىرنى تىندى - دە، ئوڭ قولىنى كۆتۈرۈپ، ھەربىي
لازمەت باشقارمىسىنىڭ يۈنجۈڭشەن تېغىدا توڭلاپ قېتىپ قالغان بۇ باشلىق -
غا ھەربىيچە سالام بەردى.

شامال تېخىمۇ ئەددى، شۇرغان ھۇشقۇيتماقتا ئىدى، ھەربىي لازمەتلىك
باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بىردەمدىلا قارغا كۆمۈلۈپ، خىرۇستالدەك ھەيكەلگە
ئايلىنىپ كەتتى.

گېنېرال گەپمۇ قىلماستىن چوڭ - چوڭ قەدەملەر بىلەن يەر - جاھاننى
قاپلىغان شۇرغانلار ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئۇ ئارقىسىدىن سانسىزلىغان
ئېغىر ھەم مەزمۇت قەدەملەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ تۇردى. بۇ قەدەم -
لەر ئۇنىڭغا: «غەلبە مۇشۇنداق قوشۇنغا مەنسۇپ بولماي يەنە كىمگە مەنسۇپ
بولماقچىتى؟» دەۋاتقاندەك قىلاتتى.

5. قىلىچ باتۇر

بۇرۇن بىر كەمبەغەل ئوتۇنچى ئۆتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ بىرلا ئوغلى بار ئى. كەن. ئايالى خېلى بۇرۇنلا ئۆلۈپ كەتكەچكە، ئوتۇنچى ئانىسىدىن كىچىك قالغان ئوغلىغا ھەم ئاتا، ھەم ئانا ئىكەن.

بالا ئون سەككىز ياشلارغا كىرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوتۇنچى ماغدۇرىدىن كېتىپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوغلىنى يېنىغا چاقىرىپ: — بالام، يوقسۇزچىلىق دەستىدىن سېنى ئوقۇتالمىدىم، يا بىرەر ھۈنەرگە بېرەلمىدىم. ساڭا مىراس قىلىپ قالدۇرغۇدەك نەرسەممۇ يوق. شۇڭا، مەندىن كېيىن قالسا قانداق كۈن ئالار دەپ ئەنسىرەۋاتمەن. كۈنلاردا «يۇرت باقساڭ ئۆسەرسەن، باقمىساڭ ئۆلەرسەن» دېگەن ماقال بار. قانداقلا بولسۇن، يۇرتتۇڭدىن ئايرىلما، ئۇنىڭ بىر چىمدىم توپىسىنىمۇ تۇتتيا بىل، — دەپتۇ — دە، كۆز يۈ-مۇپتۇ. بالا يىغلاپتۇ، قاقشاپتۇ، قولۇم — قوشنىلارنىڭ ياردىمى بىلەن دادىسىنى يەرلىكىگە قويۇپتۇ.

بىر يىلى بۇ ئەلگە ياۋ باستۇرۇپ كەپتۇ. پادىشاھ يېغىدا ۋاپات بولۇپ، لەش-كەرلىرى تېزىپ كېتىپتۇ، خەلق مال — مۈلكىدىن، يەر — زېمىنىدىن ئايرىلىپ، ياقا يۇرتلاردا سەرسان بوپتۇ. بۇنى كۆرگەن بالىنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ، ئۈچەي — باغرى كاۋاپ بوپتۇ. ئۇ ئانا يۇرتىنى قوغدىماقچى بوپتۇ — يۇ، بۇنىڭغا قۇربى يەتمەپتۇ.

بىر كۈنى چۈشىدە ئاپئاق ساقاللىق بىر بوۋاي ئۇنىڭغا مۇنداق دەپتۇ: «ئوغ-لۇم، يىلان ئۇچرسا قامچا ئالغىن، دۈشمەن ئۇچرسا قىلىچ ئالغىن.» ئۇ بوۋاي-نىڭ ئېيتقىنى بويىچە قىلىچ ئىزدەپتۇ — يۇ، تاپالماپتۇ. شۇ كۈنلەردە دادىسى ئېيتىپ بەرگەن مۇنداق بىر ھېكايە ئېسىگە كەپتۇ: «يۇرتىمىزدىكى تاغنىڭ چوققىسىدا بىر غار بار، ئۇ يەرگە ئىنسۇجىنىمۇ چىقالمايدۇ. تاغنىڭ يېنىدا كۈ-مۈش يىلاندىك تولغىنىپ ئاقىدىغان بىر دەريا بار. بۇرۇن بىر پادىشاھ غەربكە يۈرۈش قىلىپ كېتىۋېتىپ، شۇ دەريادا ئېتىنى سۇغارغاندا، بۇ زېمىننىڭ

بۇ تېكىست «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى» دىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

كۆركەم، باي، خەلقنىڭ ئىشچان، خوشخۇي ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ئۆزىنىڭ خاسىيەتلىك قىلىچىنى ئاشۇ غاردىكى ئالتۇن قوزۇققا ئېسىپ قويغانىكەن. قىلىچىنىڭ يېنىدا بىر ئالتۇن يۈگەنمۇ ئېسىقلىق ئىمىش. ئەگەر بۇ يۇرت بىرەر بالا - قازاغا دۇچار بولسا، جاپا - مۇشەققەتتىن قورقمايدىغان بىرەر باتۇر غارغا كىرىپ ئالتۇن يۈگەننى سىلكىسە، بىر تۇلپار ھازىر بولارمىش. شۇ خاسىيەتلىك قىلىچقا ئېرىشسە، ئەلنى ياۋدىن خالاس قىلارمىش.»

يىگىتنىڭ كۆڭلى بىردىنلا يۈرۈپ كېتىپتۇ - دە، تاغقا يول ئاپتۇ. چوققىلىرى كۆككە بوي تارتقان تاغ يىگىتكە يول بەرمەپتۇ. يىگىت دەل - دەرەخلەرگە ئارغامچا ئېتىپ يۈرۈپ تاغقا يامشىپتۇ، لېكىن ئۈچ كېچە - كۈندۈز تىرمىشىپمۇ دېگەن يېرىگە چىقالماپتۇ. ئۇ تاغنىڭ قاق يېلىدىن ئېشىپ، ئادەم ئايىغى باسمىغان بىر تاغ يولىنى كۆرۈپتۇ -

دە، ئەمدىلا شۇ يولغا چۈشۈپ ماڭاي دې - يىشىگە، يوغان بىر يىلان ۋىشىلداپ، يىگىتنىڭ ئالدىنى

توسۇۋاپتۇ ۋە ھەيۋە قىپتۇ. يىگىت يوغان بىر تاشنى يىلانغا ئاتقانكەن، كالىد - سى مىجىلىپ ئۆلۈپتۇ. يىگىت بىر كۈن يول مېڭىپ ئازراق دەم ئاپتۇ، ئاندىن يەنە بىر چوققىغا يامشىپ چىقىپتۇ. يولۋاس، قاپلان، ئېيىقلار خىرس قىلغان بولسىمۇ، يىگىت ئېلىشىپ ئۇلارنى يەر چىشلىتىپتۇ. يەتتىنچى كۈنى ئۇ ھې - لىقى غارغا ئاخىر يېتىپ كەپتۇ. قارىسا، ئالتۇن قوزۇقتا بىر قىلىچ ۋە بىر يۈگەن ئېسىقلىق تۇرغۇدەك.

يىگىت قىلىچنى بېلىگە ئېسىپتۇ، ئاندىن يۈگەننى سىلكىگەنكەن، ئالدىدا بىر ئاق تۇلپار پەيدا بوپتۇ. يىگىت ئاتقا مىنىپ «چۇھ» دېگەنكەن، ھەش - پەش دېگۈچە تاغدىن چۈشۈپ بوپتۇ. ئۇ ئۆزىگە ئوخشاش ئەل سۆيەر يىگىتلەرنى توپلاپ ياۋغا ھۇجۇم قىپتۇ. خاسىيەتلىك قىلىچنىڭ كارامىتىدىن ياۋ لەشكەر -

لىرىنى يېڭىپتۇ.
خەلق يىگىتنى پادە -
شاھلىققا تەيىنلىگەن
بولسىمۇ، ئۇ ئۈندە -
ماپتۇ. ئاخىر ئۇلار
بىر ئادىل كىشىنى
پادىشاھ قىلىپ
سايلاپتۇ. شۇنىڭدىن
بېرى، بۇ يۇرت تې -
خىمۇ روناق تېپىپ -
تۇ. بۇ «قىلىچ با -
تۇر» دېگەن چۆچەك
شۇنداق قىلىپ ئې -
غىزدىن - ئېغىزغا،
قۇلاقتىن - قۇلاققا
تاراپ، زامانىمىزغە -
چە يېتىپ كەپتۇ.

6. كومپيۇتېر ۋە كۆپ خىل ۋاستە

ئامېرىكىنىڭ ۋاشىنگىتون شەھىرىدىكى شىمس مۇزېيىدا دۇنيادىكى تۇنجى كومپيۇتېر ساقلىنىۋاتىدۇ. بۇ دەل 1946 - يىلى دۇنياغا كەلگەن «ئەنياك» تۇر. «ئەنياك» ئىجاد قىلىنىپ ھازىرغىچە بولغان 70 يىل مابەينىدە كومپيۇتېر مۆجىزىلەرچە نەچچە ئەۋلاد يېڭىلاندى. ھازىر زامانىۋى جەمئىيەتنىڭ كومپيۇتېر تېرىدىن ئىبارەت بۇ «ئەركىسى» ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدە كەم بولسا بولمايدىغان قورالغا ئايلاندى.

كومپيۇتېر دەسلەپ بارلىققا كەلگەندە كىشىلەر ئۇنى مۇرەككەپ رەك سانلارنى ھېسابلاشقا ئىشلەتكەندى. ھازىر ئۇ سان ھېسابلاشتىن كۆپ ھالقىپ كەتتى. ئالىملار كومپيۇتېرنى ئادەمنىڭ مېڭىسىگە ئوخشاش سىرتتىن قوبۇل قىلغان ئۇچۇرلارغا تېز ھۆكۈم چىقىراالايدىغان ۋە ئۇلارنى بىر تەرەپ قىلالايدىغان قىلىدى. شۇڭلاشقا كومپيۇتېرنىڭ «توكلۇق مېڭە» دېگەن ناممۇ بار.

ئىلگىرى ئۇچۇر يەتكۈزۈش ئۇسۇللىرى ئاددىي ئىدى. مەسىلەن، تېلېفوندا پەقەت ئاۋازلا، تېلېگراممىدا پەقەت خەتلا يەتكۈزۈلەتتى. ھازىر بولسا خەت، ئاۋاز، سىن، سۈرەت قاتارلىق ھەر خىل ئۇچۇرلار ئارىلىشىپ كەتكەنلىكتىن، بىر - ئىككىلا خىل ئۇچۇر يەتكۈزۈش ۋاسىتىسى كىشىلەرنىڭ ئېھتىياجىدىن چىقالماس بولۇپ قالغانىدى. شۇڭلاشقا كىشىلەر تېلېفون، رادىيو، تېلېفون، تېلېگرامما يەتكۈزگۈچىنىڭ رولىنى ئوينىيدىغان «ھەممىگە قادىر» بىر رەزىم ئۈسكۈنىنىڭ بارلىققا كېلىشىنى ئارزۇ قىلىشقانىدى. مانا ئەمدى دەل شۇ كۆپ خىل ۋاسىتىلىك كومپيۇتېر كىشىلەرنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقالايدىغان بولدى.

ئۇنداقتا كۆپ خىل ۋاسىتە دېگەننى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟ ئادەمنىڭ قۇبلىقى ئاۋاز ئۇچۇرلىرىنى، كۆزى سىن - سۈرەت ئۇچۇرلىرىنى، بۇرۇننى پۇراققا ئائىت ئۇچۇرلارنى قوبۇل قىلىدۇ. بۇ ئۇچۇرلارنىڭ ھەممىسى نېرۋا سىستېمىسى ئارقىلىق چوڭ مېڭىگە يەتكۈزۈلىدۇ. ئۇلارنى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇش

بۇ تېكىستنىڭ ئاپتورى چاۋ مىڭ. ئۆزگەرتىپ ئېلىندى.

بولسا چوڭ مېڭنىڭ ئىشى. شۇڭلاشقا ئادەمنى كۆپ خىل ۋاستىلىك ئۇچۇر بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىسى دېيىشكە بولىدۇ. بۇ سىستېمىنىڭ «قوماندا - لىق ئىشتابى» دەل چوڭ مېڭدۇر. خۇددى شۇنىڭدەك، كۆپ ۋاستىلىك ئۇچۇر بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىسى قۇرۇشتا، سىستېما ئىچىگە بىر «قوماندانلىق ئىشتابى» لايىھەلەشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ «قوماندانلىق ئىشتابى» دەل «كومپيۇتېر مېڭىسى» دۇر.

ھازىر كۆپ خىل ۋاستىلىك كومپيۇتېرلار ئائىلىلەردىمۇ بار بولدى. كىشىلەر ئۇنىڭدا تېلېۋىزور كۆرەلەيدۇ، رادىيو تىڭشالايدۇ، تېلېفون بېرەلەيدۇ، تېلېگرامما يوللىيالايدۇ، CD، VCD پىلاستىنكىلىرىنى قويالايدۇ، كارا OK ناخشىلىرىنى ئېيتالايدۇ... ناۋادا كۆپ خىل ۋاستىلىك كومپيۇتېرىڭىز پۈتۈن كۈل يەر شارغا ئۇلانغان «ئىنتېرنېت تورى» غا ئۇلاقلق بولسا، ئۆيىڭىزدە ئولتۇرۇپلا دۇنيانىڭ جاي - جايلىرىدىكى ئەڭ يېڭى ئۇچۇرلارغا ئېرىشەلەيسىز. «ئاقىل ئۆيدە تۇرۇپ جاھاننى بىلىپ تۇرار» دېگىنى دەل شۇ بولسا كېرەك.

كومپيۇتېرنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى تېز بولۇپ، ھەر ئون يىلدا دېگۈدەك يېڭى بىر ئەۋلاد كومپيۇتېر بارلىققا كەلمەكتە. شۇڭلاشقا بەزىلەر، سىز ئۆتكەن ئەللىك مىڭ يىللىق تارىخنى بىلەلمىگەن بىلەن، كەلگۈسى بەش يۈز يىلدا بولىدىغان ئىشلارنى بىلەلمەيسىز، دېيىشمەكتە. كومپيۇتېرنىڭ تەرەققىياتى بەش يۈز يىلدا ئەمەس، ئەللىك يىلدا قانداق بولىدۇ، بۇنىڭغىمۇ بىر نېمە دېمەك تەس. لېكىن شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، كومپيۇتېر بارغانچە «ئە - قىللىك» بولۇپ كېتىدۇ.

7. بىزنىڭ نوچى

بىزنىڭ ئۆيدە بىر نوچى بار، ئۇ بولسىمۇ ھەدەمنىڭ ئوغلى. ھەدەم ئۇنى تۇ -
غۇپلا بىزنىڭ بېقىشىمىزغا قالدۇرۇپ، يېزىم بىلەن ئەنخۇيغا كەتكەندى.

ئۇ ھەممە ئىشنى ئۆزۈم قىلىمەنلا دەيدۇ

قايسى چاغلاردىن تارتىپكىن، ئىككىمىز بىللە سىرتقا چىقساق ئۇ بۇدۇق -
قىنە قولىنى ماڭا تۇتقۇزماي، تۇتۇۋالساممۇ سىلكىپ ئاجرىتىۋالدىغان بول -
دى. بىر كۈنى ئۇنىڭغا نەرسە ئېلىپ بېرىدى دەپ ئاپارغانىدىم، ئۆزۈم ئالىمەن
دەپ تۇرۇۋالدى. ئون تىيىن بەرگەندىم، پۇلنى ئېلىپ پوكەيگە ماڭدى - يۇ،
يېتىر قاپ تۇرۇپ قالدى.

— پۇلنى بېرىۋەر، ئالدىنغان نەرسەڭنى مەن دەپ بېرىمەن، — دېدىم مەن.
— ياق، ياق، ئۆزۈم دەيمەن، — دېدى ئۇ. ئاندىن پوكەي ئالدىغا بېرىپ ما -
ڭا، — سەن گەپ قىلما جۇمۇ! — دەپ ئەسكەرتتى.
مال ساتقۇچى ئاخىر ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ سەل جىددىيلەشكەن بولسىد -
مۇ، غەيرەتكە كېلىپ ئېغىز ئاچتى:
— ماڭا، ماڭا...

ئۇ نېمە ئېلىشىنى ئۇنتۇپ قالغانىدى. شۇنىڭ بىلەن چىداپ تۇرالماي:
— دولانا قېقى، — دېدىم. شۇ سەۋەبتىن ئۇ خېلىغىچە دومىسىپ دولانا
قېقىنى يېيىش بىلەنلا بولدى. مەن سەل پۇشايمان قىلىپمۇ قالدىم.
يەنە بىر كۈنى ئۇ بەش تال گازلىق سۇ بوتۇلكىسى بىلەن بىر سوم پۇلنى ئا -
پىرىپ، ئاپىلىسىن سۈيىگە تېگىشمەكچى بولدى. بۇنى چوقۇم ئۆزۈم قىلىمەن
دېدى. خاتىرجەم بولالماي ئارقىسىدىن ماڭسام، توختاپ:
— كەت، ماڭ! — دەپ تۇرۇۋالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنى ئىختىيارغا قويۇپ
بەردىم.

ئۇ گازلىق سۇ سېتىۋېلىشقا بارغانچە ئۇستا بولۇپ كەتتى. پىزغىرىم ئىسسىق بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن قايتىپ كېلىۋېتىپ ئۇنىڭ دۇكاندا گازلىق سۇ ئالغىلى تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. توڭلاتقۇغا بويى ئارانلا يېتىۋاتاتتى. مال ساتقۇچى باشقا خېرىدارلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئۇ - نىڭغا چولپىسى تەگمىگەندى. ئۇ چېپ - چېپ تەرلىگىنىچە سەۋرچانلىق بىلەن كۈتمەكتە ئىدى. شۇئان دۇكانغا بېرىپ، مال ساتقۇچىغا گەپ قىلماقچى بولدۇم - يۇ، يەنە توختاپ قالدىم.

ئۇنىڭ يىغلىشى

«ئۇ يىغلىسا، ياشلىرى مارجاندەك تۆكۈلۈپلا كېتىدىكەن» دېگەندى بىر دوختۇر ئۇنى كۆرۈپ. كۆز ياشلىرى ھەر قېتىم غىلغىپ چىققاندا ئۇ چە - داپ، ياشلىرىنى چىقارماي تۇرۇۋالاتتى. يەيمەن دېگىنىنى ئالالماسلىق، دې - گىنىگە ماقۇل كەلتۈرەلمەسلىك، بىرەر يەرگە سوقۇلۇپ كېتىش دېگەندەك كىچىك ئىشلارغا ئەزەلدىن يىغلاپ يۈرمەيتتى. ئوكۇل ئۇرغانغۇ بۇرۇنلا يىغلىمايدىغان بولغان. تاياق يېگەن چاغلىرىدىمۇ: «ئاغرىمدى، ئاغرىمدى» دەپ يىغلاشنىڭ ئورنىغا قاقاھلاپ كۈلۈپ تۇرۇۋالاتتى. لېكىن ئاقىۋەتتە ئىككى تېمىم ياش مەڭزىتى بويلاپ دۇمىلاپ چۈشەتتى. كېيىنچە ئۇ دادا - ئاپىسى بىلەن بىللە تۇرغىلى ئەنخۇيغا كەتتى. بىر قېتىم ئۇنىڭغا خەت يې - زىپ، خەتكە «ھۇ سېسىق!» دېگەننى قوشۇپ قويدۇم. بۇ ئۇ شاڭخەيدىكى چاغدا ئۇنىڭغا دائىم دەيدىغان گېپىم ئىدى. ئۇششاق ھەرىكىتى جىق بول - غاچقا، قىش - ياز بەدىنىدىن ئاچچىق تەرنىڭ ھىدى كەتمەيتتى. دادىسىنىڭ خەت يېزىپ دېيىشىچە، ئۇ بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئاۋۋال قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتىپ - تۇ، ئاندىن يۈز - قوللىرىنى يۇيۇپ چىقىپتۇ. ئۇ پىنىن ھەرىپىدە ماڭا: «ۋاڭ ئەنىي، سەن بەك ئەسكى!» دەپ جاۋاب قايتۇردى. بۇمۇ ئۇنىڭ شاڭخەي - دىكى چېغدا دائىم ماڭا دەيدىغان گېپى ئىدى.

ئۇ ئېغىر - بېسىق ئىدى

ئىككى ياشقا كىرگەندە ئۇنى يەسلىگە ئاپىرىپ بەرمەكچى بولدۇق. يەسلىگە ئاپارغان ئەتىگىنى ئۇ ئەتراپقا جىمجىت قاراپ كەتتى. باشقا بالىلارنىڭ يىغلىدىغىنىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئاندىن يىغلاش ئېسىگە كەلدى. يىغىسى جاراڭلىق بولسىمۇ، لېكىن ئازابلىق ئەمەس، خۇددى بىرەر مۇراسىمغا قاتنىشىۋاتقاندا كىلىدى. ئۇنى يەسلىگە ئاپىرىش بەك ئاسان ئىدى، بىز ھەدە - سىڭىللارنىڭ كىلىدىكى چىك چاغلىرىمىزدىكىدەك «بارمايمەن!» دەپ غەلۋە قىلىپ يىغلاپ تۇرۇۋالمايتتى. ئۇنىڭدىن: «سەن يەسلىگە ئامراقمۇ؟» دەپ سورىساق، «ياق» دەيتتى. لېكىن ئۆزىنىڭ بارمىسا بولمايدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ئورۇنسىز جېدەل قىلىپ تۇرۇۋالمايتتى. مۇئەللىمنىڭ دېيىشىچە، ئۇ تاماقنى ئوبدان يەيدىكەن، ئوبدان ئۇخلايدىكەن، ناخشىنىمۇ بەلەن ئېيتىدىكەن. بىرلا بولمايدىغان يېرى، ئۆزىنى تازا ئەركىن تۇتالمايدىكەن. لېكىن ئۇزاققا بارمايلا ئۇ دوستلار بىلەن تونۇشۇپ، تېخى ئۇرۇشىدىغان قىلىقمۇ چىقىرىۋالدى. شۇڭلاشقا ھەر قېتىم ئۇنى ئالغىلى بارغاندا مۇئەللىم بىزگە بىرمۇنچە دادلاپ بېرىدىغان بولدى.

ئۇ تۆت ياشقا كىرگەن يىلى باققۇچىسى ئاغرىپ قېلىپ يېزىغا كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇمۇ ئاخىر ئەنخۇيغا قايتىدىغان بولدى. لېكىن ئۇنىڭ زادىلا بۇ يەردىن كەتكۈسى يوق ئىدى. شۇڭا ماڭىدىغان كۈنى مومىسىغا: «موما، مېنى باقمىغاندىكىن تاشلىۋېتىڭلار» دېگەندى. مومىسى مۇشۇ گېپى ئۈچۈن ئۇنى ئېلىپ قالغىلى قىل قالغانىدى. ئۇ چاغلاردا شاڭخەيدىن خېفېيغا كۈندە بىر قېتىملا پويىز قاتنايدىغانلىقتىن، ئادەم بەك كۆپ ئىدى. ئىشىك يۈك - تاقىلار بىلەن تولۇپ كەتكەچكە، چوڭلار ئاۋۋال قىستىلىپ كىرىپ، ئۇنى سىرتتا تۇر - غۇزۇپ قويدۇق. ئۇ جىددىيلەشكىنىدىن:

— مەن قانداق قىلىمەن؟ — دېدى.

— چىقالمىغاندىكىن قېپقالساڭ بولىدۇ، — دېدىم ئۇنىڭغا.

ئۇ، قېپقىلىشتىن قورقۇپ جىددىيلەشمەكتە ئىدى.

— ئۇنى دېرىزىدىن كىرگۈزۈۋەت! — دېدى ھەدەم. شۇنىڭ بىلەن ئۇنى قۇ -

چاقلاپ كۆتۈردۈم، ئۇ قەيسەرلىك بىلەن ئېسىلىپ ئاخىر دېرىزىدىن كىرىپ كەتتى. دېرىزە تۈۋىدىكى ئىككى يولۇچى ئۇنى قۇچاقلاپ چۈشۈرۈۋالماقچى بولغانىدى، قوللىرىنى ئىتتىرىۋېتىپ ئۆزى چۈشتى ھەم قىستا - قىستاڭ كەشلىرى ئارىسىغا كىرىپ كەتتى.

مانا بۇ بىزنىڭ نوچى. ئۇ چوڭ بولماقتا، كۈچ - قۇۋۋىتى، ئەقىل - پارا - سىتى كۈندىن كۈنگە ئېشىپ بارماقتا. يۈزى، ئالقىنىدىكى ئىنچىكە ئىزلار، ئوغۇللارغا خاس مىجەز - خاراكتېرى بارا - بارا روشەنلەشمەكتە، بۇلار بىز ئۈچۈن ھەقىقەتەن زور خۇشاللىق!

8. ۋەتەن سۆيگۈسى

ئانا جانىم سۆيۈملۈك ۋەتەن،
سۆيگۈ - مېھرىڭ قەلبىمدە پەۋەس.
بولغاچقا سەن ماڭا باشپاناھ،
قەددىم تاغدەك تۇرار زەبەردەس.
بەختىم ئۈچۈن بول مەڭگۈ ئامان،
مېھرى ئوتلۇق ئەي گۈزەل ماكان.

ئىپار ھىدى چاچار دىماققا،
مېۋە كانى، گۈزەل باغلىرىڭ.
غۇرۇرۇمغا قوشىدۇ غۇرۇر،
مەرد ئوغلاندىك مەغرۇر تاغلىرىڭ.
بەختىم ئۈچۈن بول مەڭگۈ ئامان،
مېھرى ئوتلۇق ئەي گۈزەل ماكان.

يۇمشاققىنا مەيىن شامىلىڭ،
ۋۇجۇدۇمغا بېغىشلار لەززەت.
سەندىن ئالغان ئاددىي نەپەسمۇ،
ئاتا قىلار جىسمىمغا قۇدرەت.
بەختىم ئۈچۈن بول مەڭگۈ ئامان،
مېھرى ئوتلۇق ئەي گۈزەل ماكان.

دەريالىرىڭ شارقىراپ تىنماي،
تارىخىڭدىن سۆزلەيدۇ قىسسە.
بېشىم كۆككە تاقاشماس نېچۈن،
ھەر دەقىقەڭ مەردلىكتە ئۆتسە؟!

بەختىم ئۈچۈن بول مەڭگۈ ئامان،
مېھرى ئوتلۇق ئەي گۈزەل ماكان.

پەخىرلىنىپ ياشايمەن شۇڭا،
نامىڭ بىلەن ئەي ئەزىز ۋەتەن.
ھاياتتىكى شادلىق، غەم - قايغۇ،
تەقدىردا شتۇر قىسمىڭ بىلەن.
بەختىم ئۈچۈن بول مەڭگۈ ئامان،
مېھرى ئوتلۇق ئەي گۈزەل ماكان.

يۈرىكىمدە ئويغىتار سۆيگۈ،
قۇچىقىڭدا ئۆتكەن ھەر مىنۇت.
ساڭا پەرزەنت بولۇپ ئۆتكىنىم،
مېنىڭ ئۈچۈن پۈتمەس ئامەت - قۇت.
بەختىم ئۈچۈن بول مەڭگۈ ئامان،
مېھرى ئوتلۇق ئەي گۈزەل ماكان.

سۆزلەرگە ئىزاھات

1. توغراق

توغراق — ① تال ۋە تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. تارىم ۋادىسىغا كەڭ تارقالغان؛ ② غۇلجا شەھىرىگە قاراشلىق بىر يېزىنىڭ نامى.

توغرىغا — خېمىرنى كۆپتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قاتما. توغراقتىن ئېلىنىدۇ.

جىلۋە — ① گۈزەل، نازاكتىلىك ھەرىكەت؛ ② رەڭمۇرەڭ تاۋلىنىش، كۆر-كەم كۆرۈنۈش.

2. تاڭبالى يايلىقى

كىرىچ — پاختا ئېتىش دۈكىنى، ئوقيا، يىپ ئېگىرىدىغان چاق قاننىتى قا-تارلىقلارغا تارتىلىدىغان ئۆچكە تېرىسىدىن تورلانغان شوپنا، زەي؛ ② تەك نو-تىلىرىدىن ئۆسۈپ چىقىپ يەنە شۇ نوتىلارغا يۆگىشىۋالىدىغان سىلىق يىپىس-مان نەرسە.

سىمفونىيە — ① ئوركېستىر ئورۇنلايدىغان چوڭ تىپتىكى مۇزىكا ئەس-رى؛ ② تۈرلۈك - تۈمەن تاۋۇش، رەڭ، ئاھاڭ قاتارلىقلارنىڭ قوشۇلمىسى. كائىنات — يەر شارى ۋە باشقا بارلىق ئاسمان جىسىملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان چەكسىز بوشلۇق؛ ئالەم.

3. يىپەك يولى

كارۋان — ئات - ئۇلاغ، ھارۋىلار بىلەن بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا يۈك توشۇغۇچىلار توپى.

كولدۇرما — تۆگە، ئات، ئېشەك قاتارلىقلارغا ئاسىدىغان، تۇچتىن ياسىلى-دىغان قوڭغۇراق.

مىلادىيە — خەلقئارادا ئورتاق قوللىنىلىدىغان كالىپندار.

سەركەردە — ① لەشكەر بېشى، قوماندان؛ ② يولباشچى، باشلىق.

ئارساك پادىشاھى — ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قەدىمىي دۆلەت.
 قەد كۆتۈرۈش — ① بوي سوزماق، ئۆسمەك، ئېگىزلىمەك؛ ② يۈكسەلمەك،
 ئوڭشالماق، تەرەققىي قىلماق؛ ③ پەيدا بولماق، بىنا بولماق؛ قۇرۇلماق.
 چەۋەنداز — ① ئات مىنىش، ئات چاپتۇرۇشقا ماھىر، ئات ئۈستىدە ئويۇن
 كۆرسىتىش سەنئىتىنى ئىگىلىگەن ئادەم؛ ② يېتىشكەن، چاققان؛ ماھىر،
 ئۇستا.

ئوركېستىر — مۇزىكا ئەسەرلىرىنى بىرلىكتە ئىجرا قىلىدىغان چالغۇ
 ئەسۋابلىرى يىغىندىسى ۋە شۇ ئەسۋابلارنى چالىدىغان مۇزىكىچىلار كوللېكتىپى.
 تەمتىكى — ① مۇھىم يارلىق، ۋەسىقىلەر پۈتۈلگەن قەدىمكى تارىشا پۈ-
 تۈكلەرنىڭ بىر خىلى؛ ② ۋاڭلىق تۈزۈمىدە ۋاڭنىڭ دورغىغا بەرگەن ھوقۇق
 يۈرگۈزۈش تامغىسى؛ ③ مەلۇم يارلىق مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان ھەر خىل تاختا.

5. ئوقۇپ تۈگەتكىلى بولماس زور كىتاب

خازان — دەل - دەرەخلەرنىڭ كۈزدە سارغىيىپ تۆكۈلگەن ياكى تۆكۈلۈشكە
 باشلىغان يوپۇرماقلىرى ۋە قوغۇن - تاۋۇز خىلىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ
 پېلەكلىرى.
 بارىكالا — بىرەر سۆز، بىرەر ئىش - ھەرىكەتنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك قىلىن-
 غانلىقىغا، بېجىرىلگەنلىكىگە ئېيتىلغان رەھمەت، تەشەككۈر.
 پالما — پالما ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ.
 بامبۇك — باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق ئۆسۈملۈك. دائىم كۆ-
 كرىپ تۇرىدۇ.

6. بالىلىقتىكى بايقاش

بايقاش — ① كۆرمەك، كۆزەتمەك؛ ② ھېس قىلماق؛ ئاڭقارماق؛ سەزمەك؛
 بىلمەك؛ ③ ئېھتىيات قىلماق، پەخەس بولماق، دىققەت قىلماق؛ ئويلىماق.
 غەلىتە — كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان، ئاجايىپ، ئۆزگىچە، باشقىچە.
 ھۆججە يىرە — كىلىپتكا دەپمۇ ئاتىلىدۇ. جانلىقلارنىڭ تېنىنى ھاسىل قىلغۇچى
 ۋە فۇنكسىيە ئېلىپ بارغۇچى ئاساسىي بىرلىك. ئۇ ناھايىتى كىچىك بولۇپ،
 كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدۇ. شەكلى ھەر خىل بولىدۇ.
 كەشىپىيات — تەكشۈرۈش، ئىلمىي تەتقىقاتلار نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن،

يارىتىلغان نەرسە، ئىختىرا، ئىجادىيەت.

7. ئوغۇل بالا

ئارىشاڭ — ئۆچكەن يانار تاغلار ئورنىدا ھاسىل بولغان ياكى يەر ئاستىدىكى مىنېراللارنىڭ ئىسسىقلىق چىقىرىشىدىن ھاسىل بولغان، تېمپېراتۇرىسى شۇ يەردىكى مۇھىتنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسىدىن يۇقىرى بولغان بۇلاق سۈيى ياكى ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان ئورۇن.
گۈلخان — ئىسسىق ياكى يورۇتۇش، بەلگە بېرىش قاتارلىق مەقسەتلەردە ئوتۇن سېلىپ ئوچۇقچىلىقتا قالدۇرغان ئوت.
قاۋان — ياۋا توڭگۇزنىڭ ئەركىكى.

8. بوۋامنىڭ كۆكتاتلىقى

ئامبال — ① چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىنجاڭ ۋە ئىچكى موڭغۇللاردا تۇرغۇز - غان ئىش بېجىرگۈچى ۋەزىرلىرى؛ ② ناھىيەنىڭ باشلىقى، ھاكىم؛ ③ ئەمەل - دار، مەنەسپدار.

پاششاپ — پاششاپلار مەسئۇل بولۇپ ئورۇنلايدىغان خىزمەت، ۋەزىپە.
ۋاڭ — ① بىرەر نەرسىنىڭ ئېتىلىشى، يېرىلىشى، پارتلىشى ۋە تۇيۇقسىز تېگىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز؛ ② ۋاڭلىق تۈزۈمىدىكى يۇقىرى مەنەسپ نامى ۋە شۇ مەنەسپكە ئىگە بولغان كىشى.

لەببەي — ماقۇل كەلمەك، قۇللۇق بىلەن خوش - خوش دېيىش.
باققال — قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە - چىۋە بىلەن تىجارەت قىلغۇچى.

10. تېلېفون بېرىش

گالۋاڭ — ئەقلى تازا ئىشلىمەيدىغان، زېھنىي قابىلىيىتى ئاجىز، ئەقىل - سىز، دۆت، كومشا.
دىراما — ئاپتور تىلى ئارىلاشتۇرۇلماي، دىيالوگ شەكلىدە يېزىلغان سەھنە ئەسىرى، ئوپېرا.

11. يېرىم شام

بەدەل تۆلەش — ① بىرەر نەرسىنىڭ ئورنىغا بېرىلگەن ھەق، بىرەر نەرسە -

نىڭ ئورنىنى باسىدىغان باشقا بىر نەرسە؛ ② بىرەر تەشكىلات ياكى پارتىيە - گۈرۈھ ئەزالىرى قەرەللىك تۆلەپ تۇرىدىغان پۇل.

جىنچىراغ - ئىچىگە سۇ يېغى ياكى كىرىسىن قۇيۇپ، پاختىدىن ئىشلەنگەن پىلىكىنى سېلىپ ياندۇرىدىغان شېشىسىز چىراغ، قارا چىراغ.

قازناق - نەرسە - كېرەك ساقلىنىدىغان ئىچكىرىكى كىچىك ئۆي، خانا. قوماندان - ① چوڭ ھەربىي قىسىم ياكى قوشۇننىڭ باشلىقى؛ ② ئومۇمەن ھەر قانداق ئاممىۋى پائالىيەتلەرنىڭ باش يېتەكچىسى، كوماندېر.

پەرىشتە - ياخشى خۇلق - مەجەز، ئەقىل - پاراسەتكە ئىگە بولغان ۋە گۈزەللىكتە كامالەتكە يەتكۈچى.

13. ئاتا مېھرى

بىپايان - پايانسىز.

شكەستلەنگەن - ① جاراھەتلەنگەن، سۇنۇق، قايغۇلۇق، ھەسرەتلىك؛

② غەم - قايغۇ، دەرد - ھەسرەت، ئەلەم.

14. ئارزۇنىڭ كۈچ - قۇدرىتى

دوللار - ئامېرىكا، ئاۋسترالىيە، باھاما، سىنگاپور، سۇمالى، ئوگاندا، كې-نىيە، كانادا، لىبېرىيە، ناۋرۇ، يامايكا، يېڭى زېلاندىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ پۇل بىرلىكى.

ئىنژېنېر - تېخنىك خادىملارغا بېرىلىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ياكى تېخنىكىنىڭ بىرەر ساھەسى بويىچە ئالىي مەلۇماتقا ئىگە بولغان مۇتەخەسسس.

15. كۆۋرۈك

ساراسمە - نېمە قىلىشنى بىلمەي ھودۇققان، تەمتىرىگەن، گاڭگىرىغان ھالەت.

قاپلان - يىلپىز.

تەزىيە - بىر كىمنىڭ ئۆلۈمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن مۇراسىم.

17. ئىككى ھېكايەت

غۇربەت - ① يوقسۇزلۇق، كەمبەغەللىك، نامراتلىق؛ ② مۇساپىرلىق،

غېربىلىق.

ئاشيان — ① بىراۋنى ئىنتايىن ياخشى كۆرۈپ ئۇنىڭغا خۇشتار بولۇپ قالغان، مۇھەببەت قويغان كىشى؛ ② بىرەر نەرسىنى ياخشى كۆرۈپ قالغان، ئۇنىڭغا بېرىلگەن كىشى.

شەفىق — شەپقەتلىك، مەرھەمەتلىك.

ناۋا — ① كۈي، ئاھاڭ، مېلودىيە؛ ناۋا قىلماق؛ ② ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ ئونىنچىسىنىڭ نامى؛ ③ قۇرۇلۇشتا ياغاچ، خىش، لاي ياكى گەجدىن پېتىنغۇ قىلىپ ياسالغان شەكىل.
خارا بىلىك — خارا بىگە ئايلىنىپ كەتكەن يەر، خارا بە قالدۇقلىرى، ئىزلىرى بار جاي.

مەئىنۇس — ئۆگىتىلگەن، كۆنگەن، ئۆلپەت.

بىگانە — يات كىشى، ناتونۇش.

خۇشراق — ياخشى، ماقۇل، چىرايلىق، يېقىملىق، شاد، خۇرسەن؛ خۇشال.

مۇرەسسەئى — قىممەت باھا تاشلار بىلەن بېزەلگەن.

نېھالىكى — كۆچەت، نوتا، ياشلىق، ياش.

بىنىياز — بىھاجەت، ئېھتىياجسىز.

نېۋەسىق — تەرىپلەشكە، سۈپەتلەشكە، ماختاشقا ئەرزىمەيدىغان.

18. باۋگۇڭنىڭ ئېشەكنى سوتلىشى

ئەرز — ئەرز سۇنۇش ۋە ئۇنى ھەل قىلىش ئىشلىرى.

غەلىتە — كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان، ئاجايىپ، ئۆزگىچە، باشقىچە.

يايىلىرى — كونا جەمئىيەتتە بەگ، ھاكىملارنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىنى جا.

كارلايدىغان، بۇيرۇقلىرىنى بەجا كەلتۈرىدىغان كىشى.

مۇلازىم — خىزمەتچى، خادىم.

19. مەڭگەنلىك كېمىدە يا ئوقى يىغىش

لەشكەر — قوراللىق قىسىم، ئارمىيە، ئەسكەر.

كاناپ رەخت — ① كەندىر؛ ② كەندىر پوستىدىن ئېشىلگەن يىپتىن توقۇل.

غان رەخت.

چېدىر — كىگىز، رەخت ياكى كاناپ قاتارلىقلاردىن ياسالغان ئۆي.

مەشگەن — بۇغداينىڭ باشقىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىنكى قالغان غول قىسمى.
بارگاھ — ھەربىي قوشۇن، پادىشاھ، خان، ۋالى، بەگ قاتارلىق ئەمەلدارلار.
نىڭ تۇرار جايى.

شاراب — يەرلىك ئۇسۇلدا ئىشلەنگەن، گىرادۇسى تۆۋەن ياكى ناھايىتى ئا.
جىز بىر خىل ھاراق، مەي.
پاراسەت — تېز ۋە توغرا چۈشىنىش، توغرا پەرق ئېتىش قابىلىيىتى؛ ئىد.
راك، ئەقىل، دىت.

21. پېرسۇناژلار تەسۋىرى

رەقىب — ① رىقابەتلىشىش خاراكتېرىنى ئالغان مۇسابىقە ئويۇنلىرى،
تالاش — تارتىش، بەس — مۇنازىرە ۋە شۇ قاتارلىقلاردىكى قارىمۇقارشى تەرەپ،
ئۆزئارا رىقابەتلەشكۈچى (بىر — بىرىگە نىسبەتەن)؛ ② دۈشمەن، ياۋ؛ ③ ئەر.
لەرنىڭ ئىسمى.
بازغىشىش — ئىككى تەرەپ بىر — بىرىگە يات ئادەملەردەك ماي تارتىشىپ
قارىشىش.

22. موزدۇز قىز

بەخىرامان — غەم — ئەندىشىسىز، خاتىرجەم، بىمالال، بىخۇدۇك.
ئوڭايىسىزلىنىپ — ئوڭايىسىزلانغان، بىئەپ ھالەت، خىجالەتچىلىك.
گۈرۈ — قورۇ — جاي، قىممەت باھالىق بۇيۇملارنى ۋاقتىنچە ئۆتكۈزۈپ تۇ.
رۇش بەدىلىگە چەكلىك مۇددەت بىلەن ئۆسۈمى بار پۇل ئېلىش؛ رەنە، گۈرۈگە
قويماق.
سەمىمىيەت — سەمىمىيلىك، سادىقلىق، ساداقەتلىك، ساداقەت.

23. پۇلنىڭ سېھرىي كۈچى

تەنبەھ — ناچار، يامان سۆز — ھەرىكەتلەر ئۈچۈن بېرىلگەن تەنقىد، دەككە،
كايىش، ئاگاھلاندىرۇش ياكى يېنىك جازا.
لاۋا — يانار تاغدىن ئېتىلىپ چىققان قىزىق ماگما. سوۋۇغاندىن كېيىن تاغ
جىنىسىغا ئايلىنىدۇ. يەر يۈزىدە كۆپ خىل شەكىلدە ئىپادىلىنىدۇ.
يالاختۇش — ئارانلا تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان؛ كەمبەغەل، نامرات، يوقسۇل.

مۆتىۋەر — خەلق ئىچىدە يۈز — ئابروۋى بار، ھۆرمەتكە ئىگە بولغان.
سپتا — ① نېپىز، قېلىن ئەمەس، يۇپقا؛ ② سىلىق، چىرايلىق.
كىنەز — ① فېئودال كىنەزلىك ھاكىمىيىتىدىكى ئەسكەر باشلىقى ۋە ۋىلا-
يەت ھاكىمى؛ ② فېئودال كىنەزلىك ھاكىمىيىتىدە مەراس تەرىقىسىدە بېرىد-
لىدىغان پەخىرىي ئۇنۋان ھەمدە شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان كىشى.
ئېۋەن — كەم جاي، كەمچىلىك، نۇقسان، ئەيبىب.
ھايالشمىي — ھايال بولماي، ھايال قالماي، كېچىكمەي.
مىليونېر — مىليون بىلەن ھېسابلانغان بايلىققا ئىگە كىشى.
مۇسبەت كىيىمى — ئۆلۈم — يېتىمدا كىيىلىدىغان قارىلىق كىيىم.
قەرەلسىز — ۋاقىت چېكى بەلگىلەنمىگەن؛ يېكىتلىگەن ۋاقىت چېكى يوق،
مۇددەتسىز.

25. باشقىلارنىڭ ھۇزۇرلىنىشى ئۈچۈن گۈل بېقىش

تەبەسسۇم — قۇتلۇقلاش، مۇبارەكلەش، تەبرىك خەت، تەبرىك سۆز.
ھېكمەت — ① ھەددىدىن زىيادە دانا سۆز؛ ئەقىل — ئىدراك؛ ② بىلىش،
چۈشىنىش قىيىن بولغان يوشۇرۇن، چوڭقۇر مەنە، يوشۇرۇن سىر، مۆجىزە؛
③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

26. پىلار بىلەن ئۇسسۇل ئويناش

تەمكىن — ئۆزىنى تۇتۇۋالغان، ئېغىر — بېسىق، پۇختا.
گۆھەر — ① قىممەت باھالىق تاشلارنىڭ ئومۇمىي نامى؛ ② سېتىۋالغىلى
بولمايدىغان، قىممەتلىك، بىباھا، ئەزىز؛ ③ قارىچۇق، كۆز گۆھىرى؛ ④ ئا-
يالارنىڭ ئىسمى.

قەلئە — دۈشمەن ھۇجۇمىدىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن سېپىل ۋە خەندەكلەر
بىلەن ئورالغان قورغان، شەھەر.

قورغان — دۈشمەن ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۇزاق مۇددەتلىك ئىس-
تىھكام، سېپىللار بىلەن مۇستەھكەملەنگەن جاي، شەھەر، قەلئە ۋە شۇ قاتار-
لىقلار؛ ② قەلئە، شەھەر ۋە شۇ قاتارلىقلارنى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن قۇرۇلغان
مۇستەھكەم دىۋار، تام، سېپىل؛ ③ قەشقەر شەھىرى ئەتراپىدىكى بىر يېزىنىڭ
نامى.

ئەجەبلىنەرلىك — ھەيران، تاڭ قالارلىق.

تەمبەل — ئۈستخانلىق، بەستلىك.

كالانپاي — قوپال، يوغان، كېلەڭسىز، ئىش قاملاشتۇرالمىدىغان.

مەستخۇش — ① خوشخۇي مەست، سەل مەست، چالا مەست، مەستكە ئوخ-

شاش؛ ② ھەلەك، ئاۋارە.

27. ۋېنتىسىيەدىكى قېيىقلار

قېيىق — ① قېيىپ تىكىلگەن تىكىچ؛ ② قېيىپ قالغان، قايغان؛ ③ دې-

ئىزغا يېقىن سۇ يۈزى ياكى كۆل - دەريالاردا ئىشلىتىلىدىغان كىچىك كېمە.

پالاق بىلەن ھەرىكەتلىنىدۇ. ئادەتتە ئۈچ - تۆت ئادەملا سىغىدۇ. ھەربىي ئىشلار -

دا ئىشلىتىلىدىغىنى كەڭرەك بولۇپ، ئۇنىڭغا ئون ئەتراپىدا ئادەم سىغىدۇ.

ئالاچەكمەن — ئالدىراشلىق، ھەيرانلىق ياكى خاپىلىقتىن چىرايى ئۆزگەر -

گەن، كۆزلىرى چوڭ - كىچىك ئېچىلغان.

پىرىستان — پاراخوت توختايدىغان جاي؛ پورت.

